

אוצר
בין אדם לחבירו

לא תשנא הזכח תזכח

מכון תורת האדם לאדם
מהדורת נסיון
לא מוגה כל העורך

מכון לתורה ולחיים ע"י חסידים וחסידות

הספר שלפניכם הוא מהדורה
נסיונית בסדרת
"אוצר בין אדם לחבירו"

נשמח מאד לקבל הערות
והצעות לשיפור הספר

גם לציין שעדיין לא עבר
הגהה מדוייקת ונשמח לקבל
הערות בזה

ניתן למסור הערות

בטל: 04-6970825

נייד: 0527624271

מכון למחקר תלמידי עמ"ק ליהדות ולמסורת

כל הזכויות שמורות
למכון תורת האדם לאדם ע.ר.
מאור חיים 5/65
צפת תשע"ב

תוכן הענינים

ושנאה נסתרת איזו חמורה יותר: (א) סברת הראשונים החולקים על הרמב"ם. (ב) סברת הרמב"ם ששנאה נסתרת חמורה יותר. (ג) הנפק"מ להלכה בין הסברות [היכא שמודיע השנאה לאחרים ולא לשונאן]. **פרק ג:** קושיות האחרונים על שיטת הרמב"ם: (א) הקושיא מגמרא פסחים. (ב) הקושיא מהמשנה דנדרים. (ג) הקושיא מגמרא סוטה.

סוגיא ב: שיעור השנאה 140

פרק א: שיעור השנאה: (א) לא דבר ג' ימים באיבה. (ב) דעת הרמב"ם. (ג) המקור לשיעור ג' ימים. (ד) "מבקש רעתו". **פרק ב:** השיעור בעומק השנאה. **פרק ג:** האם עוברים בלאו בכל רגע: (א) האם עוברים בשעת קביעת השנאה בלב, או עוברים כל זמן שמצב השנאה קיים? (ב) המוסיף ומעמיק שנאה ישנה, האם עובר שוב בלאו?

סוגיא ג: אופני היתר הידוניים בפוסקים 152

(א) האם מותר לשנוא את שונאיו? (ב) האם יש היתר שנאה בציורו "צערא דגופא"? (ג) האם לאו ד"לא תשנא" נאמר גם על שנאה לגוי?

סוגיא ד: מעשים הנובעים מתוך שנאה 156

פרק א: האם עוברים בלא תשנא גם על מעשים של שנאה: (א) ביאור הספק. (ב) הסוברים שעוברים על מעשי שנאה והם בכלל לא תשנא (ג) הסוברים שמעשי שנאה אסורים מה"ת אבל אינם נכללים בפסוק לא תשנא. **פרק ב:** האם יש מלקות על מעשי שנאה? (א) סתימת הראשונים דלא תשנא הוא "לאו שאין בו מעשה". (ב) חידושו של "דרך המלך" שלוקין.

סוגיא ה: מצות התוכחה כמניעת השנאה 164

פרק א: חיוב התוכחה על פגיעה בין אדם לחבירו: (א) הדין בפוסקים והמקור בתורה. (ב) מקור הדין בגמרא. **פרק ב:** נוסח התוכחה וצורתה: **פרק ג:** חלקי התוכחה, ואיזה מהם מעכב: **פרק ד:** מדיני התוכחה ושיעורה: (א) דעת הרמב"ם. (ב) בדברי הראשונים והפוסקים. (ג) שיעור התוכחה הזאת. (ד) דינים נוספים בדין זה.

סוגיא ו: כפיית יצר השנאה 183

פרק א: מקור הדין ואם הוא דאורייתא: **פרק ב:** האם יש דין קדימה בשונא רשע כדין: (א) דעת תוס' ב"מ ורוב ראשונים. (ב) דעת תוס' פסחים. (ג) תירוצו הריטב"א הישנים. **פרק ג:** דעת הפוסקים והמסקנה להלכה: (א-ג) דעת הרמב"ם. (ד) דעת היראים, סמ"ג וסמ"ק. (ה) דעת הפוסקים האחרונים. **פרק ד:** כמה פרטי דינים: (א) בשאר עניני עזרה וחסד, האם יש דין קדימה. (ב) שיעור השנאה לענין דין הקדימה. (ג) מה ועד כמה מחויב

הסכמות / מכתבי ברכה ט
דבר הספר טז
דבר המכון כה

✦ מקורות ✦

מפרשי התורה 3

א לא תשנא את אחיך וגו': ב סיכום מפרשי התורה:
ג כי תראה חמור שונאך וגו': ד פסוקים בנ"ך:

סוגיות הש"ס 15

ה ערכין טז: ו תורת כהנים: ז סיכום גמ' ערכין: ח נדרים סה: ט סיכום גמ' נדרים: י סוטה ג: יא סיכום גמ' סוטה: יב סנהדרין כה: יג מכות ז: יד סיכום גמ' סנהדרין ומכות: טו בבא מציעא לב: טז סיכום גמ' בבא מציעא: יז פסחים קיג: יח מכילתא שמות: יט סיכום גמ' פסחים: כ שבת קטז: כא סיכום גמ' שבת: כב ע"ז כז: כג מסית: כד סיכום מסית ודרגות החוטאים: כה תענית ז: כו סיכום גמ' תענית: כז מדרשים:

ראשונים 55

כח רמב"ם: כט ספר היראים: ל סמ"ג: לא סמ"ק: לב ספר החינוך: לג שאלתות דר' אחאי: לד רס"ג, אזהרות לר"ש גבירול: לה רבינו יונה: לו שו"ת הרא"ש: לז שו"ת מהר"ל: לח מאירי: לט חובות הלבבות:

אחרונים 69

מ מא שלחן ערוך ונו"כ: מב ספר חרדים: מג מהר"ם לובלין: מד תומים: מה חוות יאיר: מו ר' אייזיק שטיין: מז מהרש"ל: מח דינא דחיי: מט מגילת ספר: נ ר"י קונק: נא שו"ת חקרי לב: נב נג משנת חכמים: נד מטה אפרים: נה סדר משנה: נו שו"ת תורה לשמה: נז מהר"ל דיסקין: נח יד הקטנה: נט טל תורה: ס מרגניתא טבא, חזון איש: סא חפץ חיים: סב קובץ שיעורים: סג מצוות הלבבות: סד קהלות יעקב: סה דברות משה: סז תומר דבורה: סז תניא:

✦ סוגיות ההלכה ✦

✦ תמצית הסוגיות 113

סוגיא א: שנאה גלויה ושנאה נסתרת 127

פרק א: בירור השיטות בראשונים ובפוסקים: (א) שיטת הרמב"ם שרק שנאה נסתרת בלב אסרה תורה ומקורה. (ב) שיטת הראשונים החולקים על הרמב"ם. (ג) הדעה באחרונים שגם הרמב"ם מודה דאין חילוק בין שנאה גלויה לנסתרת. (ד) לענין הלכה. (ה) הנפק"מ להלכה בין שתי הדעות. **פרק ב:** סברות המחלוקת, שנאה גלויה

מקורות / מפרשי התורה

< א >

לֹא תִשָּׂא אֶת אַחִיךָ בְּלִבְכָּךְ

הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא.

(ויקרא י"ט י"ז)

אונקלוס: לֹא תִשָּׂא ית אחיך אוֹכְחָא תּוֹכַח ית חֲבֵרְךָ וְלֹא תִקְבִּיל עַל דִּילִיהּ הוֹכָח.¹

יונתן בן עוזיאל: לֹא תִמְלִלֹן שְׁעִיעִיא בְּפִמְכוֹן לְמִיסְנֵי ית אחיכוֹן בְּלִיכְכוֹן², אוֹכְחָא תּוֹכְחוֹן ית חֲבֵרְכוֹן, בְּרִם אֵין מִיבְהִית לֹא תִקְבִּלֹן מְטוֹלְתִיהּ חוֹבָא.

הפירוש השגור בפסוק הוא ששני חלקי הפסוק [לא תשנא - הוכח תוכיח] אינם קשורים זה בזה, ושתני מצות נפרדות הוזכרו יחד בפסוק, וכך מפרש הרמב"ן בפירושו הראשון [מיד בסמוך], אכן הרבה מפרשים לומדים את הפסוק כיחידה אחת, ורבינו סעדיה גאון [כאן] ביאר זה במילה אחת - "אלא".

כן צוה שתאהוב אותו. והנה השנא את רעהו עובר בלאו, והאזהב לו מקיים עשה⁴. והנכון בעיני... [מובא לקמן].

רבינו סעדיה גאון: הוכח תוכיח, "אלא" הוכח אותו בתוכחות.

רמב"ן: [פירושו הראשון] לא תשנא את אחיך בלבבך, כעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם, כמו שאמר (משלי כו) בשפתיו ינכר שונא, הזכיר הכתוב בהווה³. ואמר הוכח תוכיח את עמיתך, מצוה אחרת, ללמדו תוכחת מוסר, ולא תשא עליו חטא, שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה נוטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דיליה חובא, שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו. ואחרי

ומה שסיים "ברם אין מבהית", פירושו, אבל אם חברך נבהל ומתבייש בגלל התוכחה, אז אינך חייב להוכיחו, ולא תקבל אז עונש בגללו משום מניעת התוכחה.

3. רמב"ן [פירוש הראשון]: פירש מילת "בלבבך" לאו דוקא אלא שזה דרך השונאים לכסות שנאתם ולא לגלותה, וזמ"כ שדבר הכתוב בהווה. ולפ"ז כתבו האחרונים [נתיב חיים] פתיחה אות טו ועוד] דשיטת הרמב"ן כאן דלא כדעת הרמב"ם שעוברים רק על שנאה נסתרת.

4. היינו דהשנא את חבירו עובר בלאו ומבטל עשה, דלשיטת הרמב"ם יש חילוק בין העשה והלאו, דבשנאה נסתרת עובר על הלאו ובשנאה גלויה מבטל את העשה של ואהבת, עיין בדבריו בספר המצות <כח>. וגם הסמ"ק <לא> פירש דיש לאו מיוחד בפסוק לא תשנא דאינו כלול בעשה של ואהבת. ונקצ"ע בלשון הרמב"ן שהיה צריך לכתוב השנא את רעהו עובר בלאו ומבטל עשה וכו', ולמה כתב "והאזהב לו" מקיים עשה, משמע דבשנאה עדיין אינו מבטל את העשה. ומלשון הספרי [דברים פרשה לח] מוכח בהדיא שאין עוברים על "ואהבת" ו"לא תשנא" ביחד [דהיינו עשה ולא

1. אונקלוס: "ולא תקבל אתה עונש בחטא שלו" [רמב"ן], היינו שלא תשא עליו חטא משום מניעת התוכחה, ולפ"ז משמע דלא מקשר בין לא תשנא להוכח תוכיח, כי היה צריך לפרש נשיאת החטא משום כיסוי השנאה, כ"כ הרמב"ן בדעת אונקלוס.

2. יונתן בן עוזיאל: יש לפרש, אל תשנא את אחיך שנאה נסתרת ובפיך תדבר דברי חלקלקות, ותראה את עצמך כאילו אתה אוהבו, ונאנכי איש חלק, מתרגמינן גבר שְׁעִיעַ. ומפרש הפסוק על פגיעה בין אדם לחבירו, ודומה לפירוש הרשב"ם שכתב: "אל תתראה לפניו כאוהב ובקרבו ישים ארבו". וצ"ע אם כוונתו דדוקא שדיבר בפיו או דסובר דכל שמחזיק שנאה נסתרת בלבו על חבירו עובר בלאו.

וב"נושא כלי יונתן" פירש בדברי התרגום שסובר שכל הפסוק מקושר, ופירושו, אל תמנע מלהגיד לחברך תוכחה, כי אם תמנע, זה יגרום לך לשנא אותו בלבבך ולדבר עליו דברי חלקלקות, ורק אם אתה יודע שיתבייש ע"י התוכחה, אז תוכל למנוע מלומר התוכחה. ולפ"ז הכל מדובר על חטא לשמים.

המפרשים הבאים מקשרים בין שני חלקי הפסוק ואף שרבים הם אפשר לחלקם לשתי שיטות יסודיות. (א) אלו שלומדים שמדובר בעבירה ופגיעה בין אדם לחבירו. (ב) אלו שלומדים שמדובר בעבירה בין אדם למקום. אלא שלכל שיטה הסבר שונה בקשר הענין, עיין ב"סיכום מפרשי התורה" לקמן.

השיטה הראשונה: הפסוק איירי שחבירו פגע בו או הרע לו - זוהי סיבת השנאה.

תנאים ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך, כי יתכן שלא ישנא אותו אבל יזכור החטא בלבו⁸, ולפיכך הזהירנו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו.

חזקוני: [פירושו הראשון] לא תשנא את אחיך בלבבך, אם שמעת שהעוה לך, לא תהיה נוטר לו שנאה בלבבך מוסתרת, אלא הוכח תוכיח אותו מדוע עשית לי כך, ושמא מתוך כך יתברר הדבר כי הכל שקר ולא נתכוון למה שאתה סבור או יתכן את מה שהעוה, ומתוך כך לא תשא עליו חטא לחשדו בדבר שאינו. דבר אחר... [מובא לקמן].

מדברי המפרשים האחרונים, שמדבריהם נלמד תוספת ביאור בשיטה זו:

אלא הוכיחנו להביאו לכלל הכרה עצמית. נמצאת זו החובה המוטלת עלינו — כל אימת שנראה לנו שאחד פגע בנו, או נשכח את הפגיעה, ושוב לא תשפיע על דעותינו כלפיו, ואם אין אנחנו מסוגלים לכך¹⁰, אל יעלה בלבנו טינה עכורה, אלא נוכיח את רעינו בגלוי ובמישרין, וכך נאפשר לו להסביר או לתקן את מעשיו. רק אדם שלא עידן את נפשו שותק מתוך איבה כבושה. כך הזכירו בתנחומא (לבראשית לז) את מעשה אבשלום שנאמר בו "ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון" (שמואל ב יג כב).

רשב"ם: אם גמלך רע לא תתראה לפניו כאוהב ובקרבו ישים ארבו לא טוב, אל תשנאהו בלבבך אלא הוכח תוכיחו על מה שעשה ומתוך כך יהיה שלום. ולא תשא עליו חטא, בלבבך⁵.

רמב"ן: [פירושו השני]... והנכון בעיני, כי הוכח תוכיח, כמו והוכיח אברהם את אבימלך⁶, ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך, אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי, ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבבך ולא תגיד לו, כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה⁷ על חטאו ותכפר לו. ואחר כך יזהיר שלא

אור החיים: [על התורה] לא תשנא את אחיך בלבבך וגו', פירוש אם נסבב מאחריך דבר הגורם לשנאתו, לא תשנאהו בלבבך אלא בפניך דבר אליו תוכחות על אשר ככה סבב, והוא אומרו הוכח וגו'. ואמרו ולא תשא עליו חטא, פירוש לא תחליט בדעתך שמה שנסבב מאחריך, ברשע עשאו, ועודנו עומד בחטאו עמוס על שכמו⁹, אלא תהיה דן אותו לכף זכות ותוכיחנו. וע"י התוכחה יהיה אחד מב' דברים, או יתן אמתלא להנעשה ואין חטא, או יתחרט על המעשה וישוב לבל עשות כדבר הזה, והרי הוא כריע כאח לך.

רש"י הירש: [על התורה] כאן נאמר, אל תשנא את אחיך בלבבך,

9. **אור החיים:** משמע שמפרש הפסוק בפגיעה בין אדם לחבירו, ומפרש פירוש חדש בסוף הפסוק "ולא תשא עליו חטא", היינו שלא תחליט מיד שחברך הוא רשע בדבר, ותעמיס עליו החטא, אלא תדון אותו לכף זכות שהוא יקבל תוכחה וישמע את טענותיך [ואין הכוונה כאן לדיון לכף זכות הרגילה שהוא צדיק במעשיו], אלא תתווכח אתו עד שתשווה אתו. ועיין בהקדמה לסוגיא ה'.

10. **רש"י הירש:** יש חידוש במה שכתב שקודם יש להשתדל למחות השנאה מהלב ורק אם אינו מסוגל לכך אז יתווכח עם חבירו וינסה להשתוות אתו. דמלשון הרמב"ם [דעות פ"ו ה"ז וה"ט] משמע שקודם יש לקיים הוכח תוכיח, ורק אם חבירו הוא הדייט ביותר שאינו יכול להדבר אתו אז יש מדת חסידות אם יכול למחות השנאה מלבו. עיין לשון הרמב"ם לקמן <כח>. ואולי למד כך ממש הפסוק, שכיון שהתורה כתבה בשני ציווים, לא תשנא — הוכח תוכיח, ודאי שכוונת התורה שהעיקר שלא תהיה שנאה בלב, ורק אם אינו יכול, אז הוכח תוכיח.

וע"ע מש"כ ב"חורב" [נמצות הוכח תוכיח, עמ' 416] שעיקר חיוב התוכחה הוא כשאין הדבר ברור אם היתה פגיעה מצד חבירו ואז מחויב בכל ענין לדבר עם חבירו ולברר הדבר ולא למחול בלב. ולפי"ז דבריו קרובים לפירוש ה"יראים" לקמן.

תעשה], שאמר: "עבר אדם על מצוה קלה סופו... חמורה... עבר על ואהבת לרעך סופו לעבור על לא תשנא ועל לא תקום ולא תטור וסופו לעבור..." ע"ש, ועוד משמע שם ש"ואהבת" יותר קל מ"לא תשנא".

5. **רשב"ם:** פירש הפסוק על פגיעה בין אדם לחבירו, ומקשר לא תשנא עם הוכח תוכיח. ומשמע דסובר כשיטת הרמב"ם דאינו עובר ב"לא תשנא" כאשר מגלה שנאתו לחבירו, ומפרש הטעם שהחמירה תורה בשנאה נסתרת יותר משנאה גלויה, כדברי ה"חפץ חיים" <סא> דבשנאה נסתרת אין חבירו יכול להשמר ממנו, ודלא כ"יד הקטנה" <נח>, [עי' סוגיא א' "שנאה גלויה ושנאה נסתרת" פרק ב].

6. **רמב"ן [פירושו השני]:** הוכחה מלשון 'יוכח' בין אדם לחבירו. ב"קהלות יעקב" [סד] <ד"ה הרמב"ן ז"ל> כתב שדעת הרמב"ן דלא נפטר מלאו דלא תשנא עד שיקיים מצות הוכח תוכיח, מדוע עשית לי כך וכו', ודלא כשיטת הרמב"ם דלא תשנא נפקע מיד כשמודיע לחבירו שנאתו, ואיכא מ"ע נוספת של הוכח תוכיח להתווכח עם חבירו. ומבואר באורך בסוגיא ה'.

7. "יתנצל" היינו שיוכיח שבכלל לא חטא, ו"יתודה" היינו שיוודה שחטא אבל מתחרט ומבקש מחילה. עיין סוגיא ה' פרק ב' הערה 7.

8. נטירה פי' זכירת החטא, ושנאה היא ההחלטה והמסקנה מכך.

השיטה השנייה: הפסוק איירי באדם שחטא לשמים ולכן שונאים אותו, וע"ז התורה מצוה לא תשנא את אחיך בלבבך אלא הוכח תוכיח.

בלבבך, ואינו בכלל "ואהבת", שמזהיר אותנו על אותו שמותר לשנאותו, כגון אם עבר עבירה, אפילו הכי אסור לשנאותו בלבבך להראות לו פנים יפות אלא יראה לו שנאתו.¹²

משנה כסף: [לר' יוסף אבן כספין] זה כולל כי אע"פ שיעבור עבירות אין ראוי לשונאו בלבב, רק לשנאו מעשיו וליסרו¹³, כי השופט אע"פ שיאסור או יכה או ימית הנשפט, לא יעשה זה בעבור שישנאו בלבב, אבל שישנא מעשיו, ולא יחפוץ במותו רק להציל ממנו הטובים, וכל שכן בין איש ובין אחיו, ולכן סמך לו הוכח תוכיח את עמיתך, שזה כולל אם שיעשה חטאים נגד ה' או נגדו אם גזל ממון או מוסר רע איך שיהיה מכל הענינים שאפשר שיהיה, שומה על פינו או בלבבנו, ולכן אמר "ולא תשא עליו חטא" כי טעם "עליו" כמשמעו, לא בעבורו כמ"ש המפרשים, ולשון תשא בכל מקום כמו שקדם לנו מלשון משא והרמה כי כל משא ינשא ויורם, והטעם כי אם חטא ולא תוכיחנו אתה נושא עליו החטא, כלומר עוזבו במשאו וגם מטעינו יותר ויתחזק בחטאו, לכן תוכיח ותסיר משא החטא מעליו הפך ההשאה עליו...

פנח רזא: [מפירושי בעלי התוס'] לא תשנא את אחיך בלבבך, פירוש אם אתה רואהו עושה איסור, לא תהיה כמחריש מלהוכיחו אל פניו לומר בלבבך הלואי ויעשה עוד כהנה וכהנה למען ילעט רשע וימות¹¹, אלא הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים.

פירוש הטור: לא תשנא את אחיך בלבבך, יש מפרשים שאם תראהו עושה דבר איסור אל תאמר הלואי שיעשה יותר ויותר, אלא אדרבא הוכח תוכיח אותו. והרמב"ן כתב שלכך אמר בלבבך בעבור שדרך השונאים לכסות שנאתם בלבם... [- והעתיק לשון הרמב"ן].

רבינו חיים פלטיאל: [פירושי התורה לתלמיד מהר"ם רוטנברג] לא תשנא את אחיך בלבבך, אע"פ שאמרתי לך כי תראה חמור שנאך, ומוקמינן לה בשונא ישראל שעשה עבירה, אפ"ה לא תשנא את אחיך בלבבך אלא הוכח תוכיח את עמיתך עד ק' פעמים. והא דאמרין הנח להם לישראל...

סמ"ק: [סי' י"ז] שלא לשנא את חברו דכתיב לא תשנא את אחיך

לשונם של המפרשים הבאים נוטה שמפרשים הפסוק בחטא לשמים - אף שאין בזה הכרח גמור

חזקוני: [פירושו השני]... דבר אחר, הוכח תוכיח את עמיתך, אם ראית בו ערות דבר תוכיחנו, אבל אם לא תוכיחנו תשא עליו חטא לחשדו בדבר שאינו. עליו, בשבילו, כמו כי עליך הורגנו כל היום, כי עליך נשאתי חרפה.

הדר זקנים: [מבעלי התוס'] פירש הר' אברהם בן עזרא לא תשנא את אחיך בלבבך, שאם שמעת שאומרים עליו שום דופי, אל תשנאהו בלבבך, אלא הוכח וכו' כלומר תחקור הדבר ותפשפש אם זה אמת שאומרים עליו, ואם לא תחקור היטב האמת, אם תשנאהו תשא עליו חטא¹⁴.

השיטה השלישית [כוללת]: שיטה זו מצרפת שני הפירושים הנזכרים לעיל, והפסוק איירי או בחטא לשמים או בחטא בינו לבין חברו.

כראוי אינך רשאי לשנאותו, ואם תבין כשתוכיחנו שחטא לשמים או נגדך בדבר שהוא ראוי להשנא, רשאי את לשנאותו אז, ואינה שנאת לב אלא שנאה הנראית לעינים... כדתיא... חמור שונאך... ומוקמינן לה בפסחים פרק ע"פ (ק"ג): כגון דחזא ביה איהו דבר ערוה¹⁵...[העתקנו כל לשונו ב>כט<]

ספר יראים: [סי' קצ"ה] ...וזה הוא פשוטו של מקרא - לא תשנא, אינך רשאי לשנא את אחיך בלבבך, שתאמר בלבבך כך עשה פלוני שלא כהוגן, אלא הוכח תוכיח [לן] ותאמר כך שמעתי [אומרים עליך, אם אמר שקר אמרו לך חשדתני] בחנם, אם אינך יודע ששקר אומר אינך רשאי לשנאותו, [ואפילו אמר עשיתי ורוצה אני לעשות תשובה

לשמים. ומפרש ענין התוכחה שהוא בא כדי לברר הספק, היינו דאסור לשנאותו עד שיברר הדבר, [והוי כעין האיסור של קבלת לשון הרע]. ולפ"ז כאשר הדבר מבורר שחבירו אכן חטא מותר לשנאותו, ודלא כהפוסקים שהתוכחה כאן היא גדר "תוכחה" על חטא שצריך לזה כל התנאים של הכאה וקללה ועד מאה פעמים, ולפני שקיים בחבירו התנאים הנ"ל של תוכחה אסור לו לשנאותו, עיין מש"כ בזה בסוגיא י'. ועיין לשון האבן עזרא עצמו כאן בפירוש התורה שכתב: לא תשנא את אחיך בלבבך, הפך ואהבת לרעך... הוכח תוכיח, שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן, וזה טעם ולא תשא עליו חטא, כי עונש יהיה לך בעבורו. עכ"ל. ודבריו אלו אפשר לפרש דאיירי בחטא בין אדם לחבירו, ודברי ה"הדר זקנים" יותר מפורשים.

15. ספר יראים: פירש את גורם השנאה בשתי אפשרויות, "שחטא לשמים או נגדך". ופירש "הוכח תוכיח" היינו שתתווכח עם חבירך ותברר אם באמת היה כאן חטא מכוון, וגם יתכן שחברך חזר בו. ונראה שפירש פירוש חדש במילת "בלבבך", והיינו, על ידי מחשבות והשערות ואומדנות שלבב, כלומר אל תשנא את חברך ע"י מה שנראה או נדמה לך בהשקפה ראשונה, אלא תברר הדבר ותחקור אם באמת היה כאן חטא. וזה מש"כ "שתאמר בלבבך". אכן אם התברר שחטא, אז מותר לשנאותו, וזה מ"ש "ואינה שנאת

11. פנח רזא: מפרש הפסוק בחטא לשמים, ומפרש "לא תשנא" דע"י שנאתו לחוטא ימנע ממנו תוכחה, [כי תמיד תוכחה באה מתוך אהבה ודאגה לחוטא]. עיין מש"כ ב"סיכום מפרשי התורה" לקמן.

12. סמ"ק: מקשה מה מוסיף לנו הפסוק "לא תשנא" אחרי שיש ציווי של "ואהבת", ומתיר שמדבר באדם רשע וכו', עיין לקמן סוגיא ח' "היתר שנאת הרשע" פרק ב', שהארכנו בביאור שיטתו.

13. משנה כסף: מפרש הפסוק בחטא לשמים, ובא ללמד שאע"פ שצריך לייסרו ולהרחיקו אבל אסור לשנאו בלבב. אלא שהפירוש המדויק בדעתו אינו ברור, שהזכיר בדבריו "אין ראוי לשנאו בלבבך רק לשנאו מעשיו ולייסרו", ולכאורה הרישא והסיפא הם שני ענינים, דמריש דבריו משמע דס"ל כשיטת רש"י שאסור שתהיה שנאה בלבב ומותר רק מעשים של שנאה כגון הכאה וקללה, אך מסוף דבריו "רק לשנאו מעשיו ולייסרו", משמע שר"ל כסברת בעל ה"תניא" <ז> שלא לשנא את הגברא [שנאה אישית] רק לשנא המעשים הרעים שלו, [ויכול לאהוב את האדם משום המעשים הטובים שבו]. ושתי סברות הן. ועיין סוגיא ח' פרק ג' באותיות רש"י ביאור הענין.

14. הדר זקנים: מפשטות לשונו וממש"כ "שום דופי" משמע דאיירי בחטא

בחנם. ומצוה הוכח תוכיח את עמיתך, אם תראה בו דבר ערוה ולא תשא עליו חטא אם הוכחתו ואינו רוצה להניח בשבילך, אבל אם לא תוכיחנו יש לך חטא, כדכתיב ביחזקאל (ג יח) ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש.

רבינו יוסף בכור שור: לא תשנא את אחיך בלבבך, שאם עשה לך אחיך דבר שקשה בעיניך, לא תשנאנו בתוך לבבך, אלא הוכיחנו ואמור לו למה עשית לי כזאת, שמא לא נתכון למה שאתה סבור או נאנס או שום טעם יש בדבר שיאמר לך, ומתוך כך תדע שלא עשה עמך שלא כהוגן. [אי נמי]¹⁶ אם תראהו עובר עבירה אל תאמר מי יתן ויוסיף על חטאתו פשע, אלא הוכח. ולא תשא עליו חטא, לשנאותו

לא תשנא את אחיך "בלבבך" - מה לומדים ממילת "בלבבך"

- הרמב"ם [דעות פ"ו ה"ה <כח>] למד מכאן את שיטתו המפורסמת [ע"פ גמ' ערכין וספרי] דהתורה אסרה רק שנאה נסתרת בלב, אבל כאשר מגלה השנאה ומראה לחבירו ששונא אותו, כבר אינו עובר בלאו דלא תשנא. ביאור שיטת הרמב"ם וטעמו, ודעת הראשונים החולקים עליו [היינו שיטת השאלות המובאת לקמן], עיין בסוגיא א' "שנאה גלויה ושנאה נסתרת", ביאור כל הענין בהרחבה.
- הרמב"ן בפירושו השני והחזקוני, פירשו כעין הרמב"ם אלא שמשמע מדבריהם שלא מספיק להודיע לחבירו ששונאו, אלא גם צריך להודיעו עבור מה ששונא וישמע מה שחבירו משיב לו, וכל זמן שלא עשה כך עדיין נחשב הדבר כשנאה "בלב". עיין ב"קהלות יעקב" <סד> ד"ה הרמב"ן ז"ל.
- דעת השאלות [לג] ודבריו מבוארים בסוגיא א' פרק א' "בלבבך" לאו דוקא, ומסקנת הגמ' [ערכין טז:] היא - "אפילו" שנאה שבלב אסורה, וכ"ש אם עשה מעשה.
- פירוש חדש למדנו מדברי ספר היראים. וז"ל: "אינך רשאי לשנא את אחיך בלבבך, שתאמר בלבבך כך עשה פלוני". כלומר אל תשנא את חברך ע"י מה שנראה או נדמה לך בהשקפה ראשונה, ו"בלבבך" היינו מחשבות והשערות שבלבך, אלא תברר הדבר ותחקור אם באמת חברך חטא נגדך, ואפילו אם חטא אולי הוא רוצה לשוב. אבל אם תברר שאמנם חטא נגדך בחטא גמור, אין איסור לשנאותו. עיין כאן בהערה 15 בדברי היראים.

בשני האופנים, או בפגיעה של בין אדם לחבירו או אם היה חטא לשמים. [ניתכן עוד שהשורה "ולא תשא עליו חטא לשנאותו בחנם", שייכת מיד אחר מילת "כהוגן", כי זה המשך של הפירוש שמדובר על חטא בין אדם לחבירו, ואח"כ חוזר שוב לפרש "ולא תשא עליו חטא" לפי הפירוש שמדובר בחטא למקום].

הלב אלא שנאה הנראית לעינים, היינו שאין זה דבר של השערת הלב אלא עובדא ממש הנראית לעינים. ע"ע מש"כ בדברי היראים <כט>.

16. **ר"י בכור שור:** עיין בדבריו עד הסוף, ולכאורה מערב כמה פירושים ביחד, והמגיה הוסיף כאן מילת "הוכח" ולכאורה אין לה ענין כאן. ולכן נראה שצ"ל כאן מילת "אי נמי" [או "ועוד"] והיינו שמפרש את כל הפסוק

סיכום מפרשי התורה:

רבים הפירושים בפסוק זה – אבל אפשר לסכם ולחלקם בחלוקה ברורה לבי' פירושים כלליים כדלקמן. ראשית, מבחינים שרוב המפרשים מבארים כל הפסוק כאחד ובהמשך אחד, ובתוספת מילת קישור – כמו "אלא" – בין שני חלקי הפסוק; לא תשנא את אחיך בלבבך "אלא" הוכח תוכיח, נוכמו שכתב רס"ג בפירושו, ושאר מפרשים]. שתי דעות אלו של מפרשי התורה נזכרות גם בדברי הפוסקים הראשונים. זה סיכום של השיטות הנ"ל:

מהו הנושא שבו מדבר הפסוק? / שתי דעות עקרוניות, ודעה הכוללת את שני הפירושים.

א. הדעה הראשונה: אסור לשנא את חברו שפגע בו או הרע לו אלא יוכיחו.

הרשב"ם, הרמב"ן בפירושו השני והעקרי, החזקוני בפירושו הראשון [וכן היראים ור"י בכור שור עיין לקמן], מבארים את כל הפסוק במי שפגע בו חברו ועל כן שונאו, ואמרה תורה אל תשנאהו בלבבך, דהיינו להחזיק הדבר בלבבך, אלא הוכח תוכיח, תתווכח איתו ע"ז עד שיתיישב הסכסוך. שיטה זו מקבילה לשיטת הרמב"ם [דעות פ"ו ה"ו] "כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו", וב"חרידים" <מב> במפורש, ועוד ראשונים. [דין תוכחה והתווכחות על פגיעה מחבירו מתבאר באורך בסוגיא ה'].

ב. הדעה השנייה: סיבת השנאה היא משום שחבירו חטא לשמים.

פירושי בעלי התוס' – הדר זקנים [מושב זקנים], פענח רזא, פירוש הטור, ורבינו חיים פלטיאל – מפרשים הפסוק באדם רשע שחטא לשמים ולכן שונאים אותו, ועליו אמרה תורה לא תשנא את אחיך בלבבך אלא הוכח תוכיח [מקביל לשיטת הסמ"ק <לא> ורש"י ערכין <ה>]. מפרשים אלו נחלקו בפירוש המדויק של הפסוק ואיזה דין בא ללמדנו. יש להבחין בפירושם בשתי דרכים שהן ארבע וכמו שיבואר:

מפרשים הפסוק בחיוב תוכחה לחוטאים:

א. ה"פענח רזא", פירוש הטור, ר"י בכור שור, פירשו שאין כאן דין איסור שנאה בעצם לחוטאים אלא אזהרה שלא לשנא הרשע וכתוצאה מכך ימנע מלהוכיחו, באומרו הליעטוהו לרשע וימות, והלואי שיעשה עוד – אלא תוכיח.

ב. ב"הדר זקנים", וחזקוני בפי' השני, מפרשים שהפסוק מלמדנו איסור שנאה וגם תוכחה לחוטא לפני שנבוא לשנאותו. וכך פירושו לא תשנא בלבבך אלא תוכיח קודם, ואח"כ מותר לשנאו. מבואר מדבריהם איסור שנאת רשעים [וכל אדם] לפני תוכחה, והיתר שנאה אחרי תוכחה כדין. [מתאים לדעת הפוסקים כגון תשובת מהר"ם לובלין <מג> ועוד, שלומדים מהפסוק עצמו חובת תוכחה לרשעים לפני ההיתר לשנאותם].

מפרשים הפסוק באיסור שנאה החוטאים:

ג. ב"משנה כסף" מפרש, שמבואר בפסוק איסור שנאה לרשע ברגש הלב [- בלבבך] ומותר רק לשנאותו במעשים ולייסרו. [מקביל לשיטת רש"י בערכין כפי שפירשו בו המפרשים <ה>].

ד. ה"סמ"ק" ג"כ מבאר שבאיסור שנאת הרשע בלב איירי, אלא שמפרש בלבבך, שנאה נסתרת בלב דוקא, ובמגלה שנאתו לרשע מותר, ואסור רק להסתיר השנאה. עיין מה שהארכנו בביאור שיטתו בסוגיא ח' "היתר שנאת החוטאים" פרק ב'.

■ הדעה הכוללת:

ה"יראים" ור"י בכור שור [לכאורה] לומדים בפסוק שני הפירושים הנזכרים לעיל יחד [לשון היראים: "שחטא לשמים או נגדך"], ופשט הפסוק הוא: לא תשנא את אחיך, על כל סיבה שמחמתה עלולה השנאה להתעורר, דהיינו שפגע בך או שחטא לשמים ואינו מתנהג כשורה, "אלא תוכיח", תתווכח איתו למה פגעת בי, או למה חטא לשמים, ותשכנע אותו לחזור בו [או שאתה תשתכנע שבאמת לא חטא ולא פגע בך]. [מקביל לשיטת הרמב"ם אליבא דשו"ת מהר"ם לובלין <מג> שאפשר לפרש הפסוק בשני הדרכים ושניהם נכונים.

כי תראה חמור שנאך רבין תחת משאו ותדלת מעזב לו עזב תעזב עמו:

(שמות כג ה)

רבנינו יוסף בכור שור: וחדלת מעזב לו, השנאה שבלבבך בתמיה, עזוב תעזוב עמו, תעזוב השנאה, כך תרגם אונקלוס. ויש לומר לשון סיוע כמו ויעזבו ירושלים עד החומה.

תורה תמימה: [כאן, אחרי שהביא דברי תוס' פסחים וב"מ כתב]: ושמעתי ממו"ח הגאון הראמ"ה [הר"א אלעזר משה הורוביץ אב"ד פינסק] ז"ל, כי אין הפירוש שונאך שאתה שונא אותו, משום דא"כ הו"ל לומר "שנאך" כמו כי שנואה לאה, האחת אהובה והאחת שנואה, אבל "שנאך" הפירוש שהוא שונא אותך, כמו אם רעב שונאך, ונוסף גם הוא על שונאינו, ואני אראה בשונאי, וכדומה. לפי"ז מכוון מאד פשט הגמ' אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה לטעון לשונא כדי לכוף את יצרו, והרבנות היא אע"פ שידעת שהוא שונא אותך, בכ"ז תכוף את יצרך ותעזור לו, וגם הלשון שבגמ' מורה על כוונה זו דאל"ה הו"ל אהוב ושנא...

אונקלוס: ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טועניה ותתמנע מלמשבק ליה, משבק תשבוק מה דבלבבך עלוהי ותפריק עמיה.

יונתן בן עוזיאל: אין תחמי חמרא דסנאך, דאנת סני ליה על חובתא דאנת ידע ביה בלחודך, רביע תחות טועניה ותמנוע לנפשך מלמקרוב ליה, משבוק תשבוק ביה היא שעמא ית סנא דבלבבך עלוי ותפרוק ותטעון עמיה.

רש"י: כי תראה חמור שונאך וגו', הרי כי משמש בלשון דלמא... וכה פתרונו, שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו, וחדלת מעזב לו, בתמיה, עזב תעזב עמו, עזיבה זו לשון עזרה, וכן (מ"א יד) עצור ועזוב, וכן (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים... לעזור ולסייע את חוזק החומה. כיוצא בו (דברים ז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו', שמא תאמר כן, בתמיה, לא תירא מהם...

גמרא פסחים קיג: כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו, מאי שונא... אלא פשיטא שונא ישראל, ומי שריא למסניה והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא, כולי עלמא נמי מיסני סני ליה מאי שנא האי, אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה:

סיכום הפסוק לענין לא תשנא:

"חמור שונאך", איך מותר לשנא והכתיב לא תשנא את אחיך?

- זו היא שאלת הגמ' פסחים, ומפרש שם הרשב"ם דמסתמא לאו ברשיעי איירי קרא. והגמ' מתרצת שמדובר שראה בו דבר ערוה, ולרשע מותר לשנא. כן פירש כאן ביונתן בן עוזיאל. עיין סיכום גמ' פסחים <יט> בביאור הענין.
- לקמן <יח> הבאנו דעות התנאים במכילתא [בפסוק "אויבך" לענין השבת אבידה] המפרשים דלא כגמ' פסחים, עיי"ש בהערה על המכילתא מה שביארנו בזה [ובעיקר בדעת ר' נתן שמדובר כאן בשנאה זמנית].

"חמור שונאך", מי שונא את מי?

- בפשטות מדובר שאדם זה הבא לעזור שונא את בעל החמור, וכן מפורש ביונתן בן עוזיאל "דאנת סני ליה".
- לקמן בסוגיא ו' "כפיית יצר השנאה" פרק ב אות ג' הבאנו דעת הריטב"א [ישנות] ועוד מפרשים, שפירשו שהכוונה שבעל החמור שונא את אדם זה שבא לעזור - וכן כתב ה"תורה תמימה" בשם חמיו [כאן].

”עזוב תעזוב עמו”, מה פירוש לשון ”עזיבה” כאן?

רש”י פירש שעזיבה זו היא לשון עזרה וחיוזוק, כפסוק ”ויעזבו את ירושלים”.

מדברי אונקלוס ויונתן בן עוזיאל מוכח שלשון עזיבה הוא כפשוטו - אבל הכוונה שיעזוב את השנאה שבלבו, [אלא דיונתן בן עוזיאל הוסיף ”בההיא שעתא”, ודבריו מובנים, כי איירי כאן באדם רשע שמותר לשנאתו, ורק משום מצות פריקה חייב לעזרו, וקמ”ל דחייב גם לעזוב את השנאה ב”ההיא שעתא” ולעזור לו בסבר פנים יפות]. וכן כתב הר”י בכור שור כאן. כן מוכח גם מדברי הספרי לענין מסית <בג> וברמב”ם סה”מ שם, ועיין ”דברות משה” <סה>.

הדינים הנלמדים מפסוק זה:

- א. דין היתר שנאה לרשעים [גמ’ פסחים קיג:].
- ב. אף שמותר לשנא רשע אבל חייב מן התורה לעזור לו בפריקה וטעינה.
- ג. לענין שנאת הרשעים יכול האדם לסמוך על עצמו ולקבוע שפלוני הוא רשע כדי לשנאתו.
- ד. מכאן סמכו חז”ל הדין של קדימת השנאה לאוהב [בבא מציעא לב:]. עיין סוגיא ו’ ”כפיית יצר השנאה”.

< ד >

פסוקים מנביאים וכתובים:

רעת המחזיק שנאתו בלבו על חבירו ואינו מודיעו¹⁷:

וְלֹא דִבֶּר אֲבִשְׁלוֹם עִם אֲמִנוֹן לְמַרְעֵ וְעַד טוֹב כִּי שָׁנָא אֲבִשְׁלוֹם אֶת אֲמִנוֹן עַל דְּבַר אֲשֶׁר עָנָה
אֶת הַתָּמַר אַחֲתָו. (שמואל ב' י"ג כ"ב)

למרע ועד טוב על דבר אשר ענה את תמר אחותו. מרוב שנאתו לא הוכיחו ע”ז בדברים רעים על העינוי, שאז אם היה מוכיחו והיה מפיסו בדברים, היה סופו טוב, וזש”כ למרע ועד טוב. [ואצל לבן אמר השמר מדבר עם יעקב משוב ועד רע, כי שם היה פותח בהטוב שעשה ומסבב אל הרע ששלם לו בברחו]. אבל משנאתו לא רצה כלל לדבר מזה, רק שמר משטמה בלבו להנקם ממנו לעת מצוא, וזה היה ג”כ סיבה שלא נזהר אמנון ממנו אחר שאין דובר אליו, לא דור ולא אבשלום, שכח את אשר עשה.

רמב”ם: [דעות פ”ו ה”ו] כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך...

רלב”ג: למדנו מזה כי כבר תוסר השנאה כשיעמוד האדם לדבר עם רעהו מפני השנאה למרע ועד טוב.

מלבי”ם: שיעור הכתוב, יען ששנא אבשלום את אמנון, לא דבר עמו

¹⁷. ענין זה נתבאר בארוכה בסוגיא א’.

שנאה שבלב:

וְאַל־מִנָּה וְיִתּוֹם גֵּר וְעָנִי אֶל תַּעֲשׂוּקוֹ וְרַעַת אִישׁ אָחִיו אֶל תַּחֲשְׁבוּ בְלִבְכֶּם. (זכריה ז י)
וְאִישׁ אֶת רַעַת רֵעֵהוּ אֶל תַּחֲשְׁבוּ בְלִבְכֶּם וְשְׁבוּעַת שֹׁקֵר אֶל תִּאְהָבוּ כִּי אֶת כָּל אֱלֹהִים אֲשָׁר
שָׁנְאָתִי נָאֻם ה'. (שם ח יז)

רד"ק: [בפסוק ז י] ורעת איש את אחיו, ר"ל אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם אפילו המחשבה אסורה כל שכן המעשה, ועוד שהמחשבה מביא לידי מעשה ואפילו לא יעשה מעשה אסור שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך.

מדרש משנת רבי אליעזר: [פרשת ד']...מניין אפילו בלב אסור לחשוב רע, שנאמר ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם.

רש"י: [בפסוק ח יז] ואיש את רעת רעהו, הזהירם על שנאת חנם והיא שהחריבה בית המקדש השני.

באיסור הסתרת השנאה:

אֶל תַּחֲרֹשׁ עַל רֵעֶךָ רָעָה וְהוּא יוֹשֵׁב לִבְטַח אֶתְּךָ. (משלי ג כט)

עליו כמו אם בא להשפיל כבודו בין הבריות שלא יתגבר להזיק והוא איש רשע, יש עליך להודיע תחלה חמסך עליו ושלא יבטח עוד עליך. ביאור הגר"א: [משלי שם] אל תחרש על רעך, הוא נגד המשפט והיינו להתקוטט ברשעים, מ"מ אל תחרוש בלבבך רעה על רעך, והוא יושב לבטח, כלומר מאחר שהוא יושב לבטח אתך¹⁸.

רבינו יונה: [משלי שם] אם הציק לך חברך, אל תחרוש עליו רעה בעודנו יושב לבטח אתך, כי זאת מדה פחותה מאד ודרך שקר, אך תודיעהו תחלה כי שנאתו על מה שהרע לך, וכי לא יבטח לכו עליך. ולא שיהיה מותר לחרוש על חברו רעה ואיננו יושב לבטח אתו, אך הודיע כי העוון כפול בחשבו עליו רעה והוא יושב לבטח אתך וכי זאת מדה פחותה מאד. ויתכן לפרש כי גם [אם] הדבר מותר לחרוש

אֶל תִּרְיֵב עִם אָדָם חָנָם אִם לֹא גִמְלָךְ רָעָה. (משלי ג ל)

ר"י נחמיאש: [משלי שם] פרש"י שעבר על המצוה ואהבת לרעך כמוך, ומשהוא רשע אתה חייב לשנאותו.

רש"י: אל תריב, להתלונן עליו. אם לא גמלך רעה, שעבר על המצוה הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך¹⁹, ומי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו.

באיסור כסוי השנאה ובאיזה דרך יגלה הדבר לחבירו:

מִכֶּסֶה שְׁנֵאָה שְׁפָתַי שֹׁקֵר וּמוֹצִיא דִבָּה הוּא כָּסִיל. בְּרוֹב דְּבָרִים לֹא יַחְדָּל פִּשְׁעוֹ
וְחוֹשֵׁךְ שְׁפָתָיו מִשְׁפִּיל. (משלי י יח—יט)

האדם את כל אשר בלבבו על חבירו, השנאה והדבה, ע"כ גינה את מוציא הדבה. והנה הראוי על השונא להודיע מחשבת השנאה ולא מחשבת הדבה, וכבר נתבארה בתורה העצה היעוצה על מחשבת השנאה וידיעת החטא והדבה בחבירו שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, פירוש לא תשא עליו חטא בהוכיחך אותו, להוכיחו ברבים ולהלכין פניו, אך בינך

רבינו יונה: [משלי שם] שפתי שקר הם כסוי השנאה וכן (ישעיה כג יח) למכסה עתיק, (שם יד יא) ומכסך תולעה, ובא לגנות מדת המכסים שנאתם, גם הנביא ע"ה אמר עליהם (ירמיה ט ז) בפיו שלום את רעהו וגו'. ומוציא דבה הוא כסיל, בא לגנות המוציאים כל רוחם בפיהם ואם יבעון או יחשבון דבה על שונאם יוציאו את דבתו רעה. וחָבֵר הענין הזה אל הענין מכסה שנאה, פן תאמר כי טוב שיגלה

בכלל הכופרים עיי"ש. אך יתכן דכוונת הגר"א היא לאסור שנאה בלב בלבד וכמו שכתב: "בלבבך". ענין זה מבואר לקמן בסוגיא י"א "מצות שנאת הרשעים" פ"א אות ב'.

19. רש"י: למה כתב רש"י דעבר בעשה ד"ואהבת" ולא הלאו ד"לא תשנא" עיין ספר "הליכות עולם" עמ' קנ"ח ד"ה והנה.

18. ביאור הגר"א: ב"מצוות הלבבות" אות כ"ב <סג> למד מדברי הגר"א שאף שיש מצוה לשונא רשע, מ"מ אם הרשע הוא לו לאוהב ובפרט אם מחזיקו בממונו, אינו מחויב לשנאותו [ואפילו לא שנאת הלב]. והסביר ב"דרך מצותיך" דמכיון דאינו אלא מצוה מדברי קבלה ואפילו במ"ע של תורה אינו מחויב להפסיד עבור זה ממון, ואפילו אינו מפסיד ממון, אם יפסיד חברתו פטור מזה המצוה. אבל סיים שכל זה אינו ברשעים שהם

ובינו תוכיחנו.

כסיל כי כסיל הוא מי שאין בו דעת היינו שאומר עליך שאתה אינך מבין דבריו ואדרבא הוא צדיק לנגדך.

ברוב דברים לא יחדל פשע, כלומר אחר כן אפילו אם תרבה לו דברים טובים ותתנצל לפניו אעפ"כ לא נחדל פשעך ממנו ויהיה שונא לך, וחושך שפתיו, אבל מי שחושך ומונע את עצמו מתחילה משפת יתר ורואה תמיד למעט בדבורו, משכיל, יצליח.

ביאור הגר"א: מכסה שנאה שפתי שקר, כי האורח חיים העיקר הוא לשמור לשונו וימעט דבורו עם הבריות, שאם יחטא לו איש אם יכסה השנאה בלבו וידבר עמו דברים טובים הרי אצלו שפתי שקר, ומוציא דבה הוא כסיל, ואם יגלה לבו ויאמר לו השנאה הוא לא ישגיח עליך ותשאר כסיל, כי לא תועיל רק שיהיה לך לשונא²⁰, ואמר

רשע אינו בכלל לאו ד"לא תשנא":

בְּטוֹב צְדִיקִים תִּעֲלֶיךָ קִרְיָה וּבְאֶבֶר רָשָׁעִים רָנָה. (משלי יא י)

אחיק, וכן אמרו חז"ל (יבמות כב:) ונשיא בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך, והרבה נתבאר הענין בדבריהם ז"ל.

רבינו יונה: [משלי שם] כי הצדיק ייטיב לכל ולא [ירע], ויתכן לפרש כי בא לפרש כי הכל חייבין לעלוז בטוב צדיקים ולשמח באבדו רשעים, ומה שכתוב "לא תשנא את אחיך בלבבך", אין הרשע בכלל

במצות שנאת הרשעים:

מִצְדִּיק רָשָׁע וּמִרְשִׁיעַ צְדִיק תוֹעֵבֶת ה' גַּם שְׁנִיָּהֶם. (משלי יז טו)

יאהבם ויכבדם ויצדיקם, וכמה לו עונות וחטאות, כי בכבוד הרשעים תחזקנה ידי החוטאים, ולא ישקצו בני אדם את העבירות ולא יגנו את החטא, גם תמשול יד הרשע בסיבת הכבוד ויהיו דבריו נשמעים וימשוך רבים אחריו, גם ישפיל הצדיקים, והחכמים בל יעצרו כח להשיב רבים מעון...

רבינו יונה: [משלי שם] במקום אחר אומר (משלי כד כד) אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים, והוא מענין החנופה, ועתה ידבר על מצדיק רשע ומהפך בזכותו שלא בפניו, ולא מדרך חנופה, רק באהבתו אותו ומאשר יקר בעיניו, ואומר כי תועבת ה' הוא, כי האדם חייב לשנוא אויבי ה' כמ"ש הלא משנאיך ה' אשנא, וחייב להקלותם כמש"נ (ש"א ב) ובוזי יקלו, וזה האיש לא די שלא ישנאם ולא יקלם אך

במצות שנאת הרשעים: [כל הענין מבואר לקמן בסוגיא י"א]

אִם תִּקְטַל אֱלֹהִי, רָשָׁע, וְאֲנִשֵּׁי דָמִים סוּרוּ מִנִּי: אֲשֶׁר יִמְרוּךְ לְמוֹזָמָה, נָשׂוּא לְשׂוֹא עֲרִיד:

חֲלוּא מְשֻׁנָּאִיךְ ה' אֲשִׁנָּא וּבְתַקוּמְמִיךְ אֶתְקוּמְט:

תְּכַלִּית שְׁנָאָה שְׁנֵאתִים לְאוֹיְבִים חָיו לִי:

חֲקַרְנִי אֵל וְדַע לִבִּי, בְּחֻנִּי וְדַע שְׂרַעֲפִי: וְרָאָה אִם דָּרָךְ עֵצֶב בִּי, וְנִחְנִי בְּדָרָךְ עוֹלָם:

(תהלים קלט יט - כד)

יותר, וכפל הענין לחזק.

מצודות ציון: אשר ימרוך למזימה; הם מרוממים אותך למען עשות את הזמה, ר"ל שאומרים הנה רם ה' ואין זה כבודו להשגיח בעולם השפל, וכל עצם כוונת מחשבתם לעשות את הזמה. נשוא לשוא עריך; אתה מנושא ומרומם בפי שונאיך למען עשות את השוא ואינם מרוממים

גמ' שבת קטז: ועליהם [המינים] אמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי. [עיין לקמן <כ> לשון הגמ' שבת ודברי המפרשים].

רד"ק: ובתקוממיך; פירוש משנאיך ומתקוממים בימינך, אתקוטט; ענין קטטה בדברי רז"ל. תכלית שנאה; גדולה שלא אוכל לשנאותם

כי כבר נעשה חבירו שונאו, וזה דלא כמו שהבין ה"מצות הלבבות" <סג> בכוונת הגר"א.

20. ביאור הגר"א: נראה כוונתו דאינו בא לקיים מצות תוכחה בין אדם לחבירו אלא רק מוציא דיבה על חבירו וקורא אותו "שונאו", וע"ז אומר שנקרא כסיל ולא יועיל אח"כ אם ירצה להתנצל ולדבר לו דברים טובים

מלבי"ם: ובתקוממך, שהם המתקוממים להכחיש אלהותך ועושים להכעיס, אתקוטט, וזה סימן האוהב ששונא את שונאי אוהבו כאילו הם שונאיו. תכלית, ושנאתים בתכלית, עד שגם הם היו לי לאויבים, שהאויב הוא יותר מן השונא שהוא דורש רעתו, כן ידרשו להרע לי.

אותם בעבור כבודך... משנאיך; המשנאים מצותיך בעיני הבריות בדברי רשע כאלה. ובתקוממך; בהאנשים הרשעים האלה הקמים עליך להכחיש את ההשגחה. אתקוטט; אעשה עמהם מריבה וקטטה. תכלית שנאה; ר"ל סוף השנאה שאין למעלה הימנה. לאויבים; נחשבו בעיני כאילו היו אויבי ומבקשים רעתי עם כי לא עשו לי מאומה רע.

יִרְאֵת ה' שְׁנֵאתָ רָע, גָּאָה וְגֵאוֹן וְדִרְךָ רָע וּפִי תִהְפְּכֹת שְׁנֵאתִי: (משלי ח יג)

רלב"ג: ...ויצטרך לו ג"כ שימצא יראת ה', ר"ל לקיחת המוסר במדות, ויצטרך לו עוד לשנוא רע כדי שיתרחק מדרכיו, וישנא מדת הגאווה כי היא מסירה השלימות, וישנא דרך רע בדעות ודברים המציעים שרשים כוזבים, כי אלו ימנעו ממצוא החכמה...

מצודות דוד: יראת ה'; תוכן יראת ה' היא לשנוא את הרע והם הגאות ודרכי עבירה והמהפך אמרי פיו ממחשבות לבו. שנאתי; ר"ל את כל אלה שנאתי גם אני.

גמ' פסחים קיג: רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאותו [- את החוטא] שנאמר יראת ה' שנאת רע. [עייין לקמן <יז> לשון הגמ' והמפרשים באריכות].

אבן עזרא: שנאת מקור, בשקל מלאת. ורע כלל כל חסרון, ופרט ממנה גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות. דרך רע - הנהגה רעה, ופי תהפוכות - שמתהפך מענין לענין. ואמר שנאתי, כאילו אמר שיראת ה' היא שנאת אלה, גם אני שנאתי אותם כטעם הלא משנאיך ה' אשנא...

בְּנִפּוֹל אוֹיְבֶיךָ אֶל תִּשְׁמַחַ, וּבְכַשְׁלוֹ אֶל יִגַּל לִפְנֶיךָ:

פֶּן יִרְאֶה ה' וְרַע בְּעֵינָיו, וְהִשִּׁיב מַעְלָיו אָפוֹ:

(משלי כד יז-יח)

שו"ת פני אריה: [ס"ס צ"ח]...אמר 'בנפול' 'ובכשלו' ולא אמר 'כי יפול' 'וכי יכשל', גם נלאו המפרשים למצוא ענין העונש אשר יבוא לזה אם ישוב אף ה' מעל אויבו, ועיין במסכת אבות [פ"ד מ"ט] פ' הרע"ב והתי"ט ולכל הפירושים עיקר העונש חסר מן הכתוב.

אולם לפי הצעה זו שהאויב הוא הרודף אחריו ומריע לו בכל יכולתו, ודאי נמנע הוא בטבע האדם שלא ישמח ויגל הנרדף בעת מפלת רודפו על סור הרע ממנו, כמו שהוא נמנע שלא ישמח איש מכאובות וידוע חולי בסור חליו וכאבו, לכן אמר שעם היות שאי אפשר שלא תשמח בעת מפלת אויבך על הסרת רעך, בכל זאת הזהר שבנפול אויבך וכו' ר"ל שבעצם הנפילה והכשלון אל תשמח ואל יגל לבך, אבל יהיה בלבך שאין אתה שמח כי אם בהצלתך מרעתו, ואילו היית ניצול ממנו מהרעות אשר זד עליך בלתי נפילתו וכשלונו, היה נוח לך יותר. והזהיר על זה פן יראה ה' וכו' והשיב מעליו אפו, ובהיותו אויבך העומד עליך לכלותך, די לך העונש בזה, כי אחר אשר שב ורפא לו הלא ישוב לרדפך ולכלותך כבראשונה. [כן פירש ב"מצוות הלבבות" הל' נקימה ס' ל"ה נעתק לקמן עמ' 104].

רבינו יונה: [משלי שם]...והנה יזהיר כי בנפול הרשע אויבך אל תשמח, ויזהיר בזאת את חבירו הרשע, שאינו שמח במפלתו לשם שמם ולא ישנאהו מפני רשעו רק מפני שהוא אויבו... כי יענש הרשע על השמחה לאיד הרשע חבירו, ובענין מה שכ' ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא. והשיב מעליו אפו, זה טעם שני, מלבד החטא אשר יהיה בך בשמחתך לאידו, תהיה שמחתך סיבה שישב מעליו השם אפו.

עוד יתכן לפרש, כי אחרי שהזהיר את הרשע ואמר 'אל תארום רשע לנוה צדיק', יזהיר עתה את הצדיק שלא ישמח בנפול הרשע אויבו מצד האיבה והריב שהיה ביניהם, אך אמנה מותר לשמוח בנפול הרשע לשם שמם, כענין שכ' כן יאבדו כל אויביך ה' (שופטים ה לא), ונאמר ובאבוד רשעים רנה (משלי יא י). ולא יתכן לפרש... על נפילת הצדיק אויבו, כי מן הטעם שנתן לדבר שיחדל לשמוח בהכשלו למען לא ישיב השם אפו מעליו, יש להבין מזה כי על כשלון הרשע ידבר שמותר לשנאותו אך הזהיר על שונאו שלא יעורר לבו לשמוח בנפילתו מצד אויבתו. [ע"ע בפירושו על אבות פ"ד מ"ט].

מקורות <ה> - <טז>: עצם איסור השנאה

< כח >

גמ' ערכין טז:

ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו לא יסטרנו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר.

מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קיבל מנין שיחזור ויוכיחנו וכו', יכול אפילו פניו משתנים ת"ל לא תשא עליו חטא.

תניא א"ר טרפון תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה אם אמר לו טול קיסם מבין [שיניך] אמר לו טול קורה מבין עיניך...

בעא מיניה רבי יהודה בריה דרבי שמעון [בן פזי מר' שמעון בן פזי] תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה הי מינייהו עדיפא. אמר ליה ולא מודית דענוה לשמה עדיפא, דאמר מר ענוה גדולה מכולם, שלא לשמה נמי עדיפא, דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

היכי דמי תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה, כי הא דרב הונא וחייא בר רב הוו יתבי קמיה דשמואל אמר ליה חייא בר רב חזי מר דקא מצער לי [-רב הונא], קיבל עליה רב הונא דתו לא מצער ליה, בתר דנפיק אמר ליה הכי והכי קא עביר, אמר ליה אמאי לא אמרת לי באנפיה, אמר ליה חס לי דליכסוף זרעיה דרב על ידי:

לשמה פירוש משום גאווה או שיאמרו אדם עניו הוא ומשפיל עצמו ושותק בחירופו ועלבונו ולא לשם שמים אלא לקנות שם, אבל בקונטרס שפירש ענוה שלא לשמה שמונע תוכחה מן הצריכים, לא ישר אלי דהוה רשע גמור²:

רי"ף: [ב"מ לא]. הביא לשון הבריייתא ת"ר וכו', והשמיט הבעיא של ענוה לשמה וכו'.

בביאור דברי רש"י:

מהר"ר אייזיק שטיין: [ביאור לסמ"ג ל"ה ה' וז"ל רש"י פרק יש בערכין, יכול לא יכנו על דבר תוכחה, ולא יסטרנו היינו מכה כלאחר יד, ת"ל בלבבך, כלומר אסור לשנוא את חבירו בלבבך על דבר תוכחה, אבל מותר להכותו ולקללו על דבר תוכחה.

רש"י: יכול לא יכנו, על דבר תוכחה¹: יסטרנו, כלאחר יד: ופניו משתנים, שיוכיחו ברבים להלכין פניו: קיסם, כלומר עון קטן שבידך, זה יכול לומר לו טול אתה עון גדול שבידך, הילכך אין יכולין להוכיח, שכולם חוטאים: תוכחה לשמה, לשם שמים: וענוה שלא לשמה, שעושה עצמו עניו שאינו רוצה להוכיחו ואותה ענוה שלא לשם שמים הוא אלא שלא ישנאנו: דאמר מר, במסכת ע"ז פ"ק (דף כ:) ענוה גדולה מכולם דכתיב יען משח אותי לבשר ענוים, לבשר חסידים לא נאמר: אמר ליה רבי חייא, לשמואל חזי מר דקא מצער לן רב הונא שמכה וחובט אותי. כי נפק, חייא בר רב אמר ליה רב הונא לשמואל להכי מצערנא ליה דהכי והכי עביר דברים מגונים, והיינו ענוה שלא לשמה דלא אמר ליה בפניו, ושלא בפניו סיפר בגנותו.

תוספות: וענוה שלא לשמה, שעושה עצמו עניו ואינו רוצה להוכיחו ואותה ענוה לא לשם שמים היא אלא שלא ישנאנו, וי"מ ענוה שלא

רש"י, ותוס' הבין מדבריו דהכא מיירי בחטא שחטא חבירו לשמים, וע"ז הקשו א"כ למה יפטר ממ"ע של תוכחה, ולכן פירשו דמיירי בתוכחה על פגיעה וחטא בין אדם לחבירו, ובוה יכול למחול על הפגיעה, וזה הפירוש של הי"מ שהביאו תוס' [נפירוש ה"מנחת יצחק] המובא בעמוד הבא]. אלא שלשון תוס' סתום שלא פירשו שזה עיקר מחלוקתם עם רש"י.

ובעיקר פירושם נראה לפרש שמש"כ "משום גאווה", היינו שאינו רוצה להתעסק בתוכחתו של פלוני כיון שמחשיב את עצמו גדול יותר ממנו ואינו לפי כבודו, ומש"כ "או שיאמרו אדם עניו הוא... ולא לשם שמים אלא לקנות שם", היינו שבאמת הוא כוונת ענוה רק שאינו לשם לשמים אלא לכבוד. ע"ע מש"כ ב"סיכום" לקמן.

1. רש"י: מפרש בדברי התנא שגם תחילת הפסוק ["לא תשנא"] מדבר בענין תוכחה על חטא, ואיירי באדם שחטא ושצריך להוכיחו, [בשיטת הסמ"ק >לא< ובעלי התוס' עה"ת לעיל ב"מפרשי התורה" [שיטה ב], דלא כהרבה ראשונים שפירשו שהפסוק איירי באדם כשר ומוזהיר על שנאה כלפיו], ופירוש הבריייתא הוא: יכול שהתורה מצוה שלא לעשות "מעשים של שנאה" [הכאה וקללה] כלפי החוטא, ת"ל בלבבך, התורה אסרה לשנוא החוטאים בלב [אבל להכותם מותר]. עיין כאן במפרשים: ר"א שטיין ומהרש"א, ולקמן במפרשי התו"כ, ובדברי שו"ת מהר"ם לובלין >מג< בביאור שיטת רש"י. איך ליישב דעת רש"י עם גמ' פסחים, ושיטת האחרונים בוה, עיין בסוגיא א' פרק א' אות ב' שהארכנו בביאור שיטת רש"י.

2. תוספות: לשון התוס' צ"ב, ונראה דזו כוונת דבריהם: תחילה הביאו דברי

תוכחה בין אדם לחבירו להוציא השנאה מהלב:

רמב"ם: [דעות פ"ו ה"ו] כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנה אבשלום את אמנון, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך.

[שם ה"ט] מי שחטא עליו חבירו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר, או שהיתה דעתו משובשת, ומחל לו בלבו ולא שטמו ולא הוכיחו, הרי זו מדת חסידות, לא הקפידה תורה אלא על המשטמה.⁶

שו"ת מנחת יצחק: [ח"ד סי' ע"ט אות י"א] תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה... ופי' רש"י וכו', וכ"ז דברים פלואים לומר ע"ז דעדיפא מתוכחה לשמה, וכמו שהקשו התוס' ע"ז בד"ה וענוה וז"ל... אמנם התוס' בשם י"מ פירשו דענוה שלא לשמה פירוש משום גאוה... עכ"ר, וע"ז לא קשה דהוה מונע תוכחה מן הצריכים דבנוגע לעלבוננו הרי יכול למחול וכמבואר ברמב"ם ה' דעות פ"ו ה"ט דאם עושה לשם שמים הוי מידת חסידות, ושלא לשם שמים הוי בכלל מתוך שלא לשמה בא לשמה כמבואר שם בערכין...

מהרש"א: [כאן] לא תשנא וגו' יכול לא יכנו וכו'. איסור הכאה וקללה לחבירו מפורש בתורה, אלא דהכא לענין תוכחה קאמר, והאי קרא לא תשנא וגו', גבי תוכחה כתיב, ולכך קאמר יכול לא יכנו ולא יקללנו אפילו גבי תוכחה דבכלל לא תשנא וגו' הוא, וקאמר ת"ל בלבבך וכו' שנאה שבלב, ודרך תוכחה אין זה שנאה בלב כמ"ש הוכח לחכם ויאהבך.³

עוד בביאור שיטת רש"י עיין לקמן במפרשי התורה כהנים <ו>

בביאור הברייתא וגדר השנאה האסורה:

רמב"ם: [ספר המצוות ל"ת ש"ב] הזהיר משנאו קצתנו את קצתנו והוא אמרו לא תשנא את אחיך בלבבך, ולשון ספרי לא אמרתי אלא שנאה שבלב, אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו, אינו עובר על זה הלאו, אבל [הוא עובר] על לא תקום ולא תטור, ועובר על עשה והוא אמרו ואהבת לרעך כמוך, אבל שנאת הלב הוא חטא חזק יותר מן הכל.⁴

שאלות דר' אחאי גאון: [וישב שאילתא כ"ז] ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו ולא יקללנו ולא ימרטנו, תלמוד לומר בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר. למימרא דשנאה בעלמא קאסר רחמנא ואע"ג דלא קא עביד מידעם...⁵

< ו >

תורת כהנים

תורת כהנים: לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא תקללנו ולא תכנו ולא תסטרנו, ת"ל בלבבך, לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב, ומנין שאם הוכחתו ד' וה' פעמים וכו', יכול את מוכיחו ופניו משתנות וכו'.

פרשת קדושים פ"ד

מגילת ספר: [ביאור לסמ"ג ל"ת ה] ...והרב בעל "קרבן אהרן" הפליג עצמו לים של רבינו שלמה [כלומר ביאר הברייתא רק לשיטת רש"י]... והדעת נוטה לפרש"י מפני שלשון יכול לא יכנו וכו', נראה שמותר להכותו, ועוד דבסמוך קאמר ומנין שאם הוכחתו ד' וה' פעמים וכו', משמע דעד השתא נמי בענין תוכחה קמיירי. אך מ"ש בגמ' מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר וכו', משמע דעד השתא לאו בענין תוכחה איירי. ואפשר דכוונת הגמ' היא ללמדנו עיקר דמלתא דהרואה בחבירו דבר מגונה חייב להוכיחו לא קבל יחזור ויוכיחו, וכן יכול להכותו, שכן אמר ר"י בן נורי הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי וכו', וחייא בר רב נמי אמר לשמואל חזי מר דקא מצער לי רב הונא, ופירש"י שמכה וחובט אותי.

רבינו הלל: [ביאור לתו"כ שם] יכול לא תכנו, כלומר אי כתיב לא תשנא את אחיך ולא כתיב בלבבך יכול אני לומר לא תכנו ודהך שנאה היינו דמכה ומקללו, לכך נאמר בלבבך לא אמרתי וכו'.

קרבן אהרן: [ביאור לתו"כ שם] ולא תשנא את אחיך, כלומר אילו אמר קרא לא תשנא את אחיך ותו לא, ולא אמר בלבבך שנראה שהוא יתר, הייתי יכול לומר שהכוונה לומר שלא יעשה לו מעשים המורים על השנאה שלא יכנו וכו', וזה משמע מאומרו סמוך לזה הוכח תוכיח, שההוכחה היא בדברים, וירצה לא תשנא את אחיך בעשותך לו דברים המורים שנאה אלא הוכח תוכיח בדברים - ת"ל בלבבך, לא אסרתי אלא שנאת הלב, אבל מה שתעשה לו מכל זה בלא שנאה לבבית יש לך רשות לזה, וה"ק קרא, לא תשנא את אחיך בלבבך, ואחר שלא תשנא בלבבך הוכח תוכיח בכל דבר שיהיה או בהכאה או בקללה.

[העמק שאלה שם] שהשאלות חולק על שיטת הרמב"ם דס"ל דעובר רק אשנאה נסתרת בלב, ודעת השאלות לפרש הברייתא דעובר "אפילו" בשנאה שבלב וכ"ש אם נתגלה לחוץ. עיין לקמן <ג> העתקנו כל לשון השאלות ובסוגיא א' אות ב' ולקמן בסיכום גמ' ערכין <ז>.

6. רמב"ם דעות: בהלכה ו' כתב שתוכחה מוציאה את השנאה מהלב בפגיעה בין אדם לחבירו, ובהלכה ט' מוסיף שכאשר מוחל לחבירו על השנאה אינו חייב בתוכחה. הבאנו כאן את דברי הרמב"ם כי האחרונים מצינים מקור דבריו מהגמ' שלנו "תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה", עי' ב"סיכום" <ז> ובסוגיא ה' "מצות התוכחה" פרק ה'.

3. מהרש"א: אף שלא מפורש בדבריו אבל ברור שכוונתו לשיטת רש"י כאן, ומוסיף לבאר שאין לאסור מעשים של שנאה בזמן התוכחה כי תוכחה באה מתוך אהבה לחוטא ודאגה לטובתו, ועוד שזה צריך להוסיף אהבה למוכיח, ולכן אין זה שייך לשנאה.

4. רמב"ם ספר המצוות: זוהי שיטת הרמב"ם המפורסמת דהתורה אסרה רק שנאה נסתרת [עיין סוגיא א' "שנאה גלויה ושנאה נסתרת"], ומפרש הברייתא דלא כרש"י [שמפרש שאיירי בחוטא שצריך תוכחה] אלא איירי בסתם אדם ומזהיר שלא לשנאותו. עיין בסיכום <ז> שהארכנו עוד בדעת הרמב"ם בזה.

5. שאלות: משמע דכ"ש דאסור אם יש מעשה, ומכאן מוכיח הנצי"ב

< ז >

סיכום גמ' ערכין

איזו שנאה אסרה תורה, ודין תוכחה בין אדם לחבירו

תמצית המפורש בגמרא:

מהות השנאה שאסרה תורה

- א. השנאה שאסרה תורה - היא שנאה "שבלב",
- ב. אבל הכאה וקללה וכיו"ב לכאורה אינם אסורים משום לאו דלא תשנא.

תוכחה לחבירו כשפגע בו – להוציא השנאה מן הלב

- א. מידת ענוה [לסבול ולא להוכיח] חשובה מכל המידות, וגם ממצות התוכחה.
- ב. ואפילו ענוה שלא לשמה [שרק מתנהג לפניו כעניו ובלבו כוונות אחרות] עדיפה מתוכחה.
- ג. פירשו בתוס' שהכוונה לתוכחה לחבירו על שפגע בו, ורק בזה עדיפה מידת ענוה להעביר על מדותיו ולמחול, אבל בתוכחת החוטאים [על עבירה לשמים] אין פטור זה.

פירוש הגמרא:

בשני נושאים עקריים נחלקו הראשונים בפירוש הגמרא:

א. "בשנאה שבלב הכתוב מדבר", מה פירוש "שנאה שבלב"?

- הרמב"ם בספר המצוות [הובא לשונו כאן] ובספר החינוך [מצוה רל"ח] מפרשים "בשנאה שבלב" היינו שנאה הטמונה בלב ואינה נראית בחוץ, כלומר שכלפי חוץ שלום ידבר ומעמיד פני אוהב. שנאה [נסתרת] כזאת אסרה תורה, אבל אם מראה השנאה בחוץ, והלה מכיר בו ששונאו, אינו עובר על לאו זה.
- דעת הרבה ראשונים ובכללם ה"שאלתות" המובא כאן, שאין כל הבדל אם מגלה השנאה או אם מסתירה בלבו, וכל שיש לו שנאה בלב דהיינו [רגש] שנאה קבועה בלבו, עובר אף אם אינו מסתירו מחבירו, וזהו כוונת הגמרא "שנאה שבלב", כ"כ האחרונים בדעות הראשונים הנ"ל. ביאור המחלוקת ודברי האחרונים בזה עיין בסוגיא א' "שנאה גלויה ושנאה נסתרת" פרק א'.

ב. באיזה אדם מדובר בגמרא, ומהי סיבת השנאה אליו?

- לדעת רש"י מדובר בחוטא לשמים שמוכיחים אותו, ובוזה הזהירה תורה שלא לשנאותו בלב אלא להוכיחו. [וכמ"ש רש"י על דברי הברייתא דיכול לא יכנו - "על דבר תוכחה", כן ביארו דבריו באחרונים, ומהם הובאו לעיל, מהר"א שטיין, קרבן אהרן, וגם מהרש"א שדבריו הם כשיטת רש"י, וכ"כ מהר"ם לובלין סי' י"ג ד"ה "וכן משמע" >מג<]. שיטה זו היא כשיטת בעלי התוס' על התורה [ועוד מפרשים שם], וכשיטת הסמ"ק, שמבארים הפסוק "לא תשנא - הוכח תוכיח" כולו כאחד, וכל הפסוק מיירי בחוטא [לשמים] שצריכים להוכיחו וזוהי גם סיבת השנאה אליו. עיין לעיל >א< במפרשי התורה ובסיכום >ב< ששם נתבארה שיטה זו.
- לראשונים אחרים [רמב"ן עה"ת, רמב"ם ועוד ראשונים], סיבת השנאה היא משום שפגע בו חבירו וכיו"ב, ועל זה אמרה תורה שלא לשנא בלב אלא להוכיחו ולהתוכח עמו עד שיתיישב הסכסוך. [ולא מיירי כלל בחוטא לשמים].

פירוש הגמרא לפי ב' הדעות הנ"ל:

"יכול לא יכנו... ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב", מה ההוה אמינא ומה המסקנא?

- לרמב"ם פירושו, "יכול..." הוה אמינא שיש איסור לא תשנא גם כשמכחו ומקללו מתוך שנאתו, דהיינו שמגלה השנאה שיש בלבו, ת"ל בלבבך [המסקנא], שבוזו אינו עובר מאחר שכבר גילה השנאה ואינה נקראת עוד "שנאה שבלב".
- לראשונים דס"ל דמגלה שנאתו נמי עובר - איך מפרשים הגמרא? מוזכרים במפרשים שתי דרכים:
 - א. יש מפרשים דס"ל דשנאה גלויה חמורה יותר משנאה נסתרת מאחר שכ"כ גברה השנאה עד שפלטה לחוץ ואינו יכול להסתירה [היפך סברת הרמב"ם], ופירוש הגמרא "יכול לא יכנו" דהוה אמינא דאסרה תורה "רק" שנאה גלויה [שמתבטאת בהכאה וכיו"ב], ת"ל ד"גם" שנאת הלב אסורה אע"פ שקלה יותר, ולכן כתבה תורה "בלבבך".
 - ב. פירשו הכס"מ ועוד אחרונים, "יכול לא יכנו" דהוה אמינא שמעשים המורים על שנאה כגון הכאה וקללה, אסורים מצד לא תשנא אע"פ שאין שנאה בלב כלל נכגון שמכחו להפחידו להבא או להראות כוחו וכיו"ב], וכוונת התורה ב"לא תשנא" שלא תתנהג כשונא, וכעין שפירשו המפרשים בפסוק "ואהבת לרעך כמוך" שהכוונה על מעשים ולא על רגשי אהבה בלב. ת"ל בלבבך, להורות שבלאו זה עובר רק כשיש [גם] שנאה בלב, אבל במעשים גרידא אינו עובר.
- וגם לרש"י וסיעתו יוצא פירוש הברייתא כך, שהרי מפרש דאיירי בחוטא ו"יכול לא יכנו" על דבר תוכחה, דהוה אמינא שמעשים של שנאה אסורים אף בלי שנאת הלב, אלא לשם תוכחה, ת"ל בלבבך, שרק שנאת הלב אסורה [ואפילו בתוכחה], אבל מעשים בלי שנאת הלב מותרים [לשם תוכחה, ועיין מהרש"א וקרבן אהרן].

"יכול לא יכנו... ולא יקללנו, ת"ל בלבבך", האם באמת מותר להכות ולקלל?

- מלשון הברייתא משמע דמותר, אבל הרי ברור שאסור ויש לאו מיוחד על כל אחד מאלה, וא"כ מה פירוש הברייתא? וכן הקשו במפרשים.
- לרש"י וסיעתו הסוברים שהפסוק בחוטא מיירי ובתוכחה, מבואר דבאמת מותר להכות ולקלל לצורך תוכחה, ורק שנאה אסורה. וכ"כ ב"ים של שלמה" [ב"ק פ"ג סי' ט'] בדעת רש"י, אלא שהוסיף שני תנאים: "ומ"מ אל ימהר בהכאה אם לא בתוכחה גמורה מקודם ורואה שאינה נשמעת [נ] - באשתו שעוברת על דת תורה". ועוד כתב: "ודוקא באדם מוחזק בכשרות שידע שלשם שמים עשה, והוא אדם חשוב ומופלג, אבל בסתמא דאינשי לאו כל כמיניה, דא"כ לא שבקת חיי לכל בריה, וכל אדם ריק ילך ויכה חבירו על דבר תוכחה כי אין צדיק בארץ, והתורה לא נתנה רשות ומקל ורצועה אלא לדיין או לאדם חשוב שראוי להיות דבריו נשמעים", עיי"ש עוד.
- לראשונים אחרים [ולרמב"ם] פירשו המפרשים [וכמשמעות דבריו בספר המצוות] שכוונת הברייתא שמצד לאו דלא תשנא אינו אסור, אבל אסור הוא מצד לאוין אחרים⁷ שאין ענינם כאן.

"מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו" וכו', באיזה סוג חטא מדובר?

- הפירוש הפשוט בגמרא שמדובר בחטא לשמים [או בבין אדם לחבירו שהוא גם חטא לשמים כגון גניבה והלבנת פנים וכדו']⁸, ומכאן לומדים כל דיני תוכחה לחוטאים.
- אך ה"לחם משנה" [דעות פ"ו ה"ח, וכן ב"סדר משנה" דעות שם] דייק מלשון הרמב"ם שם⁹ שדעתו שכל הגמרא המשך אחד מתחילת הברייתא ת"ר לא תשנא וכו', ואיירי במי שפגע בחבירו, וחייב התוכחה כאן הוא חיוב התוכחות בין אדם לחבירו "ואומר לו למה עשית לי כך וכך" [כלשון הרמב"ם שם ה"ז], וכ"כ במהרש"א כאן.

"תוכחה לשמה ועונה שלא לשמה" וכו', באיזה חטא מדובר ובאיזה תוכחה?

9. שכתב שם בהלכה ח' הדין שלא יבייש בתוכחה, [הנלמד מדברי הגמ' כאן "ולא תשא עליו חטא", וכ' ע"ז: בד"א בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימים אותו ברבים וכו', משמע שבגמ' מדובר רק בבין אדם לחבירו, עיי"ש שהאריך. ופירש "בין אדם לחבירו" בדברי הרמב"ם היינו שפגע בו וע"ז מתוכח אתו, וכ"כ במנחת חינוך במ"ע דתוכחה [נעניין מהר"ם שייך שכתב שאין דבריו מוכרחים.

7. אולם לפירוש הראשון בשאר ראשונים שהוזכר לעיל הקושיא מעיקרא ליתא, שלפירוש זה ההו"א היתה שרק במכחו ומקללו עובר ולמסקנא גם בשנאת הלב גרידא וכש"כ כשמכחו ומקללו מתוך שנאה. ולא כתוב כאן היתר על הכאה.

8. ולשון רש"י גבי עובדא דר' יוחנן בן נורי שאמר הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל, כתב רש"י "קובל עליו, כשהייתי רואה בו דבר גנאי", משמע כלפי שמיא.

- מצאנו בזה מחלוקת הראשונים: רש"י פירש דמיירי בתוכחה על חטאים לשמים נוכח"כ על חייא בר רב "דהכי והכי עביד דברים מגונים והיינו ענוה שלא לשמה", משמע שמעשיו היו מגונים בעצם ולא שפגע ברב הונא, ועכ"פ כך הבינו תוס' בדעת רש"י שכוונתו לפרש "שמונע תוכחה מן הצריכים", דהיינו חוטאים לשמים.
- התוס' [בד"ה וענוה שלא לשמה] כתבו, דעל כרחק לא איירי בכה"ג שמחויב מן התורה להוכיח חוטאים ונמנע מתוך ענוה, דבכה"ג הוה רשע גמור, ולא מצאנו שאדם יפטר עצמו מחיוב דאורייתא משום ענוה או כל סיבה אחרת], ולכן פירשו התוס' דאיירי בפגע בו חברו, והשאלה היא האם ימחול לחבירו ולא יקפיד, או שמא יקפיד ויוכיחנו, איזה מידה חשובה יותר ענוה והעברה על מדותיו או תוכחה וחינוך לשני, ומסקנת הגמרא שמידת ענוה עדיפה. [וזה מקביל למש"כ הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עליהן הכתוב אומר וכו'], ואפילו ענוה שלא לשמה עדיפה מתוכחה.
- ופירוש "ענוה שלא לשמה" - שמתנהג כעניו אבל אין כוונתו לענוה. ומה כוונתו - כתבו התוס' שני פירושים, או "משום גאווה", דהיינו שאינו רוצה להתעסק בתוכחתו של פלוני כיון שמחשיב את עצמו גדול יותר ואינו לפי כבודו, "או שיאמרו אדם עניו הוא ומשפיל עצמו ושותק בחירופו ועלבונו ולא לשם שמים אלא לקנות שם", והיינו שבאמת כוונתו לענוה רק שאינה לשם לשמים אלא לכבוד. [ב"מנחת יצחק" ח"ד סי' ע"ט אות י' פירש דעת רש"י כתוס' על פי שינוי גירסא בדברי רש"י כמו שמוכח ב"עין יעקב" ערכין].

הנלמד מתוך דברי הגמרא:

א. היתר הכאה וקללה לשם תוכחה

- לדעת רש"י וסיעתו למדים אנו מהברייתא "יכול לא יכנו ת"ל וכו'" היתר הכאה וקללה בתוכחה, [השווה לדעת הרמ"ך בשטמ"ק ב"מ לא: שפירש שיעורי תוכחה עד נזיפה קללה והכאה שהכוונה שהמוכיח נזוף מקלל ומכה וכו', הפוך מהפירוש הרגיל שהכוונה למקבל התוכחה].
- לדעת שאר הראשונים שלא מדובר כאן בתוכחה לחוטא, אין ראייה כלל להיתר הכאה וקללה, וכבר פירשנו לעיל את הברייתא לדעתם¹⁰. בשאלה זאת האריכו האחרונים ואין כאן מקומו, ונזכיר רק מדברי ה"מטה אפרים" <נד> שאם למדים מהפסוק "ולא תשא עליו חטא" שאסור "לשנות פניו" א"כ כשמכהו ומקללו אין לך משנה פניו גדול מזה וכו'. ויש מהאחרונים ["עמודי הארזים"] שכתב לקשר שאלה זאת [של הכאה וקללה בשעת תוכחה] לשאלה של עצם השיעור ד"יכול אפילו פניו משתנות" שכתב שם רש"י "שיוכיחנו ברבים להלבין פניו", דרש"י לשיטתו שאסור להלבין פניו ברבים דוקא אבל בינו לבין מותר הכל. [וברש"י הנדפס ב"עין יעקב" מוכח בהדיא שמותר להלבין פניו בתוכחה וכשיטת רבינו הלל הסובר שמותר עד הלבנת פנים ועד בכלל ורק אח"כ אסור להוכיחו עוד].

ב. דין התוכחה והתוכחות על פגיעה וסכסוך בין אדם לחבירו

ב"סדר משנה" [רמב"ם דעות פ"ו ה"ו] בחפשו מקור בדברי חז"ל לדין התוכחות בין אדם לחבירו שהוציאו הפוסקים מפסוק לא תשנא אלא הוכח תוכיח, כתב, שנלמד ממ"ש בגמ': מנין לרואה בחבירו דבר מגונה וכו' שחייב להוכיחו וכו' יכול אפילו פניו משתנים וכו', והיינו דהרמב"ם פירש דקאי [עכ"פ גם] בפגיעה בין אדם לחבירו [כדמוכח מדבריו], וכמ"ש ה"לחם משנה" בדברי הרמב"ם, וכ"כ במהרש"א כאן בפירוש דברי הגמ', וא"כ מפורש בגמ' דין התוכחה שבין אדם לחבירו. [אך כבר כתבנו שרוב המפרשים לא פירשו כך, עיי"ש בלח"מ מה שנתקשה בדברי הרמב"ם לפ"ז].

ג. מי שפגע בו חבירו ורוצה למחול לו ואינו שונאו וגם אינו מוכיחו – הרי זו מדת חסידות.

כ"כ הרמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ט [מובא לעיל]. כמקור לדברי הרמב"ם הוזכר באחרונים [בין השאר] גמרא זו של "תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה", [מגדל עוז, משנת חכמים, עבד המלך ועוד, ועיין שו"ת מנח"י הובא לעיל]. ומובן שכ"ז הוא לפי פירוש התוס' שמדובר בתוכחה שבין אדם לחבירו, ומסקנת

ולמלטיה ולמיעבד ביה מעשה", הרי מפורש שמותר הכאה וקללה, אבל עיין בנצי"ב ב"העמק שאלה" שע"כ אין כוונתו להכאה אלא להשתעבד בו, דהרי השאלות עצמו כתב לקמן בשאלתא נ"ח אות ב' שמותר להכות רק ע"פ ב"ד מומחים וכו'.

10. וב"מגילת ספר" הביא עוד ראייה שמותר להכות תוך כדי תוכחה, מהמשך הגמ': "אמר ר' יוחנן בן נורי הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי". וכן מדאמר חייא בר רב לשמואל חזי מר דקא מצער לי רב הונא, ופרש"י "שמכה וחובט אותי", אך פירש"י אינו מוכרח ואולי פירש כן לשיטתו. ובענין דעת השאלות, אמנם כתב כאן מפורש "אבל לא נהיג כשורה שרי למסנייה

הגמ' שבמוחל עלבוננו ואינו מוכיח עדיף, שזה ממעלת הענוה, וזה המידת חסידות שהזכיר הרמב"ם. וב"עבד המלך" הוסיף שלכן נקט הרמב"ם ציור של "הדיוט ביותר" ושזו סיבת מניעתו מתוכחה, כדי לכלול נמי דין דענוה שלא לשמה דעדיפא מתוכחה, והיינו, לא שנמנע מלהוכיח משום שבאמת אינו מקפיד בעלבוננו ועניו הוא, אלא משום שקשה להוכיח ההדיוט ביותר וכיו"ב. [וכעין מה שכתבו התוס' "משום גאוה", שעצם החלטתו שפלוני הוא הדיוט ביותר ולכן אינו מזדקק לו, לפעמים נובעת מגאוה]. ביאור דין זה באורך עיין בסוגיא ה' "מצות התוכחה" פרק ה'.

ד. הפוגע בחבירו - במעשה או בדיבור - מתוך שנאתו, האם עובר ב"לא תשנא"?

כבר כתבנו לעיל ב"תמצית המפורש בגמ'" שלכאורה מוכח מהגמ' שרק על שנאה שבלב עוברים ולא על מעשים, אבל עיין בסוגיא ד' "מעשים הנובעים מתוך שנאה" שיש דעות באחרונים שגם על "מעשי שנאה" עוברים, עיי"ש.

התאמת הסוגיות

ערכין – תורת כהנים

דקדקו האחרונים ועמדו על שני הבדלי לשון [בין לשון הברייתא בגמ' ערכין לבין הלשון בתורת כהנים] שיש בהם נפק"מ להלכה, שנויים אלו מתאימים לשני הנושאים העקריים שנחלקו הראשונים בסוגיא, [המבוארים לעיל ב"פירוש הגמרא" עיי"ש].

- א] דקדק הנצי"ב ב"העמק שאלה" [שאלות וישב סי' כז], וכבר קדמו בכעין זה ב"מגילת ספר" <מט>, דמלשון התו"כ - "ת"ל בלבבך, לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב", משמע כשיטת הרמב"ם שעל שנאה גלויה אין עוברים, בניגוד ללשון הגמרא ערכין - "ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר", שאין בו שום משמעות לשיטת הרמב"ם. בביאור ענין זה ומה שהקשו האחרונים על זה עיין בסוגיא א' "שנאה גלויה ושנאה נסתרת" פרק א'.
- ב] לשון התו"כ "לא תשנא... לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב, ומניין שאם הוכחתו ד' וה' פעמים חזור והוכיחו וכו'", משמע שכל הברייתא, כולל הרישא, איירי בענין תוכחה. משא"כ לשון הגמרא ערכין "לא תשנא... מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו", שמלשון זה משמע דמדובר בברייתא על שני ענינים, ענין איסור שנאה וענין חיוב תוכחה. ולפי לשון התו"כ משמע שכולו ענין אחד של מצות תוכחה, וכשיטת רש"י כאן שפירש יכול לא יכנו - על דבר תוכחה. כן דקדק ב"מגילת ספר" שם ובספר "מצות התוכחה" ריש פרק ט"ז ד"ה מכל.

< ח >

נדרים סה:

מתני': ועוד אמר רבי מאיר פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו, אילו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ועל לא תטור, ועל לא תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך, וחי אחיך עמך, שמא יעני ואין אתה יכול לפרנסו, אמר אילו הייתי יודע שהוא כן לא הייתי נודר, הרי זה מותר.

תוספתא סוטה: [פרק ה' ס"ו]...היה רבי מאיר אומר הנושא אשה שאינה הוגנת לו עובר משום חמשה לאוין, משום כל תקום ומשום כל תטור, אל תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך, וחי אחיך עמך, ולא עוד אלא שמבטל פריה ורביה מן העולם.

שלא להשאיל כליו לשכניו על שלא השאילו לו והני קראי דרשינן להו ביומא (דף כג) על שאלת כלים. ועל לא תשנא את אחיך, שנדר שלא לשאול בשלומי¹¹. [וכ"כ הטור יו"ד סי' רכ"ח].

ר"ן: ועוד אמר ר' מאיר פותחין מן הכתוב בתורה, דאע"ג דאסקינן בפרק ד' נדרים (לעיל כב). דלא פתחינן ביש בוטה כמדקרות חרב וכדשמואל דאמר כל הנודר אע"פ שמקיימו נקרא רשע וכדברי נתן דאמר כל הנודר כאילו בנה במה, דהתם שאני דהווי איומים גדולים ואי אפילו על דעת הנהו נדר יתבייש לומר כן, נמצא שאין נדריו נתרין יפה, אבל הני דמני תנא הכא לא חמירי לאינשי כולי האי¹². [וכ"כ בנמוק"י].

ריטב"א: ...וכי תימא ומ"ש מהא דאמרין לעיל דלא פתחינן ביש בוטה כמדקרות חרב... אלא הנכון דהנהו דלעיל דהוי איסורא דתלי בנדרא גופיה לא פתחינן, אבל בהני שהן איסורין שהן חוץ לגופו של נדר, אלא שהנדר גורם לעשותן אם הוא מתקיים, פותחין בהם.

רש"י: על לא תקום ולא תטור, שאם בקשת ממנו כלי ולא השאילך והדרתו הנאתך, או שעשה לך דבר שלא כהוגן ומתוך שנאה הדרתו, והתורה אמרה לא תשנא את אחיך בלבבך. שמא יעני, התורה הזקיפתך לפרנסו ולאחבו ולהחיותו ושמא יעני, [עפ"י הגהות הב"ח].

ריטב"א: ועוד אמר ר' מאיר פותחין לו לאדם מן הכתוב בתורה, ואומרים לו אילו היית יודע כי בהדירך חברך מנכסין אתה עובר על לא תקום ולא תטור את בני עמך ולא תשנא את אחיך בלבבך ואהבת לרעך כמוך... [וכ"כ בנמוק"י].

מאירי: שם: ועוד אמר רבי מאיר שפותחין לאדם במה שכתוב בתורה, כלומר שאם הדיר את חברו שלא יהנה מנכסיו מתורת נקמה או מדרך שנאה, ואומרים לו אלו היית יודע שהיית עובר על מה שכתוב בתורה לא תקום ולא תטור ולא תשנא את אחיך בלבבך, מי נדרת.

פירוש הרא"ש: שהיית עובר על לא תקום ולא תטור, כגון שנדר

בפשטות כוונת הרא"ש דלאו דוקא שאילת שלום אלא בכללות כל ענין של "הפסקת יחסי ידידות", וב"קהלות יעקב" <סד> כתב בתוך דבריו דהרא"ש התכוון למבואר בגמ' (סנהדרין כו). איזה שונא כל שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה, אלא דכיון דהרא"ש איירי בנדר יש לעיין אי בעי ג' ימים או דילמא דמיד שנדר כבר נחשב אינו מדבר עמו. וע"ע מש"כ בשיעור ג' ימים לענין שנאה בסוגיא ב'.

12. ר"ן: עיין מה שביארנו בזה בסוגיא ט' פרק ג' אות ו' בענין דאין אדם נעשה רשע כשעובר על עבירה שהוא חושב שהיא מותרת.

11. פירוש הרא"ש: מפרש המשנה שיש כאן נדרים חלוקים, נדר אחד לענין לא תשנא [שלא לשאול בשלומן] ונדר אחר לענין לא תקום [שנדר שלא להשאיל לו כליו], ודלא כשאר המפרשים שפירשו המשנה בנדר אחד שאסר נכסיו על המודר [ונדר זה יש בו כל האיסורים הנ"ל], וכפשטות המשנה. ולמה נטה הרא"ש מפירוש הפשוט? יש שכתבו דס"ל דמדיר הנאה אינו עובר בלא תשנא דאינו אלא העדר הטבה, ואפילו במזיקו בידים אינו עובר אלא על שנאת הלב ולא על פעולת ההזיק. [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' כ"ו]. ויש להוסיף על דבריו דהרי מדיר הנאה מחבירו מותר לדבר עמו [רמב"ם נדרים פ"א הכ"ג, ופ"ו ה"ז וה"ח], ואולי לא נחשב שנאה לדעת הרא"ש ולכן פירש שנדר שלא לשאול בשלומי, שבזה נחשב ל"שונא" כמבואר בסנהדרין כו.

סיכום משנה נדרים

דוגמא במשנה לאיסור "לא תשנא"

תמצית המפורש במשנה:

- יש נדר שעוברים עליו, או שגורם לעבור, בלאו דלא תשנא.
- ודבר זה יכול לשמש כפתח חרטה כדי להתיר את הנדר.

פירוש המשנה:

באיזה נדר מיירי המשנה?

- לרש"י, הריטב"א, המאירי ונמוק"י מיירי כל המשנה בנדר אחד והוא שהדיר הנאה מחבירו [שלא יהנה חבירו מנכסיו], ובזה עובר על כל הלאוין הנזכרים במשנה.
- הרא"ש בפירושו שם מחלק את המשנה, ומפרש שלא תקום עובר בנדר שלא להשאיל כליו, ולא תשנא עובר בנדר שלא לשאול בשלומי, ולא שעובר על כל האיסורים בהדיר הנאה מנכסיו.

האם הנדר עצמו נחשב פעולת שנאה לעבור עליו?

- מלשון רש"י "ומתוך שנאה הדרתו" משמע שהנדר הוא "תוצאה" מהשנאה.
- ומלשון הריטב"א "אלא שהנדר גורם לעשותם [האיסורים] אם הוא מתקיים" משמע שנדר גורם ומביא לידי שנאה. [וכן משמע מלשון הרמב"ם בהלכות שבועות [פ"ו ה"י-א]: "ושקיום שבועה זו גורם" לעבירה ולקטטה, פותחין לו פתח".]
- בסוגיא ד' "מעשים הנובעים מתוך שנאה", ובסוגיא א' "שנאה גלויה ושנאה נסתרת", ביארנו אם עוברים ב"לא תשנא" על השנאה שלפני הנדר והגורמת אותו, או על גוף הנדר, או על השנאה הבאה כתוצאה מהנדר. עיי"ש מה שהבאנו מהאחרונים בזה.

הנלמד מתוך דברי המשנה:

ע"י הנדר לכאורה מגלה השנאה וכבר אינה שנאה נסתרת בלב, ואפילו הכי עובר עליה, שמע מינה דגם על שנאה גלויה עובר, ודלא כשיטת הרמב"ם הסובר שאינו עובר בלא תשנא אלא בשנאה הנסתרת בלב, כן העירו האחרונים. יישוב דעת הרמב"ם וביאור הענין באורך עיין בסוגיא א' "שנאה גלויה ונסתרת" פרק ג'.

התאמת הסוגיות:

נדרים – ערכין

לכאורה משמע מהמשנה שגם על "מעשים" הבאים מתוך שנאה עוברים בלא תשנא, ולא רק על רגש שנאה בלב, שהרי ע"י עשיית הנדר עובר, אע"פ ששנאת הלב כבר יש בלאו הכי, והלא בברייתא דערכין מפורש שכל עיקר איסור שנאה הוא רק בלב, כך העירו האחרונים [קהלות יעקב"סד], "אורח משפט" [חז"מ סי' כ"ו] - עיין באורך בסוגיא ד' "מעשים הנובעים מתוך שנאה".

< י >

גמ' סוטה ג.

דתניא וקנא את אשתו, רשות, דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר חובה... מ"ט דרבי ישמעאל, סבר לה כי האי תנא דתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר כלפי שאמרה תורה לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול כגון זו, ת"ל ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, ורבי עקיבא קינוי אחרינא כתיב...

וקנא את אשתו והיא לא נטמאה, חד לרשות וחד לחובה.

מאירי: ...אבל הקנוי אינה מצוה, אלא שהוצרכה תורה להרשותו בקנוי מצד מה שמיחתה במקום אחר לא תשנא את אחיך בלבבך, והוצרכה תורה להרשות בשנאה הבאה מצד מעשיה המכוערים ולהביאה לידי כך כדי להוציא משפטה לאור...

רש"י: כלפי, כמו אחרי שאמרה תורה שאסור להביא עצמו לידי שנאה ותגר. יכול אף זה כן, שיראה את אשתו עוברת על דת יהודית נסתרת עם שכיניה - לא יקנא לה? כלפי, לשון כנגד. תלמוד לומר וקנא, אם רצה לקנא הרשות בידו, ומשום דאי לא כתיב קרא הוה אמינא דאסור הוא דא"ר ישמעאל הכא רשות, אבל בכל מצות עשה שבתורה לא אמר הכי. קינוי אחרינא כתיב, ועבר עליו רוח קנאה

< יא >

סיכום גמ' סוטה

דוגמא בגמ' לאיסור "לא תשנא"

תמצית המפורש בגמרא:

- מעשה הקינוי נחשב שנאה ואסור מן התורה משום לא תשנא.
- ולכן הוצרכה תורה להתיר קינוי.
- וזהו לכו"ע, שגם ר' עקיבא דס"ל "קינוי חובה" אינו אלא משום דכתיב קינוי נוסף בפרשה, הראשון להתיר והשני להוסיף שגם חובה הוא.

פירוש הגמרא:

האם הקינוי "עצמו" נחשב לשנאה? [במפרשים כאן משמע לכאורה שלא, וא"כ איזה שנאה יש כאן לעבור עליה בלא תשנא?]

- מתוך פירוש רש"י משמע שהקינוי רק גורם שנאה וקטטה בבית, וכמו שכתב "אחרי שאמרה תורה שאסור להביא עצמו לידי שנאה ותגר... לא יקנא לה?"¹³.
- ולעומת זאת כתב המאירי: "והוצרכה תורה להרשות בשנאה הבאה מצד מעשיה המכוערים ולהביאה לידי כך כדי להוציא משפטה לאור", וכונתו לכאורה שהקינוי בא מתוך שנאה על מעשיה, ואם לא

טהרה או רוח טומאה, וז"ל שם: "נכנסה בו רוח; ממרום ולקמן מפרש רוח טהרה או רוח טומאה ע"י שטן הבא להחטיו להקניט את אשתו". אך בגמ' [לעיל ב: בסוה"ע] משמע שעיקר הקפידה ביניהם היא שמקנא לה בעדים ויש פרסום בדבר שחושדה על ניאוף, עיי"ש בכל הגמ'. וב"העמק שאלה" [שאלות וישב סי' כ"ז אות ט'] כתב לגבי ענין אחר: "משום

13. ויש לבאר שאע"פ שהקינוי בא לשים קץ למריבות בבית הנגרמות ע"י מה שהאשה מתייחדת עם זרים, אעפ"כ מצד שהוא אמצעי חמור מאד נגד האשה, שמעתה אם תסתתר, תשתה וגם תמות או עכ"פ תיאסר על בעלה, וזה מכניס מתח וקטטה בבית בניגוד למה שהיה לפני הקינוי, שהסתפק הבעל בבקשות והתראות בלבד, לכך נחשב הקינוי לדבר הגורם שנאה. וכן משמע קצת מלשון רש"י לעיל. בעמוד זה בענין מחלוקת הגמ' אם נכנס בהבעל רוח

התירה תורה השנאה הזאת לא היה הבעל מגיע לידי קינוי לעולם, ועכ"פ ס"ל דהקינוי תולדת השנאה הוא, וע"ע באורך סוגיא א' פרק ג' אות ג'.

מי עובר על "לא תשנא" בקינוי?

בפשטות משמע במפרשים שהבעל עובר, אך יש מן האחרונים שרוצה להכריח שהפשט שהבעל מכשיל האשה שתעבור באיסור שנאה כלפיו, אך הוא אינו עובר, עיין בסמוך בהתאמת הסוגיות סוטה - פסחים.

הנלמד מתוך דברי הגמרא:

בציור דקינוי סוטה הרי השנאה גלויה היא ואינה טמונה בלב הבעל ואעפ"כ עוברים, מוכח לכאורה דלא כהרמב"ם דס"ל דשנאה גלויה אין עוברים בלא תשנא... "בלבבך". כן העירו האחרונים ועמ"ש בסוגיא א' "שנאה גלויה ושנאה נסתרת".

התאמת הסוגיות:

א. סוטה – ערכין

לכאורה יש ללמוד מהגמ' שגם על פעולות ומעשים עוברים בלא תשנא, ולא רק רגש שנאה בלב, שהרי הקינוי הוא מעשה, והלא בברייתא דערכין מפורש שכל עיקר איסור שנאה הוא רק בלב, כך העירו באחרונים [עיין לעיל בסיכום למס' נדרים ב"התאמת הסוגיות" ובאורך בסוגיא ד'מעשים הנובעים מתוך שנאה".

ב. סוטה – פסחים

עמדו האחרונים כאן בדברי הגמרא שלכאורה אינו עולה בקנה אחד עם גמ' פסחים ק"ג: דשם איתא דברואה דבר ערוה בחבירו מותר ומצוה לשנאותו, וכאן קאמר ראב"י דאי לאו דגילתה תורה שמותר לקנאות היה אסור משום לא תשנא אע"פ שהיא כבר נסתרה עם שכיניה [ואיסור יחוד אשת איש דאורייתא]¹⁴.

- בשו"ת "בית יצחק" [אה"ע סי' י"ב אות ב' ד"ה והנה באמת] כתב דמתוך הקושיא הנ"ל צ"ל שראב"י בסוטה לא ס"ל הך סוגיא דפסחים [וא"כ גם ר"ע ור"י דסברי כאן כראב"י לא ס"ל גמ' פסחים, וא"כ גמ' זו שהיא פסק הלכה - כמאן אולא, וצ"ע]. ועוד כתב שיש לתרץ "דכוונת הגמרא דבאין לידי קטט ושנאה קודם הסתירה ואז לא עברה עדיין", [פירוש, מכיון שהבעל יודע שמותר לקנאות זה גורם למריבה כבר בחשד כל דהוא אף דלא נסתרה ממש]. אך כתב עוד שם בסוף דבריו להוכיח מכח קושיא זו דין התראה לפני השנאה, שבלי התראה על החטא [והוא הקינוי] אסור לשנא אע"פ שנסתרה.
- והגר"פ פערלא [עמ' 272] דחה תירוץ זה שהרי קודם שמקנא לה צריך להוכיחה בנזעם וכמש"כ הרמב"ם [בסוף הל' סוטה] והמאירי, ורק כשלא הועיל בתוכחתו ואח"כ נסתרת אז מקנא לה, נמצא שכבר היה כאן תוכחה ולמה אסור לשנאותה אחרי הסתירה. והגר"פ פ' פירש שאיסור לא תשנא כאן באמת אינו במה שהבעל שונא להאשה, אלא במה שהוא גורם שהיא תשנאנו, ומכשילה באיסור לא תשנא. [וכמובא לעיל בסיכום, ועיי"ש מה שהערנו מלשונות רש"י והמאירי כאן].
- וב"אוצר המלך" מוכיח מכח קושיא זו דלא על כל עבירה מותר לשנא, ואפילו בעבירה דאורייתא, רק בעבירה שנפסל לעדות וכיו"ב, אבל על איסור יחוד גרידא עדיין אסור לשנא. ועיין באורך בזה בסוגיא ט' "התנאים להיתר שנאת החוטאים" פרק א'.

ולכאורה צ"ע בכל הקושיא הזאת, דתמיד הקינוי קודם לסתירה, והקינוי נעשה בזמן שעדיין לא עברה עבירה ממש, וברמב"ם הל' סוטה מובא דאפילו במקנא לאשתו מתוך כעס או שחוק, חל הקינוי, וא"כ מה הקושיא הרי בזמן הקינוי עדיין לא חטאה ואינה בכלל ההיתר דגמ' פסחים דיהיה מותר לשנאותה, וצ"ע בדברי האחרונים. ואולי התכוון כן הרד"ל.

דחושדו רבים ומחייבהו שבועה גרם שנאה ותגר כדאיתא בסוטה ג. כלפי שאמרה תורה לא תשנא את אחיך יכול כגון זו...".

14. וכן הקשה בחידושי הרד"ל [סוטה ג.] ח"ל: "יכול כגון זו כן, פרש"י שיראה את אשתו עוברת על דת יהודית וכו', וצ"ע דזו מצוה לשנאותה כדאיתא בפרק ערבי פסחים (ק"ג): ברואה דבר ערוה בחבירו מודי, ואפשר דוקא רואה דבר ערוה ממש וכדפריך שם אי דאיכא סהדי כולי עלמא נמי מסנו סנו ליה, וכאן רק פריצות בעלמא".

< יב >

גמ' סנהדרין כז:

מתני': רבי יהודה אומר וכו', האוהב והשונא [פסולים לעדות], אוהב זה שושבינו, שונא כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה, אמרו לו לא נחשדו ישראל על כך.

גמרא: [כט.] השונא כל שלא דבר וכו': ת"ר והוא לא אויב לו, יעידנו, ולא מבקש רעתו, ידינו. אשכחן שונא אוהב מנלן, קרי ביה הכי, והוא לא אויב לו ולא אוהב לו, יעידנו, ולא מבקש רעתו ולא טובתו, ידינו. מידי אוהב כתיב, אלא סברא הוא אויב מאי טעמא משום דמרחקא דעתיה אוהב נמי מקרבא דעתיה. ורבנן האי לא אויב לו ולא מבקש רעתו מאי דרשי ביה, חד לדיין, אידך כדתניא אמר רבי יוסי ברבי יהודה והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו, מכאן לשני תלמידי חכמים ששונאין זה את זה שאין יושבין בדין כאחד.

ומיהו אפילו אינו שונאו כל כך או אינו אוהבו כל כך לכתחילה לא לידייניה, כדקאמר בפרק בתרא דכתובות [דף קה:] לא לידון איניש לא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה, דרחים ליה לא חזי ליה חובתא, ודסני ליה לא חזי ליה זכותא, כי ענין הזכות והחובה מבצבצא באדם בלא כיון רשע, לפיכך באהבה מועטת לבו נוטה לזכות, ובשנאה מועטת הלב נוטה לחובה.

[בדיעבד דינו דין]

חידושי הר"ן: [סנהדרין שם] חד לדיין ואידך כדתניא וכו', והכי קי"ל דאויב פסול לדין וכשר להעיד, ואיכא למידק דבפרק אחד דיני ממונות מקשינן לר' יוחנן דמכשר בסומא לדין מדתנן כל הכשר לדון כשר להעיד ויש שכשר להעיד ואינו כשר לדון, ואמר רב אחא לאתווי סומא בא' מעיניו ולא אשכח לאתווי אלא הא ואמאי לא אמר לאתווי שונא דכשר להעיד ופסול לדון.

ויש מתרצין דאע"ג דשונא אינו ראוי לדון מ"מ אם דן דינו דין בדיעבד, דומיא דשני תלמידי חכמים ששונאים זה את זה שאינם יושבין בתחלה בדין מיהו אם ישבו ודנו דיניהם דין, והכי משמע לישנא דשאין יושבין בדין, שונא נמי נהי דאין לו לדון לכתחלה מיהו אם דן דינו דין, ומשום הכי לא מצי למיתני התם לאתווי שונא.

רמב"ם: [הלכות סנהדרין פכ"ג ה"ו] אסור לדיין לדון למי שהוא אוהבו אע"פ שאינו שושבינו ולא ריעו אשר כנפשו, ולא למי ששונאו אע"פ שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו¹⁵, אלא צריך שיהיו שני בעלי דינים שוים בעיני הדיינים ובלבם, ואם לא היה מכיר את אחד מהם ולא מעשיו אין לך דיין צדק כמוהו.

[שם ה"ז] כל שני תלמידי חכמים ששונאים זה את זה אסורין לישב

רש"י: שושבינו, פסול לו בימי חופתו. לא נחשדו ישראל על כך, להעיד שקר משום איבה, ואהבה, ודווקא בעדות פליגי אבל בדין מודו ליה רבנן דפסול לו לדון, דכיון דסני ליה ולא מצי להפוכי בזכותיה.

והוא לא אויב לו יעידנו, דהאי והוא אעד קאי, דמעיד שהוא חייב גלות, והעד לא אויב לו לרוצח, דאי ברוצח הא כתיב והוא לא שונא לו, וקראי אחריני טובא. ולא מבקש רעתו ידינו, דסמך ליה ושפטו העדה, וקאמר ר' יהודה דהאי לא מבקש רעתו אשופטים קאי, ולשון זה מצאתי בבביתא דסיפרי ולא בספרי שלנו, והוא לא אויב לו העד ולא מבקש רעתו השופט. חד לדיין, דבדיין מודו רבנן דשונא לא ידון דלא מצי חזי ליה זכותא. ואידך, לפסול בדין אחד שני דיינין ששונאין זה את זה.

יד רמה: ...והשונא כל שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה, ונפקא לן בספרי [דברים יט] מהכא, והוא לא שונא לו מתמול שלשום, תמול שנים שלשום שלשה (ותאמנו דמיא לשור המועד כו')¹⁵. אמרו לו לא נחשדו ישראל על כך להעיד עדות שקר בשביל אהבה ושנאה.

רא"ש: [סנהדרין פ"ג ס"ב] האוהב והשונא וכו', אמרו לו לא נחשדו ישראל על כך, לית הלכתא כרבי יהודה נמי בהא. [דף כט] והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו, חדא לדיין דפסול למידן למאן דסני ליה משום דלא חזי ליה זכותא אבל עד כשר. וחדא לכדתניא איסי בן יהודה אומר והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו, מכאן לשני תלמידי חכמים ששונאים זה את זה שאסורין לישב בדין זה עם זה [ע"כ לשון הרי"ף].

והא דדיין פסול לדון את שונאו היינו כשלא דיבר עמו שלשה ימים משום איבה, דומיא דעדות לרבי יהודה, וכן נמי אוהב, שושבינו.

מפני האיבה. ובעצם דברי הרמב"ם הם מדברי הגמ' סנהדרין לקמן דלמד מפסוק "והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו". והנה עמד בזה ב"כסף משנה" וכתב דהרמב"ם החמיר יותר מגמ' סנהדרין משום מימרא דרב פפא בכתובות קה: לא לידון איניש לא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה, וכתב: "וסובר רבינו דהכא [- בגמ' כתובות] לא עסקינן באוהבו דהיינו שושבינו ובשונאו שלא דבר עמו ג' ימים באיבה, אלא אפילו באוהבו בדרך האוהבים ושונא בדרך השונאים, ואפ"ה קאמר דלא לידון ליה". וכן כתב גם ב"בית יוסף". וכתבו האחרונים דסובר ה"כסף משנה" דהרמב"ם לא פוסל בדיעבד ורק לכתחילה אסור לדון כמשמעות הגמ' כתובות. וא"כ עדיין צ"ע לפי הרבה אחרונים שכתבו דהרמב"ם פוסל אפילו בדיעבד [עיין דבריהם ב"סיכום" לקמן]. למה שינה את שיעור השנאה מדברי הגמ' סנהדרין. וצ"ע.

15. יד רמה: וז"ל המג"ה ביד רמה: "הלשון נשתבש ואין לו ביאור ונראה דכך צ"ל, ומ"ס דמתמול דרשו שנים כבשור המועד ב"ק כג: ". ועיין לקמן בסמוך לשון הספרי יג: ". והרש"ש כאן כיוון לזה שהשיעור של ג' ימים נלמד משור המועד בב"ק דף כג כדרשת אביי.

16. רמב"ם: יש לעיין בשיעור השנאה שנתן כאן הרמב"ם "שונאו אע"פ שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו". ראשית, מה הגדרת שיעור זה במציאות. ועוד, למה שינה הרמב"ם משיעור המפורש במשנה "כל שלא דבר עמו ג' ימים באיבה". וכן קשה כנ"ל לענין שיעור האוהב. [וע"ז היה אפשר לתרץ דשיעור המשנה הוא רק אליבא דר' יהודה ורבנן לא כך ס"ל, דלא כמפורש ברא"ש דשיעור רבנן לדיין הוא דומיא דשיעור דר' יהודה לעדות]. ועוד קשה דלענין גלות פסק הרמב"ם [רוצח פ"ו ה"י] דהשיעור הוא כל שלא דבר עמו ג' ימים

הלא שונא כשר לעדות... והניחו לנו מקום להתגדר בו דבוראי שונא גמור כהרוג וכדומה לו פסול לעדות ולא פליגי אלא בסתם שונא, היינו שלא דיבר עמו ג' ימים כדאיתא התם להדיא במתניתין דבשונא כזה פליגי, אבל שונא גמור שהוא לו כאחד מן הרודפים ומבקש להתנקם ממנו, אין לך נוגע בעדות גדול מזה. [וב"תומים" סימן ל"ג האריך לחלוק על דברי מהרש"ל אלו, עיי"ש].

[ביחס ללאו ד"לא תשנא"]

תומים: [חור"מ סי' ז' סק"י באמצע] והנה יש לדקדק במ"ש דשונא פסול לדין, דקשה קושית הגמ' אטו בדיין רשע עסקין והא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, ועכצ"ל כתירוצ' הגמ' דראהו עובר על דבר עבירה, אם כן קשה הא דקיי"ל סנהדרין שראו באחד שהרג הנפש או שאר עבירה שחייב עליה מיתת ב"ד אם ראו ביום הם נעשים דיינים, ואיך אפשר הא ה"ל שונאים שראו שעשה עבירה גדולה כזו... וצ"ל... [כל לשונו מועתק לקמן <מד> עיי"ש]

בדין זה עם זה, שדבר זה גורם ליציאת משפט מעוקל, מפני השנאה שביניהן דעת כל אחד נוטה לסתור דברי חבירו.

[הלכות עדות פ"ג הט"ו] זה שפסלה תורה עדות הקרובים לא מפני שהן בחזקת אוהבין זה את זה, שהרי אינו מעיד לו לא לטובתו ולא לרעתו, אלא גזרת הכתוב הוא, לפיכך האוהב והשונא כשר לעדות אע"פ שהוא פסול לדיינות¹⁷, שלא גזרה תורה אלא על הקרובים.

[שם פט"ז ה"ו] כל הכשר לדון כשר להעיד, ויש כשר להעיד ואינו כשר לדון - האוהב והשונא והגר...

[דברי מהרש"ל דשונא גמור פסול לעדות גם לרבנן]

שו"ת מהרש"ל: [סי' ל"ג באמצע]...ואף שהלכתא כחכמים דשונא כשר להעיד... ולולי דמסתפינא מרבתי וחברי אמינא דשונא גמור פסול להעיד, מדמסקינן ספ"ק דמכות הרוג יציל נרבע יציל, ופירשו התוס' משום שהוא שונא לו... וכן פירשו בפ"ק דסנהדרין, וקשה

< יג >

משנה מכות ט:

מתני': השונא אינו גולה...

ספרי: [שופטים פ"א ל"ח ג]: [וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת] "והוא לא שונא לו מתמול שלשם", [דברים יט ד], הא אם שונא לו אינו גולה, "מתמול שלשם", מתמול שנים שלשם שלשה. [בגירסת הגר"א מוסיף כאן: זו היא שר' יהודה אומר איזהו שונא כל שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה].

שם: [...] ולו אין משפט מות "כי לא שונא הוא לו", [דברים יט ו], הא אם שונא לו אינו גולה. "מתמול שלשום", זו שר' יהודה אומר תמול שנים שלשום שלשה.

דתנו רבנן שונא אינו גולה, איזהו שונא. [תשובה] שונא שניכר לרבים שהוא שונא את חבירו, שהוא יורד עמו לחיו ומוסרו אצל שלטון ומיצר לו במה שיוכל, אין הורגין אותו מפני צ"ל: שאינו ראוי ליהרג, גריפ"פ [שראוי ליהרג] ואין מגלין אותו מפני שאין לו כפרה בגלות...

רמב"ם: [הל' רוצח פ"ו ה"י] השונא שהרג בשגגה אינו נקלט שנאמר והוא לא אויב לו, חזקתו שהוא קרוב למזיד, ואיזהו שונא, זה שלא דבר עמו שלשה ימים מפני האיבה.

תשובת רבינו שרירא גאון: תשובת רבינו שרירא גאון: [תשובות גאונים קדמונים סי' ק', מובא בגרי"פ פעלרא עמ' 282] ושאלת הא

¹⁷ דפסול שונא הוא אף בדיעבד. עיין לקמן ב"סיכום".

¹⁷ מכאן הוכיחו אחרונים [לחם משנה עדות פט"ז ה"ו, ועוד] דדעת הרמב"ם

< יד >

סיכום גמרות סנהדרין ומכות

השונא לענין: דין, עדות וגלות - ושיעור השנאה

תמצית המפורש במשנה וגמרא:

- לרבי יהודה: השונא את הבעל דין, פסול לדון אותו וגם להעיד לו. ולחכמים: לעדות כשר אבל לא לדון [וגם כשהדיינין שונאים זה את זה אסורים לישב בדין יחד].
- איזהו שונא, ומהו שיעור השנאה? אומר ר' יהודה: כל שלא דיבר עמו שלשה ימים באיבה. הולענין גלות - השונא שהרג בשוגג אינו גולה, וכמפורש בתורה [בפרשת גלות, דברים יט] "והוא לא שונא לו מתמול שלשום".

פירוש המשנה והגמרא סנהדרין:

- לרבנן, דין השונא האם פסול לגמרי או רק לכתחילה אסור לדון?
- רש"י במשנה סובר דפסול בדיעבד וכמש"כ: "אבל בדין מודו ליה רבנן [לר"י] דפסול לו לדון", וכ"כ הרא"ש והרי"ף [הובא ברא"ש לעיל] עיין בדבריהם.
- הר"ן כתב "דשונא אינו ראוי לדון, מ"מ אם דן, דינו דין בדיעבד, והוכיח כן בראיות. [ולדבריו כתב ב"ברכי יוסף", חו"מ סי' ז' אות י"ח ד"ה וכן ראיתי, דלדעת הר"ן האי קרא דלא אויב לו, אסמכתא היא והכל מדרבנן].
- בדעת הרמב"ם נחלקו האחרונים. מדברי ה"כסף משנה" משמע דפסול רק לכתחילה [עיין לעיל בהערה על הרמב"ם], וב"לחם משנה" [עדות פט"ז ה"ו] הוכיח דפסול הרמב"ם אפילו בדיעבד מדבריו בהל' עדות פי"ג, וכן ב"תומים" הוכיח כך מדברי הרמב"ם עצמו בפירוש המשנה נדה פ"ו שפסול אפילו בדיעבד. ועי' ב"ברכי יוסף" [חו"מ סי' ז' אות י"ח] שיש שחילקו בין שונא גמור שפסול בדיעבד לשונא שאינו גמור שאסור רק לכתחילה.

האם שיעור השנאה בדין, לחכמים, הוא כר' יהודה בעדות?

- ברא"ש כתב מפורש "והא דדיין פסול לדון את שונאו היינו כשלא דיבר עמו ג' ימים משום איבה, דומיא דעדות לרבי יהודה".
- אך הרמב"ם כתב שיעור אחר וז"ל: "שונאו אע"פ שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו". ולכאורה שיעור זה הוא פחות משיעור ר' יהודה, וכן משמע ב"כסף משנה". ועיין לעיל הערה ???.

"לא נחשדו ישראל על כך", מה פירוש, ועל מה לא נחשדו?

- ברש"י וכן ב"יד רמה" [ושאר ראשונים] פירשו שלא נחשדו ישראל להעיד שקר משום איבה.
- הגרי"פ פערלא [עמ' 274-283] ביאר בדעת התוס' בכמה מקומות בש"ס, וכן בכוונת המהרש"ל בתשובה [הובא כאן] ובתשובת הגאונים [הובא כאן על המשנה דמכות], פירוש אחר, דלעולם השונא הגמור ודאי נחשד להעיד שקר ונחשד אפילו להורגו [כבמשנה דמכות], אלא דאמרו חכמים לא נחשדו ישראל לעבור על איסור לא תשנא ועשה דואהבת אא"כ רואים סימנים ברורים של שנאה כגון שרודפו ומבקש רעתו, אבל אם רק אינו מדבר עמו ג' ימים באיבה לא נחשד עדיין לשונאו, ולכן כשרואים בבירור ששונאו ומבקש רעתו, לכו"ע ודאי נחשד אפילו להעיד שקר, ופסול.

פירוש המשנה מכות:

"השונא אינו גולה", באיזה שונא מדובר?

- הרמב"ם בהלכות רוצח [הובאו דבריו כאן] כתב: "השונא שהרג בשגגה אינו נקלט... ואיזהו שונא כל שלא דיבר עמו שלשה ימים מפני האיבה", וכ"כ הרע"ב על המשנה [פ"ב מ"ג], וכן הוא בספרי לכאורה,

ע"פ והוא לא שונא לו מתמול שלשום, וז"ל: הא אם שונא לו אינו גולה, "מתמול שלשום", מתמול שנים שלשום שלשה, ע"כ. [ולהלן בספרי שם "זו שר' יהודה אומר תמול שנים שלשום שלושה].

■ אך מדברי תשובת רבינו שרירא גאון [הובא כאן] לכאורה מבואר שיעור גדול יותר של שנאה "שהוא יורד עמו לחייו ומוסרו אצל שלטון ומיצר לו במה שיכול". וכתב הגרי"פ פערלא [שם] לבאר שע"כ השיעור ד"לא דיבר עמו ג' ימים באיבה" הוא רק לר' יהודה, דלרבנן בשיעור שנאה כזאת "לא נחשדו ישראל על כך", היינו להעיד שקר מתוך השנאה, וא"כ ה"ה שלא נחשדו לרצוח בידים מתוך שנאה, וסוברים שרק לדון פסול השונא, שמתוך שנאתו מטעה הדין אפילו שלא מרצונו, ומכין שקיי"ל כרבנן לכן פירש רבינו שרירא השונא שבמשנה מכות שמדובר בשונא גדול שרודף ומיצר לחבירו בכל הזדמנות ומוסרו לשלטון, שאז ודאי נחשד גם להעיד שקר וגם להורגו בידים. [ובדעת הרמב"ם שהוא לכאורה כדעת ר' יהודה ולא כרבנן קשה, עיין בגרי"פ שם עמ' 282 מד"ה והנה, שהאריך ליישב].

הנלמד מתוך דברי הגמרא:

שיעור השנאה לעבור עליו ב"לא תשנא".

אע"פ שלא הוזכר כאן במפורש השיעור לענין לעבור ב"לא תשנא", מ"מ יש פוסקים שלומדים מכאן שכן הוא השיעור לענין "לא תשנא", ומדמים לענין עדות וגלות מאחר ורואים אנו כאן שגילתה תורה ש"שונא" הכוונה לאינו מדבר מתוך איבה ג' ימים, כן כתב ה"ספר החרדים" <מב>, מהרש"ל <מז>, "מצות הלבבות" <סג>, ו"חפץ חיים" <סא> ועוד. עיין הרחבת כל הענין, וגם דעת שאר הפוסקים, בסוגיא ב' "שיעור השנאה" פ"א.

סיכום הדרך בחוק השנאה שנזכרו כאן בסוגיא:

- א. שנאה מועטת - פחות מהשיעור של "אינו מדבר עמו", שבזה כתב הרא"ש שאסור לדון לכתחילה, ולהרמב"ם [אליבא דרדב"ז] פסול גם בדיעבד.
- ב. שיעורו דר' יהודה "אינו מדבר עמו ג' ימים באיבה" - וברמב"ם כאן משמע שמגדירו מבקש רעתו, וכן מוכח פשוט הגמ' כאן [שנלמד מפסוק "ולא מבקש רעתו"].
- ג. שנאה חזקה - כהגדרת רב שרירא גאון לענין שונא דגלות "שונא שניכר לרבים שהוא שונא את חבירו, שהוא יורד עמו לחייו ומוסרו אצל שלטון ומיצר לו במה שיכול". וכעין הגדרת מהרש"ל [תשובה ל"ג] "שונא גמור שהוא לו כאחד מן הרודפים ומבקש להתנקם ממנו" שבזה כתב דגם חכמים מודים לר"י דפסול לעדות.
- [ועוד הוזכרה הגדרה בתשובת רשד"ם "חור"א אמצע סי' מ'] "אין לבו שלם עמו", "אין לבו נכון עמו", שזה - כתב הרשד"ם - אינו שנאה כלל ומותר לדונו ואפילו מידת חסידות אין כאן].

התאמת הסוגיות:

נתקשו האחרונים להתאים סוגיא זו לעצם הדין של "לא תשנא", שהרי כל שונא את חבירו עובר בלא תעשה ד"לא תשנא את אחיך בלבבך" וא"כ ממילא פסול מדין רשע, ולמה צריך לפוסלו כאן בסוגיא משום שונא, ועוד אמאי חכמים מכשירים לעדות. להלן תמצית ממה שהאריכו באחרונים ליישב [ומה שמתחדש בדבריהם לענין לא תשנא].

א. קושית ה"תומים":

בדין שונא דפסול לדין לרבנן ולר' יהודה גם לעדות [ובגמ' ילפינן זה מפסוק מיוחד], הקשה ב"תומים" [לעיל] ובמהרי"ל דיסקין [כתבים סי' כ' <נז>] דתיפוק ליה דפסול משום דעבר על לאו ד"לא תשנא", ועוד לרבנן למה כשר לעדות, הרי "רשע" הוא ורשע פסול לעדות. ואף שאין נפסלים מדין רשע אלא בעבירת לאו שיש בו מלקות, ולא ד"לא תשנא" אין בו מלקות, כתב מהרי"ל דיסקין שר' יהודה לשיטתו עדיין קשה דס"ל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו¹⁸. וא"כ לדידיה נפסל לעדות בעבירה זו. וכ"כ ב"חקרי לב" [יו"ד סי' פ' <נא>] והוסיף החק"ל [וכן ב"משנת חכמים", "יבין שמועה" אמצע סק"א <נב>] שהרי קי"ל דעכ"פ פסול לעדות מדרבנן אפילו בעבירה שאין בה מלקות.

מהרי"ל דיסקין, ועיין בענין זה ברמב"ם ה"ה בהערה על מש"כ "ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה" <כח>.

18. ויש באחרונים שכתבו דגם לר"י אין לוקין על לאו דלא תשנא מאחר שהוא דבר שבלב, וכ"כ כאן המהרי"ל דיסקין בסוגריים, ועיין בסוף דברי

ועוד הקשה ה"תומים" מדברי הגמ' כאן דשני ת"ח השונאים זה את זה לא ישבו בדין יחד, והרי ממילא נפסלים שעוברים על "לא תשנא"?

וכתב מהרי"ל דיסקין [שם] שאין לתרץ דשיעור השנאה לעבור עליו בלא תשנא גדול יותר מהשיעור דפסול שונא בסנהדרין, וממילא אע"פ שאינו מדבר ג' ימים מתוך איבה" ונחשב שונא לענין עדות, עדיין אינו עובר בלא תשנא רק בשיעור שנאה גדולה יותר - אי אפשר לומר כן, שהרי אם נחשב שונא כאן ונלמד מהפסוק "והוא לא שונא לו מתמול שלשום", וזהו פירוש מילת "שונא" בלה"ק, א"כ למה לא יחשב שונא לענין פסוק ד"לא תשנא". נוכ"כ כמה אחרונים שלמדו שיעור שנאה לענין "לא תשנא" מהגמרא סנהדרין. כאן וכדלעיל, ועיין בכל הענין באורך בסוגיא ב' "שיעור השנאה" פרק א'.

[ויש שכתבו דלדעת הרמב"ם דאינו עובר בלא תשנא בשנאה גלויה, לא קשה מידי, דכאן איירי בשנאה גלויה ולכן אינו נפסל משום לא תשנא].

התירוצים על הקושיא הנ"ל באחרונים:

■ ה"תומים" עצמו תירץ דדין זה דשונא פסול לדין איירי כאשר יש לדין שנאה אישית לבעל דין, "מחמת דבר רשות וענין עוה"ז", וגם ראה בו דבר עבירה, דאף דמבואר בפסחים דאין איסור "לא תשנא" בכה"ג [כן למד התומים בגמ' פסחים שכל הרואה דבר ערוה בחבירו מותר לשנאותו גם שנאה אישית אם יש לו כעס ותרעומת עליו מכבר. וע"ע בענין זה בסוגיא ח' פ"א האם נתמעט חוטא מ"אחיק"], אבל בכל זאת פסול לדנו, דמשום השנאה האישית לא יהפך בזכותו. אך בדין דשני ת"ח נשאר בצ"ע כי שם א"א לתרץ שכל אחד ראה דבר ערוה בחבירו שאז ממילא הם פסולים לדין.

■ ב"חקרי לב" וכעין זה במהרי"ל דיסקין, תירצו, שעל עבירת לא תשנא אין נפסלים לעדות מדין "רשע" כי הוא דבר התלוי בלב ולא נמסר לב"ד [לקבוע שאמנם עבר על הלאו כי אין על זה עדות]. אלא שלענין דין ועדות נחשב "שונא" ופסול - ולמה?

המהרי"ל ד כתב בזה שחידוש הוא שחידשה תורה וגזרת הכתוב היא שסומכין על סימני השנאה ד"לא דיבר עמו ג' ימים מחמת איבה", אע"פ שאין בסימן הנ"ל הוכחה גמורה שאכן שונאו, משום שאין דרך אחרת לבית דין לידע מיהו שונא.

אבל ב"חקרי לב" כתב שאין ספק על עצם השנאה, דכל שיש סימני שנאה הרי הוא בחזקת שונא, אלא דבכל שונא את חבירו יש להסתפק אולי הוא שונאו בהיתר ומשום דראה בו דבר ערוה, [מאחר שכל רואה דבר ערוה יחידי מותר לשנא אע"פ שאינו נאמן לאחרים], וא"כ אין לפסול שונא מדין "רשע" דאין אנו יודעין אם שונא באיסור דדילמא דבר ערוה חזא ביה, [ועל פי הודאת עצמו שלא ראה א"א לפסלו דאין אדם משים עצמו רשע לעבור בלאו דלא תשנא]. ומעתה להחזיק פשוט למה פסול מדין שונא לבעל דינו כי אין אנו מטילין ספק בעצם השנאה וממ"נ שונא הוא לו ופסול. וזה "חקרי לב" חולק על יסוד ה"תומים" וס"ל שגם בשנאה דמצוה נפסל מדין שונא, ולכן אף שמסתפקים בכל שונא דילמא דמצוה היא, אפ"ה נפסל].

■ ב"אוצר המלך" [הלכות דעות פ"ו] תירץ דאיירי בשקבלו עליהם הבעלי דין להתדיין בפני דיינים אלו ואף שפסולים מצד עבירה, ולכן צריך לומר שעדיין פסולים משום דין "שונא". ולמה אינם כשרים גם מצד דין "שונא"? תירץ דאיירי שקבלו עליהם לזה ולא לזה, [פירוש שלא קבלו עליהם אלא רשעים ולא קבלו עליהם דיינים השונאים, וה"נ מסתברא שבוזה חוששים יותר לעיוות הדין מתוך השנאה], או ש"ל עפ"י הפוסקים שכשיש תרתי לרעותא, היינו שתי סיבות לפסול הדיין, אין מועיל קבלו עליהם לדון. [עייין שו"ע חו"מ סי' כ"ב, ותירצו הוא בדיין ולכאורה בעדות לא תירץ כלום].

■ ב"משא בני קהת" [רמב"ם דעות פ"ו] כתב לתרץ [בקושית ה"תומים" שהשאיר בצ"ע בשני ת"ח ששונאים זה את זה] דודאי אפילו בירא שמים שיש לו סיבה לשנא את חבירו, כגון שפגע בכבודו או כיו"ב, אם אינו צדיק גמור הרי השנאה מבצבצת ועולה בלבו מדי פעם, אלא שמגרשו לקיים מה שאמרה תורה לא תשנא את אחיק, ובכך באמת אינו עובר על הלאו, ואעפ"כ מאחר שקצת שנאה טמונה בסתר לבו וגם מבצבץ מפעם לפעם, לכתחילה אסור לו לדון עם חבירו הת"ח ששונאו כנ"ל מפני החשש, ואע"פ שאינם נחשבים כשונאים ממש ואינם עוברים בלא תשנא.

ב. קושיית התומים וחוות יאיר.

הקשה ה"תומים" [שם] אהא דקי"ל דבית דין שראו באחד שהרג את הנפש שהב"ד עצמם יכולים לדון אותו, וקשה דברגע שראו מעשה שפל כזה נעשים שונאים לרצח ו"שונא" פסול לדין. והאחרונים הוסיפו להקשות בכל עדות על עבירה הרי העדים נפסלים מרגע שראו את המעשה ונהפכין לשונאים ואיך תתקבל עדותן [משנת חכמים ו"אוצר המלך", ו"במשא בני קהת" הוסיף עוד שאף שהבית דין

עצמם לא ראו ורק שמעו העדות הרי מרגע שנתקבלה אצלם העדות הרי הם שונאים, ואיך יכולים לדון אח"כ ולהפך בזכותו].

וב"חיות יאיר" סי' ס"ב בהשמועה <מה> הקשה מעין קושיא זו אלא שהקשה רק איך דנים רשע מפורסם מכבר [ולא הקשה כנ"ל שבכל פעם הרי נעשה רשע עכשיו], וכתב "צ"ע היאך ידון במשפט שאחד צדיק ואחד רשע דמעשה בכל יום... והרי הוא שנוי ולא חזי ליה זכותא... ואם לא נדינהו, אם הוא נתבע נמצא חוטא נשכר?".

התירוצים על הקושיא הנ"ל:

- ה"תומים" וה"חיות יאיר" תירצו דבשנאה הבאה מכח מצוה לשנוא רשע, ואינה שנאה אישית וטבעית, אין לחשוש בזה לעיוות הדין. ולשון התומים: "כי בוז [היינו שנאה דמצוה] מכל מקום יחפש בזכותו וידיבק בדרכי ה' החפץ בהצדיק רשעים ומצדד למאוד בזכותם ולכן כשרים לדון"¹⁹.
- ב"אוצר המלך" האריך לפלפל ביסוד זה שחידשו התומים וחז"י וכתב שמחלוקת תנאים יש בדבר, והיינו שחכמים ור' יהודה נחלקו כאן לענין שונא לעדות, בסברא זו עיי"ש. וב"משא בני קהת" ביאר יסוד זה ע"פ דברי ה"טל תורה" בפסחים ק"ג: <נט> במש"כ הרמב"ם דשנאה גמורה ["תכלית שנאה"] מותרת רק לכופרים משא"כ בסתם רשעים, והביא ב"טל תורה" מדברי ה"תניא" פרק ל"ב <סו> שצריך לשנוא רק הרע שברשע ולא הוב הטוב שבו, ומבאר ב"משא בני קהת" שלכן אינו נחשב שונא גמור לענין עדות.
- ב"משנת חכמים" ועוד תירצו, דמאחר שהנידון עתה הוא בזה גופא אם הוא בכלל עשה החטא ואם אשם, אין אומרים שכבר מעתה נחשבים שונאים שלו וכלשון המשנ"ח "דהרי השנאה והדין והעדויות באין כאחד ואי לאו דראהו עובר עבירה זו שיש מיתה לא היה שונאו לכן אין לפסול מה"ט". [תירוצו זה הוא רק על קושית התומים, אבל קושית החז"י, איך דנים רשע שהוא מפורסם מזמן לרשע, עדיין במקומה עומדת].
- ב"אוצר המלך" תירץ [בעיקר קושית התומים] דמשכחת לה בשעשה הנידון תשובה, שאע"פ שאינו מועיל לדין ב"ד ואם הרג את הנפש וכיו"ב ממציין הדין עמו, אבל כבר לא נקרא רשע לשנאותו, והוסיף עוד שהרוגי ב"ד סתמא חוזרים בתשובה הם ומתודים²⁰.

שב איך מעידים עליו שהרי שונאים אותו, והשאר בצ"ע. והגרי"פ פערלא [רס"ג מ"ע ואהבת עמ' 278 ד"ה אלא] תירץ בקיבלו עליהם בעלי הדין, דאז משכחת לה ששופטים הרשע [נעין תירוצו של האוצר המלך לעיל בשני ת"ח ששונאים זא"ז] אך כאן צ"ע שלא תירץ קושית החז"י דאטו רשע שלא יקבל עליו הדיינים לא ידונו אותו, ואם נתבע הוא נמצא חוטא נשכר וכדלעיל, וכש"כ שלא תירץ קושית התומים ואחרונים בענין להעיד ולדון רוצח וכיו"ב ששם ודאי אין צריך קבלו עליו הדיינים ול"ש. ובקושית התומים, כתב עוד ב"משא בני קהת" דלשיטת הפוסקים שמותר לשנוא חוטא רק אחרי תוכחה גמורה ורק אחרי שהוכיחו כמה פעמים ולא הועיל אז מותר לשנאותו, אבל בחטא פעם אחת ובלי תוכחה כדן ודאי אסור לשנאותו, א"כ מובן שסנהדרין הדן הרוצח עדיין אסורים לשנאותו.

19. ואע"פ שגם התומים וגם החז"י כתבו סברתם רק לענין לדון השונא, אך מובן שה"ה [וכ"ש] לענין להעיד, וכמש"כ המהריל"ד בתו"ד [באות ד'] "ומלבד זה רחוק לומר דאיירי שראה בו דבר עבירה ומשונה שונאו, דאטו בשביל שנאה זו יעבור עבירה ויעיד עדות שקר?" [אלא שהוסיף שם דלדעת התוס' פסחים שכתבו דיכול להגיע לידי "שנאה גמורה" וא"כ יש לחשוש שכן ישקר בסוף אפילו שתחילת השנאה היא משום מצוה]. ויש להעיר עוד שמשמעות ה"חקרי לב" שחולק על יסוד זה של התומים וס"ל שבכל שנאה נפסל לדין ולעדויות וכמשכ"ל באות א'.

20. ובעצמו כתב שם האוצר המלך, שתירוצו זה לא שייך על עדות ודין לפסול אדם לעדות — והיינו שמעידים על אדם שרשע הוא ופסול לעדות — שבזה ממ"נ קשה שאם נאמר ששב א"כ הרי ודאי אינו רשע וכשר לעדות, ואם לא

< טו >

גמ' בבא מציעא לב:

[בסוגיא של צער בעלי חיים דאורייתא או דרבנן]

ת"ש אוהב לפרוק ושונא לטעון, מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו, ואי סלקא דעתך צער בעלי חיים דאורייתא הא עדיף ליה, אפ"ה כדי לכופ את יצרו עדיף.

ת"ש שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא עכו"ם, אי אמרת צער בעלי חיים דאורייתא מה לי שונא ישראל ומה לי שונא עכו"ם, מי סברת אשונא דקרא קאי, אשונא דמתניתין קאי.

ספרי: [דברים כב א] שור אחיך אין לי אלא שור אחיך, שור אויבך מנין, ת"ל אויבך מכל מקום, א"כ למה נאמר אחיך אלא מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד היצר.

[שם כב ד] חמור אחיך ... אין לי אלא חמור אחיך, חמור שנאך מנין, ת"ל שנאך מכל מקום, א"כ למה נאמר אחיך אלא מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד היצר.

עמו...

ריטב"א: [החדש כאן] והקשו בתוספות, והא במסכת פסחים אמרינן דשונא האמור כאן במקרא היינו שונא מחמת עבירה שמצוה לשנאותו, וא"כ למה יכוף את יצרו, ותירצו דאפ"ה אין לו להראות איבה בגלוי, דאם כן אף הוא ישנאהו, דהא כתיב כמים הפנים לפנים, ואולי יבואו לידי שנאה רבה וקטטה גמורה. ולא נהירא. והרמב"ן תירץ דהאי מתניתא לאו אשונא דקרא קאי, דהתם ודאי אוהבו עדיף משונאו, שהוא שונא לשמים ולבריות, ומקרא מלא הלא משנאיך ה' אשנא, אלא הכא אשונא דעלמא קאי, דעביד ביה איסורא כי סני ליה, ולפיכך ראוי שיכוף את יצרו. וזה נראה יותר נכון.

נמוקי יוסף: [וכ"ה בחידושי הר"ן]: כדי לכופ את יצרו, כתב הרמב"ן ז"ל דלאו היינו שונא דקרא, דהא אוקמינן בפרק ערבי פסחים כגון דחזא ביה דבר ערוה יחידי דמצוה לשנאותו ולמה יכוף את יצרו, אלא הכא בשונא דעלמא עסקינן דעביד ביה איסורא כי סני ליה.

שיטת תוס' פסחים דאירי אפילו בשונא דמצוה לשנאותו

תוספות פסחים קיג: ד"ה שראה בו דבר ערוה: ואם תאמר דבאלו מציאות (ב"מ לב:) אמרינן אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו, והשתא מה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאותו, וי"ל כיון שהוא שונאו, גם חבירו שונא אותו דכתיב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה, ושייך כפיית יצר. [וכ"כ בתוס' הרא"ש ותוס' ר' פרץ ב"מ כאן - והשוה לדברי התוס' המובאים לעיל בדברי הריטב"א החדשות דישי שינוי גדול בדבריהם].

רש"י: שונא שאמרו, קס"ד שונא שאמרו דקרא קאי דמשמע בפריקה, כי תראה חמור שונאך רובץ וגו'. אשונא דמתניתין קאי, אהך מתניתא דלעיל דשונא לטעון הוא.

רבינו חננאל: אוהב צריך לסייעו בפריקה והשונא צריך לסייעו בטעינה, יניח האוהב ויסייע השונא, כדי לכופ את יצרו לשלום. ופשוטה היא.

רי"ף: ת"ר אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה לטעון עם השונא כדי לכופ את יצרו, ושונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא שבעכו"ם. שניהם אוהבין שניהן שונאין מצוה לפרוק משום צער בעלי חיים.

שיטת רוב המפרשים דאירי בשונא דעלמא

תוספות: לכופ יצרו: וא"ת כיון דבערבי פסחים (פסחים קיג:) מוקי לה בישראל שמותר לשנאותו כגון שראה בו דבר ערוה, מה שייך בו לכופ יצרו, וי"ל דלא מיירי בשונא דקרא.

רמב"ן: [כאן] הא דתניא מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו, נראה לי דלאו בשונא דקרא משמע, דקרא הא אוקמינן בפרק ערבי פסחים דחזא ביה איהו לחודיה דבר ערוה ומצוה לשנאותו, ולמה יכוף את יצרו, אלא בשונא דעלמא קאי, דעביד ביה איסורא כי סני ליה, ולפיכך חכמים מזהירין אותו שיכוף את יצרו, אבל בשונא שדבר בו הכתוב אדרבא מצוה להקדים אוהב, שהוא אוהב לשמים ולבריות.

ספר החינוך: [מצוה פ', פריקה] להסיר המשא מעל הבהמה שיגעה במשאה בדרך... דיני המצוה... ודין הפוגע באוהבו של ישראל ובשונאו שמצוה בשונאו לכופ את היצר, ואפילו אוהב לפרוק ושונא לטעון, ושונא זה אינו בשונא שזכרנו מחמת עבירה, אלא שאין לבו שלם

יצר איכא הכא, והא אינו שונאו משום קטטה דאית להו ביני וביני אלא משום שראה בו דבר ערוה, וכיון שכן אמאי מקדים לשונא מקמי אוהבו דהא בדין שונאו,

וי"ל דה"ק אוהבו לפרוק ושונאו לטעון כלומר אותו האיש שראה בו דבר ערוה רוצה לטעון חמורו, והיה שם אותו שעשה החטא, ואוהבו של בעל עבירה רוצה לפרוק, מצוה שיסייע לטעון למי שראה בו העבירה, שהוא שונא אותו בשביל שראה אותו החטא שהוא שונאו כדין, והוא קודם כדי לכוף את יצרו.

שיטת הריטב"א [ישנים] דעל החוטא מוטל החיוב לכוף את יצרו, וציוור הברייתא הפוך הוא - שבעל החמור ראה דבר ערוה באדם זה הבא לעזרו

ריטב"א: [ישנים ב"מ כאן] ת"ש אוהבו לפרוק ושונאו לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו. וקשיא לן דהאי שונאו ודאי שראה בו דבר ערוה הוא כדאמרין בערבי פסחים דבעי אי מותר לשנאו והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא ודאי בשראה בו דבר ערוה מיירי, וא"כ מאי רוצה לומר מצוה בשונאו כדי לכוף את יצרו דמאי כפיית

< מו >

סיכום גמ' בבא מצעיא

כפיית יצר השנאה

תמצית המפורש בגמרא:

- אע"פ שפריקה קודמת לטעינה, טעינה לשונא קודמת לפריקה לאוהב, כדי לכוף את יצר השנאה.
- ואפילו למ"ד צער בעלי חיים דאורייתא, צריך להקדים הטעינה לשונא לפני הפריקה, שכפיית יצר השנאה דוחה צער בעלי חיים [דאורייתא].
- ודוקא בשונא ישראל, אבל בשונא גוי אין צריך להקדימו, כדי לכפות יצר השנאה.

פירוש הגמרא:

באיזה שונא מדובר כאן שחייב לכפות יצר השנאה כלפיו?

שיטה א', רוב המפרשים:

תוס' בב"מ [מובא כאן] ורמב"ן וריטב"א החדש, הר"ן ונמוק"י, סוברים שבשונא דמצוה, היינו שראה באדם דבר עבירה שמותר וגם מצוה לשנאותו, ודאי לא שייך לומר שצריך להקדימו כדי לכפות יצר השנאה, שהרי כדין שונאו. [אבל עכ"פ חייב בפריקה וטעינה גם בו, כ"כ כל הפוסקים].

שיטה ב', תוס' פסחים:

תוס' פסחים [הובא לעיל] ותוס' הרא"ש ורבינו פרץ ב"מ ושטמ"ק בשם תלמידי הר"פ ס"ל דגם בשונא רשע שייך כפיית יצר, דאע"פ דשנאה דמצוה שהיא נקיה (בלי תערובות שנאה אישית ורעה) ודאי לאו יצר הוא, אך יכול בקל להגיע לשנאה אישית ושלא לשם שמים, ולכן צריך להקדימו. עיין בסוגיא ו' "כפיית יצר השנאה" פרק ב' שהרבה פירושים יש בדברי התוס', ונכתב כאן לפי פירוש רוב האחרונים בתוס'.

שיטת הריטב"א הישנים [וכמה מן האחרונים]:

הריטב"א הישנים, ס"ל כשיטה א' [רוב הראשונים] דודאי לא שייך כפיית יצר בשונא דמצוה, אך מחדש דאדרבא החוטא צריך להקדים השונאו [שראה בו עבירה], ולהעדיפו על פני אחרים כדי שהחוטא לא יבוא לשנא את מי שראה בו העבירה, וכתוצאה מכך שונאו [כדין]. ועיין בסוגיא ו' "כפיית יצר השנאה" דשם נתבארה היטב דעה זו.

פירוש המילה "שונא" בגמרא [ובפסוק]:

- לרוב המפרשים, פירוש מילות "שונא" ו"שונאך" אין מבדילים מי שונא למי, אלא ששניהם שונאים זה לזה.
- לריטב"א הישנים [וכמה מן האחרונים] "שונאך" היינו שהוא שונא אותך אבל אתה אינך שונא אותו.

הנלמד מתוך דברי הגמרא:

מבואר בגמ' דכפיית יצר דוחה אפילו צעב"ח דאורייתא, ולמה?
ומהו מהות הדין קדימה משום כפיית היצר, דאורייתא או דרבנן או סברא בעלמא?
עיין בסוגיא ו' "כפיית יצר השנאה", שם נתבאר כל הענין באריכות.

התאמת הסוגיות:

א. גמרא בבא מציעא – ספרי:

דברי הספרי שהובאו כאן - "לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע" - תואמים דברי הגמ' ב"מ כאן שיש חשיבות יתרה בטעינת לשונא כדי לכוף היצר. ויש מפרשים שכתבו כן במפורש שזהו כוונת הספרי [מלבי"ם, מרכבת המשנה על הספרי, ועוד]. ועיין בסוגיא ו' "כפיית יצר השנאה" באורך בזה.

ב. היחס בין גמרא בבא מציעא – גמ' פסחים:

בגמ' פסחים [הובא לעיל] מסיק ש"שונאך" שבפסוק בפריקה וטעינה אין הכוונה לשונא גוי אלא לשונא ישראל, מכח הברייתא "שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא גוי", ומכח זה הוציאה הגמ' הדין דרואה דבר עבירה בחבירו שמותר לשנאותו, אולם בגמ' ב"מ כאן הובאה גם ברייתא זו ומקשה למ"ד צב"ח דאורייתא מה לי שונא ישראל ומה לי שונא גוי והרי בכולם חייב לפרוק משום צב"ח? ומתרץ .
שם - "מי סברת אשונא דקרא קאי, אשונא דמתניתין קאי", ופירושו שברייתא זאת לא קאי על הפסוק ובאמת הפסוק מיירי גם בשונא גוי, וזה דלא כגמ' פסחים. וצ"ל לכאורה דגמ' פסחים אליבא דמ"ד צב"ח לאו דאורייתא, העירו בזה הכס"מ [רמב"ם הל' רוצח] ועוד אחרונים, ודנו אם סותרות הגמרות ויש מחלוקת ביניהן או לא.

מקורות <יז> - <כז>: היתר שנאת החוטאים

< יז >

גמ' פסחים קיג:

שלשה הקב"ה אוהבן, מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו. שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחיד. כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא, נגדיה לזיגוד, א"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד, א"ל אין, דכתיב (דברים יט) לא יקום עד אחד באיש, ואת לחודך אסהדת ביה, שם רע בעלמא קא מפקת ביה:

אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב, מותר לשנאתו, שנאמר (שמות כג) כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו, מאי שונא, אילימא שונא נכרי, והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא נכרי, אלא פשיטא שונא ישראל, ומי שריא למסניה והכתיב (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא, כולי עלמא נמי מיסני סני ליה מאי שנא האי, אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה:

רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאתו, שנאמר (משלי ח) יראת ה' שנאת רע: אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי, מהו למימרא ליה לרביה למשנייה, א"ל אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי לימא ליה ואי לא לא לימא ליה.

רש"י: מותר לשנא אותו, הרואה דבר ערוה בחבירו יחידי, אע"פ שאינו רשאי להעיד, מותר לשנאתו:

רשב"ם: חטא, בעבירה: שם רע הוא דקא מפקת עילויה, מאחר שאין אתה נאמן בעדות לא יתקבל עדותך אין לך עליך מצוה להעיד, הרי אתה עובר על לאו דלא תלך רכיל²¹: דכתיב לא יקום עד אחד וגו', כלומר המקרא מעיד שאי אתה נאמן בעדות זו: מותר לשנאתו, הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו אע"פ שאינו רשאי להעיד לו, מותר לשנאתו, שהרי הוא יודע בדאי שהוא רשע: מאי שונא, כלומר מי הוא שונא

תוספות: ד"ה שראה בו דבר ערוה: ואם תאמר דבאלו מציאות (ב"מ לב:) אמרינן אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכופף את יצרו, והשתא מה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאתו, וי"ל כיון שהוא שונאו, גם חבירו שונא אותו דכתיב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה, ושייך כפיית יצר²²:

רשב"ם: הרשב"ם נקט דעבר משום לאו ד"לא תלך רכיל", וע' ב"יראים" דכתב דעבר על הלאו ד"לא יקום עד אחד באיש". וז"ל היראים [נסים ר"ה]: "צוה הקב"ה בפרשת שופטים לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת... לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה. למדנו מכאן עד אחד שיודע בחבירו דבר שאינו ראוי להשביעו, אינו ראוי להעיד עליו, דשם ביש הוא דמפיק עליה, כדאמרינן בערבי פסחים טוביא חטא אתא זיגוד קא מסהיד עליה ביחידי נגדיה רבא לזיגוד, פי' [משום] לאו דלא יקום עד אחד באיש, [מיהו] ההוא מלקות מדרבנן הוא דהא איתקיש בסנהדרין [לג:] מכות ודיני נפשות בגז"ש דרשע רשע, ודיני נפשות אין נוהגין בהן אלא בזמן שסנהדרין נוהגת."

בשינוי הלשון שמובאים דברי התוס' בלשון הריטב"א [החדשות ב"מ לב:], ויש בזה נפק"מ לכמה הלכות ולמשל איך סוברים התוס' בענין דעת הסמ"ק דהותרה כלפי חוטאים רק שנאה גלויה ולא שנאה נסתרת, עיי"ש בסוגיא ח' פרק ב'.

דברי תוס' אלו הם יסוד לכמה דינים בהלכות "לא תשנא", ונציין שניים מהם בקיצור:

א. ב"קובץ שיעורים" <סב> כתב דמוכח מתוס' שלא למדו הטעם של היתר שנאת רשעים מטעם "דיצא מכלל אחיך", [ודלא כמ"ש כמה ראשונים, יראים שאילתות], דהרי כתבו התוס' דאם יהיה עליו שנאה אחרת דעובר בלא תשנא, ואם נאמר דיצא מכלל אחיך הרי הותר כלפיו כל איסור השנאה. עיין בזה בסוגיא ח' שם פרק א'.

ב. יש שלמדו גדר שנאת הרשעים מדברי התוס': "ובאין לידי שנאה גמורה", והיינו ששנאת הרשע היא שנאה חלשה ולא גמורה, עיין סוגיא ח' פרק ג' מה שמובא בענין זה מדברי ה"דברות משה" <סה>, "מחצית השקל", ועוד.

21. רשב"ם: הרשב"ם נקט דעבר משום לאו ד"לא תלך רכיל", וע' ב"יראים" דכתב דעבר על הלאו ד"לא יקום עד אחד באיש". וז"ל היראים [נסים ר"ה]: "צוה הקב"ה בפרשת שופטים לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת... לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה. למדנו מכאן עד אחד שיודע בחבירו דבר שאינו ראוי להשביעו, אינו ראוי להעיד עליו, דשם ביש הוא דמפיק עליה, כדאמרינן בערבי פסחים טוביא חטא אתא זיגוד קא מסהיד עליה ביחידי נגדיה רבא לזיגוד, פי' [משום] לאו דלא יקום עד אחד באיש, [מיהו] ההוא מלקות מדרבנן הוא דהא איתקיש בסנהדרין [לג:] מכות ודיני נפשות בגז"ש דרשע רשע, ודיני נפשות אין נוהגין בהן אלא בזמן שסנהדרין נוהגת."

22. תוס': שיטת התוס' כאן דשייך כפיית היצר אפילו בשונא את החוטא שנאה המותרת, וזה דלא כשיטת הרמב"ן בב"מ לב: ותוס' ב"מ שם, עיין מה שהארכנו בזה בסוגיא ו' "כפיית יצר השנאה" פרק ב', בדעת שאר הראשונים ולענין הלכה.

עוד ביארנו שם שיש שני דרכים באחרונים [עיי' "סדר משנה" <נה> ו"צביון עמודים [על הסמ"ק סי' י"ז] בביאור דברי התוס' כאן, ויסוד הדבר הוא

ברם צריך, היכא דהוא ידע ביה דלא קא נהיג כשורה לחודיה וסהדי אחרני ליכא ידידי ביה, מי שרי למשנייה אי לא, מי אמרינן כיון דלאו בר מעבד ביה דינא הוא מישנא נמי לא, או דילמא לענין דינא הוא דאמר רחמנא עד דאיכא שני עדים אבל למשנייה אפילו בכל דהוא²⁶. ואם תמצא לומר היכא דידע ביה הוה שרי למשנייה, היכא דאמר ליה עד אחד מהו למסמך עליה ומשנייה.

היכא דקים ליה בגויה לא תיבעי לן דכמאן דידע ביה הוא דמי, מן מעשה דבת רב חסדא (כתובות פה). דסמך עליה רבי אבא [רבא], אמרה ליה ההיא איתתא דחשידא על שבועת שוא ואפכא רבא משבועתא אשכנגדה, אמר כיון דקים לי בה דלא מישקרא כמאן דקא סמכינא אנפשי דמי.

כי קא מיבעיא לן עד אחד דלא קים לן ביה, כי איצריך רחמנא שני עדים לחייבוה ממון אבל לחיובי שבועה אפילו בעד אחד, דתניא לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת, לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה, ושנאה לשבועה מדמינן ליה וסגיא בעד אחד, או דילמא שנאה נמי כעון וכחטאת דמיא ובעינן שני עדים²⁷.

ת"ש דת"ר²⁸ (פסחים קיג): שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי, כי הא דטוביה חטא אתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה, נגדיה רבא לזיגוד, אמר זיגוד טוביה חטא וזיגוד מנגד, א"ל אין דלחודך את ושם רע הוא דקא מפקת עליה, ואמר רב שמואל בר רב יצחק מותר לשנאותו, אלמא סמך על נפשיה ושני ליה²⁹ דכתיב כי תראה חמור שונאך, מאי שונאך, אילמא שונא עכו"ם והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא עכו"ם, אלא פשיטא שונא ישראל ואי דקא עביד שפיר מי שרי למשנייה הא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, ואי דאית ביה שני עדים דמיגלייא מילתא שונאך הוא ולא שונא דכולי עלמא הוא? שונא מיבעי ליה למיכתב ביה, דכתיב (דברים כא) האחת אהובה והאחת שנואה³⁰, אלא לאו

מאירי: [פסחים שם] שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחת בפה ואחת בלב, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד, והרואה דבר ערוה בחבירו יחידי ומעיד בו, שהרי לא עלתה בידו אלא הוצאת שם רע עליו, ומכל מקום אע"פ שאין ראוי לו להעיד מותר לשנאותו ולהשניאו למי שסומך על דבריו ומאמין בו, והוא שאמר כי תראה חמור שונאך, שונא מאן, אילמא גוי והתניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא גוי, על הדרך שביארנו במקומה בשני של מצינא, אלא שונא ישראל, היכי דמי, אי דלא עבד איסורא מי שרי למשנייה, אי דעבד איסורא כולי עלמא שני ליה, אלא כי האי גוונא דחזא ביה דבר ערוה.

שנאת הרשעים מותרת רק אם הוכיחם קודם

סמ"ג: [ל"ת ה'] שלא תשנא את אחיך בלבבך... אמנם אם ראה אדם באדם דבר עבירה והוכיחו פעמים רבות ולא קיבלו, מותר לשנאותו כדאמר בפרק ערבי פסחים כי תראה חמור שונאך רובך, דמיירי בזה הענין שראה בו דבר עבירה שמותר לשנאותו, וכן כתוב [משלי ח יג] יראת ה' שנאת רע.

בענין נאמנות עד א' לשנוא ולבייש על פיו

שאלתות דר' אחאי גאון:²³ [וישב סי' כ"ז] שאילתא, דאסיר להו לדבית ישראל למישנא חד חבריה דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך... [נעתק לקמן <לג>]

ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו ולא יקללנו ולא ימרטנו, תלמוד לומר בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר. למימרא דשנאה בעלמא קאסר רחמנא ואע"ג דלא קא עביד מידעם.

...ודאסיר למשנייה היכא דקא נהיג כשורה, אבל לא נהיג כשורה שרי למשנייה ולמלטייה ולמעבד ביה מעשה²⁴, דכתיב ונשיא בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך²⁵.

23. שאלתות: העתקנו כאן לשון השאלתות הנוגע לפירוש הסוגיא כאן בנאמנות של עד א', מה שחסר כאן בלשון השאלתות עיין לקמן <לג> וביארנו שיטתו בסוגיא א' פרק א' אות ב'.

24. בפשוטו היינו להכותו, ולפ"ז מותר אפילו להכות עבריין שאינו עושה מעשה עמך, ואפילו בלי פסק של בית דין, אבל הנצי"ב הוכיח בדעת השאלתות במקום אחר שמותר להכות רק ע"פ ב"ד ובעינן מומחין ושליחותא עבדינן, ולכן מסיק שצריך לפרש מ"ש "ולמעבד ביה מעשה" דהיינו כמ"ש בגמ' בבא מציעא עג: דרב סעורם היה תקיף (רש"י: כופה) אינשי דלא מעלי ומעילי להו בגוהרקא (רש"י: עגלה מוכנת למרכבת אדם) וכי' דתניא ראית שאינו נוהג כשורה מנין שאתה רשאי להשתעבד בו, ת"ל לעולם בהם תעבודו ובאחיכם (רש"י: ובאחיכם נמי תעבודו), יכול אפילו נוהג כשורה, ת"ל ובאחיכם בני ישראל איש באחיו וגו', (ונפסק ברמב"ם פ"א עבדים ה"ח). ולפ"ז הפירוש "למעבד ביה מעשה" היינו לעשות בו שירות ושימוש.

25. ובספר יראים סי' קצ"ה למד ההיתר לשנוא עבריין ממ"ש "אחיך" ואחזה במצות בעינן, ובארנו ענין זה באורך בסוגיא ח' "היתר שנאת החוטאים" פרק א', עיי"ש.

26. לעיל בשאלתא סי' ב' הוכיח הנצי"ב דעת השאלתות דמ"ש בגמ' ב"ק כח. "עביד אינשי דינא לנפשיה" היינו דוקא היכא דיכול לברר הדבר לפני ב"ד דהדין עמו, וזה מ"ש כאן בצד הראשון "כיון דלאו בר מעבד דינא הוא", ולפ"ז יהיה אסור לשנאותו כי אין לו עדים, והצד השני הוא דשנאה קיל מהוצאת ממון, עיי"ש בנצי"ב.

27. פירוש, בידינו ממונות מצאנו שעד אחד אינו נאמן להוציא ממון אבל נאמן לחייב שבועה, וע"ז מסתפק כאן איך הדין באיסור שנאה, ד"ל שעד א' אינו ביור גמור אבל מעורר ספק ולענין שנאה זה מספיק.

ויש להוסיף בהסבר, דעד אחד אין בכוחו שיעשו מעשים על פיו, להוציא ממון וכיו"ב, אבל יכול לערער נאמנות הבעל דבר, ועד שלא ישבע מקבלים דברי העד אחד. ולפ"ז השאלה כאן לענין איסור שנאה, אם השנאה נחשבת כמו מעשה, דהיינו כמו שמוזיקו או מוציא ממנו ממון, או שאינו נחשב כמעשה וקביעות עובדא בממונות רק מערער שמו הטוב ונאמנותו של הבעל דבר, וממילא מתעוררת שנאה בלב כנגדו, אבל אינו כמזיקו ממש. ומסיק, דאינו נאמן, דדמי להוצאת ממון, והתרת השנאה נחשבת כהיזק והפסד וצריך לזה שני עדים. [ועיין בסוגיא ז' "תשובה על עון השנאה" בענין חיוב הפיוס לחבירו כששב על איסור השנאה, וחילוק בין שנאה גלויה ונסתרת, וכל הענין]. [ולא ברור מה שפירש בזה בנצי"ב דעד א' מעורר חשד וזה גורם לשנאה].

ויש להעיר דהשאלתות לא הזכיר כלל צד שיהיה נאמן מדין עד אחד נאמן באיסורין, כמו שעד א' נאמן על חתיכה ספק חלב או שומן, ובספר מצות המוסר (עמ' 138) ובמצות העצה (עמ' רעד) ביאר צדדי הספק בשאלתות אי לאיסורא מדמינן ונאמן או לממונא מדמינן ואינו נאמן, וצ"ע שאין כן לשון השאלתות אלא שני הצדדים הם בממון אי דמי לשבועה או לעון וחטאת. והטעם דלא שייך כאן ענין עד א' נאמן באיסורין כי השנאה הוא כמו דין על חבירו, ומפסידו ומזיקו בעדותו.

28. בגירסתנו ליתא "תנו רבנן".

29. מפרש הנצי"ב דזה מדברי השאלתות ופושט ספיקו הראשון דהיכא דידע ביה בעצמו דמותר לשנאותו, ומפרש עוד המילים "סמך על נפשיה" דאע"ג דאפשר להצדיקו בדרך רחוקה דלא חטא, יכול לסמוך על שיקול דעתו ולשנאותו, ולא אמרינן בדדמי.

30. ודרשינן ביבמות כג. אהובה בנישואיה ושנואה בנשואיה, דהיינו בעבירה; הנצי"ב.

רשע מותר, אבל לכולי עלמא דלא ידעי בודאי אסור למסנייה דעד אחד אינו קם לכל עון ולכל חטאת.

ואפילו היה העד ההוא אדם כשר ונאמן, אין להאמינו כלל אפילו למסנייה, כדמוכח שם דאמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה כי היכי דליסנייה, אמר ליה אי מהימן ליה לרביה כבי תרי לימא ליה, ואי לא לא לימא ליה. כל שכן וכל שכן על פי אשה כזאת אשר פרשה מדרכי בנות ישראל הצנועות, דלא מהימנא אפילו כחדא ולא כפלגא דחדא, ואפילו לשנאותו על פיה היה אסור כדפירשתי, ק"ו בן ק"ו שאסור לביישו ולהרחיקו מפני דברי האשה הזאת, והמביישו יבקש רחמים על עצמו בהיות כבוד בני אברהם יצחק ויעקב קל בעיניו, ובודאי כי תועבת ה' יתברך כל עושה אלה ורב ענשו מאד, וכל שכן לביישו ברבים כאשר נעשה להעני הזקן ר' אהרן יצ"ו אשר ביישוהו והכלימוהו ועכבוהו שלא לקרא בתורה בציבור, ואין לך מלבין פני חבריו גדול מזה...[דבריו מובאים להלכה ב"חפץ חיים" לה"ר כלל ו' ס"א].

בענין "למימר לרביה למסנייה":

רבינו יונה: [שערי תשובה ש"ג סי' רט"ו] ודע כי אם יראה איש כי עבר חבריו על דבר תורה בסתר והוא גילה על חטאותיו על שער בת רבים, אשום אשם על זה, כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה, ויגוניו ברעיניו, ולב יודע מרת נפשו, ולא נכון לגלותם זולתי לחכם צנוע אשר לא יספר ליתר ההמון, רק הרחק ירחיק מחברתו עד אשר יודע אליו כי שב מדרכו הרעה...

[שם סי' ר"כ] ואמרו רבותינו (פסחים ק"ג:) כי המעיד יחידי על חבריו בדבר עבירה, מלקים אותו מכת מרדות, אך יוכל לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו אם ידע כי יאמינו דבריו כדברי שני עדים, ואם יש עד שני עמו, ישמעו השופטים דבריהם ליסר החוטא בהצנע, ולא ילבינו פניו ברבים, כמו שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

שבלי הלקט: [חלק שני, סימן מז, דין ענין תוכחות]: ולהרב ר' אברהם ב"ר דוד מצאתי, הרואה דבר מגונה בחבריו חייב להוכיחו...ואם מכיר בו שממנו לא יקבל תוכחת ילך אצל הגדול ממנו. ואם רואה בו דבר ערוה ומהימן ליה לאותו גדול כבי תרי יאמר לו, ואותו גדול יוכיחנו בינו לבין עצמו אבל לא בפני רבים, שהוא לא שמע מפי עדים, אע"פ שמן ההלכה אינו נראה שעל זה הגדול להוכיחנו, שלא נתנו לו רשות לתלמיד לומר לרבו אלא למסנייה, כדגרסינן (פסחים ק"ג:) מהו למימר ליה לרביה ומסנייה, אמר ליה, אם מהימן ליה לרביה כבי תרי לימא ליה ואם לא לא לימא ליה.

...ובהא דאמרין בפסחים מהו למימר ליה לרביה ומסנייה, א"ל אי מהימן עליה כבי תרי לימא ליה ואי לא, לא לימא ליה, לאו דוקא רביה, אלא לכל אדם בין רבו בין חבריו, ואי מאמד עצמו דמהימן ליה כבי תרי לימא ליה, ואין בזה משום הרואה דבר ערוה בחבריו ומעיד בו יחידי.

כי האי גוונא ש"מ. רב נחמן בר יצחק אמר (מותר) [מצוה] לשנאותו דכתיב יראת ה' שנאת רע. ואי דאית ביה שני עדים צריכא למימר? השתא מעשה עבדינן ביה שנאה מיבעיא, אלא לאו כי האי גוונא ש"מ. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה ומסנייה, היכי דמי, אי דידע ביה ברביה דמהימן ליה כי בי תרי וקים ליה, לימא ליה, ואי לא לא לימא ליה.

ש"מ דעל עד אחד לא סמכינן למימרא³¹, דשנאה נמי כעון וכחטאת דמי, דאמר רחמנא לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת, וכן הילכתא.

עוד בענין נאמנות עד א' לשנאותו ולביישו:

שו"ת מהרי"ק: [שורש קפ"ח] ראיתי דברי הרבנים, הראשונים והאחרונים, והנה דבריהם שוים ומכוונים, כי זה ר' אהרן ריסקי"א יצ"ו נרדף על לא חמס בכפו, והדברים פשוטים אפילו לתינוקות של בית רבן, דאין בדברי האשה הארורה הזאת ממש, דאע"ג דהלכתא כרבא דאמר אין אדם משים עצמו רשע גבי פלוני רבעני לרצוני, ופלגינן דיבוריה, היינו דוקא להצטרף עם עד אחר, כדקאמר התם הוא ואחר מצטרפין להורגו וכו', אבל בלא צירוף עד אחד פשיטא כביעתא בכותחא דאפילו עד כשר לא מהימן, וכל שכן האשה הארורה הזאת, כדגרסינן בקדושין פרק האומר (דף סה) דפריך ותסברא עד אחד בהכחשה מי מהימן.

וגרסינן נמי בפרק ערבי פסחים (דף ק"ג:) טוביה חטא אתא זיגוד הוה קמסהיד עליה קמיה דרב פפא נגדיה וכו', עד טוביה חטא זיגוד מנגיד, א"ל את לחודך קמסהדת ביה, שם ביש בעלמא הוא דקא מפקת עלויה. ופירש שם רבינו שמואל ז"ל: 'מאחר שאין אתה נאמן עליו ולא תתקבל עדותך אין עליך מצוה להעיד והרי אתה עובר על לא תלך רכיל', משמע משם שאין להאמין עד אחד לשום דבר, דאם יש להאמינו לשום ענין לבייש או להרחיק אותו שיהא מעיד עליו שחטא, אמאי נגדיה ואמר ליה שם ביש בעלמא וכו' והא שפיר עבד דאסהיד ביה כיון דמהימנינן ליה לבייש או להרחיק ואין כאן משום לא תלך רכיל, אלא פשיטא דלא מהימן מידי אפילו לבייש או להרחיק.

ולא מבעיא דאין לבייש ולהרחיק על פי עד אחד, אלא אפילו לשנאותו בלב מתוך עדות עד אחד אסור, כדמוכח שם בהדיא דגרסינן שם א"ר יצחק ב"ר שמואל מותר לשנאותו דכתיב כי תראה חמור שונאך וכו' עד אי דאיכא תרי סהדי כולי עלמא נמי מסנא סנו ליה, מאי שנא איהו, אלא לאו כה"ג דחזא ביה איהו דבר ערוה. הרי לך ראייה ברורה דאע"ג דחזא ביה דבר ערוה דלא מהימנינן ליה למסנייה, דאי מהימנינן ליה למסנייה, מאי משני דחזא ביה איהו וכו' סוף סוף יקשה כולי עלמא מסנא סנו ליה כדהקשה מעיקרא, אלא ודאי פשיטא דאפילו חזא ביה דבר ערוה, דדוקא איהו שרי למסנייה שהרי ידע בו בודאי שהוא רשע, כדפירש שם רבינו שמואל: מותר לשנאותו, הרואה יחידי דבר ערוה בחבריו אע"פ שאין רשאי להעיד, שמותר הוא לשנאותו, שאע"פ שאין נאמן בעיניו, לעצמו הוא נאמן שהרי יודע בו בודאי שהוא רשע, עכ"ל. משמע בהדיא דדוקא הוא שיודע בו בודאי שהוא

ממ"ש דמותר לומר לרבו אם נאמן כבי תרי, משמע דבעד א' דעלמא אינו נאמן. ועיין לקמן בסמוך בדברי המהרי"ק.

31. יש ב' ראיות מהגמ': א. אחרי האוקימתא "דחזא ביה איהו דבר ערוה" לא קשה לגמ' הקושיא "שונאך הוא ולא שונא דכ"ע" כי עד א' אינו נאמן. ב.

< יח >

מכילתא

שור אויבך זה עכו"ם דברי ר' יאשיה וכן מצינו שעכו"ם קרוים אויבים לישראל בכל מקום שנאמר כי תצא למלחמה על אויבך... רבי אליעזר אומר בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר, ר' יצחק אומר בישראל עברין [מומר] הכתוב מדבר, ר' נתן אומר בישראל עצמו הכתוב מדבר אלא מת"ל אויבך, אלא אם הכה את בנך או עשה עמך מריבה, נעשה אויב לשעה.

[משפטים פרשה כ' – מובא ב"ילקוט שמעוני" שם]

ביאור בדברי המכילתא

כנגד יצר הרע, אם הוא אויב לו לחבירו לפי שעה על ידי שעשה עמו מריבה, אף שאין לעשות כן, וכמו שאמרו בספרי (כי תצא סי' רכ"ב): "שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע", ר"ל שמה שאמר אויבך הוא עצמו מה שאמר אחיך [בפסוק בדברים שם לענין פריקה], כי מדבר במי שהוא אחיו במצות ואסור לשנאותו, רק שהיצר הרע פתה אותו והוא אויב לו שלא כדין, וגם ר"ל שמדבר כנגד יצר הרע שאויב קודם כמ"ש בגמ'. עכ"ל. לפ"ז ר' נתן חולק על פירוש הגמ' פסחים שמדובר בראהו עובר עבירה.

[וב"עמק הנצי"ב" [ספרי שם, עמ' רמ"ז] ביאר מש"כ בספרי "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע", דאיידי בישראל רשע, וע"פ דברי התוס' פסחים דשיון כפית היצר שלא יבוא לידי שנאה גמורה, עכ"ד, ולפ"ז אין קשר בין הספרי לדברי ר' נתן כאן].

ויש להוסיף ביאור בדברי ר' נתן, דלכאורה קשה איך מעמיד "שונאך" בשנאה האסורה, וכקושית הגמ' פסחים "ומי שרי למיסניה והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך", דקרא לא מיירי ברשיעא, וי"ל, בדיוק דברי ר' נתן: נעשה אויב "לשעה", היינו שהשנאה היא רק ארעית, לשעה, דעכשיו עדיין שעת המריבה וקשה להסיר השנאה מלבדו, אבל אין זו שנאה קבועה בלבד על חבירו, וכדברי החינוך לענין אונאת דברים דבשעת המריבה מותר לענות למחרפיו, עיי"ש, וקרא אמנם לא מיירי ברשע, אבל בכה"ג אינו בגדר "רשע".

[ויתכן שזו כוונת ה"תנא דבי אליהו" [רבא סוף פרק י"ח <כז>]: "ומה ת"ל בלבבך, בשנאה המיושבת בלב". והיינו שעל שנאה לשעה אינו עובר בלאו, אלא כשהשנאה קבועה בלבד. עי' סוגיא ב' פ"ג.

א. דברי המכילתא באים להסביר מילת "אויבך" הנאמר לענין השבת אבידה, "כי תפגע שור אויבך וכו'" השב תשיבנו לו", אבל לכאורה הם גם שייכים לפסוק "שונאך" הבא אחריו, בענין פריקה וטעינה, "כי תראה חמור שונאך וגו'" עזוב תעזוב עמו", דמוקמינן ליה בגמ' פסחים בישראל שראה בו דבר ערוה.

לפי הגירסא שלפנינו [וכ"ה בילקוט שמעוני בשינויים קלים], יש כאן ארבע דעות בדברי התנאים, דעת ר' יאשיה דאיידי בגוי, דעת ר"א בגר שחזר לסורו, דעת ר"י בישראל עברין, [ובגירסת הילקוט "מומר"], ודעת ר"נ דמיירי בישראל כשר אלא שיש בו שנאה לחבירו מפני מריבה שביניהם. אבל עיין בגירסת הגר"א שמוחק מילת "עברין", וכנראה שגם מוחק תחילת דברי ר' נתן והכל הוא המשך דברי ר"י שבישראל כשר איירי אלא שיש ביניהם מריבה, ולפ"ז אין כלל דעה במכילתא שמדובר בישראל עברין כמ"ש בגמ' פסחים. [וע"ע בסיכום ב"התאמת הסוגיות" מש"כ בזה].

ב. בדעת ר' יאשיה [שמדובר בגוי] כתב ב"מרכבת המשנה" [ביאור למכילתא שם] שיראה שזה אסמכתא בעלמא, דקיי"ל דאין להחזיר אבידת עכו"ם, וכאן הכוונה לדין שמחזירין משום חילול ה' או קידוש ה', וכתב שכ"ה דעת התוס' ב"מ [ד"ה ואי] שכתבו: וא"ת והלא בספרי דורש שונאך אפילו שונא עכו"ם, וי"ל, דאסמכתא בעלמא היא דבערבי פסחים מוקי בשונא ישראל. ע"כ. [ויש להעיר שגירסא זו ש"שונאך" נדרש לעכו"ם, אינה לפנינו במכילתא, ורק א"אויבך" דרשו כן, וצ"ל או שהתוס' היתה להם גירסא אחרת או שהשוו "אויבך" ל"שונאך"].

ויש באחרונים עוד פירושים בדברי ר' יאשיה.

ג. ובדעת ר' נתן כתב המלבי"ם [במכילתא כאן]: ורבי נתן אמר שמדובר

סיכום גמ' פסחים

היתר שנאת חוטאים

תמצית המפורש בגמרא:

- חוטאים - שנתברר חטאם בעדות - מותר לשנאותם.
- ולר' נחמן בר יצחק אף מצוה לשנאותם.
- הרואה עבירה בחבירו יחידי, הוא עצמו מותר לו לשנאותו [ולרנב"י מצודה].
- ומ"מ אסור לו להעיד בבית דין ולהוציא שם רע על החוטא [ואם העיד לוקה, וגם הקב"ה שונא].
- ומותר לספר למי שמאמינו כשני עדים, וגם הלה ישנאנו.

פירוש הגמרא:

"נגדיה לזיגוד... דכתיב לא יקום עד אחד באיש... שם רע קמפקת ביה". על איזה עבירה עבר זיגוד?

- הרשב"ם מבאר דעבר על "לא תלך רכיל", וכלשון הגמ': שם רע בעלמא קמפקת ביה. ולא הביאה הגמ' הפסוק "לא יקום עד אחד באיש" לומר דעבר בלאו זה אלא לומר שאינו נאמן ואין תועלת בעדותו, ולכן אסור לו להעיד משום שמבוזהו ועובר ב"לא תלך רכיל". וכן משמע דעת רבינו יונה [שערי תשובה ח"ג סי' רי"ט] שכתב "כי עדותו חנם לפי שאין סומכים עליו שנאמר לא יקום... לכן למוציא שם רע יחשב". [ועי"ש בסי' רט"ו].

בספר יראים [סימן ר"ה] ובעוד ראשונים מבואר, שעובר ב"לא יקום עד אחד", שהכוונה שאסור להעיד יחידי [ומה שאמר לו רב פפא "שם רע בעלמא קמפקת" צ"ל שאינו עיקר הטעם, אלא להדגיש שאין ערך לדבריו בבית דין, ואינם יותר מהוצאת לעז בעלמא].

"הרואה דבר ערוה בחבירו... מותר לשנאותו", האם צריך להוכיחו קודם?

לכאורה בפשטות הגמרא לא מוזכר תנאי זה שצריך תוכחה [לפני השנאה], אבל רוב הראשונים [רמב"ם, סמ"ג, יראים, חינוך] כתבו דהיתר הוא דוקא אם הוכיחו קודם. ועיין לקמן בסוגיא י' "התראה או תוכחה" פ"א מחלוקת הראשונים אם מדובר על "תוכחה" עד הכאה וקללה וכו', או דסגי ב"התראה", וההבדל ביניהם והנפק"מ להלכה.

"הרואה דבר ערוה בחבירו", האם רק על דבר ערוה מותר לשנוא?

- פשוט במפרשים ובפוסקים ש"דבר ערוה" לאו דוקא וה"ה עבירה אחרת, וכלשון הגמ' בהמשך "אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא כו"ע נמי מסני סני ליה", ולמה נקטה הגמרא דבר ערוה? יש אחרונים [מטה אפרים] ה' דעות נד', "חפץ חיים" כלל ד' במ"ח סקי"ד] שכתבו שבחטא פשוט ומפורסם כזה אין צריך התראה לענין שנאה, ולכן נקטתו הגמ', [ומש"כ בגמ' להלן] "אי דאיכא סהדי דעביד איסורא" ולא פירש דבר ערוה דוקא, הרי שם מייירי שיש ב' עדים וסתם עדות יש בה התראה, כן ביאר ב"מטה אפרים"], ומש"ה גם לא מוזכרת חובת ההתראה לפני השנאה, אבל בסתם עבירה מותר לשנאותו רק אם התרה בו מקודם.
- אמנם לפוסקים דס"ל דלא סגי ב"התראה" לפני החטא וצריך "תוכחה" גמורה גם אחרי החטא להחזירו למוטב ועד מאה פעמים, ולדידהו אפילו בעבירה מפורסמת עדיין מחוייב בתוכחה כדי להתיר השנאה, צ"ל דהגמ' איירי אחרי תוכחה, וכ"כ באחרונים. לבירור הענין עיין בסוגיא י' "התראה או תוכחה", ועיין עוד בסוגיא ט' פ"א "התנאים להיתר שנאת החוטאים", באיזה חטא מותר לשנוא.

"מותר לשנאותו", האם הותרה כל שנאה כלפיו ואפילו שנאה אישית? [שנאה שאינה

נובעת מדבר העבירה אלא על פגיעה או מריבה קודמת].

- לדעת השאילתות ועוד ראשונים נתמעט החוטא לגמרי מכלל "אחיק" [עמיתך], ואינו בכלל פרשת "לא תשנא" [ובלשון השאילתות: ודאסיר למסנייה היכא דקא נהיג כשורה אבל לא נהיג כשורה שרי למסנייה דכתיב בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך, ע"כ]. ולפ"ז מותר לשנאותו אפילו שנאה אישית.
- ויש מהראשונים [תוס' כאן ועוד] דסברי דחוטא אסור לשנאותו שנאה אישית ["שנאה גמורה"], והיינו משום דס"ל דלא נתמעט לגמרי מפרשת לא תשנא, ורק דין מיוחד יש דמותר לשנאותו על חטאו.

איזה דין נלמד מהפסוק כי תראה חמור "שונאך"?

תלוי במחלוקת הראשונים הנזכרת לעיל:

- לדעת השאילתות וסיעתו דסברי דחוטא נתמעט לגמרי מ"אחיק", אין צריך פסוק "שונאך" ללמדנו דין זה, וצ"ל דמפסוק "שונאך" לומדים דין אחר והוא שהרואה יכול לסמוך על עצמו לשנאותו [בלי עדות ופסק ב"ד], וכן משמע בגמ', ובשאילתות בסדר דבריו.
- ולראשונים החולקים ואינם ממעטים חוטא מ"אחיק", צ"ל דמפסוק "שונאך" לומדים עצם היתר שנאת חוטאים, דפרשת "לא תשנא" עצמה כוללת כל ישראל. [וע"ע >ג< סיכום הפסוק "חמור שנאך"].

"רנב"י אמר מצוה לשנאותו", האם קי"ל כרנב"י, ומה גדר מצוה זו וטעמה?

עיין סוגיא י"א "מצות שנאת הרשעים" ביארנו ענינים אלו בארוכה. עוד יתבאר שם שאף שרנב"י הביא הפסוק "יראת ה' שנאת רע", בכמה ראשונים מובא ענין זה על פסוק "הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט", עיי"ש עוד תמצית דברי האחרונים בענין זה.

הנלמד מתוך דברי הגמרא:

א. "הרואה דבר ערוה בחבירו... מותר לשנאותו", האם מותר גם לביישו ולדבר עליו לשון הרע?

הזכרנו לעיל מחלוקת הראשונים משום איזה לאו הלקה ר"פ את זיגוד, לרשב"ם ור' יונה היה חטא לשה"ר והוצאת שם רע, נמצא לפירושם מפורש בגמ' איסור דיבור לשה"ר ובייש [אף דמותר לשנאותו], אבל לפירוש היראים וסיעתו לא היה כאן איסור לשה"ר כלל רק עבירת לאו ד"לא יקום עד א' באיש" שאסור להעיד יחידי.

ואמנם מצאנו שכתב רבינו יונה שאסור לדבר עליו לשה"ר ולביישו, ולמד זה ממה דהתירו לספר רק לרבו, וכתב מפורש במאמר ר"כ שהשופטים "לא ילבינו פניו ברבים". כן ביאר הח"ח דעת רבינו יונה [כלל ד' במ"ח סקי"ד וסקב"ג והגדה שם]. אלא שה"חפץ חיים" נקט כן לכו"ע וכתב דאף כשאומרים שהחוטא אינו בכלל אחיק לענין שנאה [כגון לשיטת היראים כדלעיל] אפילו הכי לענין לביישו ולדבר עליו לשה"ר, אסור, ובכלל עמיתך הוא.

וב"קובץ שיעורים" [בבא קמא דף צד <סב>] חולק על דברי הח"ח וכתב דתלוי במחלוקת הראשונים, דרך לרבינו יונה והסוברים דהחוטא עדיין בכלל אחיק אסור לבזותו, אבל לממעטים החוטא מכלל "אחיק" [כשיטת היראים במצות לא תשנא ועוד] ודאי מותר גם לבזותו ולדבר עליו לשון הרע, וכן הוכיח מלשון היראים. [והיראים לשיטתו דבגמ' דידן אינו מפרש כלל איסור המלקות של זיגוד משום לשון הרע רק מהאיסור של לא יקום עד אחד באיש, וגם רבינו יונה לשיטתו שמפרש הגמ' כרשב"ם שעובר משום לא תלך רכיל, היינו לשון הרע]³².

דהוציא, אך חילק דרך בבית דין אסור להעיד שיש לזה נאמנות יתירה ומתקבל על דעת הבריות, משא"כ סתם לדבר עליו ולביישו חוץ לבי"ד דמותר שהדבר לא מתקבל כ"כ בדעת הבריות, והאריך לתמוה עליו בצביון העמודים.

32. אך משמע ברבינו יונה שראייתו גם מסוף הגמ' דאמר "אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי לימא ליה ואי לא לא לימא ליה, משמע שאסור לספר סתם, ומזה ודאי מוכח כר"י. [וכ"כ ב"צביון העמודים" לדייק מהגמרא]. וב"חקרי לב" [יור' פ'] כנראה פירש הגמ' כרשב"ם ורבינו יונה שהאיסור מצד שם רע

ב. הרואה דבר ערוה יחידי אינו נאמן לאחרים כלל, לא לשנאותו ולא לביישו.

אינו נאמן לאחרים לענין שנאה:

כן למדו השאילתות והמהרי"ק [מובאים לעיל] מדברי הגמ'. השאילתות הוכיח מסוף הגמ' "אי מהימן ליה כבי תרי לימא ליה ואי לא לא לימא ליה", מוכח דבסתמא כשאינו מאמינו כשנים אין לו נאמנות. וגם המהרי"ק הביא ראיה זו, והוסיף עוד ראיה ממ"ש "אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא כו"ע נמי מסני סני ליה מ"ש האי אלא לאו כי האי גוונא דחזא ביה איהו דבר ערוה", ואי נימא דעד אחד נאמן לענין שנאה א"כ ברואה יחידי נמי כו"ע מסני סני ליה, ושוב יקשה קושית הגמ' מאי "שונאך" דאמר קרא.

אינו נאמן לאחרים לענין לביישו [ולהרחיקן]:

בזה דן המהרי"ק והוכיח מעובדא דנגדיה לזיגוד [דאע"פ שמפרשת הגמ' רק האיסור להעיד עכ"פ יש ללמוד נמי שאינו נאמן], ופירש הרשב"ם: שמאחר שאין אתה נאמן בעדות לא יתקבל עדותך אין עליך מצוה להעיד והרי אתה עובר על לאו ד"לא תלך רכיל", מבואר דרק משום שאין תועלת.

בעדותו עובר בלאו, ואם ת"ל דנאמן לשום דבר ויש תועלת בעדותו לא היה עובר. ה"חפץ חיים" העתיק להלכה דברי מהרי"ק [כלל ו' סעיף י"א ובבמ"ח ל' ל"א, ולא הזכיר דברי השאילתות וכנראה לא ראם. ולענין שנאה שאינו נאמן לשנאותו לא הביא ראיה מכאן. ומשמע קצת בדבריו דהוא עצמו מותר לבזותו ורק לאחרים אינו נאמן].

[וב"חקרי לב" [יו"ד סי' פ'] הביא משו"ת הרשד"ם [חלק י"ד סי' רט"ו] דהשונא על פי עד אחד עבר על איסור דרבנן, והמביישו עובר על איסור תורה דלא תשא עליו חטא, ע"כ. והקשה עליו שהרי גם השונא קאי בלאו דלא תשנא, ואיך כתב דהוי איסור דרבנן, עיי"ש שנדחק לפרש דברי הרשד"ם].

ולסיכום ³³:

למדים אנו מתוך דברי הגמ' שני דינים חדשים, וזה בנוסף על הדין המפורש בגמרא [כמ"ש לעיל, וביחד הם שלשה דינים].

הדין המפורש: הרואה דבר ערוה בחבירו הוא עצמו מותר לשנאותו [וגם המאמינים לו כשני עדים שונאים על פיו]. שני הדינים החדשים: א. אסור לבזותו ולדבר עליו לשה"ר [לח"ח דין זה לכו"ע, ול"קובץ שיעורים" רק לר"י וסיעתו]. ב. לאחרים אינו נאמן כלל [ואין שונאים על פיו] - שאילתות ומהרי"ק.

33. נתחבטו אחרונים בהבנת דינים אלו והתאמתם יחד — דהיינו איך עולה בקנה אחד הדין המפורש בגמרא עם שני הדינים החדשים, ונביא מקצת דבריהם:

ומכיון שלפי דברי מהרי"ק הנ"ל יש בנאמן עליו כבי תרי היתר שנאה אף שלא כל כמיניה להכותו, הרי בע"כ משום דלהכותו הוא בין אדם לחבירו ואילו שנאה בלב הוא לגמרי בין אדם למקום" ע"כ. חילוק זה מסביר דברי הח"ח למה הוא עצמו יכול לשנאותו אבל לא להכותו ולבזותו, אך עיין להלן מה שהקשינו על דברי הגר"י הוטנר מהגמ' והשאילתות.

הוא עצמו, והמאמינים לו כשני עדים, מותרים לשנאותו — אבל אין לו נאמנות לאחרים.

מהא דאינו נאמן לאחרים מוכח לכאורה דשנאה נחשבת לאיסור בין אדם לחבירו ואינה רק איסור לשמים, שהרי באיסורין ק"ל דעד אחד נאמן, וכן כתב השאילתות בביאור הגמ' [בספיקו השני, אלא דמשמע דזה פשוט לו שאינו איסור לשמים אלא מספקא ליה אי דמיא להוצאת ממון ממש או רק לחיוב שבועה שיחיד נאמן עליו, עיין בהערות על השאילתות עוד בזה], וא"כ מוכן למה אינו נאמן לאחרים. אך יש להבין דאם שנאה כשאר איסורים שבין אדם לחבירו, א"כ למה הוא עצמו מותר לשנאותו [עי' "העמק שאלה" בשאילתות שם]. אמנם לעיל הבאנו בשם הגר"י הוטנר לחדש שהשנאה היא "איסור" כלפי שמיא ולא בין אדם לחבירו, וא"כ א"ש הא דהוא עצמו מותר לשנאותו, אך דא"כ ודאי קשה למה אין כאן הכלל דעד אחד נאמן באיסורין, וכמו שנאמן על חתיכה שהיא חלב או שומן כמ"כ יהיה נאמן לומר פלוני חטא ויהיו אחרים מותרים לשנאותו על סמך דבריו.

הרואה [חבירו שחטא] מותר לשנאותו [וכן מי שמאמינו כשנים] — אבל לא לביישו ולספר בגנותו.

ומאי שנא? למה לשנאו מותר ולגנותו אסור? כתב ה"חפץ חיים" [כלל ד' במ"ח סק"ד] "דאף דמותר לשנאו אותו... כי אינו בכלל "אחיק" אפ"ה לענין להרע לו בידים דהיינו להלבינו אסור, וה"ה לילך ולגנותו בפני אחרים אסור, דלא יצא עדיין מכלל עמיתך לזה, ולא התירה תורה רק לשנאו אותו בלבד". וב"קובץ שיעורים" [ב"ק סי' ק"ד] פירש בדברי הח"ח שכוונתו לחלק בין להרע בידים דחמיר יותר משנאה שבלב, ודחה דבריו וכתב דבאמת לענין למעט מאחיק ועמיתך אין חילוק, אלא שדין מיוחד בשנאה שאסרה תורה רק שנאת חנם, אבל ברואה בו דבר ערוה מותר [עיין "קובץ הערות" יבמות > סב] שהרחיב הביאור בזה. וכן ב"מצות התוכחה" [פט"ז] האריך לדחות דברי הח"ח בזה. אך ב"מצות השלום" [עמ' 316] האריך וביאר דברי הח"ח שיעקר חילוקו הוא בין מילת "אחיק" שכולל פחות לבין מילת "עמיתך" שכולל יותר וממילא אפשר שמאחיק נתמעט אבל מעמיתך לא, עיי"ש.

והגר"י הוטנר [בספר זכרון לגר"י הוטנר עמ' של"ה] בהתייחסו לדברי מהרי"ק [שהובאו בבמ"ח כלל ז' סקט"ו] לענין נאמן כבי תרי שאינו נאמן במה שנוגע להפסיד ממון כתב: "מלשון המהרי"ק יש להוכיח ששנאה הנשארת בלב בלבד נחשב כבין אדם למקום לבד ולא כבין אדם לחבירו...

ג. גוי מותר לשנוא:

מדברי הגמרא: "מאי שונא אילימא שונא נכרי והא תניא... ולא שונא נכרי, אלא פשיטא שונא ישראל ומי שריא למסנייה והכתיב לא תשנא", משמע דפשיטא לה לגמ' דנכרי מותר לשנוא ואינו בכלל פרשת לא תשנא, וזה דלא כדברי "ספר הברית" [מאמר אהבת רעים פ"ה] שהאריך להוכיח שחייבים לאהוב גויים וכש"כ שאסור לשנאותם - כ"כ הגר"ח קנייבסקי ב"השם אורחותיו" [ביאור "אורחות חיים" להרא"ש סי' ז-ח]. [והשוה המבואר בגמ' ב"מ במסקנא על הברייתא דשונא שאמרו וכו' "מי סברת אשונא דקרא קאי, אשונא דברייטא קאי" פירוש שאין דין כפיית יצר השנאה בגוי, עיי"ש]. כל ענין זה מבואר באריכות לקמן בסוגיא ג' אות ג', עיי"ש.

התאמת הסוגיות:**א. גמ' פסחים – מכילתא:**

במסקנת הגמרא כאן שהפסוק "שונאך" מדבר בישראל עברין, יש לעיין איך מתיישב יחד עם דעות התנאים במכילתא שהובא כאן. ולכאורה רק דעת ר' יצחק - "בישראל עברין הכתוב מדבר" - תואמת למסקנת הגמרא פסחים³⁴. ועכ"פ דעת ר' יאשיה שהעמיד הפסוק בגוי, ודאי נגד הגמ' וכמפורש כאן "אילימא שונא נכרי, והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא נכרי", ולכאורה נוגד גם דעת ר' אליעזר במכילתא שמעמיד - "בגר שחזר לסורו" - וניתכן שהתנאים האלה אף חולקים על הדין המחודש דגמ' פסחים]. ובדעת ר' נתן במכילתא - "הכה את בנך או עשה עמך מריבה נעשה אויב לשעה" - יש להסתפק ועיין לעיל <יח> בהערה על המכילתא.

ב. גמ' פסחים – אבות דר' נתן:

מלשון האבות דר' נתן [פרק טז ס"ה <כ>]: "ושנאת הבריות כיצד, מלמד שלא יכוין אדם לומר אהוב את החכמים ושנא את התלמידים, אהוב את התלמידים ושנא את עמי הארץ [אלא אהוב את כולם] ושנא את האפיקורסים והמסיתים ומדיחים וכו'", משמע לכאורה שאין לשנוא סתם עוברי עבירה, וזה דלא כהמפורש בגמרא פסחים כאן. אך מצד שני לא מוזכרת באדר"נ במפורש חובת אהבה לעבריינים והזכיר רק עמי הארץ, עיי"ש הלשון. [ולענין עם הארץ אם נחשב כעובר עבירה לענין שנאה, עמד בזה הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספרו "השם אורחותיו" על אורחות חיים להרא"ש, ודן בדברי אדר"נ אלו, עיין בסוגיא ט' פרק א' אות ה' באותיות רש"י באורך]. ובמאירי עמ"ס אבות על המשנה דשנאת הבריות (פ"ב מ"א) הביא דברי האדר"נ והקדים לפני זה בזה"ל "וכן אמרו בשנאת הבריות שיהא אוהב את הכל חוץ מעוברי עבירה ולשונם בזה לא יאמר אדם..." [מעתיק כל לשון אבדר"נ], הרי שפירש דברי אבדר"נ שכל עובר עבירה מצוה לשנוא וכגמ' פסחים³⁵.

אלא הביאו ממילת "שונאך" לענין פריקה וטעינה, מפני ש"שונאך" אינו משמע גוים דוקא, וייתכן בזה קושיית האחרונים [הגר"פ פערלא עמ' 268 ד"ה והנה] עיי"ש.

35. ויש לבדוק בנוסחאות מדויקות באדר"נ, שבנוסחת ש"ס וילנא הנוסח: לא יכוין אדם לומר... אהוב את התלמידים ושנא את ע"ה [אלא אהוב את כולם] ושנא את האפיקורסים, המילים "אלא אהוב את כולם" הם בסוגריים מרובעות, ואם באמת הוספה היא, הרי בלי מילים אלו מפורש בדבריו שצריך לשנוא עם הארץ ג"כ, וכדמסיים בסוף דבריו ג"כ "ואם עושה מעשה עמך אתה אוהבו ואם לאו אי אתה אוהבו", ועכ"פ עוברי עבירה אינם בכלל עושה מעשה עמך ואין להניח שבתחילת דבריו צויה לאהוב אותם.

34. ועיין לעיל בהערה על המכילתא שהובאו שם שינויי נוסחאות בלשון המכילתא, ולפי נוסח אחד אין גורסים מילת "עברין", ולפ"ז גם דעת ר' יצחק דלא כגמ' פסחים.

ובגמרא בבא מציעא <טו> מסיק על דברי הברייתא "שונא שאמרו שונא ישראל", בזה"ל "מי סברת אשונא דקרא קאי, אשונא דמתניתין קאי". זאת אומרת שהפסוק כן איירי גם בגוי [עכ"פ למ"ד צער בעלי חיים דאורייתא. ובענין השינוי בין הגמרות ובכל הענין עיין סוגיא ו' פרק ב']. וי"ל עוד דלעולם דעת ר' יאשיה מתאימה גם לגמ' פסחים, דבמכילתא [וכן הובא בילקוט שמעוני] מדייק מלשון "אויבך" הנאמר לענין השבת אבידה, שעכו"ם קרויים אויבים ומביא ראיות מהפסוקים, כי תצא למלחמה על אויבך וכו', ועוד, ואולי לזה מודה הגמ' פסחים ולכן באמת לא הביאה הגמ' ראיה ממילת "אויבך" הנאמר לענין השבת אבידה, שהוא בפסוק הקודם,

< כ >

גמ' שבת קטז.

הלא משנאיך ה' אשנא

אמר רבי טרפון אקפח את בני שאם יבואו [ספרי מינים] לידי שאני אשרוף אותם ואת האזכרות שבהם שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ להכישו, נכנס לבית ע"ז ואין נכנס לבתיהן של אלו, שהללו מכירין וכופרין והללו אין מכירין וכופרין, ועליהם הכתוב אומר (ישעיה נז) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרוןך. אמר ר' ישמעאל ק"ו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, הללו שמטילין קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהן שבשמים על אחת כמה וכמה, ועליהם אמר דוד (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי.

אבות דר' נתן: [פרק ט"ז משנה ה' ברייתא ה'] ושנאת הבריות כיצד, מלמד שלא יכוין אדם לומר אהוב את החכמים ושנא את התלמידים, אהוב את התלמידים ושנא את עמי הארץ [אלא אהוב את כולם] ושנא את האפיקורסים והמסיתים ומדיחים וכן המסורות, וכן דוד אומר משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי, הלא הוא אומר ואהבת לרעך כמוך אני ה' [מה מעם, כי אני] בראתיו, ואם עושה מעשה עמך אתה אהבו ואם לאו אי אתה אהבו.

מסכת שמחות: [פ"ב ה"י] כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמו בכל דבר, אחיהם וקרוביהן לובשין לבנים ומתעטפין לבנים, ואוכלין ושותין ושמים שנאבד שונאו של מקום, שנאמר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי.

נענש כפי חטאיו אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא מפורשי ישראל. וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות, הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות, ומצוה לשונאו ולאבדו, ועליו נאמר (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא.

ביאור הלכה: [שו"ע אור"ח סימן א' ס"א בהגה: ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הש"י] כתב המשנה ברורה בשם הב"י: ועכ"פ לא יתקוטט עמהם, מפני שמדת העזות מגונה מאד ואין ראוי להשתמש ממנה כלל אפילו בעבודת השי"ת, כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו ית'.

וכתב ע"ז בביאור הלכה: דע דהב"י לא איירי כי אם במצוה שהוא עושה לעצמו ובני אדם מלעיגים עליו, אז בודאי אין לחוש כלל ללעגם ולא יתקוטט עמהם, אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בעניני העיר ועי"ז יעבירו את העם מרצון ה', ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דיבר הב"י מאומה, ומצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל, ודוד המע"ה אמר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים וגו'.

ספר החינוך: [סוף מצוה רל"ח שלא לשנוא אחים] ...אבל בשנאת הרשעים אין בו איסור אלא מצוה לשנאותם אחר שנוכח אותם על חטאם הרבה פעמים ולא רצו לחזור בהן, שנאמר (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט.

רש"י: ספרי מינים, משרתים לע"ז וכתבו להם תורה נביאים כתובים כתב אשורית ולשון הקודש. שאפילו רודף אדם להורגו, על עצמו קאמר. שהללו, נכרים העובדים ע"ז אינם מכירין שהרי בכך גדלו וכך למדום אבותם. ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרוןך, זכרון הוא בידך ואינה שכחה לך אלא שהשלכת אותי אחרי הדלת.

מהרש"א: בין ישראל וכו'. דהיינו שאומרים שהקב"ה החליף ישראל באומה אחרת מפני השנאה, ומייתי ליה מדכתיב הלא משנאיך ולא כתיב שונאיך, דהיינו משנאיך שעושין את ישראל כאילו אתה שונאן, אני אשנא, ובתקוממיך שהם הקמים על ה' באמונתך, אתקוטט, להתווכח עמהם, וע"כ תכלית שנאה שנאתים ולא שנאת חנם, אבל לאויבים היו לי, דעתם להרגני כאויב הזה כדמסיק זימנא חדא אזיל ובעי לסיכוניה ע"י הויכוח, וק"ל.

הגהות יעב"ץ: [שם] וספרי מינים. נ"ב נראה שר"ל אותן המינים מישראל שנתחדשו קרוב לחורבן הבית הידועים, שבנו במותם על כתבי הקודש ולמדו לשונם העוה שקר להפוך דברי אלקים חיים.

רמב"ם: [פירוש המשנה, הקדמה לפרק חלק, אחר שביאר י"ג עיקרים כתב:] וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כולם ונתברר בה אמונתו בהם, הוא נכנס בכלל ישראל ומצוה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שצוה הש"י איש לחבירו מן האהבה והאחוה, ואפילו עשה מה שיכול מן העבירות מחמת תאוה והתגברות הטבע הגרוע, הוא

[שייך למסכת שמחות המובא לעיל]

רמב"ם: [הלכות אבל פ"א ה"י] כל הפורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצוות ובכבוד המועדות ושיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא הרי הן כבני חורין לעצמן [כשאר האומות], וכן האפיקורסין [והמומרים] והמוסרין, כל אלו אין מתאבלין עליהן, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמים, שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה, ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא.

מנחת חינוך: [חינוך שם] ...וגם לכאורה צ"ע על הרהמ"ח אשר שביק לקרא דמביא מיניה הש"ס דילן (פסחים ק"ג:) ראייה דמצוה לשנאותו שנאמר יראת ה' שנאת רע, מקרא דמשלי. ועל הש"ס דילן ל"ק אמאי לא הביאו ראייה מקרא זה דתהלים דבאמת מקרא זה אינו מוכח רק דמצוה לשנא שונאי ה', היינו הרשעים שאינם מאמינים בעיקרי הדת והם נקראים שונאי ה' כמבואר ברמב"ן עה"ת פרשת ואתחנן [דברים ז' ט'], אבל בגמ' מיירי דמאמינים בעיקרי הדת כמבואר ברמב"ם פ"ג מהלכות רוצח, אם כן אינם בכלל שונאי ה', על כן מביא מקרא דמשלי יראת ה' וכו', דהיינו ששונאים הרע, אבל על הרהמ"ח דשביק הקרא דמביא הש"ס ומביא קרא מתהלים אשר אין ראייה משם כמ"ש, וצע"ק.

< כא >

סיכום גמ' שבת

השנאה למינים וכופרים

תמצית המפורש בגמרא:

- מינים וכופרים שורפין ספריהם [ס"ת ונ"ך] עם האזכרות שבהן,
- ועליהם אמר דוד "הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט וגו'", והיינו שמותר ומצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם.

פירוש הגמרא:

פירוש "מין":

בגירסתנו כאן בגמ' שבת פירש רש"י "משרת לע"ז", וכן בעוד כמה מקומות בש"ס. ובגמ' ע"ז דף כו ב פירש: "מינים, כומרים לעבודת כוכבים בין עכו"ם בין ישראלים".

אבל כידוע שלט יד הצנזור בזה, ובאמת בגירסאות המקוריות מפרש רש"י במילת מין: "תלמידי ישו הנוצרי". כגון בברכות יב. ד"ה המינים, ושם ד"ה מינות, כתוב בגירסתנו ברש"י: "ההופכים טעמי תורה למדרש טעות ואילול", ובהשמטת הצנזור מובא שצ"ל: "תלמידי ישו הנוצרי" ההופכים טעמי תורה. ומה שפירש"י כאן "משרתים לע"ז" - אע"פ שלא מצאנו כעת השמטת הצנזור בזה - אך יש לעיין, שהרי מוכח כאן מגוף הסוגיא שלא מדובר כאן בסתם ע"ז שהרי מחלק כאן בין בתי ע"ז לבתיהן של אלו, שהללו אין מכירין וכופרין, והמינים מכירין וכופרין.

ואמנם המהרש"א והיעב"ץ [מובאים דבריהם לעיל] רמזו שניהם בפירושיהם להנ"ל, וכוונתם ברורה שכוונו לכת הנוצרים שיסודה מינים מישראל, שזייפו את כתבו הקודש וע"ז בנו את אמונתם, שזהו עיקר אמונת הנוצרים שח"ו החליף הקב"ה את ישראל ומעת החורבן בחר באומות אחרות.

והרמב"ם בכמה מקומות כולל במילת "מין" כל סוגי האפיקורסים ואפילו הצדוקים שכופרים רק בתשבע"פ, [עיי' הלכות עבודת יוה"כ פ"א ה"ז, ובהל' רוצח פ"ד ה"י כתב גם הוא "המינים, והם עובדי ע"ז מישראל"].

והערוך בערך "מן" פירש: "עובד אלילים". וב"מוסף הערוך" שם כתב: "נראה לי שטעם מילה זו שהנוטים מן הדת היו קוראים לעצמם מאמינים וחז"ל קטעו המילה וקראו "מינים" כי יש ביניהם מינים ממינים שונים"³⁶. עכ"פ מפרש שכל הפורש מדת אמת לאמונה כוזבת נקרא בשם "מין", ובכלל זה גם עובדי עבודה זרה ותלמידי ישו הנוצרי ימ"ש³⁷.

"ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך..." מה הפירוש? ומה לומדת הגמרא מפסוק זה?

לכאורה הפירוש הפשוט, שמאחר שמדבר על מינים מביא הפסוק בתהלים ומפרש שעל רשעים גדולים כאלה נתכוון דוד בפסוק זה, וצריך לשונאם ולהתקוטט עמהם, וכן משמע במס' שמחות ובאדר"נ ובפ' המשניות להרמב"ם ועוד ראשונים.

ועי"ל שהביא מהפסוק גם החיוב לשרוף ספריהם מאחר שצריך להתקוטט עמהם ונכלל בזה איבוד מעשי ידיהם וספריהם שכותבים, וגם לזה שאמר? מטילין איבה בין ישראל לאביהם שבשמים [ר' ישמעאל] שמקלקלים את ישראל וממרידים את ישראל וכל העולם נגד מלכות שמים.

- אלא שהמהרש"א פירש שכוונת הגמרא כאן להמינים האומרים שהקב"ה החליף את ישראל ח"ו מחמת השנאה [דהיינו הנוצרים ימ"ש שזהו יסוד אמונתם, וכן משמע מדברי היעב"ץ כאן, ועיין לעיל ב"פירוש מין"], ודייק מהפסוק "הלא משנאיך" ולא כתיב "שונאיך", פירוש שעושים כאילו הקב"ה שונא לישראל.
 - ובפירוש הרי"ף לעין יעקב [להר"ר יאשיהו פינטו] פירש שמביא מהפסוק גם לענין שריפת ספרי מינים עם האזכרות שבהן, ומדייק מדכתיב "משנאיך ה' אשנא" ולא כתיב "ה' משנאיך אשנא" וכיו"ב, אלא הפסיק באמצע בשם ה', לומר שגם כשמשנאיך כותבים ומשתמשים ב"שמך" איני מכבדו ואני שונאו ומוחקו. [עיי"ש שמבאר כל הענין בגמ' וכתב שר' טרפון ור' ישמעאל חולקים ויש ביניהם חילוק לדינא].
- אולם בהמשך הפסוק "ובתקוממך אתקוטט" משתווים המהרש"א והרי"ף שמדבר בכופרים ואפיקורסים סתם - [וכלשון מהרש"א "ובתקוממך שהם הקמים על ה' באמונתך אתקוטט" ולשון הרי"ף "אבל מתקוממך שהם שאר האויבים ופושעים בעכומ"ז אתקוטט"].

הנלמד מתוך דברי הגמרא:

מדברי הגמ' שבת וכמו"כ ממס' שמחות, ואדר"נ - במה שהביאו מהפסוק הלא משנאיך - למדים אנו היתר ומצות שנאה לאפיקורסים וכופרים, כמבואר בראשונים ומפרשים.

אבותיהם בידיהם", והמין הוא אדוק ביותר בעבודה זרה. וכדי להבין כ"ז וגם הגדרת גמ' דידן "מכירים וכופרים" נראה לבאר מהות המין שהוא כעין חוקר בשכלו עד שמגיע לאמונתו, ואינו כהמון העם שמעשה אבותיהם בידיהם שכל כפירתם או הע"ז שלהם הוא כמצות אנשים מלומדה בידיהם. ולכן המין הוא באמת אדוק יותר בע"ז, וגם נקרא פילוסוף ו"מכירים וכופרים", ודו"ק. ואולי א"ש לפ"ז מה שפירש"י כאן לענין ע"ז, ועוד צ"ע.

36. כן איתא גם ב"קול יהודה" בתחילת ספר הכוזרי, וז"ל: "ולפי דעתי נקראו מינים על כי אינם מסכימים על דעת אחת, וזה יקרה להם מצד היותם בלתי סומכים על הקבלה, אבל כל אחד מהם מסברת שכלו בונה במה לעצמו, עד היותו כמין נפרד מיתר אנשי מינו". עיי"ש.

37. וברש"י שבת כאן בסוף העמוד ד"ה פילוסופא, פירש: "מין", ועיי"ש בגליון הש"ס, ועיין בסוגיא חולין יג: מבואר שם דמהות המין הוא היפך מ"מעשי

< כב >

גמ' עבודה זרה כו.

תני רבי אבהו קמיה דר' יוחנן העובדי כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין, אבל המינים והמסורות והמומרים היו מורדין ולא מעלין, א"ל אני שונה לכל אבדת אחיך לרבות את המומר ואת אמרת היו מורדין, סמי מכאן מומר, ולישני ליה כאן במומר אוכל נבילות לתיאבון כאן במומר אוכל נבילות להכעיס, קסבר אוכל נבילות להכעיס מין הוא. איתמר מומר, פלוגי [ביה] רב אחא ורבינא, חד אמר לתיאבון מומר, להכעיס מין הוי, וחד אמר אפילו להכעיס נמי מומר, אלא איזהו מין זה העובד אלילי כוכבים.

להכעיס, [הרי זה] אפיקורס, והכופרים בתורה ובנבואה מישראל, מצוה להעבירן, אם יש בידו להעבירן בפרהסיא מעבירן ואם לאו יסבב בסיבות העברתן, כיצד... בד"א... אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להנאת עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון, מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו.

דין מורדין בזמן הזה

חזון איש: [יו"ד סימן ב' ס"ס ט"ז] ונראה דאין דין מורדין אלא בזמן שהשגחתו ית' גלויה, כמו בזמן שהיו נסים מצוין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז הוא בנליזות מיוחדת בהטיית היצר לתאוות ולהפקרות, ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם, שהכל ידעו כי הדחת הדור מביא פורעניות לעולם ומביא דבר וחרב ורעב בעולם, אבל בזמן ההעלם, שנכרתה האמונה מן דלת העם, אין במעשה הורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה, שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואילמות ח"ו, וכיון שכל עצמנו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת.

רש"י: מינין, כומרינ לעבודת כוכבים, בין עובדי כוכבים בין ישראלים. מסורות, מלשינים לשקר המוסרין ממון חבריהם ביד עכו"ם אנסיין. לתיאבון, כשאין להם בשר, אבל אינו מופקר להיות איסור והיתר לפניו להניח ההיתר ולאכול איסור, ואם עושין כן זה להכעיס. מין הוא, והא תנא ליה רישא מינין. בכמה דברים מצינו חילוק בין מין למומר כגון ספר תורה שכתבו מין ישרף [ומורידים] דהכא.

רמב"ם: [נוסח פרנקל, הלכות רוצח פ"ד ה"י-י"ב] המינים, והם עובדי ע"ז מישראל או העושה עבירות להכעיס אפילו אכל נבילה או לבש שעטנז להכעיס, הרי זה מין, והאפיקורסין, והן שכופרין בתורה ובנבואה מישראל, מצוה להרגן, אם יש בידו כח להורגן בסייף בפרהסיא הורג ואם לאו יבוא עליהן בעלילות עד שיסבב הריגתן, כיצד... בד"א בישראל בעל עבירות העומד ברשעו ושונה בו תמיד... אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להניית עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון, מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו. [מובא בטור חו"מ סי' תכ"ה]

שלחן ערוך: [חו"מ סי' תכ"ה סעיף ה'] אפיקורס מישראל והם עובדי עכו"ם, או עושה עבירות להכעיס אפילו אכל נבילה או לבש שעטנז

סיכום גמ' עבודה זרה / מורדין ולא מעלין**דין מורדין:**

- בגמ' עבודה זרה (כו.) מבואר שהמינין והמסורות והמומרים מורדין ולא מעלין, דהיינו מסבב מיתתן [אם יכול].

חילוק בין מומר להכעיס למומר לתיאבון:

- ולמסקנת הגמ' יוצא דמומר להכעיס מורדין לכו"ע אבל לתיאבון בכלל אחיך הוא ואדרבה צריך לעזרו ולהצילו [ולא נחלקו בגמ' אלא אם מומר להכעיס נחשב מומר או אולי חמור יותר ונחשב מין, ונפק"מ לכמה דינים].
- וּמבואר בפוסקים כאן שאם יכול להורגו בפרהסיא בסייף הורגו, ואם לא אז מסבב מיתתו בדרכים שונות וכציורי הרמב"ם ובגמ'.
- כו"כ דינים וחלוקים יש כאן בפוסקים, וגם בהגדרת "מומר לתיאבון" ו"מומר להכעיס", וגדר רועה בהמה דקה, ולא הובאו שאין כאן מקומם. והנוגע לענייננו עכ"פ, שהכופרים ומומרים להכעיס אינם בכלל "אחיך" ומצוה להורגן, ואם מותר להרגן כש"כ שאין איסור לשנאותן ולהרחיקם ואדרבה מצוה לשנאותן ולבזותן ולהצר להם בכל מה שיוכל.

< כג >

מסית

"כי יסיתך אחיך... לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים... לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עיניך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו. כי הרג תהרגנו..." (דברים יג, ז-י).

ספרי: [פרשת ראה, פסקא לו, מובא ברש"י כאן] לא תאבה לו ולא תשמע אליו, מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה, ת"ל לא תאבה לו. מכלל שנאמר עזוב תעזוב עמו יכול אתה עזוב עם זה, ת"ל ולא תשמע. מכלל שנאמר ולא תעמוד על דם רעך יכול אי אתה רשאי לעמוד על דמו של זה, ת"ל לא תחוס עיניך עליו וכו'.

לי להבין שמותר וגם מצוה עלינו לשנוא גם כן אפילו הרשעים בשאר עבירות, אחר ראותנו שהשחיתו והתעיצו מעשיהם עד שאין תקוה בהם, ולא ישמעו לקול מורים אבל יבוזו דבריהם, ולמלמדם לא יטו און אבל להזיקם מגמת פניהם, הנה אלה רשעים שהיה דוד אומר עליהם הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממין אתקוטט.

סמ"ק: [סימן ט"ז, במצות התלויות בלב] שלא לאהוב המסית דכתיב לא תאבה לו. ואסור לאהוב שום עובד עכו"ם אם הסיתו מעולם וכן הכופר באלקי ישראל.

[סימן כ"ו, במצות התלויות באוזן]: "שלא לשמוע למסית דכתיב ולא תאבה לו ולא תשמע אליו".

[סימן ע"ט] שלא להציל מסית דכתיב לא תחמול ולא תכסה עליו. ובהגהות הסמ"ק שם: מכאן שלא לחמול ולרחם על מחטיאי ישראל ומכשילים אותם, ואמרו רבותינו כל הנעשה רחמני על האזכרים לסוף נעשה אכזרי על הרחמנים.

רש"י: [ראה שם] לא תאבה לו; לא תהא תאב לו, לא תאהבנו, לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך, את זה לא תאהב. ולא תשמע אליו; בהתחננו על נפשו למחול לו, לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו, לזה לא תעזוב.

רמב"ן: [עה"ת דברים יג ט] לא תאבה לו. לא תהא תאב לו, ולא תאהבנו, לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך, את זה לא תאהב, לשון רש"י מספרי. אבל בגמ' (סנהדרין סא:) אמרו הא אבה ושמע חייב. וכן הדבר, כי אבה לשון רצון כמו ולא אבה ה' אלקיך לשמוע אל בלעם, לא רצה. לא אבה יבמי, ממה שאמר ואם לא יחפוץ.

והנה לא תאבה לו - בלב, ולא תשמע אליו - שתודה לו לומר כן אעשה אלך ואעבוד הע"ז שאמרת, והוא חייב מיתה בהודאתו. וכן דעת אונקלוס לא תקביל מיניה. ואלו הלאוין כמו לא תתאוה ולא תחמוד, שאם התאוה בלב עובר בלאו הראשון ואם הוסיף לעשות כאשר חשב עובר גם בלאו השני.

רמב"ם: ספר המצות [ל"ת י"ז] שהזהיר המוסת מלאהוב המסית ולהאזין לדבריו והוא אומר יתעלה לא תאבה לו, ולשון ספרי מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה ת"ל לא תאבה לו.

[שם ל"ת י"ח] שימנע המוסת להקל נטירת המסית אבל הוא חייב לנטור אותו עכ"פ, וכל זמן שלא יטור, הוא עובר על מצות ל"ת, והיינו דאמר יתעלה ולא תשמע אליו, ובא הפירוש מכלל שנאמר עזוב תעזוב, יכול אתה עזוב לזה ת"ל ולא תשמע אליו.

רמב"ם יד החזקה: [ריש ה' עבודה זרה] מצוה י"ד - שלא לאהוב המסית. מצוה ט"ו - שלא לעזוב שנאתו.

[שם פ"ה ה"ד]... ואסור למוסת לאהוב את המסית שנאמר לא תאבה לו, ולפי שנאמר בשנוא עזוב תעזוב עמו יכול אתה עזוב לזה, ת"ל ולא תשמע אליו.

סמ"ג: [ל"ת כ"ז] שלא לאהוב את המסית, שנאמר ולא תאבה לו. [ל"ת כ"ח] שלא לעזרו בשום עזר, שנאמר ולא תשמע אליו, ותניא לפי שנאמר בשנוא עזוב תעזוב עמו, יכול אתה עזוב לזה, ת"ל ולא תשמע אליו.

ספר החינוך [מצוה תנ"ז] שלא להטות אוזן לדברי המסית [בהוצאת מכוני ירושלים: שלא לאהוב המסית] שנמנענו כמו כן שלא להטות אוזן לדברי המסית ולא לחבב אותו בשום דבר, וענין מסית הוא מי שמסית אחד מבני ישראל ללכת לעבוד ע"ז... ועל זה נאמר ולא תאבה לו....

[מצוה תנ"ח] שלא לעזוב השנאה מן המסית, שתהיה שנאת המסית קבועה בלבבנו, כלומר שלא נקל בנטירת הנקמה ממנו על כל הרעה אשר חשב לעשות, וע"ז נאמר ולא תשמע אליו, כלומר אל תהי נשמע אליו להעביר מלבך נטירת נקמתך ממנו, וכן אז"ל [ספרי] בפירוש זה הכתוב, מכלל שנאמר בישראל עזוב תעזוב עמו, ותרגם אונקלוס משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי, יכול אתה עזוב לזה המסית ג"כ, ת"ל ולא תשמע אליו....

[מצוה תס"א] ולא תכסה עליו... ומרוב אזהרות אלה על המוסת יש

< כד >

סיכום דיני מסית חיוב השנאה למסית לע"ז ולכפירה**האם יש מצות מיוחדת בשנאת מסית:**

א. הרמב"ם והחינוך (ורש"י), מנו במסית שתי מצות [בין השאר] על פי הספרי: א: "לא תאבה" שאסור לאהוב מסית, ו"תאבה" כמו "תאהב" בשינוי סדר האותיות כבש-כשב. ב: "ולא תשמע אליו", לא לעזוב שנאתו, דהיינו חיוב [ל"ת] לשנוא מסית.

ב. סמ"ג וסמ"ק מנו רק מצות "לא תאבה" כאיסור לאהוב מסית אבל לאו ד"ולא תשמע אליו" פירשו בענין אחר.

ג. הבה"ג ורס"ג וספר היראים ורמב"ן [בפירוש על התורה שם ובהשגות לסה"מ] ועוד, לא מנו כלל מצות אלו ופירשו שני הצווים לענין אחר, וכן פירש האבן עזרא.

* הרחבת הענין וביאור דעות הראשונים עיין בסוגיא י"ג "חיוב השנאה למסית".

האם דין מסית רק במסית לעבודה זרה?

משמעות הפסוק היא שמדובר בעבודה זרה כדכתיב "כי יסיתך אחיך... לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים", אך כתבו האחרונים דה"ה במסית לכפירה בה' ובתורתו דמאי שנא, וגם מסיפא דקרא מוכח כן "כי בקש להדיחך מה' אלקיך". [ויש מהאחרונים שכתבו שדין מסית הוא גם בשאר מ"ע ול"ת שבתורה]. וע"ע בסוגיא י"ג הנ"ל.

האם מצות אלו הם רק על המוסת בלבד או על כל ישראל?

מלשון הרמב"ם [בספר המצוות וביד החזקה] מבואר דמצות אלו הם רק על המוסת, וכ"כ מהרש"ל בביאור לסמ"ג בדעת הסמ"ג, וכ"כ ב"יד הקטנה" בפשיטות, וב"מנחת חינוך" [בשם "משנת חכמים"] כתב כן דרך ספק. ויש מהאחרונים שהביא ראיה נגדית מהרמב"ם עצמו, ומלשון רבינו יונה [שערי תשובה] וכתב שהלאו על כל ישראל, ועיין בסוגיא דמסית [סוגיא י"ג].

התאמת הסוגיות:

נתקשו האחרונים כאן בתרתי: א. הרי בכל רשע יש מצוה לשנאותו וא"כ מה נתחדש כאן במסית? ב. בלשון הספרי "מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה כו'", משמע שברשעים אין שנאה, וזה סותר לגמ' פסחים. - יישוב קושיות אלו מהאחרונים והמתחדש בדבריהם לענין לא תשנא עיין בסוגיא דמסית [סוגיא י"ג].

סיכום כללי: / [גמ' שבת - מעלין ולא מורידין - מסית]**יש לסכם הדינים של שנאת חוטאים לשלושה זרקות כלליות, ונתחיל מהגרוע ביותר:**

א. מסית: הדרגה הגרועה ביותר י"ל שהוא מסית, שהוא עצמו כופר או עובד ע"ז וגם מסית אחרים לזה, וטמונה בו סכנה גדולה לכלל. חומרות גדולות החמירה תורה במסית, וביניהם, לכמה ראשונים, מצוה מיוחדת (לאו) לשנאותו, ולרמב"ם ולחינוך שני לאוין, אחד שלא לאוהבו, והשני לא להעביר שנאתו מן הלב, והם מצות דאורייתא, דבר שלא מצאנו בשאר רשעים וכופרים.

ב. מין וכופר ומומר להכעיס: לומדים מהפסוק "הלא משנאיך ה' אשנא" שמצוה לשנאותם [והחינוך גם לומד מסברא ממסית], וזה לכו"ע לכאורה, [במומר להכעיס מחלוקת אמוראים אם הוא בדרגת מין ממש או קצת עדיף ממנו].

ג. חוטא לתיאבון: נלמד מגמרא פסחים שמותר לשנאותו, ואפילו על חטא אחד וכבגמרא שם. ושם נחלקו אמוראים אם גם מצוה לשנאותו [מצוה מדברי קבלה] או שרק מותר [מאחר שאינו רשע כ"כ], ועוד יש באחרונים חילוקים, וכגון חילוק "מצות הלבבות" <סג> שכופרים ואפיקורסים המצוה לשנאותם שנאה גלויה וקטטה וכמש"כ "ובתקוממך אתקוטט", משא"כ בחוטא סתם שאין לשנאותו שנאה גלויה [לכמה ראשונים] ומקפידים שלא להגיע לידי קטטה ושנאה גמורה. [ואם יש חילוק בין חוטא חטא אחד לתיאבון לבין מומר לתיאבון, נושא הוא בפוסקים, ועיין במפרשי השו"ע יו"ד הל' צדקה סי' רנ"א בדין פדיון שבויים וצדקה].

< כה >

גמ' תענית ז:

ואמר רב סלא אמר רב המנונא כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל בעבירה שנאמר (ירמיה ג) ומצח אשה זונה היה לך, רב נחמן אמר בידוע שנכשל בעבירה שנאמר היה לך ולא נאמר יהיה לך, אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע שנאמר (משלי כא) העז איש רשע בפניו, רב נחמן בר יצחק אמר מותר לשנאותו שנאמר (קהלת ח) ועז פניו ישונא, אל תקרי ישונא אלא ישנא³⁸.

רבינו חננאל: וכל מי שיש לו עזות פנים ודאי נכשל בעבירה, ומותר לקרותו רשע שנ' העז איש רשע בפניו ומותר לשנאותו שנאמר ועז פנים ישונא א"ת ישונה אלא ישנא.

גבורת ארי: [תענית שם] רנב"י אמר מותר לשנאותו. קשה לי מאי מותר, הא לדידיה חיובא ומצוה נמי איכא כדאמרינן בפ"י דפסחים (דף ק"ג:) ברואה בחבירו דבר עבירה יחידי דאמר רב מותר לשנאותו רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאותו שנאמר יראת ה' שנאת רע. ושנא י"ל...

רש"י: היה, משמע כבר נכשל. העז איש, שיש בו עזות פנים אמור לו רשע בפניו, ואין בו משום מלקות כדאמרינן במסכת קדושין (כח.), ומשום דבר זה בלבד מותר לקרותו רשע. מותר לשנאותו, אע"ג דכתיב ואהבת לרעך כמוך³⁹. ועז פניו ישונא, ועז כתיב חסר ו', מי שהוא עז פנים ישנא בשו"א⁴⁰.

תוספות: מותר לקרותו רשע: אע"ג דאמרינן בקדושין (דף כח.) הקורא לחבירו רשע יורד עמו לחייו, לזה מותר, דודאי נכשל בעבירה ועומד במרדו, דהכרת פניו ענתה בו.

ולפירושו מיירי הכתוב בשני בני אדם, תחילת הפסוק מיירי בחכם שחכמתו תאיר פניו, וסיפא דקרא קאי על אדם עז פנים, שמדת העזות שבו תשנה אורחותיו משוב לרע.

ועב"פ לכל הפירושים מילת "ישונא", הוא מלשון שינוי, ורק מכח דרשת הגמ' "אל תקרי ישונה [- שי"ן ימינית] אלא ישנא [- שי"ן שמאלית]", נלמד מכאן ענין של שנאה.

39. צ"ע בדברי רש"י דשביק קרא ד"לא תשנא", ובלשון שו"ת "בית שערים" [אור"ח סי' ס"ח]: "והוא פלא, מי שני ליה לרש"י קרא דפריך מיניה בפסחים ק"ג ומי שרי למיסניה והכתיב לא תשנא את אחיך וכו'". ועיי"ש שתירץ זה בשני אופנים. וע"ע ב"הליכות עולם" עמ' קנ"ח מש"כ בזה.

40. המהרש"א העתיק לשון רש"י: "... בשי"ן ואל"ף", ומפרש מוכתיב באל"ף צריכים לדרוש מלשון שנאה ולא מלשון שינוי, דא"כ ה"ל למיכתב ישנה בה"א, ומש"כ רש"י בשין היינו בשי"ן שמאלית, כמו ס"ן, מלשון שנאה, עכת"ד. [ועי' ברש"ש שנתקשה בדברי רש"י].

38. במפרשי המקרא לפסוק זה מצאנו ג' פירושים. וז"ל הפסוק: (קהלת ח א) "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא".

א. פרש"י: "ועז פניו ישונא, משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו". וכ"כ ב"מצודות דוד" וז"ל: "ועז פניו, חזק מראית פניו נשתנה לשבח משאר בני האדם". ולפי פירושה לא מיירי הכא כלל באדם שיש בו מדת "עזות פנים", רק במעלות האדם החכם שחכמתו מאירה את פניו ונותנת להם עוז וחזק. ולפ"ז דברי הגמרא הם דרשה בעלמא דאין כאן רמז למידת "עז פנים".

ב. ב"אבן עזרא" כתב: "וענין ועז פניו ישנא, סור עזות פנים ממנו, כי החכמה תוליד הענוה, כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המצח". וגם לפירושו קאי על החכם, אלא שפירוש מילת "ישונא" היינו שחכמתו תהפוך ותשנה כל עזות שבו ותהפכהו לעניו. ולדבריו כונת הכתוב באמרו "ועז פניו" היא באמת על מדת "עזות פנים".

ג. אבל עיין בתרגום קהלת כאן שכתב: "... חוכמתא דגבר חכים תנהר זיו אפודי ביני צדיקא, וחציף אפין מתחלפן כל אורחתיה מטב לביש".

< כו >

סיכום גמ' תענית

היתר שנאת עזי פנים

תמצית המפורש בגמרא:

- "מידת עזות פנים" גורמת בסוף לעבור עבירה.
- ולר' נחמן כל עזות באה מעבירה, ולכן מי שהוא עז פנים סימן הוא שכבר עבר עבירה.

ולמעשה

- לרבה בר רב הונא מותר לקרותו רשע.
- ולרב נחמן בר יצחק מותר לשנאותו.

פירוש הגמרא:

בטעם ההיתר לקרותו רשע

- רש"י כתב [סד"ה העז האיש]: "ומשום דבר זה בלבד מותר לקרותו רשע", והיינו משום המדה הרעה של עזות שיש בו.
- אבל התוס' כתבו משום "דודאי נכשל בעבירה [וכרב נחמן לעיל] ועומד במרדו דהכרת פניו ענתה בו", ומבואר מתוך דבריהם דמשום מידת העזות גרידא אין לקרותו רשע. [ובדעת רבינו חננאל, כתב ב"מצות השלום עמ' 261 דמשמע קצת שדעתו כתוס'].

ולענין ההיתר לשנאותו:

לא פירשו רש"י ותוס', ולא ברור אם סמכו על מה שכתבו לעיל בענין לקרותו רשע, או שכאן לדברי הכל השנאה היא משום המדה הרעה שבו, או שלדברי הכל השנאה כאן משום חטא שודאי נכשל בו. [וכדברי הגמ' פסחים (ק"ג): הרואה דבר ערוה בחבירו מותר לשנאותו]. ובסוגיא י"ב "השנאה לעז פנים" פרק ב' הובאו דברי האחרונים בזה.

האם חולק רבה בר רב הונא - שמתיר לקרותו רשע, עם רנב"י - שמתיר לשנאותו?

אינו ברור בגמ' ועיין בסוגיא ד"עז פנים" פרק ד' מה שהובא מדברי האחרונים בזה.

"... מותר לקרותו רשע", מה פירוש, והאם מותר לקרותו כך ברבים ולפרסם גנותו?

עיין להלן ב"התאמת הסוגיות".

הנלמד מתוך דברי הגמרא:

לרש"י נתחדש כאן דעל מדה רעה בעלמא שונאים, אע"פ שיתכן שרק על מדה זו דעזות. [עיין אחרונים בסוגיא הנ"ל פרק ה'], משא"כ לתוס' אין חידוש דשונאים על מדה רעה אלא ההיתר כאן הוא מכח הדין הידוע מגמ' פסחים דחוטא מותר לשנוא.

התאמת הסוגיות:

תענית – פסחים / לענין שנאת עז פנים

נתקשו האחרונים [בעיקר לפי פירוש התוס' כאן] ליישב דברי רנב"י ש"מתיר" לשנוא עז פנים, עם דברי רנב"י עצמו בסוגיא דפסחים (ק"ג): שמוסיף ש"מצוה" לשנוא חוטא, [וכדברי ה"גבורות ארי" כאן], עיין באורך בסוגיא י"ב ב"השנאה לעז פנים".

תענית – פסחים / לענין לקרותו רשע ולפרסם גנותו

מפשטות הגמ' כאן משמע שלקרותו רשע יותר קל מלשנאותו, כי אחרי שכבר אמר "מותר לקרותו רשע" עדיין הוצרך לומר "מותר לשנאותו", כן ביארו כמה אחרונים [אוצר המלך] כתב כך להדיא, וכן מבואר מתוך דברי "אורח מישרים" [סי' ו' ביאור י'], ו"מצות הלבבות", ו"בית המלך", וב"מצות השלום" נמשך אחר "אוצר המלך". וקשה שזה נגד המבואר בגמרא פסחים וכמפורש במהרי"ק שם, [עיין גמ' פסחים ובסיכום שם], שאע"פ שמותר לשנוא החוטא אבל עדיין אסור לבזותו, [ולכן הילקו את זיגוד משום ד"שם רע בעלמא קמפקת עליה" כמפורש בגמ' שם, וכנודן ה"חקרי לב" ניר"ד סי' פ' <נא>] איך מותר לשנוא את החוטא בגלוי הרי בזה הוא מפרסם חטאו].

כעין קושיא זאת הקשה ה"חפץ חיים" [לה"ר כלל ד' במ"ח סק"ז - אלא שבמקום להביא מגמ' תענית דידן שעז פנים מותר לקרותו רשע, הקשה מדברי רבא במס' שבת מ'. "האי מאן דעבר אדרבנן שרי למיקרי עבריינא" -] וכתב ליישב, דהא דשרי לקרותו עבריינא איירי שעבר בפרסום שממילא יודעים כבר הרבה אנשים מזה, ועוד תירץ די"ל דאיירי ברשע גמור שעבר כמה פעמים ואין פחד אלקים נגד עיניו, שאז מותר גם לגנותו ולהלבין פניו ברבים. [נויש לעיין בשני התירוצים של ה"חפץ חיים" אם מיישבים הקושיא הנ"ל מתענית].

וב"שבילי חיים" [בח"ח שם סק"ט] תירץ בפשטות דמה שאמר רבא "שרי למיקרי עבריינא" הכוונה בינו לבינו ביחידות ולא כשאחרים שומעים, ועיי"ש עוד. ובאמת משמע כדבריו מדברי האחרונים כאן; שב"בית המלך" כתב שדין זה דמותר לקרותו רשע הכוונה לשם תוכחה וכרש"י [ערכין >ה<] וא"כ פשוט שצריך לקרותו רשע רק בינו לבין עצמו ולא להלבין פניו ברבים וכדין תוכחה. וכן ב"מצות הלבבות" שביאר דין זה כסברת הסמ"ק שמותר לשנוא החוטא רק שנאה גלויה ולכן מותר רק "לקרותו רשע", היינו לגלות השנאה ולא להחניף לו, וא"כ גם לדבריו יש כאן רק היתר של גילוי שנאה ולא לגנותו ולהלבין פניו ברבים. וכן ב"אורח מישרים" משמע שהבין שב"לקרותו רשע" אין חשש איסור דאורייתא ולכן קל יותר מלשנאותו שבוזה יש איסור דאורייתא דלא תשנא, [עיי"ש שביאר כך הגמרא שזה מה שמוסיף רנב"י ומחדש שאפילו לשנאותו מותר], וע"כ שאינו קוראו רשע באופן שמגנהו בפני הבריות וכיו"ב⁴¹. וכ"כ ב"בית שערים" [או"ח סי' ס"ח ד"ה ויותר, וד"ה ומתוך] בפשיטות, וז"ל: "בהאי דפסחים שראה בחבירו דבר עבירה לבדו פשיטא דאינו רשאי לשנאותו ולהראות לו שנאה בפני כל, דהרי שם רע הוא דמפיק עליה".

קדוש, א"ל רבא וכל שאינו מקיים דברי חכמים קדוש הוא דלא מיקרי רשע נמי לא מיקרי וכו'. ומבואר בדברי רבא שבעצם הוא נקרא רשע מ"מ אין ראיה שמותר לפרסם זה ולצער ולחלבין פניו.

41. ואפילו לפי מה שמביא "אוצר המלך" מגמ' יבמות כ. שמותר לקרוא לחוטא רשע, אין משם ראיה שמותר לבזותו ולפרסם עליו, שזה לשון הגמרא שם: "ואמאי קרי ליה איסור קדושה, אמר אביי כל המקיים דברי חכמים נקרא

< כו >

תנא דבי אליהו - ילקוט שמעוני

ילקוט שמעוני: [קדושים רמז תרי"ג] לא תשנא את אחיך בלבבך, כשם שהקב"ה יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, מגלגל ומעביר ואינו משמר קנאה ונקמה בלבו על ישראל, בכל מקומות מושבותיהם, כך לא תשנא את אחיך בלבבך.

ומה ת"ל בלבבך, בשנאה המיושנת.

וכי באחיו מן האב ומן האם הכתוב מדבר, אין הכתוב מדבר אלא כנגד הקב"ה שאין לו אחים לא בעולם הזה ולא לימות המשיח ולא לעולם הבא, אלא צדיקי עולם שעושים רצונו בתורתו בכל יום תמיד שקרא אותם אחים ורעים.

הוכח תוכיח את עמיתך, יכול אם יודע אתה בו שאינו שונאך הוכיחו, ואם לאו אל תוכיחנו, ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך. ד"א לעם שעמך בתורה ובמצות אתה מוכיח ואי אתה מוכיח לרשע שישנאך שנאמר (משלי ט) יוסר לץ לוקח לו קלון, שהוא עצמו בעל מום.

אמר רבי אלעזר בן מתאי אם יש לך דבר בינך לבינו אומרהו לו ואל תהא חוטא בו, לכך נאמר ולא תשא עליו חטא.

כיוצא בדבר אתה אומר בנפול אויבך אל תשמת, ולהלן הוא אומר באבוד רשעים רנה, כיצד יתקיימו שני כתובים האלו, תלמיד חכם שנצחך היום בהלכה ובא לידו דבר למחר אל תשמת לו פן יראה ה' ורע בעיניו, אם ראית אדם מישראל שהוא רוצה ברעתו של חבירו זהו רשע גמור.

תנא דבי אליהו: [רבא, סוף פרק יח] ד"א לא תלך רכיל בעמך, ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים, כשם שהקב"ה יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, מגלגל לפניו מדת הרחמים ומעביר מלפניו מדת הדין, ולא שומר קנאה ונקמה בלבבו על ישראל בכל מקומות מושבותם, ודברי תורה אינו מונע מהם, כמו כן יעשה כל אחד ואחד מישראל לחבירו, שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, לא תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'.

מת"ל בלבבך, בשנאה המיושבת בלב.

יכול באחיו מן האב או מן האם הכתוב מדבר או יכול שאינו מדבר אלא כנגד הקב"ה שאין לו אחים אלא ישראל שאינו שונא אותם לא בעולם הזה ולא לימות בן דוד ולא לעה"ב אלו [נ"א: אלא] צדיקי עולם שעושים תורתו בכל יום תמיד שהקב"ה קורא אותן אחי ורעי שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי אדברה שלום בך.

(ומה) ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך, יכול אפילו אם אתה יודע שהוא רשע ושונאך שאעפ"כ אתה חייב לזהיכית אותו, ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך, לעמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה ובמצות אתה חייב להוכיח אותו אבל רשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו וגם אי אתה רשאי להוכיח אותו שנאמר (משלי ט) יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו, אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

מאי ולא תשא עליו חטא, א"ר אלעזר בן מתאי אם יש בו דבר שאתה יודע בו אמור לו בינו לביןך, ואל תהא חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא.

כיוצא בדבר הרי הוא אומר (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמת ובכשלו אל יגל לבך, פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו, ולהלן הוא אומר (שם יא) ובאבוד רשעים רנה, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, אלא תלמיד חכם שנצחך היום במלאכה ולמחר בא דבר לידו אל תשמת בו, שנאמר פן יראה ה' ורע בעיניו, אבל אם אחד מישראל שהוא רוצה לשמוח במפלתן של רשעים, באותן המבקשים לעשות רעה לישראל חבירו, שהם רשעים גמורים, מותר לשמוח ברעתן.

ושמא תאמר מנין לך לומר כך, תדע לך שכך הוא, צא ולמד מנבל הכרמלי... שלא בקש זה אלא להרגן... וכי מה כתיב בענין שאחריו, וישמע דוד כי מת נבל ויאמר ברוך ה' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מרעה ואת רעת נבל השיב ה' בראשו...

❧ לא תשנא את אחיך בלבבך / מקורות / ראשונים ❧

< כח >

רמב"ם

ספר המצות

[לא תעשה ש"ב]: הזהיר משנא קצתנו את קצתנו, והוא אמרו לא תשנא את אחיך בלבבך, ולשון ספרי לא אמרתי אלא שנאה שבלב, אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו, אינו עובר על זה הלאו¹, אבל [הוא עובר] על לא תקום ולא תטור², ועובר על עשה [גם כן] והוא אמרו ואהבת לרעך כמוך, אבל שנאת הלב הוא חטא חזק יותר מן הכל.

[מצות עשה ר"ה]: הוא שצונו להוכיח החוטא או מי שירצה לחטוא ולמנוע ממנו... והוא אומרו הוכח תוכיח את עמיתך... ונכנס בצוי זה שנוכח קצתנו לקצתנו³ כשיחטא איש ממנו לאיש, ולא נטור בלבבנו ולא נחשוב לו עון, אבל נצטוינו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש...

[לא תעשה ש"ג]: הזהיר שלא לבייש קצתנו את קצתנו וזהו הנקרא מלבין פני חברו... יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות, ת"ל ולא תשא עליו חטא, אמנם הפשט הוא שהזהיר שלא תחשוב לו עון ותזכרו.

[שורש ט]: ...דע שכל צווי התורה ואזהרותיה הנה הם בארבעה דברים, בדעות ובפעולות ובמדות ובדבור... וכן צונו להתנהג במדה מהמדות כמו מה שצונו בחמלה והרחמנות והצדקה והחסד והוא אומרו ואהבת לרעך כמוך, והזהירנו במדה מן המדות כמו מה שהזהירנו מהשנאה והנקימה והנטירה ודרישת הדם וזולת זה מהמדות הרעות כמו שאבאר וכו'.

יד החזקה / הלכות דעות

[פרק ו' ה"ה]: כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה⁴, ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב⁵, אבל המכה את חברו והמחרפו, אע"פ שאינו רשאי, אינו עובר משום לא תשנא.

[שם ה"ו]: כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים (שמואל ב' יג) ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון⁶, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר

1. פירוש, התורה אסרה רק שנאה נסתרת, ואילו כאשר גילה השנאה כלפי חוץ, אף דאסור משום לאוים אחרים [לא תקום ולא תטור, ומ"ע דואהבת], אבל כבר אינו עובר על לא תשנא, דחטא של שנאה נסתרת בלב היא "חטא חזק יותר מהכל". ביאור שיטתו וטעמו ודברי החולקים - עיין באורך בסוגיא א' "שנאה גלויה ושנאה נסתרת" פרק א'.

2. פירוש, כאשר מודיע השנאה עובר בלא תקום ולא תטור. ולכאורה מש"כ "לא תקום" הוא רק כאשר עושה מעשה של נקמה, וכ"כ ב"קהילת יעקב" [סד< בד"ה ויש להסתפק] שכאשר "אינו מהנהגו" מפני השנאה עובר בלא תקום, אבל ב"חקרי לב" [גא< בתחילת דבריו ד"ה ואי ק"ל] מדייק מפשטות לשון הרמב"ם שבכל שנאה גלויה עובר בלא תקום, ואף דלא עשה מעשה, כי במה שמגלה לחבירו ששונאו הריהו מיצר לו ומצער, עיי"ש.

3. הוא פירוש אחר בפסוק, והיינו שקודם פירש דקאי על מצות תוכחה על עבירה לשמים, ועכשיו מפרש הפסוק שצריך להוכיח ולהתווכח עם חברו על מה שפגע בו בין אדם לחבירו, וחייב זה הוא בכלל מצות עשה זו. ביאור ענין זה באורך בסוגיא ה' "תוכחה בין אדם לחבירו". ועיי"ש בפרק ב' באותיות רש"י שיש שינויים בתרגום דברי הרמב"ם כאן אם הוא לשון "תוכחה" שנוכח וכו' או לשון "תרעומת" [שנתרעם וכו'], שתרעומת משמע שמודיע לחבירו את רוגזו וכעסו, ותוכחה משמע שמצביע על העול שנעשה ומסבירו לחבירו, עיי"ש ביאור הנפק"מ בזה.

4. ב"ברית משה" הביא שמקשים עמ"ש הרמב"ם [והחינוך והסמ"ג אחריו] דאין לוקין משום דאין בו מעשה, תיפוק ליה דדבר המסור ללב הוא ולא ניתן לעדות ולהתראה, ואפילו לר' יהודה דס"ל דלוקין על לאו שאין בו מעשה בכה"ג לא ילקה. וב"ברית משה" תירץ דמשכחת לה שאמר בפני ב' עדים ששונא לחבירו והתרו בו ואמר אעפ"כ, עיי"ש, אך ב"יד הלוי" כתב דאין זה מספיק שאין אדם משים עצמו רשע, ובכה"ג אתה מרשיעו ע"פ עצמו. ביאור ענין זה של לאו שאין בו מעשה לענין לא תשנא ודברי שאר האחרונים בזה עיין סוגיא ד' "מעשים הנובעים מתוך שנאה" פ"ב.

5. א' ביאור שיטת הרמב"ם והאם יש ראשונים החולקים עליו [דעת השאלות] - עיין לקמן סוגיא א' "שנאה גלויה ושנאה נסתרת" פרק א' ב' בטעם הדבר - למה שנאה נסתרת יותר חמורה משנאה גלויה

מצאנו שני דרכים באחרונים, ביאור זה עיין לקמן בסוגיא א' פרק ב' ג' האחרונים הקשו על שיטת הרמב"ם מכמה סוגיות מפורשות בש"ס שמשמע שגם על שנאה גלויה עוברים בלאו דלא תשנא - דבריהם ותיירציהם עיין סוגיא א' פרק ג'.

יש לעיין בדברי הרמב"ם שלא הביא הדין של היתר ומצות השנאה לרשעים כאן בהלכות דעות, ורק לקמן בהלכות רוצח כתב דין זה [ואולי נכלל במש"כ בהלכה ח' דבחטא לשמים אם לא חזר בו מכלימים ומבזים אותו, וא"כ כ"ש שמותר לשנאות].

6. מצוה זו של חיוב תוכחה לחבירו כאשר מתעוררת שנאה כלפיו משום איזו סיבה, מבוארת היטב לקמן בסוגיא ה' "תוכחה בין אדם לחבירו". ושם מבואר גם מקור הדין, והרבה דינים למעשה במצוה זו, עיי"ש.

[ב"מטה אפרים" גנד< דעות כאן בסו"ד ד"ה ולענ"ד אחר] הקשה דלכאורה אבשלום שנא את אמנון בהיתר, דהרי עבר על דבר ערוה, [לשיטת הסמ"ק ששנאה נסתרת אסורה אפילו ברשע אתי שפיר אבל לרמב"ם קשיא], ותיירץ דהיתר לשנא הוא רק אחר תוכחה, וכאן אבשלום לא הוכיחו, כדמשמע מהפסוק דלא דבר עמו מרע עד טוב. [וכ"כ ב"עבודת המלך"]. ודבריו צ"ע דבדבר ערוה נקטינן דאין צריך תוכחה דהוי חטא מפורסם לרבים ובודאי עבר במזיד [וכ"כ ה"מטה אפרים" עצמו בתחילת דבריו].

ונראה שכל דברי הרמב"ם כאן מוסבים על חטא בין אדם לחבירו וכמ"ש "כשיחטא איש לאיש", וכל התוכחה כאן הוא דין תוכחה של בין אדם לחבירו [למה עשית לי כך וכך], והשנאה של אבשלום לאמנון היתה משום הפגיעה של בין אדם לחבירו, משום פגם אחותו וצער, ולא מדובר כאן על החטא בין אדם למקום של איסור ערוה, דבזה אין צריך תוכחה דהוי חטא מפורסם לרבים, ומשום החטא של איסור ערוה לחוד היה מותר לאבשלום לשנא את אמנון.

חסידות, לא הקפידה תורה אלא על המשטמה.

הלכות רוצח

[פרק י"ג הי"ג]: הפוגע בשנים, אחד רובץ תחת משאו ואחד פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו, מצוה לפרוק בתחילה, משום צער בעלי חיים ואחר כך טוען, כמה דברים אמורים כשהיו שניהם שונאים או אוהבים, אבל אם היה אחד שונא ואחד אוהב, מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכוף את יצרו הרע⁸.

[שם הי"ד]: השונא שנאמר בתורה לא מאומות העולם הוא אלא מישראל, והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר לא תשנא את אחיך בלבבך, אמרו חכמים כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתירה בו⁹ ולא חזר בו, הרי זה מצוה לשונאו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעו, ואע"פ שעדיין לא עשה תשובה, אם מצאו נבהל במשאו, מצוה לטעון ולפרוק עמו, ולא יניחנו נוטה למות, שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה¹⁰, והתורה הקפידה על נפשות ישראל, בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת, שנאמר אמור אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחייה.

מה שיכול מן העבירות¹¹ מחמת תאוה והתגברות הטבע הגרוע, הוא נענש כפי חטאיו אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא מפורשע ישראל. וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות, הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות, ומצוה לשונאו ולאבדו, ועליו נאמר (תהלים קלט) הלה משנאיך ה' אשנא.

פלוגי, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול, ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים.

[שם ה"ז]: הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך. המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא...

[שם ה"ח]: המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימונו... כמה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימים אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל.

[שם ה"ט]: מי שחטא עליו חבירו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר, או שהיתה דעתו משובשת, ומחל לו בלבו ולא שטמו ולא הוכיחו⁷, הרי זו מדת פירוש המשנה

פירוש המשנה

[הקדמה לפרק חלק, אחר שביאר י"ג העיקרים כתב וז"ל]: וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כולם ונתברר בה אמונתו בהם, הוא נכנס בכלל ישראל ומצוה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שצוה הש"י איש לחבירו מן האהבה והאחוה, ואפילו עשה

< כ"א >

ספר היראים

פרק יש בערכין (טז): לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר, מניין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו, ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך, ואם [לא] קבלו מנין שיחזור ויוכיחו, ת"ל הוכיח תוכיח את עמיתך מכל מקום¹².

עמוד חמישי - איסורים שאדם עושה בהם רע לשמים ולבריות ואינו גוזל ונהנה ממון

[ס' קצ"ה (לט)]: לא תשנא את אחיך בלבבך. ויראת מאלקיך, צוה בפרשת קדושים לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ותניא בת"כ ומייתנין לה בערכין

לעזרו, וכן מוכח לכאורה ממה דהביא הרמב"ם כל דינים אלו של פריקה וטעינה בהלכות רוצח ושמירת הנפש, ולא בהלכות של "ממונות" כמו למשל דיני השבת אבידה ועוד. וצ"ע מה המקור לדבריו וגם אם הדין ישתנה אם אין כלל חשש כזה. ובסמ"ק [סי' נ"ד >לא] נשמר מזה וכתב: "...אפ"ה לא יניח לילך ממונו לאיבוד". ועמש"כ בזה ב"עמודי הארזים" [סי' ל"ח אות ג].

11. פירוש, מי שהוא בכלל אפיקורס, מצוה לשנאותו, אבל עברין "מחמת תאוה והתגברות הטבע הגרוע", מצוה לאהבו, ואסור לשנאותו. והקשו האחרונים [ט"ל תורה >נט >והח"ח ב"אהבת חסד" [פרק ג' ב"נתיב החסד" אות ב'] דדברי הרמב"ם כאן הם נגד הגמ' בפסחים דבראה בחבירו דבר עבירה דמותר לשנאותו וכן פסק הרמב"ם עצמו בהל' רוצח. ובי"ט תורה יישוב דברי הרמב"ם בשני דרכים עיי"ש, ועמש"כ בשם "משנת חיים" בסוגיא י"א פרק ג'.

12. ב"שם חדש" [ביאור ליראים כאן] כתב דכיון דהביא היראים כאן כל המשך לשון הברייתא דקתני מנין לרואה בחבירו וכו', ולכאורה אינו שייך כאן לענין לאו דלא תשנא אלא במצות תוכחה, מוכח דסובר כשיטת רש"י בערכין דפירש דגם תחילת הברייתא יכול לא יכנו וכו' מדבר בענין תוכחה, ומזהיר שלא לשנא רשע בלב אלא יוכיחו. ועמש"כ לקמן הערות 2, 3.

7. מקור דברי הרמב"ם בדין זה של "הדיוט ביותר" עיין לקמן בסוגיא ה' "תוכחה בין אדם לחבירו" פרק ה', שיש בזה שני דרכים באחרונים, והנפק"מ שביניהם, וגם בקושיית האחרונים [פרי מגדים] למה לא יהיה כאן חיוב תוכחה מדין תוכחה לשמים, שהרי עבר עבירה לשמים כאשר פגע בו, ולמה אינו חייב להוכיחו משום זה.

יש לעיין בסדר דברי הרמב"ם שלא כתב הלכה זו [הלכה ט] לעיל אחר הלכה ו' דשם תחילת ענין זה, ולמה כתבו רק אחר שהביא כל הדינים של תוכחה בין אדם למקום בהלכות ז, ח.

8. מקורו בברייתא ב"מ לא: "אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא לכוף את יצרו". ונחלקו הראשונים אם השונא הנזכר כאן הוא השונא דקרא דמותר לשנאותו משום דראה בו דבר עבירה [תוס' פסחים], או דכאן מיייר בשונא דעלמא ששונאו באיסור ולכן שייך כפיית היצר [רמב"ן ועוד]. ענין זה מבואר באריכות בסוגיא ו' "כפית יצר השנאה", עיי"ש.

9. תנאי זה של התראה לא מוזכר בגמ' פסחים, ולקמן בסוגיא ט' "התנאים להיתר שנאת הרשע" פרק ג' הארכנו בענין זה, ובלשונות שאר הראשונים, וע"ע סוגיא י' בהבחנה בין "התראה" ל- "תוכחה".

10. מפשטות הלשון הזה משמע דיש כאן ענין של פיקוח נפש ולכן צריך

רשאים לשנאות, לכך נאמר שונאך ולא לאחרים, ולא עוד [אלא] שמצוה לשנאותו דכתיב יראת ה' שנאת רע.

ומנלן שבאדם שאינו הגון לא הזהירה התורה, דכתיב לא תשנא את אחיך, ואחזה במצות בעיניך, כדאמרין בהחובל (ב"ק פח). דקסברי רבנן יש לעבדים בשת וקרינן בהו כי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו, דאחיו במצות בעיניך כאשר פירשתי למעלה (ס' קנ"ו) בהחייאת את אחיך¹⁹.

ואשר אמרנו למעלה שאינו רשאי להוכיחו במקום שמתבייש, כשהוכיחו וקבלו קאי, אבל הוכיחו ולא קבלו רשע הוא ואינך מוזהר שלא לביישו, כאשר פירשנו למעלה (יראים ס' ק"פ) שרשאי אתה לבזותו בג' וש' וצריך להזהר בשנאת חנם, שבעון שנאת חנם אמרינן בגיטין שחבר הבית בשניה²¹. ומלאו דלא תשא עליו חטא למדנו אזהרה למבייש חבירו, וילפינן אפילו במקום מצות תוכחה אמרה תורה להזהר להוכיחו באותו ענין שלא יתבייש ק"ו שיזהר אדם שלא לבייש את חבירו חנם.

והא דאמרין בבבא מציעא בסוף אלו מציאות (לא). הוכח אפילו ק' פעמים משמע...

נחזור אל הברייתות, יכול אפילו פניו משתנות, פירוש שיש לו בשת בהוכחתך, ת"ל לא תשא עליו חטא, פירוש תוכיחנו בצנעא שלא יתבייש ולא תשא עליו חטא להוכיחו ברבים ולביישו.

וזה הוא פשוטו של מקרא¹³ - לא תשנא, אינך רשאי לשנא את אחיך בלבבך, שתאמר בלבבך¹⁴ כך עשה פלוני שלא כהוגן, אלא הוכיח תוכיח [לו] ותאמר כך שמעתי [אומרים עליך], אם אמר שקר אמרו לך חשדנאן בחנם¹⁵, אם אינך יודע ששקר אומר אינך רשאי לשנאותו, ואפילו אמר עשיתי ורוצה אני לעשות תשובה כראוי אינך רשאי לשנאותו¹⁶, ואם תבין כשתוכיחנו¹⁷ שחטא לשמים או נגדך בדבר שהוא ראוי להשנא, רשאי את לשנאותו אז, ואינה שנאת לב אלא שנאה הנראית לעינים¹⁸, כדתניא כי תראה חמור שונאך רובץ, שונא ישראל ולא שונא ע"א, ומוקמינן לה בפסחים פרק ע"פ (ק"ג): כגון דחזא ביה איהו דבר ערוה ואחרים לא ראו, איהו רשאי לשנאותו ואחרים אינם

19. וז"ל שם בתו"ד: "ואם הוא עבריין במזיד באחת מכל מצוות האמורות בתורה ולא עשה תשובה, אינו מחויב לא להחיותו ולא להלוות לו, דכתיב וחי אחיך, ובהלואה כתיב מאחד אחיך, וכיון שעבר במזיד יצא מכלל אחוה, דאחיה במצוות בעיני דקיי"ל כרבנן דאמרין בב"ק בפרק החובל [פח]. יש לעבדים בשת, דאחיו הוא במצוות. ותניא במכות באלו הן הלוקין [כג]. ונקלה אחיך לעיניך, כשקיבל דינו, אבל קודם לכן אינו אחיך, למדנו שהרשע יצא מכלל אחוה. ואע"ג דתניא בע"ז בפ"ב [כו]. לכל אבידת אחיך, לרבות את המשומד, דוקא לענין אבידה איתרבי, ולא ילפינן אחוה להחיותו מיניה, שאם ריבה הכתוב להחזיר שלו, לא ריבה לתת לו... והא דאמרין בסנהדרין [מד]. חטא ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא, דוקא לענין קידושין דלא כתיב בהו אחוה. עכ"ל היראים סימן קנ"ו. והנה הוסיף עוד ראייה מגמ' מכות, דכל חיבי מלקות עד שלקו, אינם בכלל אחוה.

וראייתו מגמ' בבא קמא צ"ע. דאיתא שם לענין חובל בעבד כנעני, חכמים אומרים שחייב בה' דברים ורבי יהודה אומר אין לעבדים בוש. ובגמ' שם ר' יהודה דורש כי ינצו אחים יחדיו איש ואחיו, ועבד אין לו אחוה, [שאינו בא בקהל], ורבנן ס"ל "אחיו הוא במצוות" [שחייב במצוות כאשר], ומפני שחייב במצוות הרי הוא בכלל אחוה. וא"כ צ"ע הראייה לכאן דאטו מי שהוא רשע אינו חייב במצוות.

ותירץ ב"תועפות ראם" וז"ל: "ונראה דרבינו [היראים] ס"ל מסברא דנפשיה דכי היכי דמי שאינו בכלל חובל המצות לא אקרי אחיו, ה"ה נמי מי שאינו מקיים המצות לא מקרי אחיו, וכהך דרשא דגיטין מה: כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה וכל שאינו בקשירה אינו בכתיבה, דלא שנה עבד ואשה וקטן שאינם מצווים, ולא שנה מומר ומסור שפרקו מעליהם עול, שניהם מיקרו אינם בקשירה, וה"ה בכלל אחיו במצות בעיני המחויבים והמקיימים".

ובעצם שיטת היראים דרשע יצא לגמרי מכלל אחוה, עיין סוגיא ח' "היתר שנאת הרשעים" פרק א' אות א'.

20. וז"ל שם: "ותניא בהזהב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונה, למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא ליראי ה', אבל אם עבריין במזיד הוא אפילו בדבר אחד ולא עשה תשובה רשאי להנאותו בדברים. והיינו דאמרין במגילה בסוף הקורא את המגילה (כה): האי מאן דסני שומעניה שרי לבזויי בג' וש', כדאמרין במו"ק (יז). שנדה רב יהודה מאן דסני שומעניה ואמר ר' אמי האי מאן דעבר אדרבנן שרי למקרייה עברינא, והיינו דאשכחן במדרש מנין ההונה אותך שאתה רשאי להנאותו ת"ל עמיתך, פירוש, כיון שהונה אותך הרי הוא עבריין ואינו אתך בתורה ובמצות". עכ"ל היראים שם.

21. לכאורה משפט זה אינו במקומו, כי כל הקטע איירי בדין מבייש את חבירו. וביראים הישן משפט זה הוא בנפרד.

13. ב"שם חדש" הבין דקאי אדלעיל לענין תוכחה, אבל ב"תועפות ראם" וכן משמע בגירסא לפנינו שגורס כאן בור', וזהו פשוטו של מקרא, דעכשיו מביא פירוש אחר בפסוק שאינו כמו שכתב לעיל בשם הברייתא, ויבואר בהמשך.

14. היינו ששונא את חבירו ע"פ השערת הלב, ועל פי מה שחושב בלבו שעשה לו עולה, וע"ז התורה אמרה הוכח תוכיח וגו', היינו תברר הדבר ע"י הדברות עם חבירך, ואם באמת חטא חברך נגדך מותר לשנאותו, וכ"כ ב"סביב ליראיו", והוא פירוש חדש במילת "בלבבך". ולפ"ז ברור שהוא פירוש אחר ממה שהביא תחילה בשם הברייתא דמיטע מ"בלבבך" הכאה וקללה. ועיין במש"כ לעיל במפרשי התורה <א> בהערה 15 ובסיכום מפרשי התורה <ב>.

15. כך גורס ב"תועפות ראם" בשם האדר"ת, וכעין זה ביראים ישן. והגירסא בכת"י הוא: "הוכח תוכיח לו ותאמר כך שמעתי, אם אמר שקר אמרו, לא חשדתו בחנם".

וביאר הענין [לפי כל הגירסאות] - אל תשנא את חברך ע"פ מה שאתה חושב בלבבך, או ע"פ מה ששמעת עליו שעשה לך איזה דבר שלא כהוגן, אלא תתוכח עם חברך ותאמר לו כך שמעתי עליך שעשית לי, או שחטאת לשמים, וחבירו ישיב לו - שקר אמרו לך עלי, לא עשיתי כלל דבר זה, ואתה חושדני בחנם. [וכל עוד שלא בררת אם השמועה היא אמיתית, אינך רשאי לשנאותו]. או שחברך ישיב לך - אמת עשיתי כך אבל אני מתחרט על זה ורוצה לעשות תשובה וכו'.

16. כך הגירסא ביראים הישן ס' ל"ט.

17. דנו האחרונים בדעת היראים אם מסכים לשיטת שאר הראשונים דהיתר שנאת רשע הוא רק אחרי תוכחה, ע"י תועפות ראם אות ו' בסופו, ולכאורה הדבר מבואר במ"ש כאן "ואם תבין כשתוכיחנו שחטא לשמים או נגדך", אבל י"ל דסובר דאינו צריך כל גורי תוכחה אלא מספיק דיוודע בודאי דחטא, עמש"כ בסוגיא י' פ"א סק"ב.

18. האחרונים נדחקו בביאור מילים אלו, ב"סביב ליראיו" ובגרי" פרעלא פירשו דעת היראים דגם לרשע הותרה רק שנאה גלויה ולא שנאה שבלב, וכשיטת הסמ"ק, והקשו מדברי היראים עצמו שכתב אח"כ שרשע נתמעט מ"אחיך" ומשמע שנתמעט לגמרי אפילו משנאה נסתרת. וב"תועפות ראם" פירש: "לא לבד שנאת הלב מותר באדם שאינו הגון, אלא שנאה הנראית לעינים ג"כ מותר, משא"כ באדם כשר אפילו שנאת הלב אסור וכ"ש שנאה הנראית לעין". עמש"כ בארוכה בסוגיא ח' פרק ב' אות ג' באותיות רש"י.

אבל נראה פשוט שקאי על מה שפירש לעיל במילת "בלבבך", שאסור לשנוא את חבירו ע"פ השערת הלב, ועל זה כתב שכאשר התוכח עם חבירו ובייר את הדבר כבר יצא הדבר מגדר "בלבבך" והוי כאילו ראה את החטא בעיניו, וזה "שנאה הנראית לעינים", וע"ז מביא ראייה מפסחים שכאשר רואה דבר עבירה בחבירו מותר לשנאותו.

[ספר יראים סי' רכ"ד (לח):]

אבל אם הוא רשע אינך מצוה לאהבו כי מצוה לשנאותו כדכתיב יראת ה' שנאת רע, וכתיב הלא משנאיך ה' אשנא וגו'.

ואהבת לרעך כמוך... למדנו מכאן שמצווים ישראל לאהוב את חבריהם להיות בלב טוב זה עם זה, יכול לכל, ת"ל כמוך, לרעך שהוא כמוך שמכניס עצמו בעול שמים ואהב מצות כמוך²²,

< ל >

סמ"ג

רע.

[מ"ע פ' פ"א מצות פריקה וטעינה]: ... אמרין בפרק אלו מציאות (ב"מ לב:) שהפוגע בשנים, אחד צריך לפרוק ואחד צריך לטעון, מצוה לפרוק תחילה משום צער בעלי חיים ואח"כ טוען, בד"א כשהיו שניהם שווים לענין שנאה או אהבה, אבל אם היה אוהבו צריך לפרוק ושונאו צריך לטעון, מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכוף את יצרו.

מפרש בפרק ערבי פסחים, השונא שאמרה תורה היאך יהיה זה, והלא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא מדבר שנראה בו דבר עבירה שמותר לשנאותו כשהתרו בו ולא חזר, שנאמר יראת ה' שנאת רע, וכתיב הלא משנאיך ה' אשנא, ואעפ"כ הזהירה תורה לרחם עליהם ולעזרם בשעת הצורך, וכן אמר ירמיה הנביא (ירמיה לא לו) אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה'.

[מ"ע ט':] ואהבת לרעך כמוך ... ודוקא לרעך שהוא רעך בתורה ובמצות, אבל אדם רשע ואינו מקבל תוכחה, מצוה לשנאותו שנאמר (משלי ח יג) יראת ה' שנאת רע, ואומר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי.

דברי מפרשי הסמ"ג נעתקו לקמן בפרק "אחרונים" – רבי אייזיק שטיין <מו> / מהרש"ל <מו> / דינא דחיי <מח> / מגילת ספר <מט> / ר"י קונק' <נ>.

[בהקדמת הספר]: ל"ת ה'. לא תשנא את אחיך בלבבך, שם בארנו מצוה זו שמותר לשנא אדם רשע שאין מקבל תוכחה.

[ל"ת ה']: שלא תשנא את אחיך בלבבך²³, אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה, ותניא בת"כ ומביאה בפרק יש בערכין (ערכין טז:) יכול לא יכנו ולא יסטרו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר.

וגרסינן בפרק שלישי דיומא (לח.) על מעשה בית גרמו בלחם הפנים ובית אבטינס בקטרת, שבקשו חכמים לדחותם ממקומם ולא יכלו, מכאן אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך ואין אדם נוגע במוכן לחבירו, על כן אל ישנא אדם את חבירו כשמרויח אצלו ודואג פן יקפח פרנסתו.

כשיחטא איש לאיש לא ישנאו וישתוק כמו שנאמר ברשעים (שמואל ב יג) ולא דבר אבשלום עם אמנון, אלא מצוה להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואם חזר בו ובקש ממנו למחול לו [צריך למחול לו] לא יהא המוחל אכזרי שנאמר (בראשית כ) ויתפלל אברהם אל האלקים, כמו ששינונו בפרק החובל (ב"ק צב.).

אמנם אם ראה אדם באדם דבר עבירה והוכיחו פעמים רבות ולא קיבלו, מותר לשנאותו כדאמר בפרק ערבי פסחים (פסחים קיג:) כי תראה חמור שונאך רובץ, דמיירי בזה הענין שראה בו דבר עבירה שמותר לשנאותו, וכן כתוב (משלי ח יג) יראת ה' שנאת

< לא >

סמ"ק

עבירה, אפ"ה לא יניח לילך ממונו לאיבוד, ובזאת המצוה תלויה שלום שנאמר וכל נתיבותיה שלום.

[סי' י"ז]: שלא לשנא את חבירו²⁴ דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, ואינו בכלל ואהבת, שמזהיר אותנו על אותו שמותר לשנאותו כגון אם עבר עבירה, אפילו הכי אסור לשנאותו בלבד להראות לו פנים יפות אלא יראה לו שנאתו.

[שם סי' נ"ד מצות פריקה]: ... ואם היה אוהבו לפרוק ושונאו לטעון, מצוה בשונאו כדי לכוף את יצרו, ושונא שאמר שונא ישראל אבל לא שונא עכו"ם, ואע"פ ששונאו בשביל שעבר

הערה 10. הקשו האחרונים סתירה בדברי הסמ"ג לענין שנאה הרשעים אם היא מצוה או רשות, עיין כל זה בסוגיא י"א "מצות שנאת הרשעים".

24. סמ"ק: פירוש, קשה לסמ"ק מה מוסיף לאו ד"לא תשנא" על המ"ע של ואהבת, ומתוך דפסוק "לא תשנא" מדבר באדם שאינו בכלל ואהבת, כגון שעבר עבירה שמותר לשנאותו, ומזהיר שלא לשנאותו שנאה נסתרת בלב אלא צריך להראות ולגלות לו שנאתו. ביאור דבריו באורך, וקושיית האחרונים מגמ' פסחים ותירוצם, עיין בסוגיא ח' "היתר שנאת הרשעים" פרק ב'.

22. מקור דרשה זו מ"ואהבת לרעך כמוך" הוא באבות דר' נתן [פרק טז ס"ה] וז"ל: ושנאת הבריות כיצד ... אלא אהוב את כולם ושנא את האפיקורסים... וכן הוא אומר ואהבת לרעך כמוך אני ה' [מה טעם, כי אני] בראתיו, ואם עושה מעשה עמך אתה אוהבו ואם לאו אי אתה אוהבו. עכ"ל. ודברי היראים נעתקו בסמ"ג [ל"ת ה'] וממנו להגהות מיימוני דעות פ"ו. ועיין משי"כ בדברי היראים בסוגיא י"א "מצות שנאת הרשעים" פרק א.

23. סמ"ג: דעת הסמ"ג בענין שנאה גלויה ונסתרת, עיין סוגיא א' פרק א'

< לב >

ספר החינוך

דיני המצוה... ודין הפוגע באוהבו של ישראל ובשונאו שמצוה בשונאו לכוף את היצר, ואפילו אוהב לפרוק ושונא לטעון, ושונא זה אינו בשונא שזכרנו מחמת עבירה אלא שאין לבו שלם עמו...

[מצוה רל"ט, תוכחה]: להוכיח אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא... משרשי המצוה לפי שיש בזה שלום וטובה בין אנשים, כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחו במסותרים יתנצל לפניו ויקבל התנצלותו וישלים עמו, ואם לא יוכיחו ישטמנו בלבו ויזיק אליו לפי שעה או לזמן מן הזמנים, כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום עם אמנון וגו', וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום...

[מצוה תס"א] "ולא תכסה עליו" במסית לע"ז: שלא יחריש המוסר מללמד חובה על המסית...

ומרוב אזהרות אלה על המוסר [מצוות תנ"ז - תס"א, ונעתקו מקצתם לעיל <כג>] יש לי להבין שמותר וגם מצוה עלינו לשנוא גם כן אפילו הרשעים בשאר עבירות, אחר ראותנו שהשחיתו והתעיבו מעשיהם עד שאין תקוה בהם, ולא ישמעו לקול מורים אבל יבזו דבריהם, ולמלמדם לא יטו אוזן אבל להזיקם מגמת פניהם, הנה אלה רשעים שהיה דוד אומר עליהם הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט.

[מצוה תצ"ז, מינוי מלך]: למנות עלינו מלך, ומאחר שנתמנה זכה במלכות לו ולבניו... וכל המנויים שבישראל בירושה הם לו... והוא שיהא ממלא מקום אבותיו ביראת שמים, אבל כל שאין בו יראת שמים אע"פ שחכמתו מרובה אצ"ל שאין ממנין אותו במינוי מן המנוין שבישראל אלא שראוי לשנאותם ולהרחיקם ועליהם אמר דוד שנאתי כל פועלי און...

[מצוה רל"ח]: שלא לשנוא אחים²⁵. שלא לשנוא שנת הלב אחד מישראל, שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, ולשון ספרא לא אמרתי אלא שנאה שהיא בלב, וכמו כן בערכין, בשנאה שבלב הכתוב מדבר, אבל כשיראה לו שנאה וידע שהוא שונאו אינו עובר על לאו זה, אמנם הוא עובר על לא תקום ולא תטור, ועובר כמו כן על עשה שנאמר ואהבת לרעך כמוך, ומכל מקום שנאת הלב היא קשה מכל השנאה הגלויה, ועליה תזהיר התורה ביותר.

שורש המצוה ידוע, כי שנאת הלב גורמת רעות גדולות בין בני אדם להיות תמיד חרב איש באחיו ואיש ברעהו, והוא סיבה לכל המסירות הנעשות בין אנשים, והיא המדה הפחותה והנמאסת תכלית המיאוס בעיני כל בעלי שכל.

פרטי המצוה ורובי האזהרות שהזהירונו רבותינו ז"ל עליה, שלא להרגיל נפשנו במדה רעה זו, מבוארים בתלמוד בפיוור ובמדרשות.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות, והעובר עליה וקבע שנאה בלבו לאחד מכל ישראל הכשרים עבר על לאו זה, ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה, אבל בשנאת הרשעים אין בו איסור, אלא מצוה לשנאתן אחר שנוכח אותן על חטאם הרבה פעמים ולא רצו לחזור בהן שנאמר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט.

[מצוה פ', פריקה]: להסיר המשא מעל הבהמה שיגעה במשאה בדרך, שנאמר כי תראה חמור שונאך וכו', והשונא זה פירושו ישראל, ואף על פי שכתוב לא תשנא את אחיך בלבבך, דהיינו ישראל, ואמרו חכמים שענין זה הוא כגון שראהו עובר עבירה ביחיד והתרה בו ולא חזר, שזה מותר לשנאותו...

< לג >

שאילתות דר' אחאי גאון

וש"ד. דתניא אמר רבי יוחנן בר תורתא מפני מה חרבה שילה מפני שהיו בה שני דברים ואלו הן: גילוי עריות ובזיון קדשים, גילוי עריות דכתיב ועלי זקן מאד ושמע את אשר יעשו בניו לכל ישראל את אשר ישכבון וגו', בזיון קדשים מנלן דכתיב גם בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן וגו'... וכתיב קטר יקטירון את החלב ותהי חטאת הנערים גדולה עד מאד וגו'.

ומפני מה חרב מקדש ראשון, מפני שהיו בו עכו"ם וג"ע וש"ד, עכו"ם דכתיב כי קצר המצע מהשתרע עד שתעשה מסכה צרה, ר' זירא ורבי שמואל בר נחמני כד מטי להאי פסוק בכו, אמרי

[וישב ס' כ"ז]: שאילתא, דאסיר להו לדבית ישראל למישנא חד חבריה דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, ואשכחן נמי דבדיל שנותא דשניה אחוהי ליוסף דכתיב וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום, נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים²⁶.

ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו ולא יקללנו ולא ימרטנו²⁷, תלמוד לומר בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר. למימרא דשנאה בעלמא קאסר רחמנא ואע"ג דלא קא עביד מידעם²⁸.

ועונשא דשנאת חנם שקולה כנגד שלשה עבירות, עכו"ם וג"ע

27. פירוש לא יתלוש שער, ובגמ' ערכין ובת"כ הגירסא "ולא יסטרנו", וגירסת השאילתות הוא ע"פ פסוק בנחמיה יג כה, ואריב עמם ואקללם ואבה מהם אנשים ואמרטם; הנצי"ב ב"העמק שאלה".

28. משמע דכ"ש דאסור אם יש מעשה, ומכאן מוכיח הנצי"ב שהשאילתות חולק על שיטת הרמב"ם דס"ל דעובר רק אשנאה נסתרת בלב, ודעת השאילתות לפרש הברייתא דעובר "אפילו" בשנאה שבלב וכ"ש אם נתגלה לחוץ. ועוד יש להוכיח ממה דסמך השאילתות שנאת האחים ליוסף לענין לא תשנא דשם היתה שנאה גלויה, ועוד ממ"ש בפרשת קרח לקמן סי' קל"א דהמחזיק במחלוקת גורם לשנאה ועובר על לא תשנא וכו'. עיין ביאור רחב בזה בסוגיא א' "שנאת גלויה ושנאה נסתרת", פרק א' אות ב'.

25. ספר החינוך: תחילת דברי ה"חינוך" הם כשיטת הרמב"ם דהתורה אסרה רק שנאה נסתרת ולא שנאה גלויה, עיין סוגיא א' פרק א'.

ביאור שיטת החינוך בענין שנאת רשעים עיין סוגיא י"א סוף פרק ב' באותיות רש"י. [וע"ע <כ> ציטוט מדברי ה"מנחת חינוך"].

26. אפשר לפרש דהשבתים חטאו במה ששנאו את יוסף ועברו על "לא תשנא", אבל מדלא הזכיר השאילתות לשון חטא י"ל דבאמת לא עברו אלא, ויתכן שהיה אפשר להתנהג עם יוסף בדרכים אחרות, ומשום שבחרו בדרך זה נתגלגל הדבר וירדו למצרים. וכתב במדרש "שכל טוב" שאע"פ שנגזר על אבותינו לרדת למצרים בברית בין הבתרים, בכ"ז לא היתה הגזירה על השבתים עצמם.

ברם צריך, היכא דהוא ידע ביה דלא קא נהיג כשורה לחודיה וסהדי אחריני ליכא דידעי ביה, מי שרי למשנייה אי לא.... [המשך לשונו בענין נאמנות עד א' העתקנו לעיל פרק ב' על דברי הגמ' פסחים <יז>].

[קרח סי' קל"א]: שאילתא, דאסיר להון לדבית ישראל למיעבד פלוגתא, דכיון דקיימי בפלוגתא אתי למיסנא אהדדי ואמר רחמנא לא תשנא את אחיך בלבבך...

מי שכתוב בו כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה, ג"ע דכתיב ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון, ש"ד דכתיב וגם דם נקי שפך מנשה וגו'. מקדש שני שאנו בקיין בו שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים ובכל המצות מפני מה חרב, מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם, ללמדך שגדולה שנאת חנם כנגד עכו"ם וג"ע וש"ד.

ודאסיר למשנייה היכא דקא נהיג כשורה, אבל לא נהיג כשורה שרי למשנייה ולמלטייה ולמעבד ביה מעשה²⁹, דכתיב ונשיא בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך³⁰.

< לד >

רס"ג / אזהרות רשב"ג / תשב"ץ

רבינו סעדיה גאון / מנין המצוות:

דחה האלילים, ונתצתם, וריעך כמוך תחשקם... / חדלו לכם מכל אלה ושאת חטא, וחרש לחרף, /

משנא³¹, ומרצוח, ורכיל, ומעמוד על דם טרף.

אזהרות לר"ש אבן גבירול / ביאור התשב"ץ:

מצוות לא תעשה [עמ' לו ע"ב]: ולא תשא חטאו, אשר לכו מלאו, ולא תחשוב לשונאו, במשטמת ערים.

< לה >

רבינו יונה / שערי תשובה

חנם שהיתה ביניהם.

[בענין מתי מותר לספר לשה"ר על רשע, ומדבריו יש ללמוד גם לענין שנאת הרשעים, עיין סוגיא ט' פרק ב']

[שם בביאור כת מספרי לשון הרע סי' רט"ו]: ודע כי אם יראה איש כי עבר חבירו על דבר תורה בסתר והוא גילה על חטאותיו על שער בת רבים, אשום אשם על זה, כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה, ויגוניו ברעיוניו, ולב יודע מרת נפשו, ולא נכון לגלותם זולתי לחכם צנוע אשר לא יספר ליתר ההמון, רק הרחק ירחיק מחברתו³² עד אשר יִדַע אליו כי שב מדרכו הרעה. ואם החוטא תלמיד חכם ואיש ירא חטא, ראוי לחשוב עליו כי באמת

[שער ג' ל"ט, המדרגה הרביעית, לאו שאין בו מעשה, מן האזהרות התלויות בלב]:

לא תשנא את אחיך בלבבך. הוזהרנו בזה, להסיר מנפשנו מדת השנאה³², והיא מדה מעוללת פשעים רבים, ומסבבת כמה עלילות נשחתות, כמו לשון הרע שהיא שקולה כנגד כמה חייבי מיתות ב"ד, כאשר יתבאר, וכמו דרישת רעה, והשמחה לאיד, וגרמת נזקים לחברים, והליכת רכיל, ונקימה, ונטירה, ומאבדת טובה הרבה מן הנפש, כאשר יתבאר ב"שערי השנאה", וראה עד היכן הגיע עונש השנאה כי אמרו רבותינו ז"ל (יומא ט:): בית שני שהיו עוסקים בתורה ובמעשים טובים מפני מה חרב, מפני שנאת

ועוד כתב דיש לדקדק בדברי הרס"ג למה השמיט מילת "בלבבך" וכתב סתם חדלו לכם משנא, וכתב דלשיטת הסמ"ק ניהא דעיקר אזהרת הכתוב הוא לא לשנא בלב אלא להזכיר, וכבר מנה מצות תוכחה לקמן.

32. עיין מש"כ בסוגיא ב' פרק ג' באותיות רש"י בשם "הליכות עולם" ו"מאור השער" בדברי רבינו יונה אלו.

33. משמע דכך פירש מ"ש בגמ' דמותר לשנאותו, והיינו דיתרחק מחבורתו וכו', וכן משמע בדברי ה"חפץ חיים" בכלל ד' שכיון כאן רבינו יונה לדברי הגמ' פסחים שבה"ג מותר לשנא רשע, והוא חידוש בגדר השנאה דלכאורה אין התרחקות בכלל "שנאה", ומותר גם להתרחק מאדם שאין היתר "לשנאותו". ובסוגיא ט' "התנאים להיתר שנאת הרשע" פרק ב' הבאנו שה"י הקטנה" פירש דלא כה"חפץ חיים" ולמד שאין כוונת רבינו יונה כאן להיתר השנאה שבגמ' פסחים נוכשיתו שם דאיידי כאן בביוני טוב שאין היתר שנאה כלפין, אלא מותר רק להתרחק ממנו ולא לשנאותו, עיי"ש באורך.

29. בפשוטו היינו להכותו, ועיין מש"כ לעיל <יז> בהערה 4 על דברי השאילתות אלו בשם הנצי"ב.

30. והיינו, שהרשע שאינו "עושה מעשה עמך" אינו בכלל איסור ד"לא תשנא". ועיין סוגיא ח' "היתר שנאת הרשע" פ"א שביארנו שיש בזה מחלוקת הראשונים, ודעת היראים כהשאילתות אלא שהוציא הרשע מ"אחיך", ודעת התוס' שהיתר השנאה נלמד מפסוק "שונאך" לענין פריקה וכגמ' פסחים ק"ג, עיי"ש בסוגיא ח' הנ"ל.

31. הגרי"פ פערלא [עמ' 271 ד"ה ועכ"פ] ביאר דעת הרס"ג וכתב דשיטתו במנין המצוות לא למנות עשה ולא תעשה בענין אחד כשתי מצות, וקשה כאן, שמנה העשה של ואהבת לעיל, למה מנה גם ה"ל"ת של לא תשנא, וכתב דע"כ דעת הרס"ג הוא כהסמ"ק [ג"ל] "דנפק"מ לעוברי עבירה, דאע"ג שמקבלים תוכחה לית בהו עשה דואהבת לרעך, ומ"מ נוהג בהו לאו דלא תשנא... וא"כ לאו דלא תשנא כולל יותר מהעשה דואהבת."

ומלת והפתית בשקל הסבות, רצונו לומר כי בשפתיך אתה טוחן [נ"א: טוח. וצ"ע בפנים] פניו מרוב כלמתו, בגלותך מסתר עונו. ואמר אחרי כן אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו, כי אם גלה על חטאך, לא תקום ולא תטור לעשות לו כאשר עשה לך, וזה מוסר נכבד ומעקרי היראה.

ואם החוטא איש אשר איננו ירא מלפני האלקים, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים ואינו נזהר מעבירה אחת אשר כל שער עמו יודע כי היא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו, כך אמרו רבותינו (ב"מ נט.) ולא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות, אל תונהו בדברים. ואשר לא שת לבו אל דבר ה' מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו. ועוד אמרו (יומא פו.) מפרסמים את החנפים מפני חילול ה'. אבל אם נכשל בחטא על דרך מקרה ורוב הימים דרכו להשמר מעונות, אין לגלות על חטאו כאשר ביארנו.

ויתכן לפרש, אל תהי עד חנם ברעך להעיד עליו על עבירות אשר גם אתה חולית בהן כמותו, על כן יקרא רעהו, ויורה על זה אמרו אחר כך, אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו, כי אע"פ שהיא מצוה לפרסם את החוטאים בנפשותם ואת החנפים, אבל החוטא אם לאיש כמוהו רשעו ולבן אדם חטאתיו, אין לו לפרסמו, כי אין כונתו בגלותו מסתרי לטובה, כי אם לשמוח לאיד, והשנית כי איך בוש לא יבוש להזכיר על זולתו דופי המעשים ההם והוא אוחז בהם, ונאמר (הושע א) ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, הנה כי אע"פ שעשה יהוא מצוה בהכריתו בית אחאב, נשא עונו, כי גם הוא היה רב פשע.

[שם ר"כ]: ואמרו רבותינו (פסחים ק"ג:) כי המעיד יחידי על חברו בדבר עבירה, מלקים אותו מכת מרדות, אך יוכל לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו אם ידע כי יאמינו דבריו כדברי שני עדים, ואם יש עד שני עמו, ישמעו השופטים דבריהם ליסר החוטא בהצנע, ולא ילבינו פניו ברבים, כמו שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

[שם רכ"א]: ודע כי בדברים שבין אדם לחבירו, כמו גזל ועושה ונזק וצער ובושת ואונאת דברים, יכול לספר הדברים לבני אדם, גם היחיד אשר יראה יגיד, כדי לעזור לאשר אשם לו ולקנא לאמת. והנה אמרה התורה שיעיד עד אחד בבית דין על תביעת ממון לחייב את הנתבע שבועה, אמנם יש עליו להוכיח את האיש תחילה.

[שם רכ"ג]: החלק השלישי, הולך רכיל ... ונזק הרכילות חדל לספור כי אין מספר, כי הוא מרבה שנאה בעולם ומכשיל את בני אדם לעבור על מה שכתוב בתורה לא תשנא את אחיך בלבבך, והנה העולם קיים על השלום ומפני השנאה נמוגים ארץ וכל יושביה כאשר הקדמנו, ופעמים רבות יתן הרכיל חרב ביד חברו להרוג את רעהו...

דברי רבינו יונה מבוארים בסוגיא ט' "התנאים להיתר שנאת הרשעים" פרק ב' אות ג'

עשה תשובה, ואם יתקפו יצרו פעם אחת, נפשו מרה לו אחרי כן.

[שם רי"ח]: ועליך לדעת, כי עונש האויל המליץ אשם איננו זולתי כי יתן דופי באיש ירא חטא אשר יתקפו יצרו ויעבור ואשם, כי מנהגו ודרכו להתחרט על חטאיו, וכל שכן אם נודע הדבר כי חזר בתשובה, אבל האיש אשר תדע ובחנת את דרכו כי אין פחד אלקים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, מצוה לספר בגנותו ולגלות על חטאתיו, ולהבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם, ולמען תגעל נפש השומעים את המעשים הרעים, ונאמר (משלי כט כו) תועבת צדיקים איש עול, ונאמר (שם ח יג) יראת ה' שנאת רע, ואמרו (סנהדרין נב.) רשע בן צדיק מותר לקרותו רשע בן רשע, צדיק בן רשע מותר לקרותו צדיק בן צדיק.

והנה כי תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה ויש לשפוט דברו ומעשהו לצד (טובה) [חובה] ולצד הזכות, אם האיש ההוא ירא אלקים נתחייבת לדון אותו לכף זכות על דרך האמת, גם כי יהיה הדבר קרוב ונוטה יותר אצל הדעת לכף חובה. ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים יכשלו בו, יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף זכות, כמו שאמרו רז"ל (שבת קכז:) הדין את חברי לכף זכות המקום ידינהו לכף זכות, והיא מצות עשה מן התורה שנאמר (ויקרא יט) בצדק תשפט עמיתך, ואם הדבר נוטה לכף חובה, יהיה הדבר אצלך כמו ספק ואל תכריעהו לכף חובה. ואם האיש ההוא רוב מעשיו לרע או בחנתו כי אין יראת אלקים בלבבו, תכריע מעשיו ודבריו לכף חובה, שנאמר (משלי כא יב) משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע, וכבר הקדמנו לך פירושו.

[שם רי"ט]: ואמר שלמה המלך ע"ה (משלי כד כח) אל תהי עד חנם ברעך והפתית בשפתיך, אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו או אשיב לאיש כפעלו, פירוש, לא הוצרך להזהיר לאמר אל תהי עד שקר, אבל אמר אל תהי עד חנם, כי אם נוקש רעך בחטא, אל תעיד עליו ואל תגלה על חטאו חנם ללא תוכחת, כי האמנם אם גזל האדם או עשק את עמיתו, חייב להעיד על זה כדי שישלב הגזלה אשר גזל על פי שנים עדים, ואם אין שם זולתי עד אחד, שבועה תהיה בין שניהם, אבל אם ראה כי נכשל חברו בדבר ערוה או באחת מן העבירות, אין ראוי שיעיד על זה חנם, רצוני לומר ללא תוכחת, גם כי יש אתו עד שני להקים דבר.

ואם החוטא ירא חטא, ראוי לו לדבר על לבו כי באמת עשה תשובה, גם ראוי שיירא לנפשו ויאמר בלבו אחרי כי האיש הזה ירא שמים ואולי זכויותיו מרובות מעונותיו, ואמרו רבותינו (קידושין לט:) כי האיש אשר זכויותיו מרובות מעונותיו הנה הוא מעדת צדיקים.

אמנם אם החוטא הוא מן האוילים אשר משפטם לשנות באולתם, טוב כי יגידו אל השופטים ליסרו להפרישו מן האיסור. אבל אם הוא עד אחד, לא טוב היות האדם לבדו מעיד עד חנם, כי עדותו חנם, לפי שאין סומכים עליו, שנאמר (דברים יט) לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת, לכן מוציא שם רע יחשב.

< לו >

שו"ת הרא"ש

לו, לאו כל כמיניה לצוותו לעבור עד דברי תורה שנאמר אני ה', מוראי למעלה ממוראכם, ועוד לא היה האב בזה הדבר עושה מעשה עמך, ואינו צריך לכבדו³⁴.

כלל טו סימן ה': ששאלת, על האב שצוה לבנו שלא ידבר עם יהודי אחד ולא ימחול לו מה שעשה עד זמן קצוב, והבן חפץ להתפייס עמו אלא שחושש לצואת אביו. דע, שאסור לשנוא לשום יהודי אם לא שיראהו עובר עבירה, והאב שצוה לשנוא

< לו >

המאירי

[לא תשנא כולל אזהרה למדת הגאווה]

ודרך צחות אמרו בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם מקניט את חברו, יורד עמו עד לחייו, מדתו של הקב"ה קלל את הנחש עלה לגג מזונותיו עמו יורד לקרקע מזונותיו עמו, קלל את העבד אוכל מה שרבו אוכל ושותה מה שרבו שותה, קלל את האשה הכל רצין אחריה, קלל את האדמה הכל ניזונין ממנה³⁶.

חיבור התשובה: עמוד 117: [בענין מדת הגאווה, כתב:]...ומהפלגת גנות זאת המדה, התפלאו ז"ל איך לא באה למניעתה מצוה מפורשת בתורה, ואמנם קצת בעלי הפשט כללוה במצות לא תשנא את אחיך בלבבך, כי שנאת הלב הוא לדעתם ממקור זאת המדה, כי בעל זאת המדה ישנא בלבבו כל אשר לא ימשך אחר בצע רעיונו³⁵...

בית הבחירה: יומא עה עמוד א: לעולם לא תהא שנאת אדם מונעתו מלהטיב לחבירו בכל מה שאפשר לו להיטיב, והוא שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, וילמד אדם ממת קונו,

< לח >

שו"ת מהרי"ל

טרוקי גלי מכאן ואילך אכריזו בשוקא וכו', עד מאן דסני ליה יחד, וכתוב בנפול אויבך וגו'. אך עדיין יש להסתפק אם הוא בעצמו יראה (אצ"ל: ירא) שיחשדוהו ששמח לאידו של שונאו, ואפילו הכי נראה לי להביא ראיה מטענה כדפירשתי לעיל דקיימא לן כמלא ריס צריך לילך אחריו, ובכל ענין קפסיק ותני שונא לטעון וכו', מכלל דמיירי שעומד אצלו ממש ואפילו הכי לא ילך לו ממנו שלא יהא נראה כשמח לקלולו, אלא ודאי אפילו הכי צריך להתקרב אליו ולסייע וכיון שזה מסתייע אין חוששין על מראית העין. והכי נמי ודאי זה מסתייע ע"י דנוטל אחד מס' שבחליו, וכמעשה דרבי עקיבא (נדרים מ.) דכבד ורבץ לפניו.

והמודר הנאה מחבירו מסתמא לא מאהבה עשה ואפילו הכי מבקרו, וקאמר אלמא מחיותא לא מדרינן. ונהי דלמאי דקאמר התם כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים, והאי שונא אפשר שאינו מבקש, מכל מקום טעמא אחריני שפירשנו לעיל

סימן קצו: ועל ביקור שונא, אדוני לא פירש מאי טעמא שונא ליה, אי הוה מאותן שמותר לשנאותם לא קוראים בו עמך כיון שאינו עושה מעשה עמך, ואפילו להחיותו אין מצווין, ואפילו בן על אביו אינו נענש, כל שכן שאינו חייב לבקרו שהוא גם כן בכלל גמילות חסדים והוי גם בכלל להחיותו כדמוכח פרק אין בין המודר דטעמא דביקור חולים חשוב להנאתו נמי.

ואי הוה מאותן שאסור לשנאותן אלא יצר הרע של הבריות תקפה לשנאותו, אדרבא מצוה טפי לבקרו מאיניש אחריני כדמוכח באלו מציאות דאפילו טעינת שונא קודם לפריקת אוהב, אע"ג דצער בעלי חיים דאורייתא, משום דלכוף יצרו עדיף, וההוא שונא מיירי דראה בו דבר עבירה בינו לבינו דאיהו מותר לשנאותו כדמוכח בערבי פסחים ואסור להגיד לאחרים דאין מאמינים לו ומפיק עליו שם רע, ואפילו הכי לכוף יצרו עדיף.

ואי משום דכתב מר דנראה כשמח לאידו, אי שמח לאידו הוי עדיף ליה לחולה כדאמר רבא (נדרים מ.) בשינוי יומא קמא

35. פירוש, כשהתורה אסרה השנאה היא אסרה גם את המידה הגורמת לה, והיא הגאווה, והמתגאה בודאי ישנא את חברו, ולכן איסורו מפסוק זה. וכ"כ ב"עקב ענוה" [פתיחה דרך ענוה, אות ג] דהמתגאה עובר ג"כ בלאו דלא תשנא את אחיך בלבבך "שהוא אזהרה לבלתי להיות שונא את חברו, והמתגאה מסתמא שונא אותו". וכתב ב"מכתב מאליהו" להר"א דסלר [ח"א עמ' 51] בגדר "שנאת חנם", שפירשו: "שנאה שלא מתוך התחרות בשאיפת איוו תאוה, אלא ממש "חנם", שהשנאה היתה מצד עצם מציאותם יחד, מתוך שלא יכלו לסבול את מציאות זולתם, והיינו מדת עשו, מדת הגאווה הבלתי מוגלת.

36. ביאור דברי המאירי אלו עיין בסוגיא ח' "היתר שנאה הרשעים" פרק ב' אות ב' משכ"ש בשם הגרי"פ פערלא.

34. דין זה מובא בטור ושו"ע סי' ר"מ ועיין ש"ך וט"ז. וז"ל חידושי הרי"ם [יו"ד סי' ר"מ]: "האב שצוה את בנו וכו', עיין בטור הטעם דהוי כצוהו לעבור ע"ד תורה, ויש לעיין כיון דבאמת הוא מתפייס וגם חברו יודע כן שמונע לדבר עמו מחמת צוואת האב אבל הוא אינו שונא לו, למה עובר על לא תשנא.

והיה אפשר דמיירי דוקא באם היה הצוואה שישנאהו, וא"כ היה הצוי לעבור על דברי תורה, משא"כ היכא דחבירו צריך לדבר עם בנו להרויח עי"ז והאב שרצה לנקום ממנו צוה שלא ידבר עמו וגם האב ידע שלא ישנאהו כלל רק שבמה שלא ידבר עמו יהיה נקמתו ולפי"ז לא צוהו כלל לעבור על ד"ת, אך מ"מ י"ל דמצד שהאב עושה שלא כדין בזה הצוואה הוי לגבי זה כאינו עושה מעשה עמך ואין לשמוע לו, וגם י"ל דמ"מ ע"י שלא ידבר עמו יבוא לידי לא תשנא, רצ"ע.

חלילה וחס דרבנן שבקוהו ליה למיעל בהדייהו משום כבודו דרב יודא, וגם כל ישראל אינם חשודים שישמחו לחלי חבריהם, אע"פ ששנאו אין שמחין למיתתו וכל חולי מסוכן הוא דכתיב רוטפש בשרו מנוער וכו'. [דין זה מובא בשו"ע יו"ד סי' של"ה, עיי"ש דרכי משה, ב"ח, וש"ך].

שייכא גם בשונא, וכדפריך התם ולעייל ביה שיתין ונוקמה ליה כולה, אלמא שדבר פשוט הוא שמהדריהו. ועוד ראיה מפרק אלו מגלחין דגרסינן התם (גדרים מ.) כי חלש רב יודא עיילו רבנן לשיולי (פי' לבקרו), על איהו נמי בהדייהו וכו', ושונאו הוה כדמוכח התם, ואי הוה נראה כשמח לאידו

חובות הלבבות

< למ >

ואנחנו חייבים להזהיר מן הרע בשלושה דברים, האחד מהם בפגיעת היד כמו שעשה פנחס בדבר זמרי וכזבי, והשני, למחות בדברים כמו שעשה משה באמרו לרשע למה תכה רעך, והשלישי בלב כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים כו) שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב, ואם יכול למחות בידו ולא מיחה יהיה מקצר, ואם יקשה עליו למחות בידו, ימחה בדברים, ואם אינו יכול למחות בדברים חייב לעשות זאת בלבד.

בענין שנאת הרשעים [- עיין לקמן סוגיא י"א "מצות שנאת הרשעים" פרק ג' אות א', וג']

הקדמת המחבר: ומצוות עשה שבחובות הלבבות - שנאמין שיש לעולם בורא וכו' ושנעבדהו בלבנו וכו' ושנאהוב אתו ואת אוהביו כדי להתקרב אליו ונשנא את שונאיו...

שער חשבון הנפש, פ"ג חשבון הי"ז: [בחיוכים הבאים מחברת בני אדם, בתוך דבריו]: ומהם חיוב הצווי בטוב וההזהרה מן הרע אשר צוה הבורא עליו באמרו הוכח תוכיח את עמיתך,

❧ אחרונים ❧

טור, שולחן ערוך, ומפרשים

< מ >

טור חושן משפט סי' ער"ב הל' פריקה ומעניה / אוהב לפרוק ושונא לטעון

מי שפגע בחבירו ובהמתו רובצת תחת משאה חייב מן התורה לסייעו לפרקה... הפוגע בשנים אחד רובץ תחת משאו ואחד פרוק וצריך לטעון, מצוה לפרוק תחילה משום צער בע"ח ואח"כ יטעון. בד"א בששניהן אוהבים או שנאים, אבל אם אחד שונא ואחד אוהב, מסייע את השונא תחילה ואפילו לטעון, כדי לכופ את יצרו.

בית יוסף: הפוגע בשנים... ברייתא וגמ' שם (לב). למ"ד צב"ח דאורייתא, ופסקו כן הרי"ף והרא"ש וכ"פ הרמב"ם בפ"ג מה' רוצח... וכתב עוד [הנמ"י] כדי לכופ את יצרו, כתב הרמב"ן דלאו היינו שונא דקרא דהא אוקימנא בפרק ע"פ (ק"ג): כגון דחזא ביה דבר ערוה דמצוה לשנאותו, ולמה יכופ יצרו, אלא הכא בשונא דעלמא עסקינן דעביד ביה איסורא כדשני ליה".

שו"ע חושן משפט סימן רעב

סעיף י': הפוגע בשנים אחד רובץ תחת משאו וא' פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו, מצוה לפרוק בתחילה משום צער בעלי חיים ואח"כ טוען, בד"א כשהיו שניהם שונאים או אוהבים, אבל אם היה אחד שונא ואחד אוהב, מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכופ את יצרו הרע.

הג"ח: ודוקא בשונא בעלמא דלא עבד איסורא אבל אם עביד איסורא ושונא משום שעבר עבירה א"צ לטעון עמו כדי לכופ את יצרו דהא יפה עושה ששונאו. (נמוקי יוסף פרק א"מ).

סעיף יא: השונא האמור בתורה לא מאומות העולם הוא אלא מישראל, והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר לא תשנא את אחיך בלבבך, אמרו חכמים כגון שראהו לברו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר, הרי מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו, ואע"פ שעדיין לא עשה תשובה, אם מצאו נבחל במשאו, מצוה לטעון ולפרוק עמו, ולא יניחנו נוטה למות, שמא ישהה בשביל ממנו ויבא לידי סכנה, והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם גלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת, שנאמר אמור אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרך וחייה.

אפילו הא' שונא לא שייך טעמא דכפיית יצרו דהוא מותר לשנאותו, ועוד דהא סיים וכתב אבל אם הא' שונא כו' ש"מ דברישא ג"כ מיירי בשונאיו ועיין בסמ"ע.

[שיטת הב"ח דאפילו בשונא דעבד איסורא מצוה להקדימו]

ב"ח: [שם] הביא דברי תוס' ב"מ והרמב"ן דאיירי בשונא דעלמא, ואח"כ הביא שתוס' בפסחים מפרשים דברייתא נמי בשונא דקרא איירי אלא דכיון שהוא שונא גם חבירו שונא אותו דכתיב כמים הפנים לפנים ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצרו... [אח"כ כותב שכ"כ הרמב"ם סוף הל' רוצח ובסמ"ג, וסיים:] והכי נקטינן דאפילו בשונא שמצוה לשנאותו שנראה בו דבר עבירה והתרה בו ולא חזר אעפ"כ הזהירה התורה לרחם עליהם ולעזרם בשעת הצורך.

ש"ך: [שו"ע שם ס"ק ב'] אבל אי עביד איסורא כו', והב"ח פסק אף בשונא דעביד איסורא וע"ש.

פרישה: [טור שם] ה"ג בד"א ששניהן אוהביו או שונאיו וגו', דאילו אוהבים או שנאים משמע שהם שנאים מעצמן במעשיהם, ובכה"ג

[חידוש הסמ"ע והשגת האחרונים (חת"ס ופרמ"ג) עליו]

סמ"ע: [שו"ע שם ס"ק י"ח] ודוקא בשונא בעלמא כו', פירוש שהקניטו ועשה עמו דבר שלא כהוגן משום הכי שונאו, ובזה ציוו חז"ל לכופ את יצרו כיון שהוא דבר שבינו לבינו, אבל בשונא דקרא דמיירי באיש דעביד איסורא שבינו לבין המקום, וכדסיים וכתב בסעיף שאחר זה דבכזה מצות פריקה קודמת, וזהו שסיים מור"ם וכתב דבכזה א"צ לטעון עמו כדי לכופ את יצרו, ור"ל להקדימו לטעינה אלא מצות פריקה קודמת, ועיין בנ"י הביאו בד"מ שכתב בשם הרמב"ן בלשון זה: ודוקא בשונא דעלמא דעביד ביה איסורא ושונא ליה אבל אם

צער ב"ח עדיף יותר, וז"ש אפ"ה כו', וזה להרמב"ם, אבל אנן קי"ל דאורייתא וא"צ לכ"ז. בהגה ודוקא בשונא וכו': תוס' שם ד"ה לכוף כו'. בהגה דהא יפה עשה ששונאו: כמ"ש בערבי פסחים מצוה לשנאותו וכמ"ש בסעיף י"א, אלא דקרא לא מיירי בשונאו שלא כהוגן, והרמב"ם וש"ע בסעיף י"א אשונא דקרא קאי וכמ"ש השונא האמור בתורה כו', וקמ"ל בזה שמצוה אעפ"כ לפרוק ולטעון אע"פ שהוא בעל עבירה, ולא כתב הרמב"ם שמצוה להקדימו, וכן מדויק לשון הרמב"ם וש"ע.

שו"ע הרב: [חור"מ הלכות עובדי דרכים, סעיף ט'] והואיל והאינו יהודי אינו במצות טעינה ופריקה אלא משום צער בעלי חיים בלבד מצוה לפרוק עמו, ורשאי ליטול שכר ע"ז, א"כ מהו שאמרה תורה כי תראה חמור שונאך וגו', הוא בשונא ישראל, והיאך יהיה ישראל שונא לישראל והתורה אמרה לא תשנא את אחיך בלבבך, אמרו חכמים כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר בו, ואינו רשאי לילך לבדו יחידי להעיד עליו שיקבל ענשו, הרי מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו, ואע"פ שעדיין לא עשה תשובה, מצוה לפרוק ולטעון עמו כמו להחזיר אבדתו, הואיל ועבר לתיאבון.

[סעיף י'] הפוגע בשנים, א' רובץ תחת המשא, וא' פרק המשא ולא מצא מי שיטעון עמו, מצוה לפרוק בתחילה משום צער בע"ח ואח"כ טוען. בד"א כשיהיו שניהם אוהביו או שניהם שונאיו, אבל אם א' אוהב וא' שונא, מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכוף את יצרו הרע אם שונאו מחמת שחטא כנגדו (בדבר שבממון) שהשנאה היא שלא כדת שנאמר ולא תטור את בני עמך ואהבת וגו', אבל אם שונאו כדת מפני שראהו עובר עבירה (או שחטא כנגדו וציערו צער הגוף, שא"צ להסיר השנאה מלבו ולמחול לו עד שיבקש ממנו מחילה כמו שנתבאר באו"ח ס' קנ"ו) הרי האוהב קודם לו.

שונאו שעבר עבירה כגון דחזא בו דבר ערוה דמצוה לשנאותו למה יכוף את יצרו עכ"ל, ונראה כוונתו כמ"ש. [עיי' סוגיא ו' פ"ב ס"א באותיות רש"י בביאור דברי הסמ"ע]

חתם סופר: [על דברי הסמ"ע הנ"ל] לא העתיק יפה לשונו, ואין כוונתו אלא כמ"ש תוס' שם לב: ממש, וכן העתיק בשטמ"ק בשם ריטב"א שכתב בשם רמב"ן דמיירי בשונא דעביד ביה איסורא כי שני ליה, ר"ל שבאמת השנאה אסורה מן התורה בלאו הכי.

פרי מגדים: [או"ח סי' קנ"ו א"א סק"ב]... ובסמ"ע אות יח צ"ע שם דמשמע בשונא דעביד ביה איסורא מצות שבינו לחבירו, בזה טעינה עדיף לכוף את יצרו, ובין אדם למקום דבר ערוה וכדומה, פריקה עדיף... והא בין אדם לחבירו נמי בין אדם למקום מקרי, וכבר נתקשין כיוצא בזה במ"ש הר"מ ז"ל פ"ו מה' דעות הלכה ז'ח"ט, וב"ת"ב גמא" דברנו מזה, וצ"ל כל שאינו עושה בקום ועשה עבירה כ"א הכעיסו בדברים והקניטו וכיוצא בזה מיירי, אבל גזלו וכדומה, בין אדם למקום נמי מיקרי ומצוה לשנאותו ולא שייך לכוף יצרו. והנה מדלא פירש הסמ"ע ששונא לו בחנם, דקשיא ליה פשיטא שלא ישמע לדברי חז"ל לכוף יצרו מאחר דעובר על לא תשנא, ובע"כ מיירי שהכעיסו, ובזה מותר לשנאותו לא מצוה, ומשום הכי שייך לכוף יצרו, ובתוס' פסחים כתבו כיון דמצוה, ובב"מ כתבו שמותר וצ"ע.

באר הגולה: [עמ"ש בהגה דאם שונאו כדן משום שעבר עבירה א"צ לטעון עמו] פירוש, אין צריך להקדימו אלא יפרוק תחילה משום צב"ח, וכ"כ הסמ"ע, וזה שלא כדעת הרמב"ם שאפילו בזה [ששונאו כדן] כתב שהוא מצוה להקדימו.

ביאור הגר"א: [סעיף י] הפוגע כו' בד"א כו': שם ת"ש אוהב כו' ואי ס"ד כו' ואפילו צער ב"ח דרבנן דל"צ למיפרך דוקא למ"ד דאורייתא אלא משום דשונא וידע המקשה דשונא עדיף אלא דס"ד

< מא >

בשו"ע או"ח סי' קנ"ו

ומ"ש דמ"מ מצוה לטעון עמו היינו יותר מאוהב לפרוק ואנן קיי"ל דפריקה קודמת, הא ודאי מחוייב הוא לטעון אף בשונא דבר ערוה כמבואר שם בחור"מ ער"ב ס"י י"א וסמ"ע אות יח.

משנה ברורה: [סי' קנ"ו סק"ד] והנה יש כמה מצות תדירות [עשה ולא תעשה] שמוטלות על האדם להזהר בהן בכל עת ואינן מובאות בהשו"ע, וכמה מהן העתיקן המג"א מדברי הרמב"ם ושאר ראשונים... לכן לא אחדול ג"כ מלהעתיק מקצת הדברים פה... מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך... ודוקא רעך בתורה ומצות אבל אדם רשע שראה אותו שעבר עבירה המפורסמת בישראל, ולא קבל תוכחה, מצוה לשנאותו. [ערבי פסחים קיג]... השונא אחד מישראל בלבו עובר בל"ת שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך.

מגן אברהם: [או"ח סי' קנ"ו סק"ב]... מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, ודוקא רעך בתורה ובמצות אבל אדם רשע שאינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו, בערבי פסחים דף קיג [הגהות מיימוני], ומשמע שם בתוספות דאפ"ה מצוה לטעון עמו כדי לכוף את יצרו שלא יבוא לידי שנאה גמורה, ונמוקי יוסף פסק היפך מזה וכ"כ התוס' בבא מציעא וכן פסק הרמ"א בחור"מ סי' ער"ב ס"י כוונתה.

פרי מגדים: [שם א"א סק"ב]... ובסמ"ע אות יח... [נעתק לעיל בשו"ע חור"מ] ויש להסתפק אם ראה עובר עבירה בשב ואל תעשה אם מצוה לשנאותו או לא. גם קשה דלמא קרא בשונא שהכעיסו מיירי הא דבר ערוה כיון דמצוה לשנאותו אימא פריקה בחנם לא רק בשכר, וצ"ע.

< מב >

ספר חרדים

ורכילות, ודרישת רעה, ושמחה לאיד, וגורמת נזקים לחברים, עכ"ל רבינו יונה (שערי תשובה ג' ל"ט). ואמרו ז"ל (סנהדרין כז:): איזהו שונא, כל שלא דבר עמו שלשה ימים. (ממנין תרי"ג)

פרק כ"א: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לשומרן בכל יום. סעיף י"ט:

לא תשנא את אחיך בלבבך, הוזהרנו בזה להסיר מלבבנו השנאה, כי מעוללת פשעים רבים, לשון הרע - דשקול כחייבי מיתות ב"ד,

סעיף ב':

סוף פ"ו דיבמות (סה:): אמר רבי אילעא משום ר' אלעזר ב"ר שמעון כשם שמצוה לומר דבר הנשמע שנאמר הוכח תוכיח, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך. וכתב בנמוקי יוסף דהקשו המפרשים דהא אמרו בפ"ג דערכין (טז:): דמצות הוכח תוכיח עד שיכנו. והתירוץ הנכון נלמד מדברי הרמב"ם ז"ל פרק ששי מהלכות דעות דמצות הוכח תוכיח היא נחלקת לשנים, חד במי שחטא לו חברו דמצוה עליו שלא ישטמנו בלבו כמדת הרשעים אלא יאמר לו מדוע עשית כך לי, ובהא מצוה לשתוק אם יודע בו שלא יקבל, רק ימחול בלבו, ועל זה אמר שלמה אל תוכח לץ. ומצוה שנית בהוכח תוכיח, הוואה חברו שחטא או שהולך בדרך לא טובה, ובהא חייב להוכיחו אפילו מאה פעמים עד שיכנהו.

פרק ל"ה: מ"ע מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום. סעיף כ"ד:

אמרו ז"ל (פסחים ק"ג): אם רואה אדם שעבר עבירה והוכיחו בסבר פנים ולא שב, מצוה לשונאו, שנאמר יראת ה' שנאת רע, וזהו השונא שהוזכר בתורה (שמות כג) כי תראה חמור שונאך, דאילו במילי דעלמא אסור לשונאו.

פרק י"ב: מ"ע מן התורה התלויות בפה ובקנה ואפשר לקיימן בכל יום. סעיפים כ"ח, כ"ט:

הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. (ממנין תרי"ג). וכתב הרמב"ם [דעות פ"ו] ורמב"ן [ויקרא יט] דמייירי בתוכחה שחייב להוכיח אדם את חברו שעשה לו או לקרובו רעה, או שדבר עליו רע בפניו או שלא בפניו, על דרך והוכיח אברהם את אבימלך על אודות באר המים, שחייב לעשות כן אולי יקבל תוכחה ויאמר חטאתי לך או יתנצל לו כאבימלך שאמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה, ולא ישטמנו וישתוק, ויכסה שנאתו בלבו, כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום עם אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנה אבשלום את אמנון. (ענף מצוה).

ופירושו פירוש שני, דמייירי ברואה חברו שחטא או שהלך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב, בין שחטא בדברים שבינו לבין חברו בין שחטא בדברים שבינו לבין קונו, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו... (ענף מצוה).

פרק מ"ז: מל"ת מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויות בפה ובקנה.

שו"ת מהר"ם לובלין

< מג >

[הלאו דלא תשנא קאי גם על ראה בחבירו שחטא לשמים, והתורה מצוה אותו להוכיחו ולא לשנאותו בלבן]

שימנ"ג: קול קורא אלי... מטילין מום בקדשים... כותבי פלסתר... כי לא נחשדו הני תלתא סבי לעבור על מה דכתיב באורייתא לא תשנא את אחיך הוכח תוכיח, כדאיתא פ"ג דערכין ופסק הרמב"ם פ"ו מהלכות דעות, שהוא עובר בלאו, וז"ל: כל השונא אחד מירושל עובר בלא תעשה שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך וכו', ומשמע דהכי הוא פירושו דלאו זה לא תשנא אחיך בלבבך... באם ראית ממנו שחטא באיזה עבירה, לא תהיה לו שונא בלב שלא תוכיחנו על פניו, אלא הוכח תוכיח וגו'.

וכן משמע בפרק יש בערכין דאיתא התם: ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר. ופרש"י ז"ל: יכול לא יכנו על תוכחה וכו'. ותוכחה מאן דכר שמה שפירש"י דהאי "יכול" מדבר בתוכחה, אלא ע"כ ס"ל דפירושו דהאי קרא דלא תשנא את אחיך בלבבך מדבר ברואה בחבירו דבר עבירה, ואעפ"כ קאמר קרא שלא תשנא אותו, ולכך קאמר התנא יכול כשם שלא תשנא אותו הכי נמי לא יכנו ולא יסטרנו וכו', על דבר תוכחה, ומסיים ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר, ר"ל שלא תשנא אותו בלב אלא תוכיחנו, ואתה רשאי להכותו ולסטרנו עד שיחזור למוטב.

וכן משמע בפרק יש בערכין דאיתא התם: ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר. ופרש"י ז"ל: יכול לא יכנו על תוכחה וכו'. ותוכחה מאן דכר שמה שפירש"י דהאי "יכול" מדבר בתוכחה, אלא ע"כ ס"ל דפירושו דהאי קרא דלא תשנא את אחיך בלבבך מדבר ברואה בחבירו דבר עבירה, ואעפ"כ קאמר קרא שלא תשנא אותו, ולכך קאמר התנא יכול כשם שלא תשנא אותו הכי נמי לא יכנו ולא יסטרנו וכו', על דבר תוכחה, ומסיים ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר, ר"ל שלא תשנא אותו בלב אלא תוכיחנו, ואתה רשאי להכותו ולסטרנו עד שיחזור למוטב.

ולא נעלם [ממנין] (ממנו) שיקשה על פירוש זה מה שכתב שם הרמב"ם פרק הנזכר וז"ל: ולא הקפידה תורה אלא על שנאה שבלבבו אבל המכה את חברו והמחרפו אינו עובר משום לא תשנא אע"פ שאינו רשאי עכ"ל. מבואר מדבריו אלו שהוא מפרש קרא והברייתא דלעיל שמדבר בדברים שבינו לבין חברו, שאם ישנא אותו בלב על כך עובר בלאו, אבל אם מכהו או מחרפו אע"פ שאינו רשאי אינו עובר בלאו דלא תשנא.

אבל האמת יעשה דרכו שגם הרמב"ם מודה לפרש"י, ואפילו בדברים

וראיה לזה שהרי בעשה דהוכח תוכיח וגו' דכתיב בתריה, סבירא ליה להרמב"ם ז"ל שהכל בכלל, שהרי כתב שם וז"ל: כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק וכו' אלא מצוה עליו להודיעו וכו' שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך. ואח"כ כתב: הוואה את חברו שחטא או שהולך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך וכו'. וכן מבואר בהדיא בדבריו בספר המצות שכתב וז"ל: מצוה ר"ה, היא שצונו להוכיח החוטא וכו' ונכנס בצווי זה שנוכח קצתינו לקצתינו כשיחטא איש ממנו לאיש ולא נטור בלבבנו ולא נחשוב לו עון, אבל נצטונו להוכיחו במאמר וכו'. ואם כן נימא נמי דהוא הדין בלאו דלא תשנא נכלל גם כן הדברים שבין אדם לחבירו, אבל עיקרא דלאו איירי בדברים שבין אדם למקום דהא העשה חוזר על הלאו.

וא"כ לפי דברים אלו עברו הנהו תלתא סבי אלאו ואעשה, שידעו בתלמיד חכם זה ח"ו דסני שומעניה ונטור השנאה בלב ולא הוכיחוהו על פניו, ואם תאמר שהוכיחו אותו על פניו ולא קבל תוכחתם א"כ היה להם לביישו ולפרסם קלונו ברבים...

< מד >

תומים

רשעים ומצדד למאד בזכותם, ולכן כשרים לדון דיני ממונות ודיני נפשות, אבל בשונאו מחמת שהרע לו רק כ"ז שלא ראהו עובר עבירה אי אפשר לשנאותו מחמת איסור אבל כשראהו מותר לשנאותו אבל מכל מקום השנאה מסתעף מחמת ענין עוה"ז, ואז לא חזי ליה זכותו ופסול לדון.

סקי"ב בסופו: [קאי אדברי המחבר שני תלמידי חכמים השונאים זה את זה אסורים לישב בדין יחד שמפני השנאה שביניהם דעת כל אחד מהם לסתור דברי חברו]... אלא דקשיא לי כנ"ל, תלמידי חכמים ששונאים זה את זה היכי משכחת ליה, וכי יהיו רשעים ויעברו על לא תשנא את אחיך בלבבך, ואי איירי דכל אחד טוען שראה בחבירו דבר עבירה ומותר לו לשנאותו כהנ"ל א"כ איך ישב עמו בדין הא אסור לו לישב עם איש כזה בדין כמ"ש בסעיף י' (דיין שהיה יודע בחבירו שהוא גזלן או רשע אין לו להצטרף עמו), וצ"ע כי יש ליישב בדוחק.

חומ"ס סי' ז' סק"י: ...והנה יש לדקדק במ"ש דשונא פסול לדון, דקשה קושיית הגמ' אטו בדיין רשע עסקינן והא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, ועכצ"ל כתירוצ' הגמ' דראהו עובר על דבר עבירה, אם כן קשה הא דקיי"ל סנהדרין שראו באחד שהרג הנפש או שאר עבירה שחייב עליה מיתת ב"ד אם ראו ביום הם נעשים דיינים, ואיך אפשר הא ה"ל שונאים שראו שעשה עבירה גדולה כזו, ואם שונא פסול לדיני ממונות כ"ש לדיני נפשות. (ועי' לקמן סי' ל"ג מ"ש בזה).

וצ"ל דהא דאמרינן הרואה בחבירו דבר עבירה מותר לשנאותו, היינו שיש לו בלאו הכי תרעומת עליו מחמת דבר רשות וענין עוה"ז, רק מחמת זה אסור לשנא אותו, אבל ברואהו עובר דבר עבירה אז הותר לו הרצועה לשנא אותו, והא דאמרינן דשונא פסול לדון דלא חזי ליה זכותא, היינו בשונאו שהרע לו וטבע החומרי לשנאו ובזו אינו מניח לו להפך בזכותו, אבל אם אין שונא לו מחמת ענין עוה"ז רק מחמת ענין שמימי והוא שנאת הנפש וחפצי שמים, בזו מותר לדון, כי בזו מכל מקום יחפש בזכותו וידביק בדרכי ה' החפץ בהצדיק

< מה >

שו"ת חוות יאיר

[אסור לפרסם חטא שעבר עליו הרבה שנים, שיעור התשובה לזה אינו דומה לפסולי עדות]

שיש ספק, רק ודאי, מ"מ היינו לדנונו לכך זכות משא"כ להכשירו. גם כאשר לענין ליטרא דדהבא אין לנו ת"ח, ה"ה לדבר זה. אבל לביישו לא ניתן רשות אם נודע חטאתו ונתבייש מלעז הבריות, כ"ש אם מעתה מתנהג בטוב, וכמו שאמרו בעלי תשובה (סוכה נב). אשרי זקנותינו שכיפרה על ילדותנו, ולא מיירי בניכרים לבעלי תשובה רק אותן אשר ידעו נגעי לבבם היו אומרים כך, ובמדרש כי בתחבולות תעשה לך מלחמה, עשה אדם חבילות של עבירות יעשה כנגדם חבילות של מצות, ומשמע לכאורה שזה מספיק... המבוקש פה שאין רשות לאדם לחרף חבירו על חטא שעבר זה זמן רב אם מתנהג עתה יפה. כ"ש זה שאומר שעשה תשובה ושקיבל עונשו מהקהל ואמרו רז"ל בכה"ג כיון שלקה הרי הוא כאחיק... סוף דבר לא ינקה ראובן מעונש וקנס אבל לא כדעת שמעון, ודינא רבה וזוטא איכא בינייהו ותו לא מידי.

יאיר חיים בכרך

סימן ס"ב: על מה שהרעיש שמעון עולמות על שקראו ראובן "נואף" מפני שאע"פ שבימי נעוריו פיתה בתולה וידוע לרבים, מ"מ אמר [- שמעון] כי מה שקראו [-ראובן] "נואף" מובן מאשת איש, לא אמר [- שמעון] כלום, כי בדברי זלזולים וביישים אזלינן בתר המובן לבני אדם...

[וכתב בהמשך דבריו דדוקא בפסול משפחה ראוי לפרסם הדבר לרחקו מעדת ה', אבל בסתם ביוש אפילו על אמת, אסור לפרסם הדבר, וכתב:] דאין סברא לומר דאם פיתה אדם בתולה בנעוריו שיכול כל אדם לחשדו בזה כל ימיו, אפילו לא קיבל עליו לא עונש אדם ולא עשה תשובה, ותמיד יבוש ויכלם? והלא ארז"ל (ברכות יב) אם עשה אדם דבר עבירה ומתבייש בה וכו'.

ואע"פ דלא נלמד מזה לפסול עדות רק שנשאר בפסולותו עד שנרע שעשה תשובה¹. ונ"ל אפילו אם הוא ת"ח דאמרו רז"ל אל תהרהר אחריו וכו', ואמרו קצת מפרשים שלהדדי קאי אל תהרהר שמא ר"ל

[אסור לשנא תלמיד חכם, ובענין לדון את הרשע אף שמותר לשנאותו]

ומזה דאמרו רז"ל דמ"ש כי תראה חמור שונאך מיירי בישראל שמותר לשנאותו, צ"ע האיך ידון במשפט שא' צדיק וא' רשע דמעשה בכל יום, וכמ"ש הרמב"ם פ"כ מהלכות סנהדרין [ז"ל הרמב"ם שם הלכה ה: באו לפני שנים אחד כשר ואחד רשע, אל תאמר הואיל ורשע הוא וחזקתו משקר וחזקת זה שאינו משנה בדבורו, אטה הדין על

השמטת המחבר: [נדרסה בסוף הספר כתוספת לסימן זה ולא ברור איפה מקומו בפנים, והאחרונים מצינים אותה כ"השמטת המחבר"] ורז"ל אמרו דמ"ש כי תראה חמור שונאך מיירי בראה שעבר עבירה דאז מותר לשנאותו, אע"פ דאפשר שעשה תשובה. ומ"מ נ"ל דבת"ח אסור.

נ"י להסביר, דבעבר הרבה זמן נעשה הדבר ספק, ואלי שב, ולענין לבזותו אסור מספק, אבל כדי שב"ד יסמכו על עדותו צריך לדעת שודאי עשה תשובה].

1. פירוש, דלענין לבזות אדם על עבירה שעשה, אין סברא שיוכל לבזותו תמיד כל ימיו, דתלינן דבמשך הזמן עשה תשובה, אבל לענין פסולי עדות לא אומרים קולא זו דבעבר הרבה זמן נכשר לעדות.

לשנאותו דא"כ כל רשע וצדיק נמי, וע"כ נאמר דהיינו דציוותה עליה לא תטה משפט אביונך, דאע"פ שמותר לשנאותו, בעת המשפט יהיו שניהם לענין המשפט ההוא שקולים, ובכה"ג אחר שאין השנאה טבעית רק ע"פ דבר ה' אין לחוש דדעתיה יטעהו ולא חזי ליה זכותיה כמו בשאר שונא ודו"ק, משא"כ כשעשה לדיין עצמו מעשה רשע או דבר שיש לו טינא בלבו ודאי ירחיק מלדונו דג"כ יש לחוש דמפני כך לא חזי ליה זכותיה.

וצ"ע אם הדיין הזה ראה ששתה יין נסך או נשבע לו לשקר אם יכול ליתן לו שבועה... גם צ"ע אם מחוייבים להאמין לו לשנות המשפט, והנכון שימנע מן הדין...

הרשע, ע"ז נאמר לא תטה משפט אביונך בריבו, אע"פ שהוא אביון במצוות, לא תטה דינו. והביאו הטור בח"מ סי' כ', דעלה נאמר לא תטה משפט אביונך כדרז"ל, והרי הוא שנאוי ולא חזי ליה זכותיה. בשלמא להקשות איך בכל דין נדון אוהב שנאמר ואהבת לרעך כמוך, כי גם לחבירו אוהב, נמצא שניהם שקולים, משא"כ באחד רשע, קשה, ואם לא נדינהו אם הוא נתבע נמצא חוטא נשכר. וי"ל, דהיא נותנת דמדכתבה תורה לא תטה משפט אביונך ש"מ דשרי לדונו וכדבעינן למימר².

ומעשה שהיה שאחד לזה ממני וטען על מקצתן שפרע ונשבע לשקר, ואחר שנה בא לפני בדין ולא רציתי לטפל בדינו לא משום דמותר

מפרשי הסמ"ג

ביאור מהר"ר אייזיק שטיין ז"ל

< מז >

וכן פירש התוס' בסוף פרק אלו מציאות וז"ל: לכוף את יצרו, וא"כ כיון דבערבי פסחים מוקי לה בישראל שמותר לשנאותו כגון שראה בו ערות דבר, מה שייך בו לכוף יצרו, וי"ל דלא מיירי בשנאה דקרא. ובתוס' ערבי פסחים מפורש בביאור יותר וז"ל: כיון שהוא שונא גם חבירו שונא אותו דכתיב כמים הפנים לפנים כן לב האדם באדם, ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה, ושייך כפיית יצר עכ"ל, ומסתמא דעת התוס' באלו מציאות כמו שכתבו בע"פ, ומה שכתבו וי"ל דלא מיירי בשונא דקרא, ר"ל אינו שונאו משום דבר עבירה לבד, אלא מלבו ג"כ שונאו הואיל וגם חבירו הרשע שונאו ומתוך כך מתעורר ומגדל הריב ביניהם תדיר ויהא שנאה מן הלב.

וק"ק מהיכא יליף המחבר שהזהירה תורה לרחם על הרשעים ולעזרם, והלא הפסוק מיירי בפריקה ויש כאן צער בעלי חיים, והתם מסיק דצער ב"ח דאורייתא, וליכא למימר שהמחבר אומר דבריו על טעינה כגון שפוגע באוהב ושונא כדלעיל, שהתורה לא דברה מזה הענין רק ברייתא הוא בפרק אלו מציאות, אבל שונא דקרא מדבר בפריקה, ובטעינה כתיב כי תראה חמור אחיך וגו', ושמא י"ל דעיקר הראייה מדכתיב אם ימדו וגו', אך הלשון אינו משמע כן.

[סמ"ג ל"ח ה'] ותניא בת"כ וכו'. וז"ל רש"י פרק יש בערכין, יכול לא יכנו על דבר תוכחה, ולא יסטרנו היינו מכה כלאחר יד, ת"ל בלבבך, כלומר אסור לשנא את חבירו בלבו על דבר תוכחה, אבל מותר להכותו ולקללו על דבר תוכחה.

וגרסינן בפרק ג' דיומא וכו'. בסוף פ"ג דיומא אמרינן שהביאו בית דין אומנין מאלכסנדריא של מצרים לעשות להן קטורת ולחם הפנים, ורצו לדחות של בית גרמו ושל בית אבטינוס, ולא ידעו לתקן אותם כתיקונם והוצרכו ב"ד להוסיף על שכרם ולהושיבם על כנם, עליהם אמר בן עזאי בשמך יקראוך, כלומר צריכין לקרות אותך בשמך, ולהושיבך על מקומך, ומשלך יתנו לך, כלומר שנתנו לך, מן השמים נגזר שהוא שלך ואין אתה צריך לאדם טובה על זה.

אמנם אם ראה וכו'. משמע שמפרש הא דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך שלא ישנא אותו בשנאה גמורה שהוא מן הלב ומיירי באדם כשר, אבל בסמ"ק מפרש דאיירי באדם רשע שמותר לשנאותו והכתוב מזהירו שלא לשנאותו בלב ולהראות לו פנים יפות אלא יראה לו פנים שישנא לו, ואלו ואלו דברי אלקים חיים.

[סמ"ג עשה פ'] השונא שאמרה תורה. פירוש, כי תראה חמור שונאך וגו', אותו מצוה של פריקה מיירי בשנאה מחמת דבר עבירה, אבל הא דלעיל הפוגע בשנים באוהב ושונא, מיירי בשונא דעלמא ששונא בלבו, כי בשנאה דקרא ששונאו לשם מצוה אין בו כפיית יצר.

ביאור מהרש"ל

< מז >

ה' שנאת רע, שהוא משמע מצוה. ומה שהזכיר הספר מותר, זהו על פסוק של כי תראה וגו', דלא מוכח מיניה מצוה רק מותר. ובעבור זה הזכיר עכשיו זה הפסוק של קבלה כדי להודיע שהוא מצוה, וכן לקמן במצוה פריקה בעבור שהתחיל בפסוק של כי תראה וגו', כתב שהוא מותר, ודו"ק.

[סמ"ג ל"ח ה']: - לא נעתק כי לשונו מגומגם ומערב דברי ר"א שטיין ודברי מהרש"ל עיין לקמן בסמוך].

[סמ"ג עשה ט'] מצוה לשנאותו שנאמר יראת ה' שנאת רע. ומה שנאמר למעלה (פירוש בלאו דלא תשנא) "מותר", לא קשה, כי שניהם בגמ' רב אמר מותר ומדקדק מפסוק של תורה כי תראה חמור שונאך וגו', ורב נחמן בר יצחק אמר אפילו מצוה ומביא דברי קבלה יראת

מיוחדת שאע"פ שהוא שונא, חובה לדונו משפט צדק, כמ"ש לא תטה משפט אביונך. [אך דמלשון הרמב"ם שהביא לעיל משמע דסיבת הטיית הדין משום

2. פירוש דבאמת לא שייך שלא יבוא רשע - שהוא שונאו - בפני הבית דין, ומאזהרת התורה עצמה משמע שגם רשע בא לדין, שהזהירה אזהרה

ה' ושוךד על דבריו, לא ירא מפני איש, שהרי מתקוטט עם זה הרשע עבור רשתתו. ולהכי למעלה שהביא גם המקרא דיראת ה' שנאת רע, רצונו, מאחר שמצינו שמצוה להתקוטט עמו א"כ אפילו לא יתקוטט עמו מ"מ מותר לשנאותו בלב, ודו"ק.

[עיין סוגיא ח' "היתר שנאת החוטאים" פ"ב אות ד, ובסוגיא י"א "מצות שנאת הרשעים" פרק ג']

[ס"מ עשה פ' פא'] לכוף את יצרו. פירוש, בשונא שלא דיבר עמו ג' ימים, ולא מחמת עבירה כשונא דקרא, וכן משמע בתוס'. אם ימרו שמים. פירוש, הוא דבר שאי אפשר וק"ל.

אמר המעתיק: [הרה"ג אליהו לואנץ ז"ל] דברי פי חכם חן וראוים לאומרם, זולת שעדיין עומד בתימה שהרב המחבר כתב למעלה מותר ומביא גם הפסוק יראת ה' שנאת רע, וז"ל סוף המצוה דלא תשנא, וכן כתוב יראת ה' שנאת רע. על כן נ"ל מאחר דידוע שהקפידה התורה על שנאת הלב, שישנא חבירו ולא יאמר לו, ועל כן למעלה דקאי אשנאת הלב קאמר דמותר לשנאותו בלב, והכא מיירי שישנא אותו בגלוי ויתקוטט עמו על זה אולי ישוב מדרכו הרעה.

וכן מוכח מקרא שהביא ובתקוממך אתקוטט, וכן הפסוק דיראת ה' שנאת רע, משמע הכי, כי בודאי אם ישנא הרשע בלבו לא יורה בזה שהוא ירא ה', אבל כשיתקוטט עמו על זה מורה שהוא חרד לדבר

< מח >

דינא דחיי

[להג"ר חיים בנבנשת ז"ל, בעל "כנסת הגדולה", שנת תק"ב]

שאם פרנסתו נגזר מן השמים אין שום אדם יכול לקפחה דאין אדם נוגע במוכן לחבירו, כמעשה דבית גרמו ובית אבטינס.

כמו ששינוי בהחובל מנין שאם לא מחל אדם לחבירו שהוא אכזרי ת"ל ויתפלל אברהם אל האלקים: שאין לומר שמפני היראה נתפלל שהרי כתיב וירפא אלקים את אבימלך וכו' וילדו, דמשמע דבכל לבו התפלל ונתקבלה תפלתו.

כדאמר בפרק ערבי פסחים וכו' דמיירי בזה הענין וכו': בפרק ערבי פסחים אמרינן הוואה דבר ערוה בחבירו מותר לשנאותו שנאמר כי תראה חמור שונאך וכו', ומי שרי למסנייה והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא לאו כי האי גוונא פירוש שראה בו דבר ערוה, ומפרש הרב המחבר ז"ל שראה בו דבר ערוה והוכיחו פעמים רבות ולא קבל דמותו לשנאותו, וכ"כ בעשין פ"א. ולפי דברי סמ"ק דאפילו בישראל רשע אסור לשנאו בלב ולהראות לו פנים יפות אלא יראה לו שנאתו בגלוי, צ"ל שכשתירצו אלא לאו כה"ג פירוש הוא, אלא לאו כה"ג שראה בו דבר ערוה ואע"פ שאין רשאי לשנאותו בלב הכא מיירי שמראה לו שנאתו והעיקר חסר מן הספר. וכדברי הרב המחבר משמע בתנא דבי אליהו (רבא סוף פרק י"ח) דתניא התם לא תשנא את אחיך וכי באחים הכתוב מדבר אין הכתוב מדבר אלא כנגד הקב"ה שאין לו אחים וכו' אלא דוקא באנשים כשרים שהם אחים ורעים להקב"ה אבל אדם רשע מותר לשנאותו אפילו בלב.

וכן כתיב יראת ה' שנאת רע: בפרק ערבי פסחים אמרינן רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאותו שנאמר יראת ה' שנאת רע, וכ"כ הרב המחבר בעשין ט'.

סמ"ג ל"ת ה'

יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר: יראה לי בפירוש ברייתא זו, יכול שמה שאמר הכתוב לא תשנא את אחיך שלא יכהו או יסטרנו וכו', אבל שלא ישנאהו בלא הכאה לא נתבאר מן הכתוב אם מותר אם לאו, ת"ל לא תשנא את אחיך בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר והזהירו הכתוב שלא נשנאהו בלב, אבל המכה את חבירו ומגדפו אע"פ שאינו רשאי דנפקי מקראי אחריני, אינו עובר משום לא תשנא, שאזהרת הכתוב לא בא אלא לשנאה שבלב, וכך יראה מדברי הרמב"ם פ"ו מהל' דעות, אבל מדברי רש"י ז"ל בפרק יש בערכין נראה שמפרש ברייתא זאת כך, יכול לא יכנו וכו' על דבר תוכחה, ת"ל בלבבך, כלומר אסור לשנאו את חבירו בלבו על דבר תוכחה אבל מותר להכותו ולקללו על דבר תוכחה ע"כ, וכ"כ המפרש וכן פירש בעל קרבן אהרן, ופשטא דקרא הכי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך אבל הוכח תוכיח את עמיתך.

בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך: לא ידאג אדם לומר פלוני יקפח פרנסתי, כי על כרחך בשם יקראוך לבוא ולשוב במקומך כמו שעשו חכמים לבית אבטינס ולבית גרמו.

ומשלך יתנו לך ואין אדם נוגע במוכן לחבירו: כלומר לא משלהם הוא מתנה אלא מזונות קצובים לך מן השמים.

על כן אל ישנא אדם את חבירו כשמרויח אצלו ודואג פן יקפח פרנסתו: דברי הרב המחבר הם, שלמד ממה שאמרו ביומא שאין ראוי לאדם לשנאו את חבירו כשמרויח אצלו מדאגה מדבר פן יקפח פרנסתו,

< ממי >

מגילת ספר

/ להר"ר בנימין קאזיש ז"ל, קושטא תקט"ו, על הסמ"ג

ביאור לסמ"ג ל"ת ה':

אע"פ שאינו רשאי וכו', וכתב הכס"מ: וכתב רבינו כן מדתניא בת"כ וכו' יע"ש, ובודאי שלא נעלם ממנו ז"ל פרק יש בערכין, ודקדק לומר "וכתב רבינו כן" שפירוש רבינו הרמב"ם אינו כפירוש רש"י.

ונ"ל שחילוק הפירוש תלוי בגרסאות, שגרסת תורת כהנים שאמר "לא אמרתי כי אם וכו'" יותר סובל פירוש הרמב"ם, כאילו אמר לא

יכול לא יכנו וכו': וכתב מהר"י אייזק [שטיין] ז"ל: רש"י יכול וכו' אסור לשנאו את חבירו על דבר תוכחה אבל מותר להכותו ולקללו ע"ד תוכחה ע"כ. אבל הרמב"ם פ"ו מהל' דעות דין ה' כתב: ולא הזהירה תורה אלא שנאה שבלב אבל המכה את חבירו והמחרפו

ש"כ.

ומשלך יתנו לך: פרש"י ביומא לח. כלומר לא משלהם הוא מתנה אלא מזונות קצובין לך מן השמים ע"כ, כונתו כשרואה אדם שמוכר דבר אחד ביוקר יותר מכדי שויו, אינו מְתַנֶּה שנותן לו הלוקח אלא מזונות קצבו לו מן השמים ומגלגלין אותם ע"י זה. ומהר"י אייזק פירש ז"ל: שנתנו, מן השמים נגזר שהוא שלך ואין אתה צריך לאדם טובה על זה עכ"ל. ריש דבריו הם דברי רש"י אבל סיום דבריו אינם מובנים לי, ואפשר שט"ס יש וכצ"ל: ואין אתה צריך להחזיק לאדם טובה על זה. אי נמי ה"ק אין אתה נצרך לשום [אדם] לקבל ממנו שום טובה ומתנה על זה שאתה רואה שנותנים יותר משכרך, אלא מן השמים נגזר שהוא שלך, ודו"ק.

ואין אדם נוגע במוכן לחבירו וכו'. ולכאורה נראה שרבינו המחבר הוציא זה שאל ישנא אדם וכו' מההיא דאין אדם נוגע במוכן לחבירו, ורש"י ז"ל פירש בשמך יקראוך, לא ידאג אדם לומר פלוני יקפח פרנסתי כי ע"כ יקראוך בשם לבוא ולשוב במקומך, ומ"ש ואין אדם נוגע וכו' נראה שהוא מחבר אותו למ"ש ומשלך יתנו לך, וכמו שנראה מפירוש ומשלך וכו'.

והנה יש שינוי דברים בין דברי רש"י לדברי רבינו המחבר, ונ"ל שדברי רש"י הם כשהם כבר מאומנות אחד והאחד דואג פן יקפח פרנסתו, ודברי הרב המחבר הם כשיוירד לתוך אומנותו, שאסור לירד לתוך אומנות חבירו, ומן הדין היה לשנאותו שמקפח פרנסת חבירו, ומשום לא תשנא את אחיך אסור, ומלבד זה מביא שאין אדם נוגע במוכן לחבירו ועל כן אל ישנא אדם את חבירו כשמויח אצלו שיוירד לתוך אומנותו פן יקפח, ועי' בירושלמי.

אמנם אם ראה אדם באדם דבר עבירה והוכיחו פעמים רבות ולא קבלו מותר לשנאותו: כתב מהר"י אייזק ז"ל: "משמע שהוא מפרש הא דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, שלא ישנא אותו שנהא גמורה שהוא מן הלב ומיירי באדם כשר", ולא הבנתי והלא פירש לעיל דברי הרב שאמר יכול לא יכנו וכו', על דבר תוכחה, נמצא דקרא מיירי באדם שאינו כשר שצריך להוכיחו, וכ"כ בעשין י"א הרואה את חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה חייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח - לכן נ"ל דהאי "אדם כשר" דקאמר היינו באדם שמקבל תוכחה, והכי קאמר קרא, לא תשנא את אחיך בלבבך אלא הוכח תוכיח אם בזאת התוכחה נעשה עמיתך, אבל אם לא נעשה עמיתך שאינו מקבל תוכחה אז תשנא את אחיך.

והנה איתא בפרק אין עומדין (ברכות לב:) עד מתי תשתכרין וגו', א"ר אלעזר מכאן לרואה בחבירו דבר שאינו הגון שצריך להוכיחו. וכתבו התוס': פירוש אע"פ דליכא איסורא דאורייתא, דאי איכא איסורא דאורייתא פשיטא, הוכח תוכיח כתיב, ע"ש. ולפי דבריהם הללו כשאמרו בערכין מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, מיירי באיסורא דאורייתא, דהא מקרא יליף, ובשניהם צריך להוכיחם ולהחזירם למוטב.

וז"ש הרמב"ם פ"ו מדעות הרואה בחבירו שחטא, דהיינו איסורא דאורייתא, או שהלך בדרך לא טובה, דהיינו באיסורא שאינו דאורייתא, מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח וגו'. דז"ש שצריך להודיעו שהוא חוטא, הוציאו מהא דא"ל עלי לחנה הסיירי את יינך מעליך, ואסמכיה הרב אקרא. והסמ"ג שלא כתב שצריך להודיעו וכו', הוא משום דאינו נלמד מאותו פסוק ואף דבאיסורא שאינו דאורייתא אינו נלמד משם, מ"מ אפשר לומר דקרא דעלי גלי דכשאמרה התורה הוכח אינו דוקא באיסורא דאורייתא אלא בכל מילי דאיסורא קאמר.

הזהרתי אלא שנאה שבלב אבל הכאה וחירופין לא הזהרתי, ולכן הרב בכס"מ כתב ש"כתב רבינו כן" לאפוקי פרש"י, "מדתניא בת"כ". והסמ"ג שהביא גרסת הגמ' שאמר בשנאה שבלב הכתוב מדבר, יותר סובל פי' רש"י דקרא על דבר תוכחה מדבר, ולכן כתב מהר"י אייזק שפיר כפירוש רש"י.

והרב בעל "קרבן אהרן" הפליג עצמו לים של רבינו שלמה, וכן מוכח מהא דתנן בנדרים פ"ט שפותחין פתח שאתה עובר עמ"ש בתורה לא תשנא את אחיך, והדעת נוטה לפרש"י מפני שלשון יכול לא יכנו וכו', נראה שמותר להכותו, ועוד דבסמוך קאמר ומנין שאם הוכחתו ד' וה' פעמים וכו', משמע דעד השתא נמי בענין תוכחה קמיירי. אך ממ"ש בגמ' מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר וכו', משמע דעד השתא לאו בענין תוכחה איירי. ואפשר דכוונת הגמ' היא ללמדנו עיקרא דמלתא דהרואה בחבירו דבר מגונה חייב להוכיחו ואם לא קבל יחזור ויוכיחנו, וכן יכול להכותו שכן אמר ר"י בן נורי הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי וכו', וחייא בר רב נמי אמר לשמואל חזי מר דקא מצער לי רב הונא, ופירש"י שמכה וחובט אותו.

וכל זה מיירי ברואה בחבירו דבר מגונה או שום דופי שאינו נוהג בדרך ארץ, אבל אם רואה בחבירו שעובר עבירה איתא בפסחים דף קיג הרואה דבר ערוה בחבירו מותר לשנאותו ורנב"י אמר מצוה לשנאותו. ולפי זה במי שאמר הכתוב לא תשנא, באותו קאמר הוכח תוכיח, ובמי שלא אמר לא תשנא, לא אמר הוכח אלא תשנא ותשנא, דמתוך שנאתו שאינו מדבר עמו ויורד עמו לחייו, כדאיתא בפ"ק דקידושין דף כח. דהקורא לחבירו רשע, יורד עמו לחייו, ופרש"י מותר לשנאותו אף למעט פרנסתו ולירד לאומנותו, ועל כן יחזור למוטב, וכן פירש בנ"מ [בכ"מ, דף עא.] והקשה על פירוש זה ופירש פירוש אחר וצ"ע, ובעשין י"ב כתבתי ליישב ע"ש.

והנה התוס' כתבו גבי קורא לחבירו עבד או ממזר טעם עונשו מידה כנגד מידה, ובקורא לחבירו רשע לא כתבו איך הוי מידה כנגד מידה, ורש"ל בתשובות סי' ק"א כתב טעמו ע"ש, ולי נראה על פי האמור, שהרואה בחבירו דבר ערוה מותר לשנאותו ולירד לאומנותו, לפיכך הקורא לחבירו רשע, ורשע מיקרי הבא על הערוה שהוא מחייבי מלקות, וכמו שכתב הרמב"ם פ"י מהל' עדות איזהו רשע כל שעבר עבירה שחייבים עליה מלקות וכו', והביאו הסמ"ג לאוין רי"ד, וזה מוציא עליו דבה רעה שעבר עבירה ממחוייבי מלקות שמותר לשנאותו ולירד לאומנותו, לכן יורד עמו לחייו וכפירש"י ז"ל והביאה סמ"ג עשין ד'.

וז"ל הרמב"ם פ"ו מדעות והביאו הסמ"ג עשין י"א: הרואה את חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה חייב להוכיחו שנאמר הוכח וכו', נראה שהם סוברים דמ"ש בגמ' מנין לרואה בחבירו דבר מגונה, כל דבר משמע, בין שהוא דבר עבירה ובין שהוא שום דופי בעלמא, ומ"ש בפסחים שהרואה בחבירו דבר ערוה שמותר לשנאותו מוקי לה הרב המחבר הסמ"ג בשחוייכו פעמים רבות ואינו מקבל תוכחות וכ"כ גם בעשין ט', ויש לתמוה על הרמב"ם שלא הביאו, ועוד יש לתמוה על מ"ש אבל המכה את חבירו והמחרפו אע"פ שאינו רשאי וכו' דמשמע דאיסור לבד איכא ואינו עובר בלאו, והוא ז"ל כתב בפרק ט"ז מהל' סנהדרין על המכה את חבירו שהוא בלא תעשה... וראיתי להרמב"ם שכתב בספ"ג מהל' רוצח: השונא שנאמר בתורה לא מאומות העולם הוא אלא מישראל, והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר לא תשנא את אחיך בלבבך, אמרו חכמים כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר, הרי זה מצוה לשנאו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעו ע"כ. ועי' בספר זכרונות דף ע"ג ע"ד ובמהר"ם מלובלין סי' י"ג, ובסמ"ג של הרמב"ם ל"ת

ו"ל דהתם מיירי דבשעת עשיית העבירה התרה בו שלא יעשנה ולא חזר בו, מצוה לשנאותו עד שישוב מחטאו, והכא מיירי בשכבר עבר העבירה והוכיחו שלא יעשה כדבר הזה פעם אחרת, או שישוב מחטאו ולא קבלו, מותר לשנאותו, וכן מוכח לישנא דאמר מנין לרואה בחבירו וכו', ולא קאמר לשון עבר, שראה.

א"ק דכתב הסמ"ג לאוין רי"ג דמותר להעיד יחידי לאפרושי מאיסורא, וא"כ זה שראה עשיית העבירה היה מותר לו להעיד יחידי, ודו"ק.

והנה ברואה בחבירו שעבר עבירה דמותר לשנאותו, כתב הרמב"ם ז"ל דמיירי כשהתרה בו ולא חזר, וכ"כ בסמ"ג עשין פ"א, ולפ"ז משמע דכשהתרה בו באותה שעה שעבר עבירה ולא חזר בו, מאותה שעה מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה, וא"כ קשה במ"ש כאן הסמ"ג "והוכיחו פעמים רבות ולא קבלו מותר לשנאותו", וכ"כ בעשין ט' "אדם רשע ואינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו" דמשמע דמשעה שאינו מקבל תוכחה הוא דמצוה לשנאותו, והתם כתב דמיד כשהתרה בו ולא חזר מצוה לשנאותו. ואין לפרש כשהתרה בו פעמים רבות ולא חזר בו, דלשון התראה משמע בשעת המעשה.

< נ >

ביאור ר"י קונקי לסמ"ג

הג"ר יהוסף קונקי ז"ל / ביאור לסמ"ג ל"ת ה':

[מחכמי ירושלים וחברון שנת ת"נ]

יקללנו ת"ל לא תשנאוהו [צ"ל: ת"ל בלבבך] בשנאה שכלב הכתוב מדבר, ופירש"י שם, לא יכנו על דברי תוכחה, ת"ל לא תשנא שמותר להכותו על תוכחתו אבל אסור לשנאותו אלא יוכיחנו. הרי אפילו ברואה דבר ערוה בחבירו אסור לשנאותו, והיכי קאמר בפסחים שמותר לשנאהו, אלא ודאי דהך דפסחים מיירי בשחוכיחו ולא קבל ולכך מותר לשנאותו, והכא הכי משמע לא תשנא אלא יוכיחו, ואם לא יקבל אז מותר לשנאותו, אבל קודם שיוכיחנו אסור לשנאותו אפילו על ידי דבר ערוה. [סמ"ג השלם, הוצאת מכון ירושלים עמ' תרי"ג].

אמנם אם ראה אדם באדם דבר עבירה והוכיחו פעמים ולא קבלו מותר לשנאותו כדאמרין בערבי פסחים וכו': מדברי רבינו נראה שאינו מותר לשנאותו אא"כ הוכיחו ולא קבל, מיהו שם בגמ' לא משמע הכי, דהתם מיירי ברואה דבר ערוה בחבירו, ועלה קאמר שאפילו שאסור לו להעיד כשהוא יחידי אבל מותר לשנאותו. ואפשר שטעמו הכי מההיא דערכין [טז:]: שהביא לעיל, דקתני יכול לא יכנו ולא

< נא >

שו"ת חקרי לב

יו"ד ח"ג סימן פ' / להג"ר רפאל יוסף בכהר"ר חיים חזן ז"ל, שאלונקי תקמ"ז

[ולא תטור]

והנה בעיקר שבועת הש"ץ יש לי לדון דהוי נשבע לבטל את המצוה שהרי לא נשבע שלא להזכירו במי-שבירך הנהוג כי אם לקנתרו על מה שאינו פורע לו, וזה ענין שנאה הוי וכתוב לא תשנא את אחיך בלבבך, ואף שאמרו בערכין דף טז: דלא הזהירה תורה כי אם שנאה בלב כדכתיב "בלבבך" ופסקו הר"מ בפ"ו מהלכות דעות ושאר פוסקים, ואילו נידון דידן אין זה שנאת לב כי אם שנאה גלויה, שהרי נשבע בפניו שלא להזכירו במי שבירך והרי זו שנאה גלויה ואינה בכלל לאו זה, אכתי עובר הוא בלאו דלא תקום ולא תטור את בני עמך כמ"ש הר"מ בספר המצוות בל"ת ש"ב וז"ל: לשון ספרי לא אמרתי כי אם שנאה שכלב אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונאו אינו עובר על לאו זה אבל עובר על לא תקום ולא תטור ועל ואהבת לרעך כמוך, הרי לך דעל שנאה גלויה קאי עליה בלא תקום ולא תטור.

ואי ק"ל היכי פסיק הרב דעל שנאה גלויה קאי בלאו דלא תקום, תינח אם חבירו חטא לו שייך שפיר לא תקום אבל בשונאו שנאת חנם היכי שייך לא תקום, י"ל דקרא לרבותא נקיט אף בשחבירו חטא כנגדו דקאי בלאו וכ"ש בשנאת חנם.

שאלה: הוה עובדא באיש א' שבעלייתו לס"ת נדר לו לש"ץ מתנה מועטת במי-שבירך הנהוג, ואחר זה שאל לו ארבע וה' פעמים הש"ץ לעולה מה שנדר לו והיה דוחה אותו מיום אל יום הלך ושוב, והנראה שכוונתו היה שלא ליתן מה שנדר. וכראות הש"ץ כן נשבע שאם לא יפרע לו את נדרו, שלא להזכירו במי-שבירך הנהוג שמזכיר העולה לקצת יחידי הקהל אחיו ורעיו כפי רצון העולה. והיי כשמוע ראובן את שבועת הש"ץ, נשבע גם הוא שלא לפרוע לו מה שנדר, ובמאי דביני וביני האיש הירא את דבר ה' אוהב שלום, לתווך השלום שביניהם נתן בעד ראובן לש"ץ מה שנדר בלי ידיעתו כדי לקיים שני השבועות ודעתו להפרע מהנודר מה שנתן עד שוב חמת ראובן. העל אלה בבעו מיני' אי יש חלות מעיקרא לשבועת הש"ץ, וגם אי חיילה שבועת הנודר, וגם אם הותרו השבועות ונתקיימו במה שפרע זה בעד הנודר בלי ידיעת ראובן, וגם אי מצוי זה האיש להפרע מן הנודר מה שפרע בעדו בדין.

תשובה: רואה אני את אשר נעשה רעה חולה דכמעט שני השבועות קרובות הם לשבועות שוא, ושניהם ראויים לנזיפה על שהם פרוצים בעון נדרים ושבועות, שידוע הוא כמה הפליגו רז"ל בחומר עון זה ואין צורך להאריך בזה.

[לרמב"ם - שנאה גלויה אינו ב"לא תשנא" אבל עובר ב"לא תקום]

[שיטת הראשונים ד"לא תקום" עוברים רק על דבר שבממון]

[כאן האריך המחבר בשיטת היראים סמ"ג וסמ"ק דלא תקום קאי רק על דברים שבממון דלא כרמב"ם הנ"ל שבכל שנהא גלויה עובר בלא תקום ואח"כ כתב]:

ומתוך דברי רש"י והרא"ש בנדרים דף ס"ה יש להכריח ג"כ שחלוקים על סברת הר"מ, שהרי כתב גבי אותה ששנינו פותחין לו מן הכתוב בתורה ואומרים לו אילו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ולא תטור ועל לא תשנא את אחיך בלבבך ואהבת לרעך וכו' לא היית נודר, ופירש רש"י שאם בקשת ממנו כלי ולא השאילך והדרתו הנאתך או שעשה לך דבר שלא כהוגן ומתוך שנהא הדרתו והתורה אמרה לא תשנא את אחיך בלבבך כו', הרי נראה בדבר אחד שייכי שני לאוין אלו לא תקום ולא תשנא, גם ממה שהוצרך לאוקומי שבקש ממנו כלי ולא השאילו ועל זה הדרת הנאתך נראה דבשאר מילי אינו עובר בלא תקום.

גם הרא"ש כתב: על לא תקום, כגון שנדר שלא להשאיל כליו לשכניו על שלא השאיל לו והני קראי דרשינן להו על שאילת כלים. ועל לא תשנא, שנדר שלא לשאול בשלומי ע"כ, הרי נראה דכל שנהא ליתיה בלא תקום, וכדברי הרא"ש כתב הטור יו"ד סי' רכ"ח, באופן דכל שנהא גלויה לדעת הרא"ם והסמ"ג וסמ"ק ורש"י והרא"ש והטור ליתיה בלאו דלא תקום היפך דעת הר"מ והחינוך.

[מחלוקת הראשונים בעיקר לאו דלא תשנא]

גם מתוך דבריהם נ"ל שחלוקים על הר"מ ג"כ בעיקר הלאו דלא תשנא, דאילו להר"מ והחינוך כי אמרו רז"ל בשנאת לב הכתוב מדבר היינו דברים כפשטן ששונאו בלב ואין חבירו מכירו ע"ד שאמרו שלא ידבר אחד בפנה ואחד בלב, אבל לרש"י והרא"ש והטור גם שהודיעו לחבירו ששונאו קאי בלא תשנא, שהרי כי הדירו הנאה או שנדר שלא לשאול בשלומי הרי הודיעו שהוא שונאו והיכי קאי בלא תשנא, כי ע"כ ע"כ דלדבריהם כי אמרו בשנאת הלב הכתוב מדבר לאו למעוטי שנהא גלויה אלא לרבווי שנאת לב, דכל שנהא בלי מעשה כגון שהכהו או חירפו או קללו, שנאת לב מיקרי, כל שאינו מזיקו בשנאתו⁴, וכ"כ הרב דינא דחיי בדעת הסמ"ג בלאו דלא תשנא ע"ש.

ולפ"ז כל שנהא בין בלב בין שהודיעו לחבירו קאי בלאו, למר בכל גווי בלא תשנא ולמר בשנאה גלויה בלא תקום, ומ"מ לדעת הר"מ והחינוך קשה מהך מתני' דתני דכי הדיר אחר בהנאתו או לשאול בשלומי קאי בלא תשנא וה"ז שנהא גלויה ולא שייך לדבריו לא תשנא, ודוחק לומר שנדר בינו לבינו בסתר ובא להתיר את נדרו ובכח"ג הוא דקאי בלא תשנא.

[ביאור שיטת הסמ"ק]

והנה ראיתי להסמ"ק סי' י"ז שכתב וז"ל: לא תשנא את אחיך, אינו בכלל ואהבת לרעך, שמזהיר אותנו על אותו שמותר לשנאותו כגון שעבר עבירה, דאפ"ה לשונאו בלב ולהראות לו פנים יפות אסור, אלא יראה לו שנאתו ע"כ. הנה נראה דס"ל דלא תשנא ברשע משתעי, ואע"ג שאמרו בפסחים דף קי"ג בראה בחבירו דבר ערוה דכ"ע מותרים

[ביאור שיטת הרמב"ם בלאו ד"לא תשנא", וצ"ע בדברי ה"כסף משנה"]

ומזה אני תמיה להכס"מ בפ"ו מה' דעות ה"ה שכתב עמ"ש הר"ם אבל המכה את חבירו והמחרפו אע"פ שאינו רשאי אינו עובר על לא תשנא וז"ל: אע"פ שאינו רשאי שעובר על לא יוסיף וכן המחרפו אע"פ שאינו רשאי מאחר שאינו מכהו ומחרפו משנאתו אותו אינו עובר משום לא תשנא וכתב רבינו כן מדתניא בת"כ יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו ת"ל בלבבך לא אמרתי כי אם שנהא בלב עכ"ל.

הנה נראה מדבריו דכי אמרו בת"כ ובערכין דלא קפיד קרא כי אם שנהא בלב, לאו דשנאה גלויה ליתא בלאו זה, אלא מיעט הכאה וחירוף שאינה ע"י שנהא, אבל אם יהיה מכה שנהא אה"נ דקאי עליה בלא תשנא נמי. ולא יכולתי להלום זה דא"כ למ"ל "בלבבך" ליכתוב לא תשנא את אחיך סתם, שכולל שנאת לב ושנאה גלויה, וכי הכהו וחירפו שלא מכה שנהא בודאי שאינו עובר כיון שאינו שונאו ולמ"ל מיעוט זה, ועוד שהרי הרב בספר המצוות בס"ב ש"ב שכתבתי לעיל כתב להדיא שעל שנהא גלויה לא קאי עליה בלא תשנא.

והיה נ"ל שהרב הוקשה לו בענין זה, דאיך יצויר שעל שנהא גלויה כגון שהכהו וחירפו, שאינו בלאו זה, והרי מי הביאו לזה להכותו או לחרפו אם לא ששנאו בלב, דהלב גומר, וכיון שגמר דעתו להכותו הרי עבר על לא תשנא, שענין שנאת לב קודם הוא עכ"פ לשנאה גלויה, ועל זה הכריח דהכא כי מיעט הכאה וחירוף היינו שלא מכה שנהא אלא לרצונו או בדרך שחוק או להראות לעומדים שם כי כביר מצאה ידו. ולדידי לא מכרעא, שהרי השונא בלב כל זמן ששונאו עובר הוא בלאו והוא איסור נמשך, וכי הראה לו השנאה הרי נפק מכלל איסור זה ועובר על לא תקום ואם הכהו עובר על לא יוסיף, וגלי לן קרא דשנאת לב עובר בלאו אחד ושנאה גלויה בלאו אחר, דאל"ה בשנאה גלויה היה עובר בשני לאוין בלא תקום ולא תשנא. זהו הנ"ל בדעת הר"ם, ודברי הכס"מ צ"ע.

... ומ"מ למדנו דהשונא בלב ולא הודיעו לחבירו ששונאו קאי בלא תשנא, ואם הודיעו שהוא שונאו נפיק מכלל לאו זה ועובר בלא תקום, ואם הכהו קאי בלא יוסיף להכותו, ואם הכלים פניו קאי בלא תשא עליו חטא, ואם חרפו או צערו בדברים קאי בלא תונו. וצריך יישוב בהודיעו לחבירו ואח"כ הכהו או חירפו אי קאי עליה בתרי, א"ד דלהוי כשנאה גלויה דנפיק משנאת לב³.

ונראה ודאי כצד הראשון דל"ד כלל דהתם כי הראה לו השנאה אין כאן שנאת לב עוד כלל דכי כתיב "בלבבך" היינו לומר שאינו יודע זה השנאה כי אם לבו, אבל בשנאה גלויה כי הכהו נמי הרי אחרי הכאה אכתי הוי שונאו דאיסור הכאה וחירוף אינו איסור נמשך כמו שנהא גלויה ושנאת לב.

ובספר החינוך פרשת קדושים סי' רמ"ה כתב בזה כדברי הר"ם, גם לשם סי' רמ"ז ורמ"ח כתב דהשונא את חבירו או שציערו קאי בלא תקום ע"ש.

עובר בב' לאוין [לא תשנא ולא תקום], גם כאן בשעת ההכאה עובר רק משום לא יוסיף ונפיק מ"לא תקום".

4. פירוש, לשיטת רש"י והרא"ש שכתבו שבנדר עובר בלא תשנא אף דהוי שנהא גלויה, פירש המחבר מסקנת הברייתא דאינו עובר בלא תשנא אלא במעשים של היזק לחבירו, כגון הכאה וקללה, אבל אם רק מודיע שנאתו בגלוי בלי להזיקו, זה עדיין בכלל "שנאת לב" ועובר בלא תשנא. ע"ע בדברי המחבר לקמן ד"ה גם מתוך דבריו.

"חזקתו משקר" ולא משום שנאה. ומש"כ "וכבעינן למימר", כוונתו בהמשך הקטע שכתב: "וע"כ נאמר דהיינו דצייתיה עליה לא תטה משפט אביונך דאע"פ שמותר לשנאותו, בעת המשפט יהיו שניהם לענין המשפט ההוא שקולים".

3. ביאור הספק: לעיל כתב שכאשר הודיע לחבירו שנאתו דעובר ב"לא תקום" בלבד ועל "לא תשנא" כבר אינו עובר, ומסתפק כאשר כבר גילה שנאתו ואח"כ הכה את חבירו האם בשעת ההכאה עובר בב' לאוין, לא יוסיף ולא תקום, או שנאמר כמו שמצינו ב"לא תשנא" שכאשר מגלה שנאתו אינו

סימן נ"ה ע"ש, אבל אם אינו מעיד ושונא, לא חשיב מעיד, שאין חבירו יכול להחזיק את זה לרשע דדלמא השונא הוא הרשע דעבר בלא תשנא ולא ראה בו שום איסור דכולם בחזקת כשרים ומאי חזית דסמכת אהאי, ומ"מ אינו יכול לשנא את השונא כיון שהתורה נתנה לו רשות לשנא לעד יחיד.

וכ"נ להכריח מעיקר הסוגיא במ"ש מהו למימר ליה לרביה למיסנייה אי ידע דמהימן ליה כבי תרי לימא ליה ואי לאו לא לימא ליה, וקשה דכי מהימן ליה סוף סוף עד אחד בהכחשה הוא ולא כלום הוי כמ"ש בקדושין דף ס"ו אי דקא מכחיש ליה מי מהימן, ואף שגבי עד אחד המעיד באשתו שזנתה אמרין שם דחייב לגרשה כמ"ש בטור אה"ע סי' קט"ו וע"ש בב"י, התם אין איסור לגרשה לכ"ע בכה"ג, אבל הכא דלצדיק אסור לשנאותו וכל ישראל בחזקת כשרים הם א"כ כי מעיד תלמידו ומהימן ליה נמי מי התירו מהלאו והיכן כתיבא דבר זה, אך למ"ש ל"ק דאיסור זה שנייא הוא דלא נמסר לב"ד לייסרו או להוכיחו אם שונא לחבירו וקמי שמיא גליא וכל כי האי אי לא מהימן ליה כבי תרי הו"ל חד וחד ואוקי גברא אחזקתיה, אבל אי מהימן ליה כבי תרי סמי חדא מקמי תרי ואין לו עון.

[בדברי מהרי"ק]

וראיתי להרי"ק [מהרי"ק] שורש קפ"ח שהכריח בעד יחיד דמעיד בחבירו דאסור לביישו על פי עדותו ואפילו לשנאותו בלב אסור, ממ"ש בפסחים ומי שרי למסנייה... הרי נראה דלא מהימנין ליה למסנייה דאי שרי למסנייה על פיו אחתי תיקשי כ"ע נמי מסנא סני לי, אלא ודאי דדוקא איהו שרי למסנייה שהרי ידע בו בודאי שהוא רשע כפירוש הרשב"ם שם ע"ש. הנה מבואר דנקיט בפשיטות נגד דברי הסמ"ק, דאי לדבריו הלא בשנאת לב בכ"ג אסיר, וק"ק דהי"ל להזכיר דלא קי"ל בהא כסמ"ק.

גם מתוך דבריו דן אנכי דקאי בשיטת הר"ם והחינוך, דאי לשאר הפוסקים דלאו דלא תשנא הוי בין לשנאת לב ושנאה גלויה לא היה לו להזכיר שנאת לב, וי"ל ע"פ מ"ש לעיל [ד"ה גם מתוך דבריהם] דלדבריהם שנאת לב ר"ל שאינה בפועל שמכחו או מחרפו אבל שנאה אפילו גלויה מקרי שנאת לב.

ומ"מ בעיקר ראייתו קשה דנראה דלא מכרעא, שי"ל דאה"נ שגם עד יחיד אם העיד שרי למסנייה על פיו, ומ"ש אלא דחזי ביה דבר ערוה היינו עפ"י מה שנתבאר לעיל שהעד אסור לו להעיד, וא"כ שפיר קאמר שונאך, דבסתם קרא בכשר איירי שאינו מעיד עליו וא"כ כ"ע היכי ישנאוהו, אבל אה"נ דאם עבר והעיד כנ"ד דשרי למסנייה. ולדידי הראיה לדינו הוי מ"ש שם דאסור להעיד דכתיב לא יקום עד אחד באיש שאינו נאמן וא"כ הו"ל הולך רכיל כמ"ש רשב"ם וא"כ כיון דהתורה לא האמינו ואי שונא קאי בלאו דלא תשנא א"כ היכי יהיה מותר למסנייה על פיו, ודברי הרב קשים בעיני.

[בדברי הרשד"ם שהשונא ע"פ עד אחד עובר רק באיסור דרבנן]

ובעמדי בדבר זה ראיתי להרשד"ם חלק י"ד סי' רט"ו שהביא דברי הרי"ק"ו אלו וסיים הכי: דעפ"י עד אחד אין לביישו ולא אפילו לשנאותו, ואם ח"ו שונא אותו עבר על איסור דרבנן, והמביישו עובר על איסור תורה דלא תשא עליו חטא, ע"ש. וקשה שהרי גם השונא קאי בלאו דלא תשנא, ואין כתב דהוי איסור דרבנן...

והנראה דס"ל דהו"ל כאוקי תרי בהדי תרי ואולינן להחמיר, דה"נ זה שהעיד על זה הו"ל חד בחד, וכה"ג לא קאי בלאו. והוא דבר תימה דכיון דעד אחד אינו נאמן ואסור להעיד וכל אדם בחזקת כשר הוי וא"כ מי התיר לנו הלאו דלא תשנא, ועיין בסמ"ג לאוין רי"ג

לשנאותו, היינו דוקא שנאה גלויה, אבל שנאת לב אף ברשע אסור. ומדברי הר"מ בפ"ו מהלכות דעות למדקדק בדבריו יראה שחלוק על זה דברשע גם שנאת לב שרי. גם מתוך פרש"י בערכין דף ט"ז שכתב דלא תשנא על דבר תוכחה, דהיינו כשהוכיחו ולא קבל שרי, חולק נמי על דברי הסמ"ק. גם הרא"ם בסי' ל"ט כתב דלא תשנא בכשר כתיב דאילו ברשע מצוה לשנאותו, וכ"כ בספר החינוך סי' רמ"ה והסמ"ג לאוין סי' ה', באופן שדברי הסמ"ק דברי יחיד הם. ומ"מ נראה שגם לדבריו כי שנא את חבירו כשר בין בלבב בין שנאה גלויה קאי בלא תשנא, דכיון שאסרה תורה שנאת לב ברשע מכלל דבצדיק בכלל גווינו אסור, ובהכי לא קשה עליו ממ"ש בפסחים ובב"מ (דף ל"ב) בפסוק כי תראה חמור שונאך ומי שרי למסנייה והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא כ"ע נמי מסנא סנו ליה כו', הרי נראה דברשע לא קאי עליה בלא תשנא, אך למ"ש שגם הרב מודה דלא תשנא קאי בין ברשע בין בצדיק דתיבת "בלבבך" קאי לרשע דוקא דלא אסיר כי אם שנאת לב, ל"ק, דהתם הכי קשיא ליה ומי שרי למסנייה והכתיב לא תשנא אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא כ"ע נמי מסנא סני ליה, ולהך אוקימתא כי כתיב כי תראה חמור שונאך היינו בשנאה גלויה.

ועפ"י דרכו ל"ק ממ"ש התוס' שם בד"ה שראה ממ"ש אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכופף את יצרו ואילו בסוגיין אסיקנא דמצוה לשנאותו ע"ש, דלדברי הרב י"ל דהתם בשונא בלב איירי שזה אסור גם ברשע.

ובהכי ל"ק נמי ממ"ש הסמ"ק גופיה סי' רפ"ב במצות צדקה וז"ל: וכתב הרא"ם שאם היה העני עובר עבירה להכעיס אינו חייב לזנון דלא קרינן ביה אחיך עד שישבו בתשובה, כ"נ ממ"ש בההוא דזבן נפשיה ללודאי, וגם אם משומד לתיאבון היה אומר כן, הרי דפשיט ליה דרשע בעבירה אחת לאו אחיך מיקרי, וא"כ הכא דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך היכי מוקי ליה ברשע, אך למ"ש י"ל דס"ל דלא תשנא את אחיך בצדיק כתיב והיינו בכל מין שנאה, וכי דריש בלבבך דאתי לשנאת לב ברשע היינו מכח ריבוי דאילו בצדיק בכל גווינו אסור, וקרא הכי דייק דכתיב "בלבבך" לבסוף, דאל"ה הכי הו"ל לכתוב לא תשנא בלבבך את אחיך.

אלא שכל זה אינו מתיישב בדבריו שכתב דלא תשנא אינו בכלל ואהבת לרעך דהכא מזהיר על מי שהותר לשנאותו שלא לשונא בלב, הנה נראה שכל לאו זה ברשע איירי, וזה דבר תימה מהסוגיא דפסחים וממ"ש הרב גופיה בסי' רפ"ב וצ"ע.

[עוד בסמ"ק, ובחילוק בין שנאה גלויה למעיד עליו בבית דין]

ובר מן דין ק"ל לדבריו דכי הותר לשנא את הרשע היינו שנאה גלויה, א"כ היכי אסיקנא שם בפסחים דעד יחידי הרואה דבר ערוה לחבירו דהותר לשנאותו, ואי בשנאה גלויה הו"ל מעיד בו שראה בו דבר ערוה, וכבר אמרו שם ג' הקב"ה שונאן וחד מינייהו עד יחיד הרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו, ומה גם דכי שונא שנאה גלויה יהיה רשע בעיני הבריות דקעבר בלא תשנא ועל עשה דואהבת לרעך, ואם ינצל עצמו באומרו ראיתי בו דבר ערוה הו"ל עד יחיד כי ע"כ ע"כ דכי התירה התורה שנאה ברשע היינו גם שנאת לב ובעד יחיד שרי לשנאותו בלב שהוא דבר מסור בינו לבין קונו וידינו אל תהי בו.

ולזה נ"ל ליישב שדעת הרב דשנאה גלויה אינו מסור לב"ד, דהרי התירה התורה בעד יחיד הרואה דבר ערוה שמותר לשנאותו וא"כ כל שונא יאמר ראיתי בו דבר ערוה, וכי אמרו דג' הקב"ה שונאן עד יחיד שראה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו, היינו דברים כהוייתן שהולך לב"ד להעיד על עון שראה בו, וכ"נ מתשובת התשב"ץ ח"ב

מדבריהם כמו שאמרו בב"מ דף ל"ב מ"מ אגב דצדיק חס הקב"ה לצער בהמה דרשע וחייבו משא"כ בלא תקום, וי"ל דאין ידיעתו כידיעתו בדברים של ממון חילק בין הציווים, אבל להר"מ והחינוך קשה, ואולי שגם לדבריו כי התירה התורה לשנוא את הרשעים היינו שנאת לב לבד ולא שנאה גלויה. ואינו מספיק, שנראה דכל שנאה שרי ברשע.

[במי שנדר שלא ידבר עם חבירו ג' ימים]

ועיין בשו"ת גינת ורדים ח"ד כלל ב' סי' ז' במי שנדר נזירות שמשון שלא לדבר עם חבירו על שהוציא עליו ש"ר, כתב הרב דעובר בלאו דלא תשנא ע"ש, והדבר קשה שכל שהוציא עליו שם רע רשע מיקרי ושרי למסנייה. גם ראיתי להר"י הלוי שם בס"ח' שכתב דאם נשבע שלא ידבר עם חבירו אינו עובר בלא תשנא בשביל שאינו מדבר עמו ע"ש, ואין דבריו נראין שבזה ודאי עובר כדתנן בסנהדרין דף כ"ז איזהו שונא כל שלא דבר עמו ג' ימים באיבה, אלא שיש לגמגם שאם הסיר האיבה אבל אינו מדבר בשביל נדרו אי כה"ג עובר כיון שנדר באיבה, או דלמא כל שאין לו איבה עכשיו אלא שמתוך שכבר נדר אינו מדבר אה"נ שאינו עובר, וצריך יישוב. וראיתי להרשב"א ח"ג סי' שיי"ב בכעין נדון זה לא כתב דהוי לבטל המצוה, שמע מינה דהעיקר כצד שני [ועי' תשב"ץ ח"ב סי' נ"ג].

[מסקנת המחבר לענין השבועה הנ"ל]

ומ"מ למה שאנו דנים בשבועת הש"ץ דאית ביה שנאה למ"ש לכ"ע איכא ביטול לאו ועשה, וא"כ היה נראה דהוי שבועת שוא, אלא דלמה שנתבאר דעד יחיד מותר לשנוא אף שנאה גלויה א"כ אין כאן ביטול לאו דדילמא דבר ערוה חזא ביה, ואף אם יאמר לא ראיתי בו שום דבר איסור נראה דאינו נאמן דאין אדם משים עצמו רשע, באופן שנראה דבלאו זה שבועה חייל עלה.

ועוד דלדעת רוב הפוסקים דסברי דשנאת לב ושנאה גלויה הכל בלאו א' הם וענין אחד הוא א"כ אין בשבועה זו ביטול לאו שהרי הורה שהי"ל שנאה אלא שע"י השבועה נגלה השנאה ואין השבועה גרם ביטול לאו כלל. וגם להר"מ וחינוך אין בשבועה זו כי אם שינוי לאו, דעד עכשיו הוה קאי בלא תשנא ועכשיו בלא תקום וכה"ג מנ"ל דחשיב ביטול מצוה. ותו שי"ל דלאו מכח שנאה נשבע שלא להזכירו במי-שבירך כי אם שסבור הוא שע"י זה יפרע לו את נדרו, והלב יודע אם לעקל או לעקלקלות והנסתרות לה' אלקינו, ואין נתיר לו לעבור על שבועתו...

[ע"כ לענין לאו דלא תשנא ומכאן האריך המחבר לענין אונאת דברים והלבנת פנים עי"ש באריכות].

שכתב דהמעיד יחיד קאי בלאו. ואולי כיון שמצינו דאי מהימן ליה רבו כבי תרי דנאמן ושרי לרבו למסנייה משא"כ בכל התורה כולה, א"כ מסתבר דלא אסיר כה"ג אלא מדבריהם גם באינו כבי תרי, ומשם למד זה. ובאמת דהיא גופא צריך יישוב, וכעת צ"ע אי כה"ג קאי בלאו ודו"ק.

[ביאור בסוגיא דסנהדרין דשונא פסול לדון]

ומפרשת העבור אעלה ארוכה למאי דהוה ק"ל באותה ששנינו בסנהדרין דף כ"ז האוהב והשונא איזהו שונא כל שלא דבר עמו ג' ימים באיבה דברי ר"י וחכ"א לא נחשדו ישראל על כך, ושם בש"ס נפק"ל זה מדכתיב והוא לא אויב לו יעידנו ולא מבקש רעתו ידינו, ורבנן חד לדיין, אידך לב' ת"ח ששונאין זה את זה שאסורים לישב יחד בדון, ופסקו הפוסקים כרבנן דשונא כשר להעיד ופסול לדון כמבואר בטור ח"מ סי' ז' וסי' ל"ג.

והדבר קשה שהרי מתבאר בטח"מ סי' ל"ד דהעובר עבירה אע"פ שאינו חייב מלקות פסול מדבריהם, ועיין בריב"ש סי' תר"ע ובכנה"ג הגהות ב"י אות כ"ו שדחו דבריו, ובמשנה למלך פ"ג מהל' מלוה ה"ו הכריח דהעובר על איסור תורה אף שאינו חייב מלקות לא בעינן חימוד ממון ע"ש, וא"כ איך פסקו דשונא כשר להעיד והרי עבר על לא תשנא ועל ואהבת לרעך כמוך, וע"ק לר"י למ"ל קרא לפסול שונא לעדות והרי איהו ס"ל דלאו שאין בו מעשה לוקין עליו וכמ"ש במכות דף ד' וא"כ הרי רשע הוי כיון דלקי דעבר אלאו דלא תשנא וכתוב אל תשת ידך עם רשע.

אך למ"ש ל"ק דלאו זה אינו מכירו לעובר עליו אלא הבורא ית' שמו לעד דכיון שהתירה התורה לשנוא לרואה דבר ערוה בחבירו אף שאינו נאמן וא"כ ה"נ אינו פסול דאימא דבר ערוה חזא ביה.

[עוד בשיטת הרמב"ם, ובמיעוט גוי מ"לא תקום"]

אך את זה ק"ל לשיטת הר"מ והחינוך דסברי דשנאה גלויה קאי בלאו דלא תקום ממ"ש בת"כ פ' קדושים לא תקום ולא תטור את בני עמך אבל אתה נוקם ונוטר לאחרים, דהיינו גויים. והשתא לדבריהם למ"ל מיעוט לגויים והרי אף ישראל שעבר עבירה אחת שרי למסנייה כדאיתא בפסחים דף קי"ג, ולא תקום שנאה הוי לדבריו.

אך להחולקים עליהם ל"ק שי"ל דכיון דבדבר שבממון הוי לא התירה תורה, ועיין ברא"ם סי' מ' שהביא ברייתא זו בדברים של ממון לא חילקה התורה בין רשע לצדיק כמו בפריקה ורבית ואבידה וה"נ דכוותא. אף שיש לגמגם מ"ש מצדקה וג"ח שאינו מצוה על הרשע והשאינני קרדומך בכלל ג"ח. ומפריקה דכתיב כי תראה חמור שונאך שחייב אף ברשע אף דהוי כעין ג"ח, ל"ק, שי"ל דהתם למאי דקי"ל צער ב"ח דאורייתא אין צד לחלק בין רשע לצדיק ולמ"ד צב"ח

< נב >

משנת חכמים / להג"ר יוסף הויכגלרנטר ז"ל, אב"ד זמאשטש, שנת תקנ"ב

הלכות דעות ובו ששה מצוות ל"ת לדעת הרמב"ם ז"ל ודעת המחברים יבואר בס"ד

ל"ת ה: שלא לשנא אדם מישראל, והעובר עובר בלאו שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, ועובר ג"כ בעשה שנאמר ואהבת לרעך וגו'. ושנאה שבלב אסרה תורה אף שאין בו נקימה או נמירה ואין צריך לומר הכאה וקללה. ואף שאין לוקין על לאו זה עון גדול הוא ויודע מחשבות יפרע ממנו.

צנפת פנח [מסקנות ופסקי דינים]

א. אם ראה את חברו יחידי עובר עבירה, מצוה לו לשנאותו, ואין חילוק בין ראהו עובר עבירה להכעיס או לתיאבון, וכמו כן אין חילוק בין אם עובר איסור דאורייתא ובין עובר איסור דרבנן, בכל ענין כיון שראהו שעובר במזיד ואינו מחזיק בתורה ומצוות כישראל גמור, שרי לשנאותו או מצוה, למר כדאית ליה כו'.

ב. לכאורה נראה דדוקא בראהו בעצמו עובר עבירה, אבל אם הגיד לו אדם על עצמו שעבר עבירה י"ל כיון דקיי"ל דאין אדם משים עצמו רשיעא ואינו נאמן על עצמו, לכן אסור לשנאותו.

ג. מצות פריקה וטעינה היא אף לישראל עובר עבירה, ודוקא בעובר לתיאבון אבל עובר להכעיס הוא בכלל מורידין ולא מעלין, כן מבואר להדיא.

ד. לדעת התוס' הא דשנא לטעון ואוהב לפרוק שונא קודם, היינו אף בשנא שראהו עובר עבירה, ואינו כן דעת הפוסקים.

ה. מומר לתיאבון אינו חייב לפדותו, רק אם רוצה לעשות לפנים משורת הדין יכול לפדותו דעכ"פ אינו עביר איסורא כשפודהו.

ו. הא דמצוה לשנאותו כשראהו עובר עבירה היינו אם הוכיחו ולא קיבל תוכחתו לשוב למוטב, אז הוא דשרי לשנאותו, דהוי בחזקת עובר עבירה ממש, אבל אם עבר ולא הוכיחו עדיין כלל אין לו להחזיק אותו לרשע דיכול להתנצל ולומר שהוא שוגג, ויש לדמות דין למ"ש הפוסקים לענין עדות בראהו עובר עבירה אם נקרא רשע ומשם יש ללמוד לכאן.

ז. אף דקיי"ל דעובר עבירה דרבנן אינו נעשה חשוד לפסלו לדין, ובפרט אם לא עבר על חימוד ממון, מ"מ אם ראהו עובר עבירה דרבנן לא ישב עמו בדין כיון דמדינא מצוה לשנאותו, וקיי"ל דת"ח השונאים זא"ז לא ישובו בדין יחד.

ח. נראה קצת דאם חטא לו חברו יכול למחול לו, ואין צריך להוכיחו, כיון שאינו נוטר לו שום שנאה.

ט. אם גזלו חברו או הזיקו, מדת חסידות למחול לו בכדי שלא יענש חברו בגללו... [עיי"ש שהאריך בדין זה ממה שדרשו מפסוק וה' יסלח לה, ומעוד מקומות].

יבין שמועה [בירור הלכה ופלפול]

א. שלא לשנא כו', בפרק ערבי פסחים (ק"ג:) אמרינן אם רואה אדם דבר עבירה בחבירו מותר לו לשנאותו שנאמר כי תראה חמור שונאך

רובץ תחת משאו כו', האי שונא היכי דמי כו' אלא פשיטא שונא ישראל ומי שרי למיסני הא כתיב לא תשנא כו', אלא לאו בכה"ג דחזי ביה דבר עבירה, ורנב"י אמר מצוה לשנאותו שנאמר כו'. ע"ש הסוגיא בארוכה דמבואר מדברי הש"ס דאי חזי סהדי דעבר עבירה כ"ע סני ליה, ולא הוי קרי שונאך אלא שראה דבר ערוה ביחידי ע"ש.

[מותר לשנא גם בעבר עבירה לתיאבון]

ונראה דהא דנקיט שראהו עובר עבירה, לאו דוקא שראהו עובר להכעיס, דאפילו אם ראהו עובר לתיאבון נמי דמותר או מצוה לשנאותו למר כדאית ליה כו', ואף דלכאורה יש מקום לומר דדוקא בעובר להכעיס הוא דשרי לשנאותו, והוא ע"פ מ"ש התוס' בפרק אין מעמידין (ע"ז דף כ"ו) ד"ה אני שונה כו' דמומר לתיאבון מצוה להחיותו ולפדותו דלא יצא מכלל אחוה, וכל היכא דכתיב אחיך מרבינן מיניה מומר לתיאבון וכמו שמחזירין אבדתו ע"ש דבריהם באריכות, א"כ ה"ה לשנאותו בלב נמי דכיון דהוא בכלל אחיך דאסור לשנא אותו בלב דהוי בכלל לא תשנא את אחיך כו'.

אבל באמת זה אינו דאי נימא לחלק כנ"ל קשה דלמה ליה לש"ס לאתויי דמותר לשנאותו אם ראהו עובר עבירה מקרא דכי תראה כו', הא תיפוק ליה מפשטיה דקרא דכתיב לא תשנא את אחיך ועובר להכעיס לאו בכלל אחוה הוא, אלא ודאי דאף עובר לתיאבון שהוא בכלל אחיך אפ"ה שרי לשנאותו, וע"כ דשני טובא לענין להחיותו ולענין שנאה בלב.

ואף דראיה זו יש לדחות מכל מקום יש להביא קצת סמוכין לזה, דהנה בש"ס שם מוקי להאי קרא דכי תראה כו', בשונא ישראל. והנה זה לשון הרמב"ם סוף (פ"ד) [פ"ג] מהלכות רוצח השונא האמור בתורה כו' אלא מישראל כו' ואיך כו' כגון שראהו לבדו עובר עבירה והתרה בו ולא חזר הרי זה מצוה לשנאותו כו' ואע"פ שלא עשה תשובה עדיין אם מצאו נבהל במשאו מצוה לטעון ולפרוק עמו ולא יניחנו נוטה למות שמא ישהה בשביל ממון ויבא לידי סכנה והתורה הקפידה על נפשות מישראל בין רשעים כו' ע"ש. וע"כ היינו בראהו עובר לתיאבון דאם עבר להכעיס הרי הוא בכלל אלו דמורידין ולא מעלין וכמבואר בש"ס וברמב"ם פ"ד מהלכות רוצח, א"כ מה לנו לחוש לשמא ימות, אלא ע"כ דהיינו בעובר לתיאבון ואפ"ה מותר לשנאותו, והיינו כמ"ש דאף דמצוה להחיותו מצוה לשנאותו בלב.

ונראה דלאו לענין לשנאותו לבד מרבינן לעובר לתיאבון, ואבאר דהנה הרמב"ם פ"ח מהלכות מתנות עניים כתב דאם עובר עבירה להכעיס דאסור לפדותו, ולמד הב"ח ז"ל מדבריו ביו"ד סימן רנ"א דמומר לתיאבון ג"כ אין חיוב לפדותו, אלא דאין איסור בדבר אם

דמוטב שיהיו שוגגין כו', ולא עדיף מעובר על דבר שאינו מפורש בתורה וממילא דאסור לשנאותו כיון דלא נודע לו דעבר במזיד. אלא דבאמת זה אינו, דחדא מי לא עסקינן בידוע שעבר במזיד, ועוד דהא דאין להוכיחו היינו בידוע שלא יקבל ממנו אבל אי לא"ה יכול להוכיחו בכל ענין.

והנה בש"ס ובש"ע חו"מ סי' ז' מבואר דשני תלמידי חכמים השונאים זה לזה לא ישובו בדין יחד, והקשה בתומים היכא משכחת ליה להאי דינא דכי יעלה על הדעת שיהיו רשעים ויהיו עוברים על לאו דלא תשנא את אחיך כו', ואין לומר דאירי שראו זה את זה עוברים עבירה דא"כ בלא"ה נמי אסורים לישב בדין כמבואר בסי' הנ"ל סעיף י', ע"כ תורף קושיא של האו"ת עי"ש.

ובאמת גוף קושייתו לא קשה מידי, דהא מצינן בכמה פעמים שאף על ידי מחלוקת לש"ש נולד שנאה בין החכמים, ועיין שלהי מס' יומא במעשה דרב ור"ח, ואמרין נמי ת"ח שבבבל שונאים זה לזה, הרי מצינו בשנאה ומחלוקת אף שהיה לש"ש.

אלא דאף לדברי האו"ת דלא מצינו שנאה כ"א בראהו עובר עבירה יש לומר דהא דמייתי בש"ס מקרא דת"ח השונאים זה את זה לא ישובו בדין יחד, דליכא למידק אקרא גופי' ד"ל דקרא איירי בראהו את חבירו עובר על מ"ע או על לאו שאין בו מלקות דמדאורייתא כשר לדין, ואפ"ה מצוה לשנאותו, ושפיר דאמר דאף דמן התורה כשר לדין אפ"ה לא ישוב עמו בדין דשנא זה את זה. ועל דברי הפוסקים שהביאו הדין דב' ת"ח השונאים זא"ז דלא ישובו יחד בדין דליכא לאוקמא בכה"ג דראהו עובר על לאו שאין בו מלקות דהא קי"ל דאם עבר על לאו שאין בו מלקות הוא פסול מדרבנן, א"כ בלא"ה נמי דפסול לדין, י"ל דאיירי בראהו עובר עבירה דרבנן דמותר לשנאותו וכמש"ל ואפ"ה אינו פסול לדין וכמ"ש התוס' פרק איזהו נשך (דף ע"ב) דאם עבר איסור דרבנן אינו פסול כ"א בעובר מחמת חימוד ממון ועיין בחו"מ ר"ס ל"ד ובהגה סעיף ג' שם, וכמו שכשר להעיד כן כשר לדין.

ומה שדקדק עוד בספר או"ת בסנהדרין שראו באחד שהרג את הנפש, איך עד הרוואה נעשה דיין הא כיון שראהו עובר עבירה מיסני סני ליה ושונא פסול לדין עי"ש שהאר"י. ואף לפי תירוצו יש לדקדק לר' יהודה דס"ל דשונא פסול להעיד א"כ היכי משכחת לה דין עדות בדיני נפשות כלל, ויש לדקדק ג"כ למאי דאמרין בגמ' אי דאיכא סהדי דעבד איסורא כ"ע מיסני סני ליה א"כ היאך יכולין לדון דיני נפשות הא כיון דעדים מעידין לפנייהם כ"ע סני' ליה ושונא פסול לדין — אלא דע"כ צריכין לחלק ולומר דהא דשונא פסול לדין או לעדות לר"י היינו אם כבר הוא שונא אותו, אבל אם באותו דבר שראהו עובר ומעיד עליו ודן אותו עפ"י מעשיו אין לפסול מחמתו, דהרי השנאה והדין והעדויות באין כאחד, ואי לא דראהו עובר עבירה זו שיש מיתה לא היה שונאו, לכן אין לפסול מה"ט.

ב. אחד מישראל כו', בסמ"ק סימן י"ז כתב: לאו דלא תשנא כו' ואינו בכלל ואהבת, שמזהיר אותנו על אותו שמותר לשנאותו כגון אם עבר עבירה דאפ"ה אסור לשנאותו בלב אלא יראה לו שנאתו עכ"ל. ויל"ד דלפי המבואר בש"ס דפסחים אינו כן, דאמרין אי בשונא ישראל הא כתיב לא תשנא, אלא כגון דראהו עובר עבירה כו', אלמא בעובר עבירה ליתא ללאו דלא תשנא כלל, ומנ"ל להסמ"ק לומר דעשה ואהבת ליתא גביה ולא דלא תשנא איתא גבי', ועיין מה שכתוב לקמן ליישב דברי הסמ"ק.

ג. או הכאה, בש"ס דמס' ערכין (טז): אמרין ת"ר לא תשנא כו' יכול לא יכנו כו' ופרש"י לא יכנו על דבר תוכחה כו' ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר. וע"כ דרש"י ז"ל מפרש דהאי קרא דלא תשנא כו' איירי בראהו עובר עבירה ובא הכתוב להזהיר שלא לשנא

רוצים לפדותו. ומייתי שם מהא דאמרין במס' גיטין (דף מ"ד) דסבר ר' אמי למיפרקיה אם לא עבר להכעיס, היינו שרצה לעשות לפניו משורת הדין אבל מדינא לא היה מחויב לפדותו אף דלא עבר אלא לתיאבון ע"ש.

אלא דלכאורה יש לדקדק מנ"ל הא דאדרבא דיש ללמוד מהשבת אבידה דמרבין מומר לתיאבון, והשבת גופו אתיא מקרא דוהשבותו עיין בתוס', ומדמי ליה ילפינן דלפדותו הוי כמו השבת גופו. אלא ע"כ דס"ל להרמב"ם דלאו לכל מילי מרבין הוכחה, אלא דהשבת אבידה דמדינא הוא מצווין אנו להחזיר אבל השבת גופו לא אתרבי מש"ה אין מצווין לפדותו, ומ"מ [חייב] להצילו ואסור לעמוד על דמו. ובחילוקי דיני' הוא ע"ש ביו"ד סי' רנ"א סעיף ב' דיש חילוק בין הצלת גופו ובין לפדותו.

ואתי שפיר סוגיא דפסחים דלא מרבין מומר לתיאבון לענין שנאה שבלב מקרא דלא תשנא את אחיך, מאחר דשמעין מקרא דכי תראה דמותר לשנאותו. וממקומו הוא מוכרע דאי נימא דמרבין מומר לתיאבון לכל מילי דלא כמ"ש למעלה, א"כ קשה גופא קרא דכי תראה, ל"ל שונאך לרבות דמצוה לפרוק עם השונא הא בלא"ה גילף ק"ו דין פריקה מטעניה דהא בפריקה איכא צער בע"ח משא"כ בטעניה, ובטעניה כתיב לא תראה חמור אחיך נופל כו', וכל היכא דכתיב אחיך מומר לתיאבון נמי בכלל הוא, וא"כ אם חייבה תורה לטעון עמו כ"ש לפרוק, ואע"ג דיש לדחות דקרא אתי לאתויי פריקה בחנם אפילו בשונא, דמקרא דטעניה ה"א דיו כו' מה טעניה בשכר כו', אמנם לר"ש דס"ל במס' ב"מ (דף ל"ב) דפריקה וטעניה שווים אלא דלא מסיימי קראי ולבתר דכתיב תרוייהו הוא דמסיימי, יש לדקדק דל"ל שונאך, אלא ע"כ דלאו לגמרי מרבין מומר לתיאבון מקרא דאחיך וכמ"ש למעלה. ועיין בדרישה ביו"ד סי' רנ"א ודבריו אינם מוכרחים עיין בט"ז וש"ך.

קצת צ"ע שבהגה רמ"א סימן רנ"א ביו"ד הביא דעת הרמב"ם דמומר לתיאבון אין חיוב לפדותו בלי שום חולק, ובאמת דעת התוס' אינו [כן] שכתבו להדיא בפרק אין מעמידין דמדינא מומר לתיאבון חייב לפדותו ולהחיותו, גם מ"ש התוס' בפסחים דלמ"ד מצוה לשנאותו דקצת קשה מהא דאמרין אוהב לפרוק ושונא לטעון דשונא קודם כדי לכוף את יצרו דמה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאותו, ותירצו שם, משמע מדבריהם דאף בשונא שראהו עובר עבירה אפ"ה מצוה לטעון עמו ולהקדים לפריקה דאוהב, ולפי המבואר בחו"מ סי' רע"ב שהעתיק הש"ע לשון הרמב"ם ולא הביא כלל דברי התוס', ומבואר דהרמב"ם לא ס"ל כדעת התוס' כ"נ משם ברור, ועיין ב"פרשת דרכים" בדרך מצותיך שכתב שם דדעת הרמב"ם בזה כדעת התוס' ובאמת אינו כן ע"ש היטב.

[האם מותר לשנא בעובר איסור דרבנן]

והנה זה פשוט דהא דמצוה לשנא לעובר עבירה דאין חילוק בין ראהו עובר עבירה לאו או עבירת עשה דמאי שנא. אלא דיש להסתפק בראהו עובר עבירה דרבנן, מי נימא כיון דאינו מחזיק בתורה ומצוות כישראל גמור ואמרו העובר על דברי סופרים חייב מיתה, מצוה לשנאותו, או נימא דלא דמי איסור דאורייתא לאיסור דרבנן.

ולכאורה היה נראה כיון דזה פשוט דאם ראהו לחבירו עובר עבירה ואינו יודע אם הוא שוגג או מזיד דאסור לשנאותו, אם מצד הסברה דהוי דן את האדם לכף זכות לומר שהוא שוגג, אם מצד שמפורש בהדיא בהסמ"ג דהא דאם ראהו עובר עבירה היינו שהוכיחו פעמים רבות ולא קיבלו, ועיין ברמב"ם שהבאתי דמבואר להדיא שהוא מזיד כיון דהוכיחו ולא קיבל ממנו תוכחתו, וי"ל דאין זה כ"א בראהו עובר עבירה דאורייתא אבל בעובר אדרבנן דקי"ל דאסור להוכיחו

ולומר דאף שמוחל לו אפ"ה מצוה להודיעו שלא יוסיף עוד כזה, ויש קצת סעד לזה מהא דאיתא בילקוט בשם תנא דבי אליהו אם יש דבר בינו לבינך אמרהו לו ואל תהי חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא ע"ש, דמבואר מיניה קצת דמצוה להודיעו לחבירו מה שעשה שלא כהוגן.

אלא דבאמת אינו כן דאדרבא כשמוחל לו בלב שלם ה"ז מידת חסידות ואינו צריך להוכיח אותו כלל, שכתב להדיא שם הלכה ט' דמי שחטא עליו חבירו ולא רצה להוכיחו כו' מפני שהחוטא היה הדיט ביותר כו' ומחל לו בלבו ה"ז מידת חסידות, לא הקפידה תורה אלא על המשטמה ע"ש. ועיין במס' ערכין [טז:] בהא דאמרינן ענוה שלא לשמה ובפרש"י דהיינו שאינו רוצה להוכיחו, או משום שלא ישנאנו או מפני גאוה, מבואר משם דלפי מאי דמסקינן דענוה שלא לשמה עדיף דאם מחלו ה"ז מידה טובה ואינו צריך להוכיחו. ועיין ברמב"ם שסיים דאם מבקש ממנו שימחול לו המוחל אל יהיה אכזרי וכ"ה במשנה פרק החובל (ב"ק דף צ"ב).

ונראה דאם גזלו או הזיקו ממון אינו צריך למחול לו עד שיחזיר לו, ועכ"פ אם אין לחבירו, לשם מידה טובה למחול לו, שכל שחבירו נענש בשבילו כו', כ"ה פשוט.

ה. עובר על ל"ת ועשה כו', הנה לפי מה שהבאתי בשם הרמב"ם דמצוה להוכיחו ע"כ כשישטמנו עובר ג"כ אמ"ע דתוכחה. ובענין תוכחה מבואר בש"ס דכל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה חטא הרבים תלוי בו... [כאן האריך בדיני תוכחה על חטא לשמים].

ובהא דאמרינן בש"ס דאם ראהו עובר עבירה דמותר לשנאותו או מצוה לשנאותו למר כדאית ליה כו', עיין בסמ"ג, דכאן כתב דמותר לשנאותו והיינו כרב דאמר הכי, ועיין בעשין סימן ט' שכתב דמצוה לשנאותו, ובאמת הרמב"ם כתב להדיא דמצוה לשנאותו ודברי הסמ"ג קצת צ"ע.

אותו ועי"ז ימנע ממנו תוכחה אלא שמצוה עליו להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, ועי"ז אמר יכול לא יכנו ע"ד תוכחה אבל ישנאנו בלבב ת"ל בלבבך כו' כמבואר מפרש"י ז"ל הנ"ל. אבל הרמב"ם כתב לא הקפידה תורה אלא על שנאה שבלב אבל המכה כו' אע"פ שאינו רשאי כו', מבואר להדיא דאינו מפרש כפרש"י.

וראיתי בשו"ת מו"ז הגאון מוהר"ם מלובלין ז"ל שהאריך לומר לדעת הרמב"ם כיון דסמכו ענין לו לאו דלא תשנא כו' למ"ע דתוכחה ע"כ דלאו דלא תשנא קאי על דבר תוכחה עיין בשו"ת מוהר"ם סימן י"ג. ולכאורה יש לדון ולומר דס"ל כמ"ש הסמ"ק דהא דאמרינן אם רואה אדם בחבירו שעובר על דבר עבירה דמותר לשנאותו היינו אם כבר הוכיחו בדברים ולא קיבל תוכחתו, ואתי שפיר לשון הכתוב דלא תשנא כו' אלא הוכח תוכיח, ומקרא נדרש לפניו דאם הוכיח אותו ולא קיבל תוכחתו דמותר לשנאותו, ואף דמיושב קצת לשון הסמ"ק עדיין צריך יישוב במה דמחלק בין מ"ע דואהבת ללאו דלא תשנא, ועדיין צ"ע.

ד. אלא שנאה כו', ברמב"ם פ"ו מהלכות אלו ה"ו כתב כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שאמר ברשעים ולא דבר אתו מאומה אלא מצוה להודיעו ולומר למה עשית כך שנאמר הוכח תוכיח כו' ע"ש, לכאורה מדנקיט שאם לא הוכיחו שעובר על מ"ע דהוכח כו' ולא נקיט דכשיחטא לו אדם ולא הודיעו אלא מחזיק לו שנאה שעובר על לאו דלא תשנא כו', ע"כ היה נראה לומר דהרמב"ם מלתא דפסיקא נקיט דבכל ענין עובר על מ"ע דתוכחה, אבל לאו דלא תשנא אינו עובר כ"א כשמחזיק לו שנאה בלב, אבל אם הוא מהנעלבים ואינם עולבים ושומע חרפתו ושותק שזה וכיוצא בזה ודאי דאינו עובר על לאו דלא תשנא, ואפ"ה מצוה להודיעו שעשה שלא כהוגן ולומר אף שאין בלבי עליך כלום עשה תשובה, שעשית שלא כהוגן, ואם לא הוכיחו עובר אמ"ע דתוכחה, כן היה נראה לכאורה לחלק

< נג >

משנת חכמים / הל' עבודה זרה (מסית)

כ"כ ואינו בכלל אהבה.

ונראה עוד ליישב לשון המקרא עפ"י פשוט למ"ש התוס' פרק ערבי פסחים [דף קיג:] שהקשו בהא דאמרינן אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו, דמאי כפיית [יצר] שייך בראה בו דבר ערוה כיון דמצוה לשנאותו, ותירצו דכיון דהוא שונא גס חבירו שונא אותו דכתיב כמים הפנים כו', וזש"ה ריעך אשר כנפשך כו', ומסתמא גם אתה אוהב אותו, ע"ז בא הכתוב להזהיר אל תאבה כו', שלא יאהבנו, וזה שאמר דוד המלך ע"ה תכלית שנאה כו' לאויבים היו לי, שנתהפך מאוהב לאויב, והוא פשוט בעיני.

ג. המזרחי הליץ בעד רש"י דע"כ קרא אתי שלא תאהבנו, דאי נימא דאתי שלא יהא מרוצה למעשיו והיינו שלא לעבוד עבודה זרה, קשה כיון דכתיב כי הרג תהרגנו ובר קטלא מה"א יהא מרוצה למעשיו. ואני אומר אי משום הא הא מצינו אזהרה שלא לשמוע לדברי הנביא וכתוב והנביא כו' ימות, ומחורגא כמ"ש.

ד. אסור לסייע [להמסית] לפרוק אפילו בשכר. ונראה דאף אם הבהמה היא של ישראל, ויבואר עוד במקומו במצות פריקה בס"ד.

ה. יש צד לומר בכל הני דלא מעלין, דאסור לפרוק עמו ולהציל ממון בעובר עבירה משום זימנין [נפיק מיניה זרעא מעלייא] כו', היינו שלא לאבדו ביד, וצ"ע בזה.

משנת חכמים / הלכות עבודה זרה וחוקותיהם

מצוה כ"ג כ"ד: שלא יאהוב המוסת את המסית, דאף שאמרה תורה ואהבת לרעך כמוך כו', הזהיר הכתוב כאן "לא תאבה לו", שלא תאהבנו רק ינטור שנאה בלבב, "ולא תשמע אליו", שלא יאזין דבריו בשום דבר, ואף שאמרה תורה עזוב תעזוב עמו, לא יהא עוזב לזה. ואם עבר לאהוב אותו או לשמוע לעזור לו בשום דבר - עובר בלאו. וחומר עון זה ידוע דאף שאין לוקין עליו מכל מקום יש בו משום סרך ע"א ושומר נפשו ירחק ממנו.

צפנת פענח [מסקנות ופסקי דינים]

א. לאו דלא תאבה לו ולא תשמע, נראה דלהמוסת קמזהר רחמנא, והיינו אף אם הסיתו בינו לבין עצמו. ואי שרי להודיע לרבים למאן דמהימן כבי תרי, נראה דיכול להודיע לפרוש ממנו. ונראה דהלאוין הללו הוא אף בזמן הזה, דמאי שנא, דאף דדיני נפשות בטלו, מכל מקום מחויבין לקיים באזהרות הללו, כ"נ פשוט וברור.

ב. הא דאיתא בספרי מפני שאמרה תורה ואהבת וכו', אין לומר דאי לאו האי קרא דלא תאבה הו"א דמחוייב לקיים מ"ע של ואהבת, ובאמת זה אינו, דהא עכ"פ ראה בו דבר ערוה ומצוה לשנאותו, אלא צחות הלשון כך הוא דבא הכתוב ללמד שאם אוהב אותו עובר בלאו

יבין שמועה [בירור הלכה ופולול]

א. שלא יאהוב כו'. כן הוא בספרי פרשת ראה, וכ"כ הרמב"ם בחיבורו [ה' ע"ז] פ"ה ובסמ"ק סימן י"ז [צ"ל: ט"ז] וי"ח ע"ש. דס"ל דלא תאבה היינו שלא יאהבנו, ולא תשמע אליו היינו שלא יעזוב לו ע"ש. וברמב"ן על התורה כתב: ובגמ' אמרינן הא אם אבה ושמע חייב מיתה, והיינו דלשון תאבה הוא מלשון רצון כמו לא אבה יבמי וכמו לא אבה ה' וכו'. ולכאורה לדברי הרמב"ן ז"ל הנ"ל מהראוי שהלאוין הללו דלא תאבה ולא תשמע כו', לא יבואו במנין הלאוין כלל, דכיון דס"ל דהוא מלאוי ע"א שלא ירצה ולא ישמע לעבוד עכו"ם, וכמו שהשיג הרמב"ן במנין המצות אהא שמונה הרמב"ם שלא לשמוע למתנבא כו', עמ"ש לקמן סימן כ"ח, ה"ה כאן. ויש ליישב קצת ועיין במזרחי.

ובאמת נראה דהא דס"ל להספרי לפרש לשון הכתוב דהוא לאוין בפני עצמן, דע"כ פשטיה דקרא דלא תאבה לו ולא תשמע אליו הן אזהרות מיוחדות, דאי לא תימא הכי אלא אדלעיל קאי שהזהיר הכתוב להמוסת שלא ישמע [להמסית] (להמוסת) לעבוד ע"א, ה"ל לכתוב כי יסיתך כו' לא תאבה ולא תשמע כו', ו"לו" ו"אליו" מיותרין לגמרי דהא אדלעיל קאי, וכמו ש"ה [שאמר הכתוב] בני אם יפתוך חטאים אל תאבה כו'. ואף אם לצחות הלשון היה מן הראוי לכתוב לא תאבה ולא תשמע לו, עכ"פ אליו הוא מיותר, אלא ע"כ דכל חד הוא אזהרה בפני עצמו. ואף דעל עבודת עכו"ם נמי קאי וכדדרשינן דאם אבה ושמע חייב, ע"כ פשטיה דקרא הוא לאזהרות מיוחדות ולא אעכו"ם לחודיה קאי, לכן תפס הרמב"ם ורש"י ז"ל בחומש כדעת הספרי, כ"נ.

ונראה פשוט דאף היכא דאין [המסית] (המוסת) מחויב מיתה, כגון דליכא עדים, אפ"ה מוזהר המוסת שלא יאהבנו ושלא ישמע לו כו'. ואל תתמה הא כיון דליכא סהדי היכא תיסק אדעתין שיעבור על ואהבת כו', והוי קצת ח"ה [חילול השם], כיון דכ"ע לא ידעי שהסית אותו לעכו"ם - דזה אינו - דהא בפרק ערבי פסחים [דף קיג:] דאם רואה דבר ערוה ביחידי דמותר או מצוה לשנאותו, ועמ"ש לעיל בסי' ה', נמצא דאף דעבר ביחידות יכול לשנאותו, וה"ה במסית, וכנ"ל. וחילוק דין שיש בין מסית לשאר עבירות, דבשאר עבירות הוא מצוה מדברי קבלה לשנוא אותו, משא"כ במסית איכא לאו שלא יאהבנו, כ"ה פשוט ומבואר.

ב. ואף שאמרה תורה ואהבת כו'. הא דהביא הספרי וכן הרמב"ם קרא דואהבת כו', ואינו מביא הלאו דאף דכתיב בתורה לא תשנא כו' - זה אינו כן, עמ"ש"ל סימן ה'. ועמ"ש בפתחה בסוג חומר העשה שבידו לעשותה, ועפ"י מ"ש שם יש ליישב.

ג. לא יהא עוזב כו'. עיין ברמב"ם סוף פ"ג מהל' רוצח שכתב במצות פריקה שהוא אף לישראל עובר עבירה דאפ"ה מחוייבין לפרוק ולטעון עמו דהתורה הקפידה משום שמא ישהה בשביל ממונו ועל ידי זה יבוא לידי סכנה, ע"ש באריכות. וא"כ במסית דהוא מן הנך דאסור להציל כמו שיבואר בסימן הסמוך בס"ד, א"כ ודאי אף בלא קרא הוי ידעין דליכא חיובא להיות עוזר לו כיון דעיקר הטעם בכדי שלא יבוא לידי סכנה ובמסית לא שייך האי טעמא. וי"ל דקרא אתי שיעבור בלאו אם עוזר לו. אלא דיש לדקדק בלשון הספרי שכתב ואף שאמרה תורה עוזב תעזוב כו', דמשמע דאי לאו האי קרא ה"א שהוא מ"ע לפרוק עמו. ובאמת לפמ"ש מצוה ודאי ליכא ויבואר בזה בס"ד על נכון.

ונראה פשוט דאף למ"ד דצער בע"ח דאורייתא ומחויב לפרוק אף

לשונא אומות העולם, עיין במס' ב"מ דף לב: דשונא דקרא היינו שונא א"ה, ואפ"ה מחויב לפרוק משום צער בע"ח, י"ל דאפ"ה החמירה תורה במסית ולא חיישין לצער בע"ח ואסור לסייע לו בכל ענין בכדי דלא ליתי לאמשוכי בתריה, כ"נ. ונראה עוד דאף בשכר אסור לסייעו מהאי טעמא, מדלא חילקו הפוסקים כלל בזה, ועיין בחו"מ סימן ער"ב ובסמ"ע שם ויבואר עוד בזה.

והנה במ"ש בכל הני דמורידין, או אף הנך דלא מעלין, דמדינא א"צ לפרוק עמו כ"א למ"ד צער בע"ח דאורייתא וכדאמרן. אבאר, דהנה הב"ח שם בחו"מ כתב לחלק דבעכו"ם אף דאיכא צער בע"ח אפ"ה הא דמחויב לפרוק משום צערה דבהמה היינו שלא בפניו אבל בפניו אמרינן שלא יהא ממונו חמיר מגופי' ואסור לפרוק עמו ולא משגחינן בצערה דבהמה, עיי"ש. ולכאורה נראה דה"ה בכל הני דלא מעלין ומכ"ש הני דמורידין, דאף דאיכא צער בע"ח מכל מקום כיון דלא מצילין גופיה, כ"ש ממונו.

ואף דיש לחלק ולומר דדוקא בעכו"ם הוא דאמרינן שלא יהא ממונו חמיר מגופו, משא"כ בישראל דאף דהוא בעל עבירה מכל מקום זמנין דנפיק מיניה זרעא מעליא, ועיין בדיני מוסר בסוף מס' ב"ק ובפוסקים, וא"כ כיון דלא אמרינן דממונו אבד מק"ו דגופיה וכנ"ל הדינן לדינא דאי צער בע"ח דאורייתא חיובא איכא לפרוק עמו אף בפניו.

אלא דלפמ"ש בטור חו"מ סימן שפ"ח, דהאי דמחמירין בממונו מוסר ומטעם דזמנין דנפיק מיניה זרעא כו', היינו שלא לאבד ממונו בידים אבל ע"י גרמא שרי ע"ש, שכתב כן בשם בעה"ע, א"כ אדרבא יש להשוות דין הנך דלא מעלין לעכו"ם, דבפניו אמרינן דאין להציל ממונו משום שלא יהא ממונו חמיר כו', ולא אמרינן דממונו חמיר משום זמנין כו', כיון דהא דאין עוזר לו אינו עושה מעשה בידים ובשב אל תעשה לא חיישין לזרעא מעליא ומאבדין ממוניה. [ועיין בד"פ שם מ"ש בדברי בעה"ע דאירי בהצלת גופו, ועיין בש"ך שם ס"ק ס"ב לענין החזרת אבדה דיצא מכלל אחים, ויבואר בזה בס"ד].

ד. ואם עבר לאהוב כו'. פשוט דאף דחיובא איכא לשנאותו מ"מ יכול להעיד עליו כדקתני במתני' אמר לשנים הן עדין, ואף למ"ד דשונא פסול להעיד מדינא, היינו שנאה בלב, אבל מחמת עבירה הלא כתיב ומשנאיך אשנא. ועמ"ש"ל סימן ה' להקשות עמ"ש בתומים חו"מ סימן ז' ס"ק י"ב בשני תלמידי חכמים השונאים זה לזה, דהיכא משכחת ליה, וא"ש לפמ"ש שם וכאן כנ"ל.

ה. דאף שאין לוקין כו'. פשוט דכל לאו שאין בו מעשה קי"ל דאין לוקין עליו, ואף אי נימא דאם הוא עוזר לו באיזה דבר הוי מעשה, מכל מקום לאוין אלו הוי לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד, דאם אבה ושמע איכא חיוב מיתה וכנ"ל, ועיין עוד מש"כ בסימן הסמוך, ויבואר עוד דבעוזר לו מחמת אהבה עובר בשני לאוין, והוא פשוט, ועמ"ש"ל סימן ה' בזה.

צפנת פענח

ו. שונא לחבירו (מחזיק) שאינו מחזיק בתורת ד' יכול להעיד עליו ולישב בדינו, כ"ה פשוט ומבואר, דלא כמו שמפקק האורחים ותומים בחו"מ [סי' ז'] וכבר כתבתי מזה ויבואר עוד.

ז. כבר כתבתי דאזהרה למסית ילפינן מולא יוסיפו, ובספרי דריש שלא יאמר אלך ואעבוד, וקצת צ"ע אי ס"ל דעל אמירה בעלמא מתחייב, או דס"ל דהוא לאזהרה בעלמא ואין להאריך בזה. וכבר כתבתי דבתלמודא דידן נחלקו בו אמוראי ויבואר בזה.

< נד >

מטה אפרים

[ביאור על הרמב"ם, להר"ר אפרים ארדיט ז"ל, מק"ק איזמיר, שאלונקי תקנ"א]

[בהיתר השנאה ברואה בחבירו דבר עבירה]

[מקשה על מהר"ם לובלין שכתב שאסור לשנוא עבריין לפני תוכחה]

[הלכות דעות פרק ו הלכה ה] כל השונא אחד מישראל בלבו וכו', עיין מ"ש מוהר"ם מלובלין ז"ל סי' י"ג לדעת רבינו ז"ל דסבירא ליה דהלאו דלא תשנא מיירי אף כשראה בחבירו דבר עבירה דאפ"ה אסור לשנאותו, והכריח הדבר ממ"ש הגהות מיימוניות שם באותו פרק על עשה דואהבת לרעך כמוך שכתב: ודוקא שהוא רעך בתורה ובמצוות אבל אדם רשע שאינו מקבל התוכחה מצוה לשנאותו כדאיתא בפרק ערבי פסחים, זת"ד.

ולכאורה קשה דנראה דמההיא ליכא ראייה כלל דמ"ש ההגמ"י דמצוה לשנאותו בשלא קבל התוכחה לאו למימרא דקודם שקבל התוכחה מלבד שאינו מצוה אסור נמי לשנאותו, דהא תפסת מועט תפסת, ודוקא לאחר שלא קבל התוכחה הוי מצוה לשנאותו אבל קודם נהי דאינו מצוה אבל איסורא נמי ליכא ואי בעי שונא אותו ואי בעי לא שונא, ומנ"ל למהר"ם מלובלין ז"ל דאסור לשנאותו אע"פ שראה בו שעבר עבירה.

ותו קשיא לי דמההיא דפרק ערבי פסחים דף קי"ג משמע איפכא דאמר' התם פשיטא שונא ישראל ומי שריא למשנאי והכתיב לא תשנא כו' אלא דאיכא סהדי דעבר איסורא כ"ע נמי כו' מאי שנא האי אלא לאו כי האי גוונא דחזא ביה איהו דבר ערוה ע"כ, ואם אימא דאיכא לאו דלא תשנא אף כשראה שעבר עבירה, מאי משני תלמודא דאיכא סהדי דעבר איסורא, שהרי לדברי מהר"ם מלובלין ז"ל אף דעבר איסורא איכא לאו דלא תשנא, ואם כן היאך היה שונא אותו דקרי ליה קרא שונאך.

והכי נמי קשה לדעת רש"י ז"ל שם בערכין גבי יכול לא יכנו על דבר תוכחה, דמשמע דס"ל כמ"ש מהר"ם מלובלין ז"ל ע"ש.

[ביאור דברי הגהות מיימוניות]

והנראה לע"ד ליישב עם מה שיש לדקדק עוד על דברי הגהות מיימוניות דלכאורה לאו רישיה סיפיה ולא סיפיה רישיה, דבתחילה קאמר ודוקא שהוא רעך בתורה ובמצוות כו', ומשמע הא כשראו דבר עבירה שאינו רעך במצוות לא איתמר העשה דואהבת לרעך כמוך, ובסוף דבריו קאמר אבל אדם רשע שאינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו כו', וממילא דליכא העשה דואהבת, ומשמע מדברים אלו דדוקא כשלא קבל התוכחה ליכא עשה דואהבת הא קודם אע"פ שכבר עבר עבירה ואינו רעך בתורה ובמצוות שפיר איכא עשה דואהבת. ודוחק לומר בדברי הפוסקים "נעשה", ואף אם נאמר "נעשה" נהי שדבריו מתיישבים מ"מ יגדל התימא על מהר"ם מלובלין ז"ל דאדרבא מדברי ההגמ"י נראה דכשראו דבר עבירה אף שלא הוכיחו ליכא לאו דלא תשנא כו' ומצוה לשנאותו.

[אם לא הוכיחו אפשר שלא חטא ולכן אסור לשנאותו]

ולכן צריך לפרש דברי ההגהות שכונתם הוא דלאו דוקא כשהוכיחו ולא קבל התוכחה, אלא אפילו שלא הוכיחו, שסתמו כפירוש דכל

שמעשיו מוכיחים שאינו מקבל התוכחה, שהרי עין רואה שעשה עבירה בזדון וידע את רבו ומרד בו, דאע"פ דע"י תוכחה הרבה פעמים אפשר שיקבל התוכחה מ"מ השתא מיהא סתמו כפירוש שאינו מקבל התוכחה, ונשמע מאלו המעשים שהוא רשע גמור, ומש"ה באלו דוקא אמרו דמקרי רשע ומצוה לשנאותו וליכא נמי מצוה דואהבת לרעך כמוך, דהא ברשעי לא משתעי קרא, דגבי עשה כתיב רעך וגבי לאו כתיב אחיך, והני ודאי רשעי ניהו ומש"ה מותר ומצוה לשנאותו.

אבל כל מי שאפשר שיקבל התוכחה אע"פ שאנו רואים שעבר עבירה לא מקרי רשע וחייבים אנו שלא לשנאותו, ולאהבו, מטעם שאע"פ שהרואה נראה לו שחטא, אפשר שלא חטא, דהפרטים לא תקיף בהם הידיעה, ואף שחטא ודאי אפשר שהיה שוגג, וכיון שלא הוכיחו עדיין אינו ודאי שחטא ומידי ספק לא נפקא וספיקא דאורייתא לחומרא, ומש"ה אף שראה שעבר עבירה אסור לשנאותו וחייב לאהבו שאפשר שלא חטא, ובמקום דאיכא חזקת כשרות כגון שאדם זה שראינוהו עכשיו שחטא והוא בחזקת כשרות, הוי ספק קרוב לוודאי שהוא אדם כשר, והעמד גברא על חזקתיה דהא עכשיו הוא שבא להוכיחו מכלל שקודם לא היה צריך הוכחה.

[אם לא הוכיחו, העמד גברא על חזקתו, ודונו לכך זכות]

ודומה לזה כתב רבינו ז"ל בפירוש המשנה במס' אבות פ"א על מתני' דתנן והוי דן את כל אדם לכף זכות ע"ש, אף אנו נאמר הכא דכשאדם זה שעבר עבירה היה נמי רשע מקודם ובודאי שהוכיחו ולא קבל התוכחה דמש"ה נקרא רשע שאם היה מקבל התוכחה לא היה מקרי רשע מעיקרא, כגון דא מותר לשנאותו ושלא לאהבו, אבל אם זה שעבר עבירה הוא צדיק מעיקרא, כל שלא הוכיחו הוא בחזקת כשרות אע"פ שעבר עבירה, שהרי אפשר לדונו על צד רחוק שהיה שוגג, ואסור לשנאותו וחייב לאהבו אע"פ שעבר עבירה.

אבל היכא דליכא שום צד אפשרות לדונו לטוב וכגון שבשעת שעבר העבירה אמר שהוא יודע שדבר זה אסור

ואעפ"כ הוא חוטא, אע"פ שמקודם היה בחזקת כשרות, מצוה לשנאותו ושלא לאהבו, שהרי דבריו מוכיחים שאינו מקבל תוכחה כמ"ש ההגהות, וזה ודאי אין במעשה זה שום צד לטובה אפילו על צד הדחק וכמו שנראה מדברי רבינו כמ"ש לעיל.

והיינו ממש מ"ש ההגהות דדוקא שהוא רעך בתורה ובמצוות, שאע"פ שעבר עבירה רעך מיקרי כיון שהוא בחזקת כשרות דאיכא שום צד אפשרות לטוב אפילו על צד הדחק, אבל אדם רשע שאינו מקבל תוכחה, הוא מי שהמעשה עצמו מוכיח שאינו מקבל תוכחה כמ"ש שידע את רבו ומרד בו, בהא ודאי אע"פ שהיה בחזקת כשרות, השתא מיהא אינו אלא רשע, שהרי אין בו שום צד אפשרות לטוב ומותר לשנאותו.

[אף היכא דאין מצוה לדונו לכף זכות אסור לשנאותו מספק]

ואע"ג דמדברי רבינו ז"ל משמע איפכא, שכתב דכשהאדם הוא בלתי

ואיך שיהיה נקוט מיהא דכשיש בידו למחות אפילו על ספק, אם לא מיחה נתפס באותו עון, וא"כ כל איש ישראל חייבין להוכיח את חבריו אע"פ שהוא גדול ממנו דאפשר שיקבל התוכחה דכל ישראל בחזקת כשרים הם, אמור מעתה כל איש ישראל שראה בחבירו שעבר עבירה אינו יכול לשנאותו כל זמן שלא הוכיחו, שאם יש בידו למחות ויודע שיקבל התוכחה, כל שלא הוכיחו אינו יכול לשנאותו, דהא מידי הוא טעמא שרוצה לשנאותו לאו משום שעבר עבירה, אף הוא נמי נכשל בעונו כמ"ש בגמ' דכתיב וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו. ואם אין בידו למחות בודאי והוא ספק בידו אם יקבל התוכחה אם לאו, אף במציאות זה אינו יכול לשנאותו משום דצריך להוכיחו מן הדין כמ"ש, וכל זמן שלא הוכיחו הוא נתפס בעון אחיו כמ"ש במס' שבת, וא"כ כל מי שאפשר שיקבל התוכחה אע"פ שהרואה ראה שעבר עבירה, הוי רעהו בתורה ובמצוות ממה נפשך, שאם אמת שחטא אף הרואה נמי חטא כל זמן שלא הוכיחו שהרי הוא נכשל בעונו, ואם לא חטא נמי הוא רעהו שהרי לא חטא.

והיינו ממש מ"ש ההגהות דוקא שהוא רעך בתורה ובמצוות ואע"פ שעבר עבירה רעך מקרי כמ"ש, אבל רשע שאינו מקבל תוכחה, כלומר לא מבעיא כשהוכיחו ואינו מקבל, אלא אפילו שלא הוכיחו, כל שיודע בודאי שאינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו, א"כ שפיר הביא רביה מהר"ם מלובלין ז"ל מההיא דהגהות, שאף ההגהות ס"ל שאע"פ שעבר עבירה שפיר מקרי רעך בתורה ובמצוות וכמ"ש, ומשמע בגמ' דאיכא סהדי דעבד איסורא או מה שאמרו במסקנא דחזא ביה איהו דבר ערוה סתמו כפירושו דמיירי כשהוכיחוהו ולא קבל התוכחה או שהרואה יודע בודאי שלא יקבל התוכחה דבלאו הכי אינו יכול לשנאו כמ"ש, ומה שהביא ההגהות רביה מההיא דערבי פסחים היינו לעיקר הדין דליכא לאו דלא תשנא כשהוא אדם רשע, אבל לעולם סתמו כפירושו דצריך שיהיה כדנייה שהוא אדם רשע שאינו מקבל תוכחה כנ"ל.

[האם הלכה כרב דמותר לשנאותו, או כרנב"י דמצוה]

ומ"מ עדיין נשאר לנו להבין עוד דברי ההגהות, שיש לפקפק במ"ש שאדם רשע מצוה לשנאותו שלכאורה משמע דאין זה הלכה, דהא שם בערבי פסחים היא פלוגתא דרב ורב נחמן בר יצחק, דרב סבר מותר לשנאותו ורב נחמן ב"י ס"ל דמצוה לשנאותו, ולכאורה משמע שהלכה כרב כמ"ש מוהר"י קארו ז"ל בספרו הנחמד הליכות עולם בשער חמישי וז"ל: רב הונא ורב נחמן הלכה כרב נחמן בדיני וכו' הונא באיסורי, וכתב עוד רב ורב הונא הלכה כרב, ומשמע מדסתם דהלכה כרב לגבי רב הונא אף באיסורי קאמר, וא"כ כ"ש לגבי רב נחמן, וכבר כתב הרב ז"ל בכס"מ שם בה' דעות ד"ה הרואה חברו שחטא כו', דענין התוכחה הוא מילתא דאיסורא, והוא הדין נמי דלענין לאו דלא תשנא הוי מילתא דאיסורא, אמור מעתה אמאי לא פסקא ההגהות שאדם רשע מותר לשנאותו, אבל מצוה לא, כרב ולא כרב נחמן, דהלכה כרב כמ"ש, ועיין בסמ"ג לאוין ה' דמשמע מדבריו דס"ל דלא כהגהות שלא כתב אלא שמותר לשנאותו ע"ש. ואפשר לומר דס"ל להגהות דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

[עוד בדברי מהר"ם מלובלין ז"ל]

הכלל העולה מכל האמור שמ"ש מוהר"ם מלובלין דאיכא לאו דלא תשנא אע"פ שענינו הרואה שעבר עבירה כל זמן שלא הוכיחו, הדין דין אמת, וכמו שנראה מדברי ההגהות ורבינו ז"ל במנין המצוות ודברי רש"י ז"ל שם בערכין ע"ש, שמאלו המקומות הוא מה שהכריח מוהר"ם מלובלין הדבר.

מכריע והמעשה הוא בלתי מכריע צריך לדונו לכף זכות בדרך חסידות כו', מדברים אלו נראה דדוקא בכי האי גוונא הוא דאיכא חסידות, אבל כשהמעשה הוא מכריע להרע אע"פ שיש צדיק אחרים לטובה אפילו חסידות ליכא לדונו לטוב, וכפי מ"ש לדעת ההגהות אף זה צריך לדונו לטוב שהרי מידי ספק לא נפקא לדעת ההגהות — ליתא, דשניהם שוים לטובה דע"כ לא קאמר רבינו אלא שאם יחשוד אותו שהמעשה שעשה הוא רע אין בו עון אשר חטא ואפילו תורת חסידות ליכא לדונו דוקא לטוב ולא לרע, אבל לעולם שרבינו ז"ל נמי מודה דמידי ספיקא לא נפקא כל זמן שאין אנו רואין שהוא ודאי חטא וכל מעשיו מוכיחים שהוא רשע, שאז ודאי סתמו כפירושו שאינו מקבל התוכחה, או כשלא קבל התוכחה בפירוש, באלו דוקא אמרו מצוה לשנאותו ואינו מצוה לאהבו.

[נישוב הגמ' פסחים ולמה נקטה דוקא "דבר ערוה"]

ובהכי נמי ניחא מה שהקשינו אההיא דערבי פסחים, דכיון דקאמר תלמודא דאיכא סהדי או דחזא איהו דעבד איסורא, סתמו כפירושו דעבד איסורא ודאי, והיינו שחטא בזדון לב, והוא אמר שידע את בוראו ומרד בו, דאז מסתמא ודאי אינו מקבל תוכחה, או מיירי שהוכיחוהו ולא קבל התוכחה דאז הוא ודאי דעבד איסורא ומותר לשנאותו. משא"כ כשראו לחוד דעבד איסורא, דאינו מוכרח שחטא במזיד דאפשר שהיה שוגג, וכיון דמידי ספיקא לא נפקא שפיר איכא לאו דלא תשנא כו'. ומה שהביא רביה ההגהות מהא דערבי פסחים הוא לעיקר הדין דכשהוא אדם רשע ליכא לאו דלא תשנא כו', אבל לעולם שהרשע זה צריך שיהיה כדנייה וכמ"ש דסתמו כפירושו. ומהר"ם מלובלין נמי שפיר הביא רביה מההיא דהגהות דודאי ס"ל להגהות שאע"פ שאדם זה שעבר עבירה, שפיר מקרי רעך בתורה ובמצוות לענין לאו דלא תשנא כו', וכמ"ש.

וקרוב הדבר לומר דמ"ש הוצרך הש"ס לומר דאיכא סהדי, ולא הול"ל אלא דעבד איסורא ותו לא כמ"ש אח"כ דחזא ביה איהו דבר ערוה, ואמאי לא קאמר כמו שאמר תחילה דעבד איסורא, ולפי מ"ש ניחא שאם היה אומר אלא דעבד איסורא היה צריך להאריך ולפרש תלמודא דמיירי כשהוכיחוהו ולא קבל התוכחה, או שאינו ראוי לקבל התוכחה כפי מעשיו הנראה לכאורה בשעה שחטא, ובאומרו "דאיכא סהדי" כולל הכל, דכיון דאיכא סהדי ודאי שהוכיחוהו ולא קבל התוכחה, וכיון דאיכא סהדי משמע שהאיסור היה ודאי, ובמזיד היה, שאם לא היה במזיד מה אהנו מעשיו של אלו העדים.

ואחר דבעי לאוקמי בדחזא איהו לחוד דליכא סהדי, אי הוה מוקי ליה בשאר עבירות היה צריך להאריך כמ"ש בתחילה, מ"ש מוקי ליה בדבר ערוה מטעם דבחטא זה ודאי לעולם הוא במזיד שהרי אין קשוי אלא לדעת, וכל זמן שהרואה ראה שהיה ערוה לו גם החוטא נמי אי אפשר ששגג בה, ומש"ה מסתמא נראה שאינו ראוי לקבל תוכחה, ומכ"ש כשאנו מקבל תוכחה וכמ"ש לעיל. ועיין מ"ש רבינו בפ"ב מהלכות שבועות ה"י דנראה דיש קצת ראייה לכל מ"ש וכמו שיראה המעיין.

[טעם שני שאסור לשנאו החוטא לפני תוכחה: אם אינו מוכיחו, גם הרואה נתפס באותו חטא]

אי נמי אפשר לומר, והוא עם מאי דאיתא במסכת שבועות דף ל"ט ובסנהדרין דף כ"ז, וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה, ומוקי לה תלמודא בשיש בידו למחות ולא מיחה, ופסקו רבינו ז"ל שם בהל' דעות וז"ל... וכתב מרן... ונלע"ד שמרן ז"ל... ובא ללמדנו דלא מבעיא כשיודע בודאי דמקבלי מיניה התוכחה אלא אפילו שאינו יודע ודאי דמקבלי מיניה, דאפשר דמקבלי ואפשר דלא מקבלי, אפ"ה נתפס בעונו...

ע"ש, מ"מ לדעת כל המפרשים אינו נפטר משום לאו דלא היתה קדשה, אלא ודאי ע"כ לומר דסבירא ליה לרבינו ז"ל דאסור לשנאותו אף למי שראו שעבר עבירה, משום דאף בדברים שבין אדם למקום שפיר איכא לאו דלא תשנא ומש"ה קראו לאבשלוש רשע בשביל ששטמו בלבו ושנאו אע"פ שהשנאה היא שראה בו דבר עבירה⁵.

[ביאור דברי הרמב"ם על הסדר]

ואחר כל אלה הדברים אפרש כל דברי רבינו ז"ל, והוא דבתחילה בדין ה' פירש הלאו האמור לא תשנא כו' שפירושו הוא בלב דוקא ולא בהכאה ואינו חייב בהכאה משום לא תשנא כו' אבל משום לא יוסיף להכותו חייב. והנה כפי פשוטו של מקרא ומפשט הברייתא אפ"ל דלאו דלא תשנא כו' אינו אלא כשלא חטא, בין בעבירות שבין אדם לחבירו בין בעבירות שבין אדם למקום, [אבל] כשחטא תיכף ומיד אף שלא הוכיחו שפיר מצינו למימר שיהיה מותר לשנאותו ובהכי לא משתעי קרא, אלא שרבינו ז"ל במנין המצוות בעשה ר"ה כתב שעשה דהוכח תוכיח חוזר ללאו דלא תשנא, והביאו מהר"ם מלובלין ז"ל ע"ש, א"כ מזה מוכח דלאו דלא תשנא מיירי אף כשראה בו דבר עבירה, בין שבין אדם לחבירו בין שבין אדם למקום, דומיא דעשה דהוכח תוכיח דהתם ודאי בהכי משתעי קרא.

אמור מעתה היינו מ"ש רבינו ז"ל בדין ו' כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כו' עד כי שינא אבשלוש את אמנון אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית... שנאמר הוכח תוכיח... והכי הו"ל למימר כשיחטא איש לאיש מצוה עליו להודיעו כו' והוה די בזה לענין עשה דהוכח תוכיח, אלא שרבינו ז"ל לשיטתיה אזיל ללמד מ"ש במנין המצוות דעשה חוזר ללאו, וזהו מ"ש בעשה דהוכח תוכיח כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק, כלומר דבמה שדבר הכתוב דהוכח תוכיח דהיינו כשיחטא איש לאיש, דבא נמי משתעי קרא דלא תשנא, ולא ישטמנו וישתוק. והוסיף עוד לומר כמו שנאמר ברשעים כו' כי שינא אבשלוש את אמנון כו', דלאו דוקא בעבירות שבין אדם לחבירו משתעי קרא דלא תשנא אלא אפילו בעבירות שבין אדם למקום משתעי, ואינו יכול לשנאותו, דומיא דאבשלוש שהיה נמי עבירה שבין אדם למקום ואפ"ה קראו רבינו רשע משום ששנאו לאמנון, זה מה שנראה לענ"ד לפרש בדברי רבינו ז"ל... [כאן האריך המחבר בענין הכאה על תוכחה, עד סוף הסימן]

ואני אומר אחרי התאבקי בעפרות ידי ורגליו שהוא מפורש בדברי רבינו בחבורו וכמ"ש לקמן בע"ה [בד"ה ולענ"ד], ובין הכי ובין הכי היינו טעמא דאע"פ דעבד איסורא אמרינן כן העמד גברא על חזקתיה ועדיין הוא עומד בחזקת כשרות וכמ"ש. והדברים מוכרחים מקרא עצמו, שהרי כתיב "אחיך" ואפ"ה מוקמינן ליה דאיירי קרא אע"פ שאנו רואים שעבר עבירה, אלא דצ"ל כמ"ש לעיל.

אמור מעתה יגדל התימה על מהר"ם מלובלין ז"ל במ"ש דלענין הכאה כיון שעבר עבירה מותר להכותו ע"ש, שהרי כי היכי דאמרינן לגבי לאו דלא תשנא שאע"פ שעבר עבירה אסור לשנאותו דשפיר מיקרי אחיך, הכי נמי צ"ל לגבי לאו דלא יוסיף להכותו שהוא אזהרה למי שמכה את חבירו, וכמו שפסקו רבינו ז"ל בריש פ"ה מהל' חובל ומזיק ובסוף פט"ז מסנהדרין ע"ש, צ"ל דמיירי אע"פ שראה שעבר עבירה דאסור להכותו דשפיר מיקרי אחיך כמ"ש, ואם כן איך כתב מהר"ם מלובלין ז"ל דכשראוהו שעבר עבירה מותר להכותו, דמאי שנא לאו דלא תשנא מלאו דלא יוסיף להכותו. והדברים ק"ו, שהרי התם דכתיב אחיך אפילו עבר עבירה אסור לשנאותו כ"ש גבי לאו דלא יוסיף דלא כתיב שודאי אסור להכותו...

[מוכח מדברי הרמב"ם עצמו דלא תשנא קאי על עבירה לשמים]

[כאן האריך המחבר לענין היתר הכאה בשעת תוכחה, ובשיטת רש"י והרמב"ם בזה. אח"כ כתב שמהר"ם מלובלין כתב שאין מפורש ברמב"ם דעתו אם לא תשנא קאי גם בעבירה של בין אדם למקום, וע"ז כתב המחבר:]

ולענ"ד אחר המחילה רבה לפי כבודו דאדרבא זה נלמד בפירוש מדברי רבינו ז"ל בדין ו' שכתב וז"ל: כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלוש כו' עד כי שנא אבשלוש את אמנון כו' ע"כ. הרי לך להדיא שקראו רבינו ז"ל לאבשלוש רשע בשביל ששינאו לאמנון, ואם איתא דס"ל לרבינו ז"ל שמצוה או מותר לשנאותו למי שעבר עבירה אף שלא הוכיחוהו עדיין, א"כ אמאי קראו רשע לאבשלוש בשביל ששינאו לאמנון אדרבא צדיק הוא בדבר הזה, ובפרט לדעת רנב"י דס"ל דמצוה לשנאותו, שהרי שנאו בשביל שראה בו דבר עבירה שבא על אחותו. ואע"פ שיש לפוטרו לאמנון מאיסור ערוה לדעת מקצת המפרשים

< נה >

סדר משנה

[ביאור על הרמב"ם להר"ר וואלף מבסקוויץ ז"ל - בנו של ה"מחצית השקל"]

ונראה שהיינו דוקא כשהוא מבעט בהתוכחה אבל אם עובר על התוכחה שתקפתו יצרו וכדומה, זה אסור לשנאותו, וכן כתב מהרש"ל בביאורו על הסמ"ג חלק העשין לענין מצות תוכחה.

וראיה לזה ממה שכתב רבינו לקמן בהלכות רוצח פרק י"ג הלכה י"ד השונא שנאמר בתורה וכו' מישראל והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר לא תשנא את אחיך וגו' כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתירה בו ולא חזר וכו', מורה לנו בזה שדוקא כשהוא באופן זה שלא חזר בו מכח התוכחה הוא דמותר לשנאו, והיינו

הלכות דעות פ"ו הלכה ג: מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר וכו', אם ראה דבר עבירה בחבירו והוא יחידי שאינו יכול לילך לב"ד להעיד עליו אם מותר להראות לו אהבה או לא דבר זה יתבאר בס"ד לקמן הלכה ה' בד"ה כל השונא אחד מישראל וכו', דהוא תלוי באשלי רברבי בפלוגתא של גדולי הראשונים. יתבאר שם ג"כ בס"ד דעת רבינו היאך הוא, תדרשנו משם.

וראיתי להגהות מיימוני פה אות א' שכתב ודוקא שהוא רעך בתורה ובמצוות אבל אדם רשע שאינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו וכו',

דבר ערוה, אלא דעיקר שנאת אבשלוש היתה שנאה בין אדם לחבירו על מה שאמנון פגע וביזה את אחותו, ועל שנאה זו שהיתה מכוסה בלבו קראו הרמב"ם רשע].

5. צ"ע בדברי המחבר שהוא עצמו כתב לעיל שבדבר ערוה אין צריך להוכיח את חבירו כי בזה הוא ודאי מויד וכו', וא"כ עדיין קשה למה נקרא אבשלוש רשע כי היה מותר לו לשנאו את אמנון. [ויש לפרש דמה שקראו הרמב"ם לאבשלוש "רשע", לא משום דשנא את אמנון על איסור בין אדם למקום של

לחלק יצאו בין שונא דלא עבד מילתא דאיסורא רק שעשה לו איזה מעשה רע אשר לא יעשה כן בישראל, ובין ראה בו דבר עבירה שעשה איסור, והיינו דהקרא והברייתא דב"מ התם דקתני דשונא לטעון עדיף מאוהב לפרוק כדי לכופ את יצרו הוא מייירי במי שהוא שונא מכח מה שעשה לו שלא כהוגן דבזה שייך לומר כדי לכופ את יצרו, אבל בראה בו דבר עבירה באמת לא שייך גביה למימר כדי לכופ את יצרו דבאיש כזה אדרבא מצוה קעביד שלא לכופ את יצרו ולשנאותו. וע"ש בנמ"י ובחידושי הריטב"א ובס' אס"ז, וזהו ג"כ כוונת התוס' בב"מ שם בד"ה לכופ את יצרו כו' במ"ש ויש לומר דלא מייירי בשונא דקרא, וכוונתם דהך ברייתא מייירי בשונא מחמת שעשה לו דבר שלא כהוגן וכדברי הנ"י והריטב"א.

ולפי זה אין הכרח לומר כתירוץ של התוס' דפסחים כיון דקושיתם בהך ברייתא דב"מ בלא"ה לק"מ, ושפיר אפשר לומר כסברת מהרש"ל ומהר"א שטיין בשם הסמ"ק הנ"ל דאף דהיכא דהוא מצוה לשנאותו דהיינו בראה בו דבר עבירה, אפ"ה אסור לו לשנאותו בלבו לבד ולא יראה לו השנאה, אלא צריך שיהיה פיו ולבו שוים נראה מבחוץ ושוה מבפנים שצריך שיגלה לו האמת כאשר הוא עם בלבו שהוא שונא אותו לסיבה שעבר עבירה פלונית ומשנאי ה' אשנא, ולא חיישינן שע"י זה יתרבה קטטות ומריבות.

איברא מדברי רבינו לקמן בהלכות רוצח פרק י"ג הלכה י"ג י"ד יש לכאורה הכרע שדעתו דעת קדושים הוא כדעת התוס' פסחים הנ"ל. שהרי כתב שם הפוגע בשנים וכו' מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכופ את יצרו הרע, השונא שנאמר בתורה וכו' מישראל, והיאך יהיה לישראל שונא מישראל וכו' אמרו חכמים כגון שראוהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר וכו'. הרי דהוא מפרש השונא דקרא ושל הברייתא דקתני כדי לכופ את יצרו דמייירי במי שעבר עבירה שמצוה לשנאותו, ואפ"ה אמרינן טעינת השונא קודם להפריקה של האוהב כדי לכופ את יצרו שהרי לא חילק בין השונאים לענין הקדימה, וא"כ לדידיה ליתא לתירוץ של הנמ"י והריטב"א והרמב"ן, ועל כרחק צ"ל דרבינו סובר כתירוץ של התוס' פסחים. וכן משמע מדברי הסמ"ג בחלק הלאוין סוף מנין ה' ובחלק העשין סוף מנין פ"א.

ומה שרבינו (וכן הסמ"ג בחלק העשין שם) כתב ואע"פ שעדיין לא עשה תשובה אם מצאו נבהל במשא מצוה לטעון ולפרוק עמו ולא יניחנו נוטה למות שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה, אין טעם זה מספיק להקדים טעינת השונא לפריקת האוהב, שהרי החשש הזה שכתב והוא שיכול לבא לידי סכנה בשביל ממונו וכו' הוא שייך אצל האוהב לענין הפריקה כמו אצל השונא בשביל הטעינה, אבל רבינו הוא בנותן טעם על עיקר ציווי השם יתברך לנו שנטעון ושנפרק אף לעובר עבירה ולא חזר בתשובה, שלפי שכל האנושי לכאורה יראה שלעובר עבירה אין ראוי לו לעזור, הלעזור לרשע, תמותת רשע רעה, לזה אמר רבינו שהתורה הודיעה לנו שהיא חסה על נפשות מישראל אפילו הרשעים אם הם נלוים אל ה' בעיקרי הדת, ולפיכך חיבתה אותנו התורה לעזור אפילו לרשע כשהוא נבהל במשא לפרוק ולטעון עמו, כך היה אפשר לומר לכאורה בדעת רבינו.

אבל אחרי הדקדוק היטב בלשון רבינו ובסידור דבריו נראה לענ"ד יותר עיקר דבהך שונא בהלכה י"ג שכתב הוא מייירי בשונא שעשה לו שלא כהוגן, ובזה כתב הטעם על מה שטעינת השונא קודם לפריקת האוהב כדי לכופ את יצרו, והך שונא שבהלכה י"ד דקאי על הקרא, שהרי דקדק וכתב השונא שנאמר בתורה וכו' ולא כתב סתם השונא האמור, אלא ודאי דרבינו מוקי להשונא דקרא דוקא בעבר עבירה, ובזה באמת אפשר דליכא מצוה לכופ את יצרו ואינו מקדים טעינתו לפריקת האוהב, דדוקא הך שונא של הלכה הקודמת לה הוא דאיכא מצוה לכופ את יצרו, והיינו דגם רבינו והסמ"ג

כדברי הגמ"י שהוא מבעט בתוכחה, אבל אם אינו מבעט בהתוכחה שאז בשעת אמירת המוכיח התוכחה הוא מקבל התוכחה, ועושים הדברים רושם בלבו שחוזר בו, רק אחר גמר התוכחה תקפתו יצרו הרע והוא חוזר לסורו ואז לא התרו בו ולא הוכיחו שלא לעשות העבירה ההיא, איש כזה אינו נקרא רע שיהיה מותר לשנאותו ושיאמר עליו הקרא יראת ה' שנאת רע.

ודוגמה לדבר חייבי מיתה וחייבי מלקות שצריכין לומר אחר ההתראה ע"מ כן, שבאמירתו זה הוא מורה שמבעט בהתראה, וגם צריך שיעשה העבירה דוקא בתוך כדי דיבור של המתרה אבל אם עשאה להעבירה ההיא אחר כדי דיבור של ההתראה חיסך עליו הכתוב ופטר מעונש מיתה ומלקות דאמרינן דלמא אישתלי ושכחה לה התראה, ועיין בכתובות בגמ' דף לג ע"א, אף אגן בדין נמי נימא הכי דהיאך יהיה רשאי לשנאותו והיאך נקרא אותו רע אולי שכח התוכחה ההיא ויצאו הדברים מלבו, והרי דרבינו לקמן בהלכות רוצח התנה בפירוש דדוקא שהיה מתרה בו, דהיינו שהזכירו שהוא איסור ושאיין ראוי לעשות כן, ואלה הדברים דברי תוכחה מחלישים כח ותוקף יצרו הרע כל זמן שהוא זוכר את הדברים אבל כששוכחם חוזר ותקפתו יצרו הרע.

ודע דאין לדמות דין זה של מצוה לשנאותו לדין של פסולי עדות שעברו עבירה הפוסלן לעדות שחילק רבינו לקמן בהלכות עדות פרק י"ב הלכה א' בין דבר שאיסורו מפורסם לבין דבר שאין איסורו מפורסם, דדעת לנכון נקל להבין החילוק שביניהם.

הלכה ה: כל השונא אחד מישראל עובר בל"ת שנאמר לא תשנא את אחיך וכו'. וכן כתב הסמ"ג בחלק הלאוין מנין ה', וכתב שם מהרש"ל בביאורו וכמו כן מהר"א שטיין: אמנם וכו' ומייירי באדם כשר אבל בסמ"ק מפרש דמייירי באדם רשע שמותר לשנאותו והכתוב מזהירו שלא לשנאותו בלבד ולהראות לו פנים יפות אלא יראה לו פנים ששונא הוא לו ואלו ואלו דא"ת. (ועיין בהגמ"י לעיל הלכה ג' ובמ"ש שם).

והנה שניהם לדבר אחד נתכוונו מהר"א שטיין ומהרש"ל לכתוב כן בפשיטות כאילו אין רואה חולק על דבר זה וכל הפוסקים כולם שפה אחת להם דהך דינא דכולי עלמא היא, אמנם אני בעניי תמה אני על שני גדולי הדור הללו מהרש"ל ומהר"א שטיין דנעלם מהם לפי שעה דברי התוס' דפסחים דף ק"ג ע"ב שהקשו דהיאך אמרינן בבבא מציעא דף לב אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו, ואי מייירי בראה בו דבר עבירה שמצוה לשנאותו מאי כפיית יצר שייך גביה אדרבא מצוה קעביד במה ששונא אותו, ותירצו התוס' דכיון דעדיין לא גילה לו שהוא שונא אותו והשתא יגלה לו אוזן שהוא שונא אותו במה שענינו יראו כי אין עוזר לו בפריקתו, אף הוא ישנא אותו כדכתיב קרא כמים הפנים לפנים וגו', ועל ידי זה יבוא לידי שנאה גמורה וקטטה ומריבות כי יריבון. ועיין בספר אסיפת זקנים למס' ב"מ דף הנ"ל בד"ה ת"ש אוהב לפרוק וכו' ששם נתבאר כך דברי התוס' דפסחים.

ומעתה הרי שלך לפניך דמדברי התוס' הללו מוכח להדיא דאם ראה בחבירו דבר עבירה, שלא בלבד שאינו עובר על העשה של ואהבת לרעך כמוך אם הוא שונא אותו אלא מצוה הוא בהיפך דהיינו לשנאותו, אף זו מוכח מדבריהם דאדרבא מצוה קא עביד ועדיף טפי שלא לגלות לו שנאתו שיש לו עליו בלבו אלא יהיה נראה כאילו אינו שונא, כי היכי שלא יתרבה ע"י זה קטטות ומריבות, אלא טוב לו שבת מריב, ובהסתר פנים ישנא אותו, וצ"ע טובא על מהרש"ל ומהר"א שטיין.

יציבא מילתא שהרמב"ן הובאו דבריו בספר אסיפת זקנים הנ"ל וכן הריטב"א והנמוקי יוסף שם (ועי' בש"ע חו"מ סימן ע"ב סעיף י' בהמחבר ובהגה ובסמ"ע שם ס"ק ח"י ובש"ך שם ס"ק ב') שהם

ברש"י שם בד"ה תוכחה לשמה וכו', ובד"ה וענוה שלא לשמה וכו', ובתוס' בד"ה ענוה שלא לשמה וכו'.

ועוד יש להביא ראיה בס"ד לענ"ד לדברי רבינו מהא דאמרינן בערכין התם ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול וכו', מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח וכו', יכול אפילו משתנים פניו ת"ל לא תשא עליו חטא. והתם מיירי בחטא שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אפילו ברבים יכלימו וכו' שישו שרבינו פירש הסוגיא כן, ועיין לח"מ שם. ואם חייב להוכיחו על דבר ששעה לחבירו למה יגרע הוא אם עשה דבר מגונה לו שלא יוכיחנו, בודאי ג"כ מצוה להוכיחו, והכל הולך אל טעם אחד דע"י התוכחה או יתנצל חבירו מה ראה על ככה לעשות כה, או שיבקש ממנו או מאותו האדם ששעה לו הדבר המגונה מחילה, וע"י זה לא יתרבה המחלוקת ויהיה שלום ואהבה ואחוה בישראל.

מחלקים בחילוקם של הרמב"ן והריטב"א והנ"י, וסוף סוף דברי מהרש"ל ומהר"א שטיין תמוהים שלא העירו כלל לא על דברי התוס' דפסחים ולא על דברי רבינו.

הלכה ו': כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק וכו', אלא מצוה עליו להודיעו וכו' שנאמר הוכח תוכיח וכו', מרן לא העיר מקורו של דין זה איה מקום כבודו, ולענ"ד נראה בס"ד דיצא לו לרבינו דבר זה מהמדרש תנא דבי אליהו הובא בילקוט פרשת קדושים בד"ה לא תשנא את אחיך כשם שהקב"ה וכו' אמר ר' אליעזר בן מתאיא אם יש דבר בינך לבין אמרו לו ואל תהי חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא. והיינו דהתנא מפרש להקרא של הוכח תוכיח אף לענין דברים שבינו לבין חבירו שלא ישטמנו בלבד אלא יודיע לו ויוכיחנו עליו ולא תשא עליו חטא בלבד, דאז או שיתנצל על מה עשה ככה או שיבקש ממנו מחילה והוא ימחול לו, וממילא לא ישא עליו בלבד חטא, והיינו ממש כדברי רבינו.

ועיין ברמב"ן וברשב"ם בביאורם על התורה, ועיין עוד במסכת ערכין דף טז ע"ב בגמ' שם תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה וכו', ובמעשה דרב הונא עם ר' חייא בר רב שם דמשמע ג"כ כדברי רבינו, ועיין

שו"ת תורה לשמה

< נו >

[לרה"ג ר' יוסף חיים ז"ל - ה"בן איש חי"]

שאלה ע"א:

וכן דומה לזה מ"ש (תענית כג:) אותו חכם לרבי יצחק בן אלישיב על דביתו שהיתה שחורה ולא מתקבלה עליה ורצה שיתפלל שתתייפה והתפלל ונתייפת, הנה שג"כ מעיקרא ודאי לא היתה בעבור זאת בכלל שנראה ח"ו.

ועכ"ז צריך לדבר על לב האיש הזה ולהוכיחו לעזוב המדה הזאת שאין ראוי עתה למאוס בה אחר שכבר נשא אותה. והיה זה שלום וא' ש' ה' צבאות יעזור לי.

כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו

שאלה שע"ז:

שאלה: אחד יש לו אשה עשירה והיא יושבת תחתיו ומשמשו והוא מצפה אימתי תמות ויירשנה, אם יש חשש בבניו משום בני שנראה כיון דהוא אינו שונאה ורק מצפה שתמות כדי שירויח, ובאשר הוא שם כל זמן שהיא בחיים הוא אוהב אותה ויש לו רצון ואהבה בעת תשמיש דאינו שונאה, או דלמא כיון שהוא מצפה שתמות הרי בניו קרובים בני שנאה, יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה.

תשובה: ודאי לא מקרו בניו בני שנאה בעבור כי אין זו שנאה אצלם. מיהו זה שהוא מצפה למיתתה והיא יושבת ומשמשת תחתיו ודאי איסורא רבה קעביד בזה, והוא עובר על לאו מדברי קבלה דכתיב אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך, וכן פסק הרמב"ם ז"ל בהלכות גירושין פ"י הכ"א, וכ"ש הכא שמצפה למיתתה ב"מ, לכן צריך להזהירו שיסיר מלבו מחשבה רעה כזו, ואדרבא יתפלל בעדה באריכות ימים. והיה זה שלום וא' ש' ה' צבאות יעזור לי.

כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו

שאלה: אחד שהכריחו אותו לישא אשה אחת שלא היתה נאה בעיניו בצורתה ותוארה, והוכרח לישאנה בעל כרחו מפני הפחד, ואחר נשואין עדיין אינה רצויה בעיניו ותמיד מתנחם בלבד ומצטער על נשואין שלו עמה, ובעל כרחו הוא צריך להיות עמה בדרך כל הארץ מאחר שכבר נשאה. ונסתפקנו אם יש בבניו חשש בני שנאה. יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה.

תשובה: מאחר שהוא אינו שונא אותה עצמה ורק שונא ההתחברות שהיה לו עמה בשביל שאינה יפה, ואם לא היתה אשתו לא היה בלבד כלום עליה, וגם באשר הוא שם אינו חפץ ברעתה שאינו כדרך שונא דעלמא שחפץ ברעת שונאו, והנה בודאי לא מקרי בניה של זו בני שנאה.

צא ולמד מיעקב אע"ה דכתיב וירא ה' כי שנאה לאה, וכן כי שמע ה' כי שנאה אנכי, והא ודאי לא היתה שנאה כשאר שנאה דעלמא ורק היה שונא ההתערבות וההתחברות שהיה לו עמה, אבל אותה עצמה היה אוהב כי יודע שהיא צדקת ולא עשתה לו רעה ח"ו ולמה ישנאנה, ומלת "שנאה" קאי על ההתחברות שהיה לה עמו.

וכן תמצא כיוצא בזה דאמר ריש לקיש לרבב"ח אלהא סנינא לכו, וכנזכר בגמרא דיומא דף ט' ע"ב, והתם מוכרח דאין כונתו כמו שנאת איש עם אחר אלא ר"ל סנינא ההתערבות וההתקרבות שלכם שאינו רוצה להתערב ולהתקרב עמכם.

וכן זה האיש שהוא רק מואס וגועל ההתחברות שהיה לו עם זו ואין לו עמה שנאה עצמית אינה בכלל שנאה, ולא מקרי בניה בני שנאה.

< נו >

שו"ת מהרי"ל דיסקין

[דברי מהרי"ל הם תשובה למכתב של אחיו הגר"ר נח יצחק המודפס בשו"ת מהרי"ל דיסקין בקונטרס אחרון ס' ח', תשובת מהרי"ל דיסקין שם בחלק הכתבים סי' כ']

ופירושא דקושית הש"ס היא דכה"ג לא אשכחן בקרא שדיברה תורה עם הרשע להמציא לו עצה שיעשה עכ"פ מצוה קלה, וביותר, שכל עיקר של תיבה "שונאך" הכתובה בתורה אינה נחוצה כ"כ להמשך הדברים, א"כ לא הו"ל למיכתבה. - וזהו כוונת הרשב"ם.

ג) וביותר דעיקר תיבת "שונאך" לרבותא אתי, כמ"ש בתרגום [שם] דאעפ"כ יפרוק עמו, וע"ז הקשה בש"ס "ומי שרי" וא"כ מאי קס"ד למיפטריה משום שנאה, כיון דשנאה זו גופא איסורא היא [הגם דחידלת הפריקה גופא לית ביה משום לא תשנא, כדמשמע בפרק יש בערכין דבשנאה שכלב הכתוב מדבר], פשיטא שאין השנאה פוטרתו מפריקה, ואין רבותא בשונא כלל. -

[ולחאי פירושא] (ולחני פירושי) אתי שפיר דברי התוס' בב"מ, דעל הברייתא מעיקרא לא קשיא לן כלל שונא זה מי הוא? דעיקר דינא קמ"ל בברייתא, דאם קשה לו לשרש השנאה לגמרי ברגע זו, יקדימו ולפריקה [נ"א: לפריקה], ולא דקמ"ל דחייב עכ"פ לפרוק, דזה פשיטא וכנ"ל, ובודאי דאם יכול הוא לשרש השנאה כרגע מקיים מ"ע ומסיר הל"ת, ושוב לא יצטרך עוד להקדימו.

ד) אכן קשה לי טובא, לפשטות הש"ס כאן, איך נפרנס משנה דפרק זה בורר דדריש ר' יהודה קרא דמפסל שונא לעדות [ועי' ר"מ פירוש המשנה פרק בא סימן דלזכותו כשר גם לר' יהודה], ותקשי הא ר' יהודה הוא דס"ל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו, וכל מי שעובר עבירה שחייבין עליה מלקות פסול לעדות, [ועי' ב"י באה"ע סי' מ"ב דאפילו בלא אתרו ביה ואפילו א"א להתרות בו כלל נפסל], וא"כ תקשי קושית הש"ס דהכא, דשונא זה הא עבר בל"ת דלא תשנא ופסול לעדות לכר"ע, [ולמש"כ במ"א דבאיסורים התלויים רק במחשבה גם ר' יהודה פוטר ממלקות, אתי שפיר].

והתם ליכא למימר כתיורן הש"ס כאן, כשראה בו דבר עבירה, דממנ"פ אי בדיאכא עדים תקשי ג"כ קושית הש"ס, דלמה קרייה קרא "אויב לו" הא כו"ע נמי סנו לו [וזה י"ל דמשום דפשטיה דקרא כשהרוצח גופיה שונא לההרוג, דאז חשבינן ליה למיזיד עי' מכות ט:], ומלבד דקשה לי שנא דקרא גם דברי ר"י גופייהו קשיין, דא"כ הו"ל "השנא" אין מעידין עליו לחובה, אלא ע"כ צ"ל שראה בו דבר עבירה ביחדי, וא"כ תיקשי להיפך, דיפסול עד זה לכל עדויות, שהרי אינו נאמן לנו לומר שראה בו דבר עבירה, והוא עובר לעינינו על לאו דלא תשנא, [ומלבד זה רחוק לומר דאירי שראה בו דבר עבירה ומשו"ה שונאו, דאטו בשביל שנאה זו יעבור עבירה ויעיד עדות שקר, אם לא כמ"ש התוס' דיכול להיות שיתגלגל שנאה גמורה אח"כ], וכן הא דשני תלמידי חכמים השונאים זא"ז היכא משכחת לה, דא"כ פסילי כל אחד בפ"ע [ושם אם א' ראה בחבירו דבר עבירה הא ודאי דאסור לו להצטרף עמו, כיון שידוע בו שהוא רשע, עי' חו"מ סי' ל"ד].

ואם באנו לחלק דמה שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה עדיין לא חשיב שנאה לעבור בל"ת דאפשר שאינו רוצה לדבר עמו, תקשי, דע"כ צ"ל דבלה"ק נקרא גם כה"ג שונא [הגם שלא הגיעה לשיעור שנאה דל"ת דלא תשנא] (עי' פרשת ואתחנן דכתיב לישנא דשונא במקום

[דברי הגר"ר נח יצחק דיסקין]: בשולי מכתבו אודיע למר אחי בקושית התוס' פרק ערבי פסחים, [על הא דאיתא בגמ' ומי שרי ליה לסנויי [וכו', וע"ז הקשו התוס' דבגמ' ב"מ אמרינן] אוהב לפרוק, ואי ס"ד מצוה, מאי כפיית יצר איכא, ותי' דחוק, והראיה -] מכאן נשתרבה שורה מהקטע הבא ונראה שכאן מקומו] דבב"מ הקשו התוס' מערבי פסחים הנ"ל ותיצרו באופן אחר, דלאו בשונא דקרא איירי, וגם זה דחוק.

זה רבות בשנים שמעתי ע"ז מאדמו"ר הגאון הצדיק מוה"ר מרדכי אב"ד בריינסק זצ"ל, דקושית התוס' הוא לרב נחמן בר יצחק דמצוה לשנאותו, אבל למ"ד מותר לשנאותו דחי שפיר, דאף דמותר מ"מ אכתי כפיית יצר איכא, ולרנב"י לשיטתו דס"ל תענית דף ז: עז פנים ישונא דמותר לשנאותו, א"כ אליביה א"ש דלא צריכנן כאוקימתא דילן בראה בו דבר ערוה כ"א בעז פנים. — ודפח"ח.

עוד יש לומר דרש"י מתקן קושית הש"ס דמי שריא ליה לסנויי, ומאי קושיא באי סני לא פירש דמסתמא לא דברה תורה ברשיעי, וכונתם, דאם לא ציית ללא תעשה דלא תשנא, (שאנא) לא יציית גם למ"ע דעזוב תעזוב אף דאינו מוכח כ"כ, אבל באמת לשון התורה חמור "שונאך" הוא שהעזוב שונא להעזוב, דבלא זה חמור "שונאך" הו"ל, כמו "האחת שנואה", א"כ קושית הש"ס אתי שפיר, אם הנעזב עובר על ל"ת דלא תשנא לא עדיף מאינו עושה מעשה עמך, אבל בראה בו דבר ערוה אף שהנעזב שונא לו מ"מ הצדק אתו והעזוב יודע בהצדקו, וכ"ש לרנב"י דמצוה לשנאותו שיצדק הנעזב בשנאתו להעזוב, וא"כ אתי שפיר היטב קושית התוס'.

וז"ל הגאון מהרי"ל דיסקין: [חלק כתבים סי' כ', ונדפס גם ב"תורת האהל" עמ' ט' בשינויים שהכנסנו בפנים בסוגריים]:

א) מש"כ בשם הגר"מ ז"ל בקושית התוס' פסחים (קיג:): ד"ה שראה דלר' נחמן בר יצחק [דעיקר קושייתם אליביה, דס"ל מצוה לשנאותו ולא שייך כפיית יצר] מצינן לאוקמיה בשהוא עז פנים כדס"ל פ"ק דתענית דמותר לשנאותו, הרגשתי גם אני, אבל אין זה מעלה ארוכה, דע"ז תיקשי קושית הש"ס "כו"ע נמי סנו ליה", ור"ל דאי כו"ע סנו ליה לא הוי קרי ליה קרא "שונאך" כ"א "שנא", ודוחק לומר שהוא עז פנים בצנעא ואין יודע בהם כ"א זה, דכל כה"ג לא חשיב עז פנים [כלל].

ב) וראיתי נכון להעמידו על האמת בפירושא דקושית הש"ס "ומי שרי וכו'" דאין כונתם כמ"ש אחי ש', דאי ברשע לא ציית לד"ת לפרוק ולטעון, דזה אינו, דאף שקשה עליו לשרש השנאה מלבו לגמרי, עכ"ז ישמע לד"ת לפי שעה לפרוק עמו, והרי [גם] במומר אוכל נבילות לתיאבון קי"ל דבודק סכין ונותן לו וסמכין ע"ז, דטרח קצת לשחוט כהוגן, וטורח גדול לבדוק הסכין לא ציית לד"ת, וע"כ צ"ל סברא זו, שהרי התוס' בב"מ פירש שונא דברייתא בשונא פשוט דמצוה להקדימו [ורמזו שם דקושית הש"ס דפסחים לא קאי כ"א אקרא], ותמה על עצמך ברייתא זו למי נשנית כיון דלא ציית, אלא ע"כ כנ"ל דלהא ציית ולהא לא ציית. -

דלמה חייבתו תורה לסייע לזה שהוא רשע, ליתא, דמנין הוא יודע בבירור שחבירו שונאו, למפטר נפשיה ממצות עשה, ואיפכא הו"ל לש"ס לאקשוויי, מאי רבותא היא כנ"ל, ולשנויי כשיודע שחבירו ראה בו דבר עבירה, ועי"כ יוכל להחליט שבודאי הוא שונאו, (בפרט למ"ד דמצוה לשנאותו), באשר שהוא רואה בו סימנין הניכרין שאינו מדבר [עמו] זה ג' ימים באיבה - אבל הא קמן לשון הש"ס בקושיא לא כן הוא, דלפי' אחי תתפרש הקושיא, למה יתחייב לסייעו, והא ל"ק מידי, כנ"ל - ומלבד זה, למש"ל דתיבת "שונאך" לרבותא נכתבה, והא כל כה"ג לתי' הש"ס שראה בו דבר עבירה, לאו רבותא היא, כי מדוע יהיה חוטא זה נשכר שגרם שנאה לעצמו, להפטר עי"כ ממצות פריקה, (אם לא דנדחוק דתיבת "שונאך" הוא על דרך דבר הכתוב בהוה, שאלולי כן לא היה עולה על דעת ישראל רחמנים בני רחמנים שיחדל מעזוב לרעהו). -

ז) אבל העיקר שאין הדין דין אמת כלל, דכי בשביל שהוא עובר על ל"ת דלא תשנא אין צריך לפרוק עמו, והלא זוהי מן המצוה ד"להחיותו" והא אפילו במומר לתיאבון חייבין להחיותו (עי' יו"ד סי' רנ"א), וממקומו הוא מוכרע, דהא לפי' התוס' חייבה התורה מפורש לסייע לרשע זה הגם שבעצמו ראה בו דבר עבירה, ולא היה מקום לקושיא הש"ס כלל, וכ"ש למ"ד צער בע"ח דאורייתא, וקרא ד"שונאך" בפריקה משתעי דאיכא נמי צער בע"ח. - ותו לא מידי.

דכתיב בפרשת מסעי לישנא דאויב, אמת דהתם לפשטא דקרא קאי על הרוצח), א"כ קושיית הש"ס דהכא ג"כ ל"ק כלל, דנוקי "שונאך" דכתב קרא לשונא כזה, ודוחק לומר דבשונא כזה לא חשיב רבותא מאי דמחייבין ליה לפרוק עמו כמש"ל [שהרי לר"י פסול להעיד לחובתו].

ה) לכן מחוורתא, דענין שנאה הוא דבר המסור ללב, ואין אחרים יכולים לדעת זה בבירור, ולר"י דפסלה התורה שונא להעיד שנחשד הוא לשקר, א"כ ע"כ אין אזהרה זו של העד גופיה שלא יעיד [כשמרגיש בלבבו שנאה], שהרי כמו שהוא חשוד להעיד שקר כן הוא חשוד לעבור על אזהרה זו וללכת להעיד בב"ד, אלא ע"כ דאזהרה זו על הב"ד [נאמרה] שלא יקבלוהו לעד, ותקשי וכי מנין אנו יודעים שהוא שונא לו, וכמו דלא מלקינן אליבא דר"י לאיש שאנו רואין בו סימני שנאה על רעהו, משום דלא ברירא לן מילתא כ"כ כנ"ל, לכן פירש ר"י במשנה דלענין להעיד עליו חידוש הוא שחידשה תורה לסמוך על הסימנים, כל שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה, [וכן לענין לפטרו מגלות ג"כ אהני סימנים הוא דסמכין וכדומה], אבל לענין לפסלו לעדות לכולי עלמא -] כלומר אפילו למי שאינו שונאו, אין לנו לסמוך על אומדנות כאלה, ולכן הכא הקשה הש"ס שפיר, דמשתמע קרא במי שיודע בעצמו שהוא באמת שונא לו, ועי' הק' דלא דברה תורה ברשיעי.

ו) ועתה מובן דפירוש אחי ש"י בקושיית הש"ס דחוי הוא, דפירש

< נח >

יד הקמנה

להג"ר דוב בעריש גומליב משינאווע ז"ל, שנת תק"ם

הלכות דעות פ"ז סי' ד: עיקר שנאת הלב היא כשאנו מודיע ומראה השנאה כלל, כי אם מטמין ומכסה אותה בלבו, והיא נקראת בלשון התורה "שטמה", והיא שורש פורה ראש ולענה, כי טבעה וענינה של השטמה אשר מבלתי אפשרי להיות נכבה מלבו כלל והיא בוערת כאש בקרבו, ובכל עת מתעורר הלב לחרוש רעה על חבירו ויתרחקו

הלכות דעות פ"ז סי' ד: עיקר שנאת הלב היא כשאנו מודיע ומראה השנאה כלל, כי אם מטמין ומכסה אותה בלבו, והיא נקראת בלשון התורה "שטמה", והיא שורש פורה ראש ולענה, כי טבעה וענינה של השטמה אשר מבלתי אפשרי להיות נכבה מלבו כלל והיא בוערת כאש בקרבו, ובכל עת מתעורר הלב לחרוש רעה על חבירו ויתרחקו

< נח >

טל תורה

להג"ר מאיר אריק ז"ל:

פסק כן בפ"ו מהלכות רוצח דמותר לשנאותו בעובר עבירה. ואפשר דבעבר עבירה לתאוה היינו דוקא בהתרה בו ולא חזר בו כמ"ש רמב"ם שם ובש"ע חו"מ סי' רע"ב סעיף י"א, ובפיה"מ מיירי בלא הוכיחו לכך צריך לאוהבו, אבל בכופרים, עליו נאמר הלא משנאיך ה' אשנא אף בלי תוכחה דהם אינם בכלל אחיך וא"צ להוכיחם וכמ"ש במנ"ח מצוה רל"ט.

גם יש לומר ליישב דברי הרמב"ם בפיה"מ וסתירת הש"ס משבת לכאן, דשם משמע דוקא בכופרים, דשם היינו תכלית שנאה כדכתיב תכלית שנאה וזה דוקא בכופרים, אבל הכא בראה בו דבר ערוה שמותר לשנאותו אינו שנאה בתכלית דהרי צריך לרחמו עכ"פ לפרוק ולטעון עמו, ושור'ר בתניא לרש"י זצ"ל פרק ל"ב שכתב כן דצריך לשנא מצד הרע שבו אבל צריך לאהוב אותו מצד הטוב שבו ולרחמו, אבל בכופרים נאמר תכלית שנאה שנאתים עיי"ש.

פסחים ק"ג: אלא לאו דחזיא ביה דבר עבירה ומצוה לשנאותו דכתיב יראת ה' שנאת רע, עי' חינוך מ"ע רל"ח כתב דעוברי עבירה מצוה לשנאותם אחרי שנוכיח אותם על חטאתם כמה פעמים ולא רצו לחזור בהם שנאמר הלא משנאיך ה' אשנא יעו"ש. ובמנחת חינוך תמה עליו דשביק קרא דמשלי דמייתי הש"ס הכא והביא מקרא דתהלים דמשנאיך ה' אשנא, והאי קרא מיירי בכופרים בעיקרי הדת כמ"ש רמב"ן עה"ת בפרשת ואתחנן יעו"ש, וכן מבואר להדיא בשבת ק"ז ועליהם אמר דוד תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי עיי"ש דקאי על מינים וכופרים.

וחכם אחד הראני ברמב"ם בפיה"מ ש' סנהדרין פרק חלק בעיקר הי"ג, דמי שעבר עבירה מחמת התגברות התאוה מצוה לאהבו ולרחם עליו, רק בכופר עיקר אחד מן העיקרים עליו נאמר הלא משנאיך ה' אשנא יעו"ש, וסיום דבריו הוא מהש"ס דשבת הנ"ל אבל ריש דבריו דמצוה לאהבו ולרחמו היא לכאורה נגד הש"ס דפסחים פה, והרמב"ם גופא

< ס >

מרגניתא טבא

הנהגות טובות וקדושות להג"ר יונתן וואלינער ז"ל נדפס ע"י ה"חפץ חיים" בס"ם "אהבת חסד"

וטבעו הרע גרם לו כמ"ש ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, וכ"ש שאסור לקללו, רק יבקש רחמים עליו שיעזרהו ה' על תשובה שלימה, ולא יכנה שם לחבירו ולא יקראהו בכינוי שכינהו אחרים.

[אות] י"ז: להשתדל בטובת חבירו, ולרדוף אחר השלום, ולהזהר מלאו דלא תשנא, ואף ברשע גמור יש איסור - לדעת מהר"ם מלובלין - לשנאותו כל זמן שלא הוכיחו [שו"ת מהר"ם מלובלין סי' י"ג], ואין בדור הזה מי שידוע להוכיח, שמא אם היה לו מוכיח היה מקבל,

חזון איש

[רשעים בזה"ז חשיבי כאנוסים שאין אנו יודעין להוכיח]

חיים ושלום מעצמנו ומהם, והן רק ע"ה, וחייבין אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכש"כ שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על לא תשנא ועוד כמה לאוין, שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באין להציל אותם ממנו... והלכך שקלו חז"ל בפלס עד כמה שיש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרום מכשולים יותר גדולים להם ולנו...

אגרות חזו"א: [ח"ב סי' ס] ידוע שיש עבירה הנקראת בדברי חז"ל "שנאת חנם", ר"ל לא ממשד השכל וממשפטי התורה, רק מעטיו של נחש, מטבע בני אדם להשתובבות, ומאד צריכים להזהר ממעשים היכולים לשמש לגורמים לשנאת חנם, תעמולות זוללות מרגילות לקלות ראש ולזלזול הורים ומורים, ושנאת חנם עולות וצומחות, ומה מאד הפסדותיהן גדולות ואבדותיהן עצומות, ופורקות רגש ההכנעה מלב הצעירים.

יו"ד סוף סימן ב' אות כ"ח: (בענין מומר לפטור מחליצה, ובדין כופר בתושבע"פ ובעיקר עול מצוות) ...ועוד יש בזה תנאי שלא יהיה אנוס וכמ"ש הר"ם פ"ג מהלכות ממרים ה"ג דבניהם ותלמידיהם חשיבי כאנוסים וכתיונוק שנשבה, ותינוק שנשבה מביא קרבן כדאמר ר"פ כלל גדול, ומצוין אנו להחיותו ואף לחלל עליו שבת בשביל הצלתו, ובהגה"מ פ"ו מהלכות דעות כתב דאין רשאין לשנאותו אלא אחר שאינו מקבל תוכחה, ובסוף ספר אהבת חסד כתב בשם הגר"י מן"ל דמצוה לאהוב את הרשעים מהאי טעמא והביא כן מתשובת מהר"ם לובלין כי אצלנו הוא קודם תוכחה שאין אנו יודעין להוכיח, ודיינינן להו כאנוסין, ולכן אי אפשר לנו לדון בזה לפטור מן היבום, וכן לענין שאר הלכות.

שביעית יב ט: ... נראה דהא דהקילו חכמים בספק, אע"ג דספק מכשול ודאי אסור ליתן לפני עור, והיה ראוי להחמיר בספיקות, משום דאם באנו להחמיר בספיקות נמי נעשה מכשול, שנמנע חסד ודרכי

< סא >

מדברי ה"חפץ חיים" זצ"ל

דברי ה"משנה ברורה" נעתקו לעיל אותיות <מא> <כ>

[ע"י סיפור לשון הרע עובר על "לא תשנא" וביאור בדברי הרמב"ם בחילוק בין שנאה גלויה ונסתרת]

שפלטה לחוץ, (ב) שלא ידע חבירו איך להשמר ממנו כיון שבפניו הוא מדבר עמו בדרך שלום ואהבה ואך שלא בפניו הוא מכהו בלשון פיו.

וב"ה שמצאתי כן בסה"מ להרמב"ם מצוה ש"ב וז"ל: הזהיר אותנו משנאה קצתינו את קצתינו וכו', ולשון ספרא לא אמרתי אלא בשנאה שבלב, אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו אינו עובר על לאו זה, ועובר על לא תקום ולא תטור, ואהבת עכ"ל. הרי שביאר הרמב"ם בפירוש "והראה לו וכו' והודיעו וכו'", וכן החינוך כתב ג"כ כלשון הזה של הרמב"ם.

ולאו דלא תשנא שייך בד' אופנים הראשונים ורק במספר ושלא בפניו.

ספר חפץ חיים, פתיחה, לאוין ז', מקור חיים: ולפעמים עובר המספר ג"כ בלאו דלא תשנא את אחיך בלבבך, כגון אם בפניו שלום ידבר את רעהו ושלא בפניו מבאיש את ריחו בפני אחרים, ועאכ"ו אם בפירוש מצוה להם שלא ילכו ויודיעוהו דבודאי עובר על לאו זה.

באר מים חיים שם: ואף שאמרו בגמרא דערכין (טז): דבשנאה שבלב הכתוב מדבר, והובא דבר זה ברמב"ם במדע פ"ו הלכה ה' וז"ל: והמכה חבירו והמחרפו אע"פ שאינו רשאי אינו עובר בלא תשנא. כוונתו דוקא מחרפו, אף שגברה שנאתו עד שפלטה לחוץ עכ"פ ידע חבירו איך להשמר ממנו, אבל בשנאה שבלב אף דלא פלטה עדיין שנאתו לחוץ מכל מקום יוכל להתנוצץ מזה דבר שגורע יותר לחבירו, שלא ידע איך להשמר ממנו, ולכן אסרה התורה את זה בפרטיות, וא"כ בענינינו הנ"ל הוא תרתי לגריעותא, (א) שגברה שנאתו כ"כ עד

ודע דמה שנקט הרמב"ם: "והתרה בו ולא חזר בו", ולא נזכר דבר זה בגמרא דפסחים הנ"ל, משום דהגמרא איירי כגון מעשה דטוביא שבא על ערוה שהיא עבירה מפורסמת, והר' יונה איירי ג"כ הכי כמש"כ במאמר רי"ט, והרמב"ם רצה לכלול ג"כ שאר עבירות שאינן מפורסמות שיהא מותר לשנא אותו עבורן, לכן הוסיף: "שהתרה בו ולא חזר".

באר מים חיים כלל ז אות כ': ... ולענין מהימן כבי תרי ג"כ דעתי הקלושה נוטה יותר דלא הותר להונותו משום זה... אף דמתירה הגמרא פסחים לשנא אותו משום זה, אלמא דמותר להחליט הדבר בדעתו לודאי, אעפ"כ לא דמי לענינו, דהתם אינו עושה לו שום דבר כלל רק שהוא שונא אותו בלבד עבור העבירה שעשה במזיד, משא"כ לעשות לו ריעותא בפועל דהיינו לבזות אותו בידים מטעם מהימן ליה כבי תרי, וכענין שכתב מהרי"ק בשורש פ"ד דלא אמרינן מהימן כבי תרי רק לענין לאסור האשה על עצמו אבל לא להפסיד בזה לאחרים, וה"נ דכוותיה לענין אונאת דברים.

[עד אחד אינו נאמן כדי לשנא החוטא]

לה"ר כלל ו' סעיף י"א: ... אך כללו של דבר דמה שאמרו דצריך לחוש ללשנא בישא היינו רק לענין לשמור את עצמו מהנידון, אבל ח"ו לעשות שום מעשה או לגרום לו שום נזק... אפילו אם הלישנא בישא יצא עליו על ידי עד אחד כשר שהעיד עליו בבית דין, דעד אחד לא מהני רק לשבועה, ויותר מזה שאפילו רק לשנא אותו בלבד עבור זה אסור ג"כ מן התורה וכו'. [ובבאר מים חיים שם אות ל"א הביא מקורו מדברי מהרי"ק שורש קפ"ח, והעתקנו אותו לעיל <ז>].

[אם יצא קול שעבר עבירה אין לשנאותו, אבל אם יצא הקול שעבר כמה פעמים מותר לשנאותו]

באר מים חיים, כלל ז' אות ח' בתו"ד: [עמש"כ בפנים בסעיף ד' דאם יצא קול על אחד שעשה מעשה או שדבר דבר שלא כראוי ע"פ תורה אסור לקבלו ולהאמינו רק לחוש, ואסור לספר לאחרים] ואין להקשות על דברינו ממש"כ בסוף פרק הקורא, האי מאן דסני שומעניה שרי לבזוי בגימ"ל ושי"ן... ואם כדברינו שאסור להאמין ולקבל אפילו כששמע מהרבה אנשים או שיצא קול וכמש"כ בסעיף ג' וד' (וממילא הוא הדין דאסור לשנא אותו וכמש"כ בכלל ו' בסעיף י"א, דכיון דאסור לקבל, אסור לשנא אותו עבור זה, וגם אסור לבזותו...) אם כן האיך היתירה הכא הגמ' לסמוך על הקול ולבזותו בידים.

דנראה פשוט דסני שומעניה מקרי מי שיוצאות עליו שמועות רעות שעובר עבירות כמה פעמים, פעם יוצא עליו קול שעשה כך ופעם כך, עד שעי"ז נתחזק בעיר לחשוד על העבירות ובודאי כל אנשי העיר לא יטעו תמיד, לכן שרי להסכים ולהחליטו לרע ולבזותו אפילו מי שאינו מכירו בעצם, משא"כ אם במקרה נשמע על אדם שעשה דבר שלא כהוגן ולא נתחזק עד עתה, לזה אפילו שמע מהרבה אנשים אסור לסמוך על זה ולשנא אותו וכש"כ לדבר עליו לשה"ר ולבזותו...

[הרואה בחבירו דבר עבירה מתי מותר לשנאותו ולדבר עליו לשון הרע ולהונותו בדברים]

חפץ חיים, הל' לש"ר כלל ד' סעיף ג': ... דאם הוא איש בינוני כסתם איש ישראל שדרכו להשמר מחטא ונכשל בחטא רק לפעמים ויש לתלות שעשה דבר זה [דבר שאסור ע"פ דין והוא מאיסורים שביין אדם למקום כמש"כ לעיל סעיפים א' וב'] שלא במתכוין, או שלא ידע שדבר זה אסור, או שהיה סבור שהוא חומרא ומדה טובה בעלמא שהכשרים נזהרין בזה, אזי אפילו ראוהו כמה פעמים שעבר על זה בודאי יש לתלות בזה, ואסורים לגלותו כדי שלא יהיה לבזו בעיני עמו. ואפילו בעיני עצמו ג"כ לא יתבזה ואסור לשנא אותו עבור זה דצריך לדנו לכהן זכות...

שם סעיף ד': אבל אם יראה להן שהחוטא ידע את עצם איסורו וגם במתכוין עשה את החטא, כביאת עריות ואכילת דברים אסורים וכיו"ב שנתפשט ידיעת איסורם בישראל, תלוי בזה, אם הוא אדם בינוני בשארי דברים שדרכו להשתמר על פי הרוב מהחטא, ובזה לא ראוהו שנכשל רק פעם אחת בסתר, אסורין לגלות את חטאו לאחרים אפילו שלא בפניו, והמגלה אותו אשום אשם על זה, כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה ויגוינו ברעיונו על זה החטא... [אבל מותר לשנאותו - כן מפורש בבאר מים חיים אות י"ד המועתק מיד בסמוך מדברי הרמב"ם ורבינו יונה מגמ' פסחים].

באר מים חיים אות י"ד: עמש"כ בסעיף ד' "שנתפשט ידיעת איסורם בישראל": ונראה דה"ה בעבירה שאינה מפורסמת והתרה אותו מקודם, ואף שכתב הרמב"ם בהל' רוצח פרק י"ג והובא בחו"מ בהל' פריקה וטעניה סי' רע"ב, דעל זה כתוב בתורה כי תראה חמור שונאך וכו', אעפ"כ נראה דעדיין הוא בכלל עמיתך לענין לשון הרע כל זמן שלא עבר על זה כמה פעמים וכדלקמן בסעיף ז'.

וראיה לזה דהרי בדינא דרבינו יונה שכתבנו ג"כ כתב במאמר רט"ו: "ולא נכון לגלותם זולתי לחכם צנוע וכו' רק הרחק ירחיק מחברתו וכו'", ופשוט דמקורו הוא מגמ' דפסחים ק"ג: במימרא דמהו למימרא ליה לרבו למישנא ליה וכו', ואפילו הכי משמע מדברי רבינו יונה דעדיין הוא בכלל עמיתך לענין זה [היינו שלא לפרסמו], וכן משמע לקמן מדבריו גם כן במאמר רי"ט דאפילו אם משפטו לשנות באולתו דצריך על ידי זה לגלות לשופטי העיר, אפ"ה עדיין הוא בכלל עמיתך שאסור לגלות לאחרים. וכן משמע ג"כ במאמר ר"כ שכולו לקוח הוא מגמ' פסחים הנ"ל להמעין ובודאי מותר לשנא אותו ואפ"ה כתב לייסר החוטא בהצנע ולא ילבינו פניו ברכים כמש"כ הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, אלמא דאף דמותר לשנא אותו על פי התורה כי תו אינו בכלל אחיך, ועל זה כתיב בתורה שונאך, אפ"ה לענין להרע לו בידים דהיינו להלבינו, אסור, והוא הדין לילך ולגנותו בפני אחרים אסור, דלא יצא עדיין מכלל עמיתך לזה, ולא היתירה התורה רק לשנא אותו בלבד, וא"כ ה"ה בעבירה שאינה מפורסמת והתרה אותו, אף דמותר לשנאותו, אעפ"כ לענין לשון הרע הדין כמו שכתבנו.

אהבת חסד / למרן החפץ חיים ז"ל

[פרק ד', שצריך לגמול חסד אפילו לשונא...]

א. מצות חסד שהזהירה אותנו התורה אין חילוק בין לאוהב בין לשונא, ואפילו עד ק' פעמים. [שכן ביארה התורה בפירוש לענין מצות השבת אבידה דכתיב כי תפגע שור אויבך וכו', וכן לענין מצות פריקה דכתיב כי תראה חמור שונאך...עזוב תעזוב עמו...]

ב. ולא מיבעי אם הוא שונאו שלא כדין, כגון עבור שלא הטיב עמו

באיזה טובה, דבזה בודאי אם הוא מונע אח"כ עבור זה מלהטיב עמו לבד שהוא מבטל מ"ע דחסד עוד הוא עובר על לאו דאורייתא של לא תקום ולא תטור וכדלקמיה בסעיף ד', אלא אפילו אם הוא שונאו בדבר שהוא מצוה לשנא אותו עבור זה, כגון דחזא ביה שעבר על איסור עריות וכיוצא בזה מהאיסורין שמפורסם בישראל לאיסור, אפ"ה מצוה לגמול חסד עמו בעת דחקו כיון שהוא מאמין בעיקרי הדת, וכדלעיל בפרק ג' ע"ש.

ב"נתיב החסד" שם אות ב' כתב שזה ע"פ תוס' ב"מ ורמב"ן ונ"י שם. [ודלא כתוס' פסחים שמחמיר גם בזה]. ועוד שם כתב להסתפק היכא שהאזהב הוא גם קרובו האם גם בכה"ג יקדים השונא לפני הקרוב.

ג. אך יש חילוק ביניהם לענין דינא. והוא, דלמי שהוא שונא שלא כדין, אם נזדמן שהשונא ההוא צריך לאיזה טובה וגם אוהבו צריך לטובה, ואין ביכולתו להטיב לשניהן, מצוה בשונאו כדי לכוף את יצרו. אבל אם מדינא צריך לשונא אותו וכנ"ל, אם נזדמן לו שניהן ביחד, מצוה יותר בהגון מבשאינו הגון.

קונטרס "אהבת ישראל" / למרן החפץ חיים ז"ל

לרפאותה, משא"כ אם נשרשה המחלה בגופו זמן רב אז קשה מאד מאד לרפאותה, כן הענין הזה בעניני הנפש אם נשתרש העון הזה של שנאת חנם בלבו אז ח"ו אין תרופה לו, ומאד מאד צריך האדם להשתדל שלא להשריש העון בלבו.

ב. עוד חמור עון זה משאר עוונות מפני שגורם לו לאדם לכמה עוונות אחרים, דהיינו מחלוקת ולשון הרע ורכילות ואונאת דברים והלבנת פנים ולהוצאת שם רע ולפעמים לרציחה ממש, וכדאיתא בספרי (דברים יח) עבר אדם על לא תשנא סופו לבוא לידי לא תרצח שכן כתיב וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש. וכן הריגת הבל היתה ג"כ ע"י שנאת חנם של קין. כללו של דבר כל הצרות שבעולם תחילתן ועיקרן הן ע"י שנאת חנם.

עוד בא וראה עד כמה הקפידה תורה על לאו זה של שנאת חנם, מצינו בענין הלאו של לא תטור שאחז"ל איזו נטירה... הרי חזינן דאף שמשאיל את החפץ שמבקש ממנו אם רק אמר לו איני כמותך שלא השאלתני, הוא עובר על לאו דלא תטור דגלי דעתיה ששנאה טמונה בלבו על חבירו.

עוד איתא בגמ' סנהדרין כז: דמי שלא דיבר עם חבירו מחמת איבה ג' ימים נקרא שונא ופסול לדון לו דין, בין לרבנן בין לר' יהודה עיי"ש, והנה מצוי מאד בין אנשים שלפעמים בשביל סכסוך דבר קטן שהיה ביניהם יש להם תרעומת זה על זה, אף ששנאה גמורה אינה נראית ביניהם אך מ"מ אינם רוצים להפגש יחד, ובלשון בני אדם נקרא ענין זה "שאינו שוה בשוה עמו", אבל באמת הרי חזינן מגמ' הנ"ל שענין כזה נקרא שונא ועובר על לאו דלא תשנא את אחיך בלבבך, וע"כ צריך האדם שיתבונן בדבר זה, שאפשר שבשביל דבר קטן יכשל אדם בעון החמור הזה, שהוא נורא למאד.

פרק ה': בו יבואר אופני תיקון החטא של שנאת חנם. ראשון לכל, צריך להסיר השנאה מלבו, ואז יטהר נפשו מעון שנאת חנם, שיוכל אח"כ להתודות על העבר ויתכפר לו. וכשם שבעון גזל כל זמן שלא השיב הגזילה לבעליו לא תיקן חטאו, ואפילו יוהכ"פ אינו מכפר עליו, כן הדין בעון שנאת חנם, כל זמן שלא עקר השנאה מלבו לגמרי אינו יכול להתודות ואינו מתכפר לו העון הזה אפילו בכמה ידורים, דהוי כטובל ושרץ בידו...

פרק א': בו יבואר גודל העון של שנאת חנם, ובו חמשה פרקים.

כתבו הפוסקים על לאו דלא תשנא את אחיך בלבבך, וז"ל (ספר מצות השם לאוין קמ"ב): מצוה ל"ת שלא לשנא בלב אדם כשר מיראל שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, ולא הזהירה תורה בלאו זה אלא על שנאה שבלב, אבל המכה את חבירו ומחרפו אינו עובר בלאו זה וכו'. וכשיחטא איש לאיש לא ישטמנו בלב וישתוק, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו [בלשון רכה] למה עשית לי כך וכך, וימחה הדבר מלבו וכו'. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, עכ"ל.

והנה בכלל "אחיך" הוא כל אדם מישראל, וכדאיתא באבות דר' נתן (פרק ט"ו) אל תאמר לזה ישראל אני אוהב ולזה אני שונא, לאהוב את החכמים ולשנא את עמי הארץ, אלא אוהב את כולם ושנא את המינים, וכן דוד הוא אומר הלא משנאיך ה' אשנא וגו', ומין נקרא הכופר בתורת ה' ובהשגחתו....

פרק ב': בו יבואר עד כמה מגיע עון של שנאת חנם, ועד כמה הקפידה בו התורה

איתא בגמ' יומא ט.... אבל מקדש שני... מפני מה חרב, מפני שנאת חנם שהיה בו... ומה אם היה בכח העון המר הזה של שנאת חנם להחריב את בית מקדשנו אע"פ שהיה אצלם תורה וגמ"ח, כ"ש וכש"כ שיש בכחו לגרום שלא יבנה בימינו, אם לא נחזק את עצמנו בכל כחנו לסור מעון זה ולהעביר את השנאה הטמונה בלבנו, דבעוה"ר נתרבה העון הזה בכל עבר ופינה, בין בעיירות גדולות ובין בעיירות קטנות, ואם לא נתבונן לתקן את אשר קלקלנו, אז נהיה ח"ו נמוקים בגולה, ועוד נהיה נתבעים על כבוד שמים שנתבזה על ידינו במשך גלותנו המר.

ונבאר כאן למה חמור עון זה [- שנאת חנם] משאר עוונות -

א. בכל עבירות אינו מצוי אצל אדם שיעבור עליהם בכל רגע [אם לא באדם המופקר ו"ל], אבל בעון זה של שנאת חנם עובר האדם בכל רגע ורגע בזמן שמתעוררת שנאה בלבו, ולפעמים עומדת השנאה אצלו חודש או שנה ויותר, ונכפלו הלאוין עד אין שיעור. וכשם שמחלה הנמצאת בגוף האדם אם לא נשתרשה יש תקוה לרופא

< סב >

קובץ שיעורים

דלא בא על הערוה רק פעם אחד באקראי, ומוכח דגם בכה"ג מיקרי אינו עושה מעשה עמך, והטעם כיון דבידו לחזור בתשובה ואינו חוזר תו לא הוי אקראי.

וכן כתב בספר יראים במצות הלואת אביון ס' קנ"ו, והביא ראיה מהא דונקלה אחיך, כיון שנקלה הרי הוא אחיך, אבל קודם שנקלה אינו כאחיך, אף שלא עבר אלא פעם אחד, וזה דלא כמ"ש בש"ך

קובץ שיעורים: / להג"ר אלחנן וסרמן ז"ל מסכת בבא קמא אות ק"ד: איקרי כאן עושה מעשה עמך (בבא קמא צד:).

הנה הכא איירי בגזלן שרוב עסקו בכך, כמ"ש בתוס', וע"כ לא הוי עושה מעשה עמך, אבל אילו גזל פעם אחת באקראי י"ל דמיקרי עושה מעשה עמך, אבל מהא דפרק ביבמות כב: גבי ממזר דחייב בקללת אביו, והא אינו עושה מעשה עמך, ומאי רומיא הא אפשר

ערוה מותר לשנאותו, ואין לומר דשם הטעם משום דאינו בכלל אחיך, הא ליתא, דמבואר בתוס' פרק ערבי פסחים ק"ג: ד"ה שראה, דאם ישנאהו בשביל טעם אחר עובר עליו בלאו, ולא הותר לשנאותו אלא בשביל דבר ערוה שראה בו. וכן בלאו דחובל כתב הרמב"ם דהאיסור הוא דוקא אם חובל דרך נציון, והיינו מדחזינן דמותר לרב להכות תלמידו.

והא דאיתא בסוגיא דפרק הנחנקין הנ"ל: "אָחֵר, שגגת לאו" - ז"ל הגמ' סנהדרין פד: מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוונת דילמא חביל והוי שגגת חנק, אי הכי אָחֵר נמי, אָחֵר, שגגת לאו אביו שגגת חנק צ"ל דאינו אלא חומרא מדרבנן.

וכן בלאו דאלמנה ויתום לא תענון, כתב הרמב"ם (דעות פ"ו) דאם ענה אותן ללמדן תורה או אומנות ליכא איסורא. וכן בלאו דלא תלך רכיל, מותר לספר לה"ר על בעלי מחלוקת כדי להשקיט המריבה. וכן בלאו דאונאת דברים, מותר להקניטו בדברים דרך תוכחה, וכן מותר להלבין פנים דרך תוכחה אם לא חזר בו אחרי שהוכיחו בסתר, ומותר גם לקללו בשביל זה כמו שעשו כל הנביאים בישראל, והוא לשון הרמב"ם בהל' דעות פ"ו, ומוכח מכ"ז דכל האיסורין האלו הותרו לצורך תועלת.

יו"ד ריש סי' רנ"א.

ולפ"ז הא דמותר לשנאותו כשראה בו דבר ערוה (פסחים ק"ג): הטעם משום דיצא מכלל עמיתך ואחיק, אבל בתוס' שם כתבו, דאינו מותר לשנאותו רק בשביל העבירה שעשה, ואם יהיה לו עליו שנאה אחרת עובר בלא תשנא, ומוכח דהוא בכלל אחיך, אלא דגם באחיק לא אסרה תורה לשנאותו בשביל דבר ערוה.

ובספר חפץ חיים כלל ד' סעיף ד' הקשה מדברי רבינו יונה בשע"ת דאסור להכלימו, ומאי שנא דמותר לשנאותו, וכתב לחלק דלהרע לו בידים חמיר יותר משנאה שבלב, ואינו נראה לחלק בזה דאי נימא דמותר לשנאותו מפני שיצא מכלל אחיך, ה"ה דאינו בכלל עמיתך, עם שאתך בתורה ומצוות, ולדעת ספר היראים באמת מותר גם להכלימו, אלא דדעת ר"י כמ"ש בתוס' הנ"ל, דגם לענין שנאה הוא בכלל אחיך, אלא שלא אסרה תורה רק שנאת חנם, היינו שלא בשביל דבר ערוה... [עיי"ש עוד בענין אינו עושה מעשה עמך לענין הכאה ואונאת דברים].

יבמות אות תרנ"ה (בדפו"י סי' ע'): ...ולולי דבריהם היה נראה דכל האיסורין שבין אדם לחבירו אינן איסורין אלא דרך קלקול והשחתה שלא לצורך. וכמו לאו דלא תשנא את אחיך, דאין האיסור אלא בשנאת חנם, היינו שלא ראה בו דבר ערוה, אבל אם ראה עליו דבר

מצוות הלבבות

< סג >

[להר"ר מרדכי ליכטשטיין ז"ל, אב"ד נאבלא, תרס"ב]

[ספר זה כולל גם פירוש "דרך מצותיך" שהוא ביאור מקורי הדינים מש"ס ופוסקים - ולא העתקנו אותו משום האריכות, והרוצה להתעמק בדברי המחבר בדינים אלו יעיין שם]

לו לשנאותו כמו שיבואר להלן או שאינו יכול לכופ את יצרו ונתבזה אצלו חבירו, אזי מחוייב להסתיר השנאה ולדבר עם חבירו ולקבלו בסבר פנים יפות, ומזה יבואו לידי אהבה גמורה. וטוב מזה ומזה מי שדרכו לעולם בשתיקה אז לא יבחנו מחשבתו. [עוד פרטים בזה יתבארו בהלכות נקימה ונטירה].

טו. שנאה עבור עבירה לבינוני:

אם רואה איש אחד בינוני מישראל עובר עבירה ויש לתלות שעשה זה בלא מתכוין או שהיה סבור שזה חומרא בעלמא, אסור לשנאותו עבור זה כלל, והשנאה אותו אף בלבב עובר על כל הנ"ל.

טז. שנאה עבור עבירה חמורה:

אבל אם יראה שהחוטא ידע את חומר האיסור כגון שהיא עבירה מפורסמת בישראל כאכילת דברים אסורים, וגם ידוע שעשה זאת במתכוין, או אפילו דברים שאינם חמורים בעיני העולם רק שהוכיחו כדין בסתר והוא עומד במרדו, אז מצוה לו לשנאותו, ועליהם נאמר הלא משנאיך ה' אשנא. ועכ"ז אם בשאר מעשיו הוא איש בינוני, אסור לגלות השנאה לחוץ, ולעשות עמו רעה בפועל, ואפילו לספר עליו לשון הרע אסור. וגם יש לו לעשות עמו טובות כמו לכל ישראל, ואם הוא ת"ח אסור לשנאותו ולהרהר אחריו כי בודאי עשה תשובה.

יז. שנאה לרשע גמור:

אכן אם בחנת את דרכו אשר אין פחד אלקים לנגד עיניו, ועובר איזו עבירה מפורסמת כמה פעמים ופורק מעליו עול מלכות שמים, כגון

פרק ב' דין אהבת ישראל ושנאתו. / ובו לו"ו סעיפים / [סעיפים א. – י. עוסקים במצות "ואהבת לרעך כמוך"].

יא. יב. מה נקרא שנאת חנם:

יא. כל השונא אחד מישראל עובר בלא תעשה שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, ולא הזהירה התורה אלא על שנאה שבלב, היינו שאין מגלה השנאה עד שחבירו יודע אשר הוא שונאו. ולכן המכה את חבירו או חרפו, שמראה לו שנאה, אע"פ שאינו רשאי ועובר ג"כ על לא תקום ולא תטור כאשר יתבאר להלן, אינו עובר על לאו זה. ודוקא אם תופס בלבו שנאה על חבירו אז עובר על לאו זה.

יב. אם לא דבר עם חבירו שלשת ימים מחמת איבה ושנאה, עבר על לאו זה, ואפשר דוקא כשחבירו אינו יודע שעושה זאת משום שנאה.

יג. גודל העון משנאת חנם:

עון זה של שנאת חנם הוא חמור עד למאוד, אמרו ז"ל לא חרבה ירושלים אלא בשביל שנאת חנם אע"פ שהיה בידם תורה ועבודה וגמ"ט, והוא יותר רע מן המגלה השנאה לחוץ כי שנאת הלב הוא חטא חזק יותר מן הכל.

יד. איזה טוב יותר אם שנאה גלויה או שנאה נסתרת:

וכ"ז אם הוא לו לשונא גמור, ומבקש רעתו, אכן אם אינו חושב לעולם לעשות לו שום רעה ואדרבה ההסכם לעשות עמו טובות, רק משום איזו סיבה יש לו בלבו שנאה על חבירו, אם מצד הדין שמצוה

ממנו ויוכל לגרום לו מזה הפסד בפרנסתו, אז פטור ממ"ע זו. ועכ"ז מאוד צריך לזהר בזה שלא לקרבו, משום שנאמר הרחק מפתח ביתה, וגם שלא להחזיק חס ושלום הכופרים בדינתו.

כג. אם חבירו לו לשונא גדול:

אם רואה בחבירו אשר הוא לו שונא גדול, אזי יחפש היטב סיבת הדבר, אולי עשה לחבירו איזו רעה אשר זאת סיבת השנאה, ואם דרש ולא מצא אזי יחקור אולי אנשים רעים הסבו את לב חבירו על ידי רכילות, ויראה לתקן זאת. ואם כל זה לא הועיל בודאי הסיבה לזה יען שחבירו גס רוח ושונא יראי ה', ואף שמאוד קשה הדבר לאהוב איש שונאו, עכ"ז ח"ו לעשות לו רעה ולגרום שנאה עליו, ואדרבא יעשה לו מה שיוכל מהטוב.

כד. אם חבירו רודפו:

אמנם אם חבירו רודפו וחומסו על לא חמס בכפו, ודוקא אם נתברר לו בבירור גמור, כי הרבה פעמים היצר מסיתו שחבירו רודפו ובאמת אינו מבקש רעתו, אכן אם ברור לו שחבירו רודפו, מותר לשנאותו, וכש"כ שאינו מחוייב כלל לעשות עמו טוב, אכן מידת חסידות היא לעשות טוב גם לאיש כזה ולחשוב את עצמו ברוע מעשיו כי ה' אמר לו לרודפו, ובפרט אם חבירו לא פעל לו שום רעה רק שרצה לעשות לו רעה, בודאי ימחה הדבר מלבו.

כה. אם נוגע לכבוד התורה:

וכ"ז אם אינו נוגע לכבוד התורה, אבל אם ביזה ת"ח יבואר להלן בהל' נקימה ונטירה.

כו. שנאה שמעסק פרנסה:

עפ"י רוב השנאות שבין אדם לחבירו הוא עבור עסק הפרנסה, ויש לבאר פרט זה עפ"י כל האופנים. אם חבירו יורד למחיתו שלא כדת אז אם יש רב בעירו שיוכל לתובעו לד"ת אז אסור לשנאותו ולעשות עמו רעות רק יתבענו לב"ד. ואם אינו עושה כן רק תובע עליו דין שמים בזה אמרו אוי לו לצועק יותר מהנצעק ואדרבה מעורר דין על עצמו. אכן אם שחבירו אינו רוצה לילך עמו לד"ת ויורד למחיתו, כזה בודאי אינו מצוה לאהבו ושלא לשנאותו. אכן עפ"י רוב עפ"י ד"ת גם חבירו מותר לו לעשות העסק כגון חנות אצל חנות וכיוצא בו, ומזה נמשך שנאה גדולה בין איש לחבירו היינו שהראשון חושב בדעתו שזה יורד לחיתו וממילא גם חבירו נעשה לו שונא, ע"כ העצה בזה שהשני שיורד לעסק של חבירו אף שמרגיש בקרבו אשר חבירו נעשה לו שונא ואף שאסור לו מצד הדין, עכ"ז יחריש ויהיה לו אוהב נאמן ויחשוב בדעתו שאלו ירד לעסק שלו אחר גם הוא היה שונא לחבירו, ואז אם יהיה לחבירו לאוהב במשך הימים יהיו נעשים אוהבים ורעים זה לזה.

כז. שנאה מחמת קנאה:

עוד סיבה גדולה לשנאת איש את חבירו היא קנאת איש ברעהו כשרואה חבירו עולה באיזו מעלה, והוא עון גדול, דאם חבירו עולה באיזו מעלה ע"י הצלחת הקב"ה, הוא מתרעם על ה' והנהגתו, ואם חבירו עולה באיזו מעלה ע"י מדות טובות בודאי הוא ראוי לזה ויש לו לקנא ולעשות כמותו אבל לא ח"ו להחזיק שנאה עליו.

אמנם לפעמים חבירו קטן ממנו הרבה בחכמה ובמעשים רק פירסום שמו הולך וגדול הרבה ממנו, וזה קשה מאוד בטבע להכריח טבעו אשר בעיניו יראה איך מנשאים קטן ממנו עליו, ועכ"ז אל ימהר בדבר להחזיק קנאה עליו, וראשית דבר יחקור היטב אולי יש לחבירו איזו מדות טובות בסתר יען שהוא הצנע לכת, וגם בתורה אפשר שמשים עצמו קטן ויש אתו הון רב מהלכות.

בזה"ז שהעובדי עבירות חמורות פורקים עול ונראה שהוא להכעיס, וכן המסיתים והמדחים ישראל מדרכי ה', ומכ"ש מי שנתקלקל אצלו אחד מיסודי הדת (ונראה דאם כופר בספרי קבלה בזה"ז ג"כ בכלל, ובפרט שהוא בכלל דחז"ל במס' חגיגה, רצ"ע במי שמדבר בפיו כפירה ח"ו מסיבות פה פתוח וע"י ספר מרפא לשון), אף שהוא עושה מצוות ואינו עובר עבירות, וכן אם ראו אותו עובר ג' עבירות חמורות, או שעבר על רוב עבירות שבתורה אף שאינן חמורות שאז הוא מומר לכל התורה, וכל אלו מצוה לשנאותם ולרודפם ע"פ חוקי הממשלה יר"ה (כי בטח אינם יראים גם ממלך כמ"ש ירא ה' בני ומלך) ולעשות להם כל מה שיוכל מהרע, כי הם המחבלים כרם ה' צבאות.

יח. דין אותם המזכירים שאין להם חלק לעוה"ב:

כל אותם המזכירים בפרק חלק שאין להם חלק לעוה"ב כגון המבזה ת"ח וכיוצא בהם, וכן מי שיש לו מדות רעות כגון שהוא בעל גאווה ומזה בא לידי כעס ושאר מדות מגונות, אף שאינו מצוה לאהוב אותם בלבו עכ"ז אסור לגלות השנאה לחוץ, ואפשר הם אינם יודעים חומר האיסור. ויותר טוב לשנא רק חלק הרע שבקרבו ולבקש מה שיכלו החטאים ולא החוטאים.

יט. שהרשע קודם לבינוני לעשות לו טובה לפעמים:

אם נזדמן לו לעשות טובה לאיש כשר ולרשע בעל עבירה חמורה לתיאבון, הרשע קודם לעשות לו טובה, כדי שנכוף את יצרנו שלא נבוא לשנאה גמורה (גמ' ב"מ פרק א"מ ומס' פסחים פ' ע"פ), וי"א דיותר טוב לטעון עמו מלפרוק עם איש כשר (תוס' ע"פ), וי"א דפריקה של איש כשר קודם לטעינה של הבעל עבירה משום צער ב"ח (נמו"י מס' ב"מ ורמ"א חו"מ ס' רע"ב) אבל בשאר דברים לכו"ע הוא קודם לאיש כשר.

כ. תוכחה על ענין זה:

מזה נראה כמה גדולה המכשלה הזאת בנו אשר אם רואה שחבירו עובר עבירה איזו שהיא, תיכף דן אותו לכף חובה הן אם הוא בינוני הן ת"ח, ואף אם לא הוכיחו כלל ממאסו בלבו וחושב אותו לרשע, ומתיר לעצמו כמה רדיפות על חבירו ושלא להיטיב לו ולדבר עליו לה"ר, ואף אם חבירו הוא איש הגון אשר אם היה מוכיחו היה מקבל תוכחה באהבה, עכ"ז מוצא מקום לכושת חבירו, וחושב עליו בלבו לדבר מצוה השנאה הזאת, ובאמת גורם בזה חטאים גדולים ה' יכפר.

כא. מי שהוא בעל מחלוקת איך להתנהג עמו:

מי שהוא בעל מחלוקת, אף שבלב מצוה לשנאותו, עכ"ז אסור לעשות לו שום רעה, ואפילו לדבר לה"ר עליו אסור אם לא שיודע אשר הלה"ר הזאת תועיל להשקיט המחלוקת, אבל בל"ז אסור. אבל טובות של כבוד וקיימה והידור אין לעשות לו, וכ"ז אשר נתודע לו בבירור גמור אשר הוא התחיל במחלוקת ומחזיק בה, ולא יסמוך בזה על סיפור דברים. ועכ"ז נראה בזמנינו בעוה"ר אשר אין חמור בעיני העולם זה העון, וכן הרבה פעמים עניות מעבירים על דעתו ודעת קונו, די לו רק שישנא אותו בלב, ושלא להראות השנאה לחוץ כלל.

כב. אם יהיה לו הפסד ממון אם ישנא את הרשע:

השנאה לפורקי עול מלכות שמים היא מ"ע מדברי קבלה שנאמר הלא משנאיך ה' אשנא, ועכ"ז אם הרשע הוא לו לאוהב ואינו עושה לו רע, ובפרט אם מחזיקו בממונו ואם יהיה לו לשונא אף בלב יוכל לגרום מזה שגם חבירו יתהפך לו לשונא, אינו מחוייב להיות לו לשונא וירחיק השנאה ממנו, וע"ז נאמר אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך, וכ"ז אם מאמין בעיקרי הדת, אבל אם כופר ח"ו באחד מהעיקרים, מצוה לשנאותו בכל אופן, רק אם כל פרנסתו

מהם שלא יחללו שם שמים ח"ו. ואם רואה אשר כל זה לא הועיל אז יתבונן היטב אחרית הדבר, אם רואה אשר אם יעשה מה שיוכל ינצח, יעשה, ובאם לא אז בזמנינו אשר המלשינות מצויה ויוכל לבוא לידי שפ"ד, שב ואל תעשה עדיף. רק שלא יודה ח"ו להקשר שלהם, ויעשה כל מה שיוכל בדממה דקה לא ברעש, וידום לה' אשר הוא איש מלחמה.

לג. אם כבר נתהוה מחלוקת:

וכל זה בהתחלת המחלוקת, אבל אם כבר נעשה ח"ו מחלוקת, והוא יודע להבחין בין אמת לשקר, אז מחויב לבחור הטוב מן הרע, ואל ישתדל להמשיך אנשים בשפתיו ע"י דברים אסורים, רק יתנהג בדרך ה' וימעט דבריו בזה, וממנו ילמדו וכן יעשו, ובה תתמעט השנאה וירבה השלום. וכ"ז אם הדרך אחרת אף שהוא לא בדרך ישרה הוא מסיבת טעות שחושב שזאת דרך ישרה, אבל אם רואה באיזו דרך כפירה בהדת ח"ו כמו שנתרבה בזמנינו, בזה בודאי ישתדל עד מקום שידו מגעת להציל איזו נפש מישראל ולכלות הקוצים מן הכרם.

לד. באיזו זמנים לשמור מאוד משנאה:

אפילו על מי שהותר השנאה מה"ת עכ"ז ישמור את עצמו מאד באיזו זמנים שלא להשתמש במידת השנאה, כגון בשבתות וימים טובים אשר מדת הדין שוקט למעלה, וכן בעת תפילתו אשר הוא צריך לעורר רחמי מעלה, ובפרט ביום צום ציבור ובעשרת ימי תשובה אשר הם ימי רצון ורחמים, אז לא יזכור השנאה כלל אפילו על פושעים, למען לא יעורר דין למעלה.

לה. לו. עצות לכל זה:

לה. עצה הנכונה להתרחק משנאה ולקרב אהבת חבירו היא כשיעשה לו חבירו איזו רעה שידרוש מאתו מדוע עשית לי כזאת, יתבאר על נכון בהלכות נקימה ונטירה לקמן.

וז"ל המחבר בהלכות נקימה ונטירה: טו. ע"כ העצה הגדולה אשר היא גורמת לבטל כל נטירת איבה ושנאה ולעשות שלום בין איש לרעהו, הוא שאם חטא לו חבירו ידרוש ממנו מדוע עשית לי כזה, אז קרוב הדבר שחבירו ישיב לו אשר בשגגה היה, וכל זמן שלא שאל מחבירו, אסור לו מן התורה לנקום ולנטור כלל.

טז. אכן אם יש דברים נכרים אשר עשה זאת מחמת שהוא שונא לו, או שהיה החוטא הדיוט ביותר ובדעת קטנה, שאם ישאל ממנו מדוע עשית לי כזה יבואו לידי שנאה גמורה, אז אם לא שאל ממנו ומחל לו בלבו הרי זה מדת חסידות. אכן אם הוא תלמיד חכם, אסור לו למחול לו אם בזהו בפרהסיא משום כבוד התורה, עד שיבקש ממנו [מחילה].

יז. אם הוא שונא לו שלא דבר עמו ג' ימים מחמת איבה, אז אין צריך לשאול ממנו מדוע עשה לו, שחזקתו שמחמת שנאה עשה לו זאת. - ע"כ מהלכות נקימה ונטירה

לו. אם רואה אשר נתעורר בקרבו שנאה בינו לחבירו ופירוד, או עם רבים, אזי יפשפש במעשיו כי המעשים שאינם טובים הם הגורמים פירוד ח"ו, וישוב אל ה' בכל לבו ויתקן מעשיו, ואז ישובו אויביו לאוהביו, כמש"כ ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו.

הלכות נקימה: סעיף לה: באיזה אופן אסור לשמוח בנפילת שונאו:

אם חבירו שונא על חנם או שעובר איזו עבירה שמצוה לשנאותו, אם אח"כ רואה במפלתו, אסור לו לשמוח על נפילתו, ואם שמח ע"ז עובר על לא תעשה של דברי קבלה "בנפול אויבך אל תשמח", ואפילו

אכן אם דרש בכל זה ולא מצא, אז לא יעמיד זאת על דין תורה, כי סוף יבוא מזה לידי שנאה גמורה, רק יתנהג בזה לפני משורת הדין ולא יבוא להרבה עבירות חמורות. אמרו חז"ל לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה, ובמק"א אמרו בשביל שנאת חנם, והכל מטעם אחד. לכן יעבור על מידותיו ויזכור אשר אחר חליפת ימיו עליונים למטה ותחתונים למעלה, וגם בזה העולם אם השם אינו לאמיתו, סוף אבד שמא. אכן אם רואה שיוכל לבוא מזה מכשול שיסמכו עליו בהוראות אז יגלה האמת בפני קצת אנשים שיודע שדבריו יהיו נשמעים.

כח. שנאה מחמת העדר טובה יתבאר להלן הלכות נקימה ונטירה.

כט. שנאה שמסיבת לשון הרע:

עוד סיבה גדולה לשנאה בין אדם לחבירו היא מסיבת לשון הרע. ונבאר פרט זה, ראשית דבר שישמור לשונו מלה"ר כדי שלא יביא את חבירו לשנאה, ופרטי לה"ר כבר מבואר בספר "חפץ חיים" על נכון, והקיצור מכל הספר שאין שום היתר בלה"ר רק על רשע גמור עובר עבירות מפורסמות, או לגלות לתלמידו דרך הרע, או לשמור חבירו מנזק. ודע שאפילו על רשע גמור אף שמותר לדבר עליו לה"ר ויש קצת מצוה בזה, אבל ממידת הקדושה הוא להתרחק שלא לדבר כלל רע, ולתלמידו הוא דוקא שמוחזק לו לירא שמים, וגם בזה צריך זהירות יתירה כי ירגיל לשונו לדבר רע ח"ו.

ל. שנאה שמחמת רכילות:

והנה השנאה שנמשך מרכילות ג"כ יתבאר בספר הנ"ל כל הדינים מתי אסור לקבל. ודע דאף במקום שמותר לקבל כגון שרואה דברים הניכרים ויודע בודאי שחבירו דבר עליו רע, עכ"ז יחקור אחר סיבת הדבר דאפשר היה לחבירו איזה כעס עליו אשר בשביל זה מרוב כעסו דיבר בפני חבירו ותיכף נתחרט מזה ורוצה אשר לא יודע הדבר, בודאי אסור להחזיק שנאה עליו.

לא. אם חבירו מדבר עליו לשה"ר בפרהסיא:

אכן אם חבירו מדבר עליו בפרהסיא בכל עת ומשפילו עד לעפר ויורה אותו בחץ לשונו, ידרוש היטב אם הוא מסיבת שטבעו כך לדבר לעולם רעות על הכל וכך הורגל לשונו, אז בודאי אין זה מרדיפות, ואסור לו לשנא חבירו בעבור זה, אכן אם טבעו אינו לדבר דברים יתירים ורק עליו מדבר לעולם בפרהסיא, בודאי דינו כרודף, וכבר נתבאר דינו בסעיף כ"ד.

לב. שנאה מחמת מחלוקת דרבים:

הסיבה הגדולה מכל, הגורם לשנאה ופירוד היא המחלוקת אשר נתהוה בכמה מקומות בעוה"ר. ויש לבאר פרט זה. הנה אם נתהוה מחלוקת ח"ו מסיבת כבוד או נצחון משני הצדדים אין לדבר מזה כלל, ומי שיראת ה' בלבו יברח מזה כבורח מהאש, כי זה גורם לשנאה ולה"ר ושפ"ד, ואין לך עון בעולם כמו עון מחלוקת דרבים ח"ו.

אכן לפעמים יש מחלוקת שהיא לשם שמים כגון שרואה בעירו אנשים קושרים קשר להתייצב על דרך לא טוב, כגון שרוצים לקבל רב שאינו הגון או שאינם רוצים כלל לקבל רב עליהם, או שרוצים לקבל שו"ב שאינו הגון, או שרוצים לבטל ת"ת דרבים או שום דבר מדת ישראל, או שרודפים את הרב שקבלו עליהם על חנם, או שרוצים להנהיג איזה מנהג של פריצות בעירו — בכל אלו אסור לו לעמוד מן הצד ולשתוק, רק מצוה עליו לעמוד במחלוקת נגדם.

אמנם יזהר איך להתנהג בזה, ראשית לא ישתמש ח"ו בכעס במקום סכנה כזו שאז בטח יבער אש המחלוקת מהצד שכנגדו באין תרופה, רק מקודם יכנע את עצמו בדברים טובים ויציע דבריו לפנייהם ויבקש

כרודף, ואף ששמח בלבו ששוב לא יהיה לו רודף, עכ"ז בעצם נפילת חבירו לא ישמח, ויותר היה טוב לו אם היה נפדה מהרדיפות באופן אחר שלא ע"י מפלתו.

אם יודע אשר חבירו לא נכנע מזה הנפילה ועדיין במרדו עומד עכ"ז אסור לו לשמוח במפלת ישראל. והקב"ה מצטער על דמן של רשעים שנשפך. ואפילו אם היה חבירו רודפו וע"י נפילתו שוב לא יהיה לו

קהלות יעקב

< סד >

[להרה"ג ר' יעקב ישראל קנייבסקי – ה"סטייפלער" ז"ל]

[בשיטות הראשונים בלאו דלא תשנא - ובסוגיות הש"ס בענין זה]

ח"י סי' נ"ד; וב"ברכת פריך" פרשת קדושים:

בענין לאו דלא תשנא את אחיך בלבבך כנראה שיש בזה ג' שיטות.

א] דעת הרמב"ם ז"ל פ"ו מדעות ה"ה וביותר ביאור בספר המצוות ל"ת ש"ב, דאינו עובר אלא על שנאה שבלב וכשמודיעו שהוא שונא אותו אינו עובר בלאו זה, והביא מקור לזה מההיא דתורת כהנים קדושים ומייתי לה בערכין טז: ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר, ופירושו כששונאו בלבו ואינו מודיע לו שנאתו. וכדברי הרמב"ם ז"ל כתב בספר החינוך מצוה רל"ח.

ב] הרמב"ן ז"ל בפירושו על התורה פרשת קדושים על הכתוב לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך, מבאר שלפי פשוטו הכל דין אחד שלא תשא את השנאה בלב אלא תתווכח עמו על אודות הדבר שמחמתו אתה שונא אותו שמא יתנצל או יכרר שאינו כמו שאתה חושב ושלא יבקש מחילתך, וכן דעת היראים במצוה ל"ט ע"ש. ולפ"ז במה שמודיע שנאתו לחבירו אכתי עובר בל"ת זו עד שיודיענו עבור מה הוא שונא לו וישמע מה שמשיב לו על זה. ומשמע מדברי היראים שאם חבירו אינו מכחיש שחטא כנגדו והדבר מבורר בבירור גמור, וגם אינו מבקש מחילתו, אז ליכא לאו זה, אפילו שונאו לא מחמת עבירה שחטא לשמים אלא משום שחטא נגדו שציערו או הפסידו שלא כדין [ומיהו החוטא נגד חבירו שלא כדין ממילא רשע הוא ג"כ לשמים]. ומשמע לענ"ד דלדעת הרמב"ן ז"ל ויראים היכא ששונאו מחמת קנאה וכיו"ב או שנאת חנם, אז עובר לעולם אע"פ שהודיע שנאתו והתווכח עמו עבור זה.

ובעיקר פירוש הרמב"ן ז"ל דהוכח תוכיח קאי על מי שחטא נגדו שיתווכח עמו עבור זה ולא ישטמנו בלבו, גם הרמב"ם ז"ל פירש כן בפ"ו מדעות ה"ו, אלא שנראה דעת הרמב"ם ז"ל שהן ב' דינים, דתיכף כשמודיע שנאתו נפקע מאיסור הל"ת דלא תשנא, אלא דאכתי איכא מ"ע דהוכח להתווכח עמו בזה שמא ע"י זה יתבטל שנאתו, ולהרמב"ן ז"ל ויראים איכא ל"ת דלא תשנא עד בתר שיקיים הוכח תוכיח ככל הנ"ל.

ג] רש"י ז"ל בערכין שם פירש אהא דאמרינן יכול לא יכנו: "על דבר תוכחה" [משום דק"ל אי לא לשם תוכחה הא איכא איסורא דלא יוסיף פן יוסיף וקללה בלאו דלא תקלל, והרמב"ם ז"ל בסה"מ שם מתרץ זה דכונת הברייתא שעכ"פ בלאו זה דלא תשנא אינו עובר ע"ש], וצ"ע דלפ"ז האין יתפרש סיומא דברייתא ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר, כלומר נהי דהכאה וקללה שרי לצורך תוכחה מ"מ לשנאו אותו אסור, וזה צ"ע דהא מבואר בפסחים ק"ג דרואה בחבירו דבר ערוה מותר לשנאותו, ומשמע דלאו דוקא דבר ערוה אלא כל עבירה [מפורסמת שאין לתלות בשוגג וטועה], וכ"כ הרמב"ם ז"ל סוף הלכות רוצח דבראה בו דבר עבירה מותר לשנאותו ע"ש וכן

משמע בספר יראים שם, ובתענית דף ז: מבואר דעז פנים מותר לשנאותו [מיהו לא מצאתי לע"ע שהפוסקים יביאו דבר זה וכנראה שהשמיטתו וצ"ע], ומעתה כיון שמכחו ע"ד תוכחה אלמא שחטא, ואמאי אסור לשנאותו.

ונראה דלא מיירי ברשע ממש שחוטא חטאים מפורסמים, אלא שאינו נוהג כ"כ כהוגן הראוי לפי ערכו, ומכחו שייטיב דרכיו יותר, וכדאמרינן במכות דף ח. גבי בנו ותלמידו אע"פ דגמיר מצוה לרדותו, ע"ד שאמר ריב"נ בערכין שם הרבה פעמים לקה רבי עקיבא על ידי, וכל כה"ג שרי להכותו ואסור לשנאותו.

ולפי פירש"י ז"ל אין לנו שום מקור דכשמודיעו שנאתו ליכא לאו זה, דמה שכתוב "בלבבך" לא לאפוקי מודיע השנאה, אלא ללמד שהשנאה שבלב אסרה תורה בין מודיעו בין אינו מודיעו, אלא שהכתוב מדבר במי שצריך להכותו לשם תוכחה דעכ"פ שנאה שבלב אסור, שאע"פ שעושה מעשה המורה על שנאה כגון מכהו מ"מ לא יהא שונאו באמת.

[דברי הראב"ד בתורת כהנים]

והראני בני יקירי הרב ר' חיים שליט"א בפירוש הראב"ד ז"ל לתו"כ על הכתוב לא תקום ולא תטור, ואמרו חז"ל ביומא איזהו נקימה השאילני קרדומך וכו', וכתב הראב"ד ז"ל שהראשון שלא רצה להשאל לא הוזהר לפי שלא מחמת איבה נמנע מלהשאל אלא משום שחש על נכסיו [וזהו מענין צרות עין שנגעים באים עליו אבל אינו באזהרה לא תשנא] וכתב וז"ל: ואם הראשון מונעו משום איבה כל שכן שהוא עובר משום לא תשנא את אחיך ומשום לא תקום, ואע"פ שלא הזכיר הנקימה בפיו כי הבורא ב"ה בוחן לב חוקר כליות עכ"ל. וממש"כ ואע"פ שלא הזכיר וכו' משמע דכל שכן כשהזכיר והודיע שנאתו דעובר בלא תשנא, דלא משמע דהאי סיומא שכתב הראב"ד ז"ל קאי רק אל"ת דלא תקום שהרי התחיל בתרתי בלאו דלא תשנא ובלאו דלא תקום ומשמע דמה שמסיים "ואע"פ שלא הזכיר" קאי אתרוייהו ומ"מ אינו מוכרח כ"כ וצ"ע.

[ביאור סוגיא דנדרים סה:]

ומה שהעיר בני יקירי מהר"ח שליט"א מהא דתנן נדרים דף סה: ועוד אמר ר' מאיר פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו אילו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ועל לא תטור ועל לא תשנא את אחיך בלבבך וכו', ולהסוברים דכשמודיעו אינו עובר בלא תשנא א"כ הכא כשמדירו מנכסיו הרי גילה שנאתו, נראה דלא קשה מידי דהא משכח"ל כשאינו מודיעו שהוא מחמת שנאה ויכול חבירו לתלות שהוא מחמת צרות עין וקפידת ממנו הוא מדירו, ואין כוונת משנתנו דנדרים דכל נודר עובר בכל השמות הללו דקחשיב במשנה, אלא דלפעמים איכא לאו זה ולפעמים זה, כמ"ש בפירוש הרא"ש ז"ל שם וז"ל: ועל לא תקום ולא תטור כגון שנדר שלא להשאל כליו לשכניו על שלא השאלו לו וכו', ועל לא תשנא את אחיך שנדר שלא לשאול בשלומו עכ"ל. [וכוונתו ז"ל להגמ' דסנהדרין דף כז. איזהו שונא כל שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה].

מודיע שנאתו נקטה הגמ' קרא דלא תשנא, ואם נוקמי במודיע יקשה דהא עובר בלא תטור ובואהבת לרעך כמוך.

ונראה לענ"ד דכל נוקם קעבר נמי בלא תטור, אע"פ דבגמ' יומא דף כג אמרינן איזהו נקימה וכו' איני משאילך כדרך שלא השאלתני איזהו נטירה וכו' הילך ואיני כמותך שלא השאלתני, מ"מ נראה דרבנותא דנטירה הוא אפילו במשאילו רק שמזכירו שנאתו, וכש"כ כשאינו משאילו עבור שלא השאילו דאיכא נטירת שנאה. וכן משמע בסוגיא דנדרים דף ס"ה הנ"ל דבמדירו קעבר אלא תקום ולא תטור, והרי במדירו ואינו מהנה לחבירו ענין נקימה היא ואמרינן דקעבר נמי בלא תטור [מיהו לפמשכ"ל דכוונת הגמ' שע"י ההדרה יבאו אח"כ לידי לא תשנא, ה"נ יש לפרש שע"י ההדרה יתעורר מדינים ויבואו אח"כ לידי נטירה] ונמצא דכל נוקם קעבר בתרתי לאוין.

ומצאתי בספר יד הקטנה פ"ו מדעות שהאריך הרבה באיסור נטירה שהוא גם כשאינו מודיע שנאתו לחבירו כלל, ולמד דבר זה מלשון רבינו יונה ז"ל שכתב ואין העונש בזה על הדבור אלא על הנטירה בלב עכ"ל, וע"ש באורך.

[סיכום השיטות בלאו ד"לא תשנא"]

העולה מזה, דבשנאה בלב קעבר בלא תשנא ובלא תטור, [כשהוא מקפידת ממון ולא משום צערא דגופא ע"ש ביומא]. והמגלה שנאתו, לדעת הרמב"ם ז"ל ודעימיה אינו עובר רק בלא תטור, ולהרמב"ן ז"ל ודעימיה אכתי איכא לא תשנא ג"כ עד דמוכחו ומתוכח עמו כנ"ל, ולרש"י והראב"ד ז"ל איכא לא תשנא בכל גווני שמודיעו. והנוקם קעבר בלא תקום ובלא תטור [וכשאינו מגלה שנאתו קעבר נמי משום לא תשנא].

[עוד בענין "לא תקום ולא תטור"]

ויש להסתפק בשנא לחבירו לא משום שהרע לו אלא משום קנאה וכיו"ב ומחמת זה אינו מהנהו, אי עובר בלא תקום, דמדברי הגמ' איזהו נקימה וכו' משמע דענין נקימה הוא כשעושה רעה תחת רעה, וכי"מ קצת מלשון הרא"ש ז"ל נדרים שם שצייר לא תקום כגון שנדר שלא להשאיל לפי שלא השאילו לו, ומ"מ אינו מוכרח ד"ל דהרא"ש ז"ל צייר ענין נקימה ע"ד המבואר בגמ' יומא וכוונתו הוא רק לאפוקי כשמדירו מחמת צרות עין בלא כוונה לצער לחבירו מחמת שנאה, דאז ליכא לא תטור. ומלשון הרמב"ם בסה"מ הנ"ל ומלשון הראב"ד בתו"כ הנ"ל משמע לענ"ד דגם באיבה שלא מחמת שהרע לו עובר בלא תקום ולא תטור, והסברא נותנת כן, ומ"מ צ"ע.

[ביאור בדברי הסמ"ג לענין שנאה כשמקפח פרנסתו]

וראיתי בסמ"ג לאוין ה' שכתב כלשון הרמב"ם ז"ל פ"ו מדעות והביא הא דאין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו אפילו כמלא נימה וכתב: על כן אל ישנא אדם את חבירו כשמרויח אצלו ודואג פן יקפח פרנסתו עכ"ל, וצ"ע דגם אילו היה באמת חבירו מקפח פרנסתו אמאי יהא רשאי לשנאותו והא חבירו כדין קעביד דבר מבואה אבר מבואה ידידיה לא מצי מעכב בב"ב דף כא:, ואינו במשמע דכוונתו ז"ל אבר מבואה אחרת דאע"פ דמצי מעכב מ"מ אסור לשנאותו, אלא נראה שכוונתו ז"ל דרך הערה ותוכחת מוסר שבאמת ליכא עבור מה לשנוא כיון שאין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו אפילו כמלא נימה, אבל באמת גם לולי זאת היה אסור לשנאותו וכמש"נ.

ויש לעיין מה פתח הוא זה והלא לכל הפוסקים אין האיסור אלא השנאה שבלב ולא המעשה שעושה מחמת השנאה וכדמתבאר מברייטא דערכין הנ"ל, וא"כ לכשיתחרט ע"י הפתח שפתחו לו בלאו דלא תשנא, לא יתחרט אלא עבור השנאה שבלב שהיתה לו ולא על מה שהדירו מנכסיו, ונ"ל דמ"מ ממילא יתחרט ג"כ על כל מה שנסתעף מחמת שנאה זו, ועו"ל בזה ויבואר לקמן בעה"י.

[ביאור סוגיא דסוטה ג. ועוד בסוגיא דנדרים הנ"ל]

ומה שהקשה בני שליט"א מסוטה דף ג. ראב"י אומר כלפי שאמרה תורה לא תשנא את אחיך בלבבך יכול כגון זו [שלא יקנא לאשתו כשעוברת על דת ונסתרת עם שכנין] ת"ל ועבר עליו רוח קנאה, ומשמע דאי לאו משום דעביד לאפרושי מאיסורא דשריא רחמנא לקנא היה בזה ענין לא תשנא אע"פ שמודיע לה האיבה שהרי מקנא לה, נראה דג"ז א"ש דהא משכח"ל שאינו מגלה לה שנאה שבלבו ואפשר שבאמת אינו שונא אותה עכשיו כלל אלא שמקנא משום שמקפיד על המעשה שלא תעשה כן להבא, וכוונת הגמ' כך הוא שהקנאה הזו תביא אח"כ לידי קטטות ומריבות ושנאה כדפירש"י ז"ל שם ד"ה כלפי: כמו אחרי שאמרה תורה שאסור להביא עצמו לידי שנאה ותגר עכ"ל, ולהסוברים דדוקא כשאינו מודיע שנאתו קעבר בלא תשנא יתפרש הכא שע"י הקנאה יבוא לידי שנאה שבלב ולא יודיענה בכל פעם שתבער בו חמתו, שהוא שונאה.

והנה מתבאר מתוך סוגיא זו דסוטה שהעושה מעשה הגורם ומביא לידי שנאה וקטטות הוא בכלל איסורא דלא תשנא, שבכל עבירות שבתורה אסור כל דבר המגרה יצרו וגורם לו שיעבור.

וא"ש בזה היטב ההיא דנדרים דף סה הנ"ל דפותחין לו אלו היית יודע שאתה עובר על לא תשנא, וקשה לכאורה דהא אכתי אין זה פתח על מעשה ההדרה, שלא בהמעשה עבר על לא תשנא אלא בשנאה שבלב הוא דעובר וכמש"כ לעיל, אבל להמבואר א"ש דמ"מ אותו מעשה ההדרה גורם ומביא לידי שנאה כענין קיני דאמרינן דאיכא בזה משום לא תשנא ושפיר הוי פתח על מעשה ההדרה.

[יישוב גמ' פסחים - ובלאו ד"לא תטור"]

ומה שהקשה בני שליט"א מהא דפסחים ק"ג: דאמרינן בהא דכתיב כי תראה חמור שונאך רובץ וכו' אלא פשיטא שונא ישראל ומי שריא למיסניה והא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך כו' [אלא לאו כה"ג שראה בו דבר ערוה ע"ש], והשתא אס"ד דבמודיע שנאתו אינו עובר בלא תשנא הלא בפשוטו משכח"ל חמור שונאך, ששונאו והודיע שנאתו דליכא משום לא תשנא?

נראה בזה דבאמת כשמודיע שנאתו דניצל ע"יז מלאו דלא תשנא מ"מ בא ע"י זה ללאו דלא תטור, דכל ששומר השנאה אצלו קעבר בלא תטור, וז"ל הרמב"ם ז"ל בספר המצוות מצוה ל"ט ש"ב: אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו אינו עובר על זה הלאו, אבל על לא תקום ולא תטור [עובר], ועובר על עשה וכו' ואהבת לרעך כמוך, אבל שנאת הלב הוא חטא חזק יותר מן הכל עכ"ל. וא"כ א"א לאוקמי קרא דחמור שונאך בשמודיע שנאתו שהרי עכ"פ עובר בלא תטור ובעושה דואהבת לרעך כמוך, והגמ' דפסחים דנקט לאו דלא תשנא קיצרה בזה משום דבאופן הרגיל השונא אינו

< סה >

דברות משה / להרה"ג רבי משה פיינשטיין זצ"ל

[שנאת הרשעים מותרת רק כשהיא לשם שמים]

בבא מציעא, הערה ע"ז [עמ' שנו]

הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים, הוא רק טעם על עיקר מצות פריקה וטעינה מה שאף לשונא חייבה תורה, ולא על קדימה לשונא. וא"כ אפשר שדין הקדימה לשונא שבהל' י"ג איירי בשונא שלא כדין שהוא באיסור.

ותמוה מש"כ הב"ח [חור"מ] סימן ער"ב סעיף י' על תוס' פסחים דכ"כ הרמב"ם סוף הלכות רוצח, מנא לו זה משם, ואולי מדסתם בהי"ג שמצוה בשונא תחילה משמע שאף בשונא דקרא הוא.

אך יש קצת רמז למאי דסובר הב"ח להרמב"ם מהא שבהמצוה דמסית בלאו דלא תשמע אליו שדריש בספרי יכול מדכתיב עזוב תעזוב עמו אתה עזוב עמו, ת"ל ולא תשמע אליו, ורש"י פירש הא דספרי לזה לא תעזוב, שיש לפרש שאם המסית מבקש שיעזרהו לטעון ולפרוק וכדומה אמרה תורה שלא ישמע לו ולא יעזרהו, ולא הוזכר בזה ענין שנאה, נקט הרמב"ם בלשון המצוה במצות ל"ת סימן י"ח שלא לעזוב השנאה למסית שנאמר ולא תשמע אליו, וכן במצוה ט"ו קודם הלכות ע"ז נקט שלא לעזוב שנאתו, והוא משום דמפרש לשון עזוב תעזוב שנאמר בפריקה, ולא נאמר בלשון אחר בכוונת עזרה, שהוא גם בכוונת עזיבה משום דנאמר חמור שונאך ואמרה תורה שיעזוב שנאתו ויעזור לו, וכדתרגם אונקלוס משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עימיה, והקרא איירי בשונא משום דעבר באיסור ערוה וכדומה, שאף שמצוה לשנאותו חייבתו תורה בשעה שצריך לעזרה לפריקה וטעינה וכדומה לא רק שיפרוק ויטעון אף שהוא שונאו אלא דבשעה ההוא יעזוב שנאתו ויפרוק ויטעון באהבה, ואמרה תורה במסית שאף שבשאר עוברי עבירה דמצוה לשנאותם חייבה תורה לעזוב השנאה בשעה שצריך לעזרה, במסית אסור לו לעזוב השנאה אף בעת שמבקש עזרה ולא ישמע אליו, משום שמחוייב לשונאו תמיד. וכן הוא ודאי כוונת הרמב"ם גם בפ"ה מהל' ע"ז ה"ד עיי"ש. ומכיון שחזינן שמפרש לשון עזוב תעזוב שנאמר בקרא עזיבת השנאה אף שאיירי בראה דבר ערוה, ולא סגי במה שיקיים מעשה העזרה דיפרוק ויטעון, אף שהוא שונאו שייך שיכוף את יצרו שכבר הורגל לשונאו, שלא לשנוא עתה אף בשונא דקרא. והוא קצת ראייה להב"ח.

והנה הא דב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין בהוראת שעה למיגדר מילתא שכתב הרמב"ם פכ"ד מסנהדרין ה"י שהוא דוקא כשיעשו בכוונה לשם שמים, שכוונתו לאסור אם אין כוונתם לשם שמים אף שהתועלת מזה למיגדר המילתא יהיה ממה שיכו ויענשו, נמי אפשר שהוא מטעם שכיון שהוא דבר אסור שהרי אינו חייב העונש אך שהוא נדחה בשביל הצורך למיגדר מילתא, לא נדחה כשאין הכוונה לשם שמים כדבארתי במצות שנאה לעוברי עבירה, אבל בחדושי בארתי שם טעם אחר.

הנה פשוט לענ"ד דאף בישראל שראה בו דבר ערוה שמותר לשנאותו, אינו מותר אלא לשם שמים ולא בשנאה מצד תאוותו לשנאותו. דלבד שהוא מסבא, הוא ראייה גדולה מהא שרק במסית נאמר שאסור לאהוב אותו, כדדריש בספרי פרשת ראה והובא בפרש"י בחומש שם וכן הוא במנין המצוות להרמב"ם בתחילת חיבורו וקודם הלכות ע"ז, גם לחיוב שנאה, אבל בכל חייבי מיתות ב"ד אף בהתראה ליכא דין זה, וא"כ משמע שצריך לאהוב אותו ואסור לשונאו, ויקשה לכאורה על הא דפסחים דף קיג שבראה דבר ערוה אף ביחידי מותר ומצוה לשנאותו, ובשלמא לר' שמואל ב"ר יצחק שם שרק מותר לשנאותו יש לתרץ דבמסית הוא חיוב ובאיסור לאו, אבל לרנב"י שסובר מצוה לשנאותו ודאי דוחק לומר שבמסית ניתוסף רק שאיכא לאו.

ולכן נראה דבשאר עבירות מה שמותר וגם מצוה לשנאותו הוא רק כשהוא לשם שמים בשביל החטא, אבל לשונא אותו שלא בשביל החטא אלא מצד איזה מריבה ביניהם וכדומה, אסור ועובר גם עליו בלאו דלא תשנא ובעשה דואהבת לרעך, משום דבעצם נאמר גם עליו מצות אהבה ואיסור שנאה, רק שנדחה זה מפני החטא, שלכן הוא רק בלשם שמים, ובמסית נתחדש בהקרא שליכא בו כלל מצות אהבה ואיסור שנאה, ולכן אף שנאה בשביל איזה מריבה שהיא שלא לשם שמים מותר.

וזה נראה בטעם התוס' פסחים שם שפירשו שלכוף את יצרו ולהקדים להשונא אף לטעינה עדיף, איירי גם בשונא דקרא שהוא בראה דבר ערוה, משום דבאין מתוך כך לשנאה גמורה, שלכאורה לא נאמר מדה בשנאה בשביל החטא ומאי כוונתם שבאין לשנאה גמורה, אבל הכוונה היא שבאין לשנאה גם שלא לשם שמים שזה קורין שנאה גמורה, שהיא מצד כח היצר הרע, שהיא שנאה הנוספת על השנאה שלשם שמים, והרבה אנשים ואולי הרוב לא היו שונאים כל כך אם הוא רק לשם שמים, ובשביל חשש שלא יוסיף שנאה מצד יצרו הרע סברי שצריך להקדים אף לשונא דבשביל דבר עבירה אף שאוהבו לפרוק.

והתוס' דסוגיין נמי לא נחלקו על זה שאסור לשנאותו שלא לשם שמים וממילא אסור להוסיף שנאה יותר ממה שהיה שונאו בשביל העבירה, אך לא מסתבר להו שנחוש לזה - שיתוסף לו שנאה - להקדימו שלא כדין, ולכן הוצרכו לתרץ דדין הקדימה שבברייתא לא איירי בשונא דקרא.

וברמב"ם פ"ג מרוצח ה"ג לא מבואר באיזה שונא הוא דין קדימה. דמש"כ אח"כ בהי"ד שהשונא הוא בראה דבר עבירה הא כתב זה על שונא האמור בתורה, שלא הוזכר שם דין קדימה, ואדרבה הטעם שכתב שם שמא ישהה בשביל ממונו ויבוא לידי סכנה והתורה

< סו >

תומר דבורה

פרק א, המידה החמישית

לקרב אותו באהבה, אולי יועיל בדרך זו, והיינו ממש מידה זו - לא החזיק לעד אפו.

פרק ב באמצע מידת הענוה

הב', ירגיל עצמו להכניס אהבת בני אדם בלבו, ואפילו הרשעים, כאילו היו אחיו ויותר מזה, עד שיקבע בלבו אהבת בני אדם כולם, ואפילו הרשעים יאהב אותם בלבו, ויאמר: "מי יתן ויהיו אלו צדיקים שבים בתשובה ויהיו כולם גדולים ורצויים למקום", כמאמר אוהב נאמן לכל ישראל, שאמר ומי יתן כל עם ה' נביאים וגו', ובמה יאהב? בהיותו מזכיר במחשבתו טובות אשר בהם, ויכסה מומם, ולא יסתכל בנגעיהם אלא במידות הטובות אשר בהם, ויאמר בלבו: אלו היה העני המאוס הזה בעל ממון רב, כמה הייתי שמח בחברתו, כמו שאני שמח בחברת פלוני, והרי זה אילו יליבוהו הלבושים הנאים כמו פלוני, הרי אין בינו לבינו הבדל, אם כן למה יעדר כבודו בעיני? והרי בעיני ה' חשוב ממני, שהוא נגוע מדוכא בעוני ויסורים ומנוקה מעון, ולמה אשנא מי שהקב"ה אוהב? ובזה יהיה לבבו פונה אל צד הטוב ומרגיל עצמו לחשוב בכל מידות טובות שזכרנו.

לא החזיק לעד אפו. זו מידה אחרת, שאפילו האדם מחזיק בחטא, אין הקב"ה מחזיק אף, ואם מחזיק, לא לעד, אלא יבטל כעסו אפילו שלא ישוב האדם, כמו שמצינו בימי ירבעם בן יואש שהחזיר הקב"ה גבול ישראל, והם היו עובדי עגלים, וריחם עליהם ולא שבו, אם כן למה ריחם? בשביל מידה זו, שלא החזיק לעד אפו, אדרבה מחליש אפו, עם היות שעדיין החטא קיים, אינו מעניש, אלא מצפה ומרחם אולי ישובו, והיינו "לא לנצח יריב ולא לעולם יטור", אלא הקב"ה מתנהג ברכות ובקשות, הכל לטובת ישראל.

וזו מידה ראויה לאדם להתנהג בה עם חבירו, אפילו שהוא רשאי להוכיח ביסורים את חבירו או את בנו, והם מתיסרים, לא מפני זה ירבה תוכחתו ולא יחזיק כעסו אפילו שכעס, אלא יבטלנו ולא יחזיק לעד אפו, גם אם הוא "אף" המותר לאדם, כעין שפירשו "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו", ופירשו (פסחים ק"ג:) מה היא השנאה הזאת, שראה אותו עובר עבירה, והוא יחיד שאינו יכול להעיד עליו, ושונא אותו על דבר עבירה, ואפילו הכי אמרה תורה "עזוב תעזוב עמו", שבוך ית דבלבך (כן תרגם אונקלוס), אלא מצוה

< סז >

ליקוטי אמרים - תניא

וגם המקורבים אליו והוכיחם ולא שבו מעונותיהם שמצוה לשנאותם, מצוה לאהבם ג"כ, ושתייהם הן אמת, שנאה מצד הרע שבהם, ואהבה מצד בחינת הטוב הגנוז שבהם, שהוא ניצוץ האלקות שבתוכם המחיה נפשם האלקית, וגם לעורר רחמים בלבו עליה כי היא בבחינת גלות בתוך הרע מס"א הגובר עליה ברשעים, והרחמנות מבטלת השנאה ומעוררת האהבה כנודע ממ"ש ליעקב אשר פדה את אברהם. נולא אמר דוד הע"ה תכלית שנאה שנאתים וגו', אלא על המינים והאפיקורסים שאין להם חלק באלקי ישראל כדאיתא בגמ' ר"פ ט"ז דשבת].

פרק ל"ב: ...ומ"ש בגמ' שמי שרואה בחבירו שחטא מצוה לשנאותו וגם לומר לרבו שישנאהו, היינו בחבירו בתורה ומצות וכבר קיים בו מצות הוכח תוכיח את עמיתך, עם שאתך בתורה ובמצות, ואעפ"כ לא שב מחטאו כמ"ש בחרדים, אבל מי שאינו חבירו ואינו מקורב אצלו הנה ע"ז אמר הלל הזקן הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, לומר שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו, ולכן נקראים בשם בריות בעלמא, צריך למשכן בחבלי עבודת אהבה, וכולי האי ואולי יוכל לקרבן לתורה ועבודת ה', והן לא, לא הפסיד שכר מצות אהבת רעים.